2

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1995

ISSN 0350–4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Radovan Grgec

Uređuje uredički odbor

Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec

Tajnik uredništva: Mladen Jurčić

Godina izdavanja i tiskanja 1995.

Copyright: HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb

Omot: Ante Starčević

Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo i uprava: Zagreb, Trg kralja Tomislava 21 telefon: (041) 431-950

Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.

Godišnja pretplata 90 KUNA

Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 15 KUNA

Godišnja pretplata za inozemstvo: 35 USA dolara. Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: »Tipografija« d.d. Đakovo

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

BROJ 2 ZAGREB, ožujak-travanj 1995. GOD. XXVIII.

Radovan GRGEC

Uz rub (99)

Parafrazirajući naslov zadnje Papine enciklike i njegove zadnje knjige,* mogli bismo reći da nam »u ovom strašnom času« (naslov *Sanaderove* i *Stamaćeve* antologije) valja, nadomak trećem tisućljeću, prijeći preko praga nade. Pitamo se: kako, na koji način? U ratom opustošenoj Hrvatskoj, u kojoj se »Vukovar još uvijek ne vraća kući«, vapimo za mirom i pravdom. Kroz tunel u mraku jedva naziremo zraku svjetlosti, tamo negdje u daljini. Pa ipak, čeznemo za oslobođenjem od naše malodušnosti i očaja, čeznemo, u ovom korizmenom vremenu, za uskrsnućem, u kojem je sva naša nada i spas. Znamo da nakon Velikog petka dolazi Uskrs.

Mi kršćani nalazimo razloge naše nade u Isusu Kristu, ispovijedajući vjeru u njegovo uskrsnuće, koje je za nas ne samo doživljaj vjere nego i povijesni događaj, stvarnost kojoj razne kristologije »odozgo« ili »odozdo« otkrivaju tek naličje. Stoga s priličnom dozom skepse čitamo razne »elukubracije« teologa i filozofa, egzegeta i hermeneutičara o njihovu shvaćanju svetopisamske objave i poruke. I bibličarska datiranja i »redatiranja« morali bismo relativizirati. Sjećam se kako su nas, kad sam pošao u srednju školu, učili da je Matejevo evanđelje najstarije, a onda ga »redatiraše« na kraj I. stoljeća. Nakon *Robinsonove* knjige »Redating the New Testament« zakratko se uzdrmalo i to uvjerenje. Nedavno je, pak, *Carsten Thiede*, njemački stručnjak za papiruse, iznio svoju hipotezu da je Matejeva redakcija djelo Isusovih suvremenika. Međutim, odmah se javio Francuz *Christian-Bernard Amphoux*, koji pobija to mišljenje jer da se na listovima papirusa moglo pisati samo u svitcima, tj. na jednoj strani, a ne na obje (recto verso), kako su ispisani fragmenti Matejeva evanđelja u oxfordskoj biblioteci, na temelju kojih kao i na temelju njihova oblika pisma Thiede zasniva svoje mišljenje.

Sve te polemike samo dokazuju kako rezultate znanstvenih istraživanja valja prihvaćati »cum grano salis«, tj. relativizirati ih, pogotovo danas kada

* O toj knjizi u prošlom broju pisao je *Mladen Jurčić*, a u ovom broju donosimo i njezin prikaz iz pera *Daniela Načinovića*. U međuvremenu objavljen je i hrvatski prijevod Papine knjige.

znanosti napreduju brže nego ikada, pobijajući stare i otkrivajući nove hipoteze. Biblicistika kao znanost podliježe također takvim mijenama. Kao vjernici, svjesni tih mijena, pred očima imamo nešto što je stalnije i pouzdanije od znanstvenih rezultata, a to je upravo naša vjera, vjera u Isusa Krista, pravoga Boga i čovjeka. S njegovim imenom na usnama i u srcu započeli smo i ovu 1995. godinu, moleći za Božju pomoć i milost.

Iako je »Marulić« časopis svih Hrvata, živjeli oni u domovini ili izvan nje, bili vjernici ili bezvjerci, kao časopis HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), tj. kao časopis hrvatskih katoličkih laika, mora s posebnom pažnjom osluškivati ono što vjernici iz naših redova misle o osobi Isusa Krista. Uostalom, na ta mišljenja nailazimo i kod kršćana u drugim zemljama. Osporavanja Marijina djevičanstva, stvarnosti čudesa i Uskrsnuća, Kristova božanstva i drugih vjerskih istina među kršćanima i nekršćanima nalazimo u svim stoljećima povijesti. U novije vrijeme prednjače u tom razni znanstvenici poput *Ernesta Renana* i *Davida Straussa*. Svi su oni, prije bibličara *Bultmanna*, doveli u sumnju te istine, nastojeći ih »osloboditi« tereta »čudesnosti« i nadnaravnosti, kako ne bi šokirale uši i mentalitet suvremenog čovjeka. Snažan pečat svojih teza Bultmann ostavlja i na pisanju *Zdravka Mršića*, na čiju su se knjigu »Isus« u našem časopisu lani osvrnuli *Svevlad Slamnig* i nedavno preminuli *Krsto Spalatin* (njegovu smo komemoraciju imali u prostorijama Matice hrvatske 16. I. 1995.).

Naravno, ne očekujemo da će današnji pisci i egzegeti pisati o Isusu Kristu kao *Vimer* (čija je jeronimska knjiga o Isusu još uvijek vrlo popularna, o čemu svjedoči i *Zirdumovo* opetovano izdavanje toga djela), pa ni kao *François Mauriac* ili *Daniel-Rops*, ali nikako ne možemo razumjeti oduševljenje nekih klerika (kao što je p. *Réfoulé*) nedavno objavljenom knjigom *Jacquesa Duquesnea* a ni nekih laika za koje je Duquesneov »Isus« samo rezultat polustoljetnog egzegetskog istraživanja.

Nije čudno što mnogi kršćani uspoređuju »trabunjanja« J. Duquesnea s jasnim naučavanjem Katekizma Katoličke Crkve. Stoga Mons. *Marcus*, biskup grada Nantesa, poziva našega »stručnjaka« da se sjeti kako se ne može olako iz takvih razmatranja izbaciti kompetencija Crkve. Mnogi čitatelji sumnjaju može li se autor ovoga francuskog »Isusa« još uvijek smatrati katolikom, kao što to misle i neki čitatelji Mršićeva »Isusa« o njegovu autoru. Takve reakcije sasvim su razumljive jer ekstremni racionalizam i skepticizam još nisu zavladali svijetom vjere. Dapače, svjedoci smo kako se u civilizacijske tokove i opet vraćaju stara 3 S (*soul, sacred, spiritual*) tj. duša, sakralnost i duhovnost, premda okupacije i preokupacije suvremenika predstavljaju druga 3 S (sex, sport, screen), tj. seks, šport i ekran.

* * *

Suvremenici, uronivši u S-S-S civilizaciju, čeznu ipak i za drugačijim vrednotama, svjesni da zapravo hedonizam te civilizacije nije mnogo negativniji od okrutnoga njemačkog SS »drila«. Pripadnici SS-trupa na svojim opasačima nisu nosili natpis »Gott mit uns«, kao pripadnici Wehrmachta, nego parolu »Unsere Ehre heisst Treue« (Naša se čast zove vjernost). Hedonizam privilegiranih, u krajnjoj liniji, dovodi do divljačke reakcije frustriranih, a sekularizam Zapada do traženja zadovoljenja u mistici Istoka, do »transcendentalne meditacije« i do raznih pijetističkih »privatnih objava« i čudesa. Međutim, ni ekstremni racionalizam ni mistički pijetizam ne zadovoljava potpuno zrelu ljudsku ličnost, koja se konačno obraća vrednotama prave vjere i Evanđelja, tražeći na prvom mjestu »dodatak duše« i »dodatak srca« kao nužni preduvjet za obnovu i preporod pojedinaca i naroda.

Ratna i poratna stvarnost Hrvatske mora ući u svijest i savjest svakoga građanina hrvatske države. U tom svjetlu nameće se kao imperativ i »condicio sine qua non« duhovno-moralna i materijalna obnova i preporod pojedinaca, obitelji i čitavog naroda. Taj imperativ za kršćanina ima svoje ishodište u evanđeoskoj poruci ljubavi i pravde, mira i solidarnosti. Ako načela ljubavi i pravde prožmu naš građanski i obiteljski život, Hrvatska može poput feniksa uskrsnuti iz pepela i ruševina, kojima su još uvijek zatrpani putovi prema obnovi, razvitku i napretku u pravom smislu.

* * *

Nakon prošle Godine obitelji dolazi nam 1995., koja je proglašena Godinom žene. Dok Hrvatska još uvijek krvari i oporavlja se od nemilosrdnih ujeda agresora, mnogi na to zaboravljaju, bogateći se i uživajući na račun ratom pogođene i siromašne većine. Bogatstvo i blagostanje ne mogu biti svojina samo povlaštene manjine. Isto tako nema prave materijalne obnove bez duhovne obnove, i to prvenstveno obnove obitelji. Dok biramo Miss Hrvatske ili »najljepšu gospođu«, ne smijemo zaboraviti da uz fizičku ljepotu postoji i duhovna ljepota i dobrota, ne smijemo zaboraviti po čemu je to žena srce obitelji i žarište obiteljske obnove. Kršćani znaju da Marija nije bila ni zemaljska vladarica ni svećenica, ali je po svojoj dobroti, poniznosti i predanosti u volju Božju postala najveća među ljudima i »najljepša gospođa«, kojoj se obraćamo molitvom »Gospođo i majko moja!«

Po svojemu »fiat«, kojega se sjećamo 25. ožujka na blagdan Navještenja, po svojemu srcu uvijek spremnom na ljubav i žrtvu, ona je uzor našim ženama, majkama i djevicama, koliko god se naši »prosvijetljeni« suvremenici i emancipirane feministice rugale zaostalosti žena iz »patrijarhalnih« sredina. Žena je u svojoj domeni veća od muškarca, koji je veći u svojoj. Doduše, te domene, pogotovo u našem vremenu, nisu strogo omeđene, ali je sigurno da žena po

svojem tjelesnom (i duhovnom) majčinstvu ima specifično zvanje i poslanje u kojemu je nitko ne može zamijeniti ni natkriliti. I ona mora biti svjesna da nije prazna riječ kad joj se govori da bez nje nema moralne obnove društva i obitelji, da bez nje nema demografskog preporoda za narod s jednom od najnižih stopa nataliteta u svijetu.

Kada ministrica *Ljilja Vokić* poručuje: »Budite dame!«, ona kao da zaklinje svoje nastavnice i odgojiteljice da ne zaborave kako samo kao prave »dame« mogu formirati i preporađati naraštaj, »umoran i dezorijentiran« od trke za užitcima i probitcima, »umoran jer je zamijenio dan za noć«, svjetlo za tamu, srljajući u razne poroke. S *Villonom* se i opet pitamo gdje su te gospođe, »où sont les neiges d' antan?«. Znamo da ih nije »zameo vjetar«, znamo da ih ima i u Hrvatskoj, koja još uvijek štuje Gospu kao kraljicu i koja joj svaki dan upravlja svoje »Zdravomarije«. *Kuzmanović,* koji nije bio vjernik, opisuje nam kako je na njega blagotvorno utjecala pjesma »Ave Maria!« i kako »to ime majke i žene ne može povrijediti ničije osjećaje, ni ljudske ni vjerske«.

Hrvatski katolici još uvijek vjeruju da u našoj domovini postoje pojedinci i obitelji, djevojke i žene, kojima je uzor Marija, njezina čistoća i majčinska ljubav. Usprkos poraznim rezultatima o abortusima, o narkomaniji, o predbračnim i izvanbračnim seksualnim odnosima (koji podaci mogu biti »nategnuti« kao što su, uostalom, nategnuti i izvještaji o uspjesima vjeronauka u školama), mi se s njima ne smijemo miriti i govoriti da smo u tom pogledu još uvijek iznad »europskog prosjeka«. Ako zanemarimo odgajanje mladeži za pravu ljestvicu vrednota, bit ćemo uskoro ispod tog prosjeka.

Kao izvor, čuvarica i zaštitnica života žena je i čuvarica kućnog ognjišta, obitelji i doma. Bez nje nema očuvanja ni zaštite Hrvatske ni u demografskom pogledu. Hrvatska i Bosna održale su se u ovom »strašnom času« zahvaljujući prvenstveno hrvatskoj ženi i majci. Zato ona mora biti svjesna svoje važnosti i svojega dostojanstva, mora biti »dama«, bila intelektualka, seljanka ili manualna radnica. *Ivan Pavao II.*, prigodom Svjetskog dana mira 1. I. 1995., uputio je pismo ženi kao odgojiteljici za mir. Nije tome tako davno kako joj je uputio encikliku »Mulieris dignitatem«, podsjećajući je na njezino dostojanstvo, zvanje i poslanje.

Sjećam se što su sve, poslije II. svjetskog rata, za nas, za našu obitelj i dom učinile moje sestre i moja majka, koja je bila boležljiva ali hrabra žena, intelektualka, prisiljena da radi i najteže kućne poslove. Znali smo da tatu i mene u logorima i zatvorima »motre njezine dobre modre oči«, kako joj je iz jednoga logora pjevao moj otac *Petar Grgec* u pjesmi koja završava stihovima:

Ja riječi nemam, nego u muku
žuljevitu ti cjelivam ruku.

Te iste riječi ja sada ponavljam svojoj supruzi i majci svoje djece, koja je za mene »najljepša gospođa« po vrlinama koje me podsjećaju na pokojnu majku. Takve su žene bez obzira na svoj izgled i svoju odjeću nalik na »ženu vrsnu« iz Biblije (Izr 31) »koja više vrijedi nego biserje i koja je odjevena snagom i dostojanstvom«.

* * *

I dok na ovaj način dajem svoj prilog Godini žene, svjestan koliko su danas Hrvatskoj i svijetu potrebne spomenute vrline, osjećam kako vani kroz drveće na ulici prolazi dah proljeća. S proljećem dolazi i svetkovina Uskrsa. Za nas kršćane to je najveći blagdan, koji nam doziva u pamet vječno obnavljanje života. Na našoj obali sada cvatu bademi, u Botaničkom vrtu javljaju se prvi šafrani i visibabe, a iz naših srdaca izvire vjera u najveći događaj u povijesti ljudskoga roda, u konačnu pobjedu života nad smrću, u pobjedu svjetla nad tamom. U tu pobjedu vjeruju Hrvati u domovini i diljem svijeta. Za nas, pak, kako rekosmo, Uskrs nije samo doživljaj vjere nego i stvaran događaj, na temelju kojega se ta vjera zasniva i bez kojega bi ona bila samo tlapnja i besmislena čežnja skrušenih i skršenih srdaca.

Još o kardinalu Stepincu

Alojzije kard. Stepinac (1898 – 1960)

Na tribini knjižnice »Ivana Brlić Mažuranić« u Folnegovićevu naselju održao je 21. II. predavanje o kardinalu Stepincu prof. Radovan Grgec, koji je govorio o svojem osobnom doživljavanju te velike ličnosti hrvatske crkvene i svjetovne povijesti. Izašavši iz 2. svjetskog rata kao pobijeđena i desetkovana nacija, Hrvati su u stravi i potištenosti proživljavali 1945. i 1946. godinu, dok se pred tzv. »narodnim sudom« nije pojavio zagrebački nadbiskup, koji nas je svojim hrabrim i dostojanstvenim držanjem sve moralno podignuo.

Zatim je Grgec govorio o Stepincu kao prijatelju svojeg oca još iz zarobljeničkog logora u Noceri Umbri i kao zajedničkom drugu iz lepoglavskog zatvora, u kojemu se Stepinac isticao svojim nepokolebljivim, svetačkim i solidarnim ponašanjem s ostalim

osuđenicima. I u Lepoglavi i u krašićkoj internaciji dao je primjer koji valja nasljedovati. Stoga se nadamo da će uskoro biti uzdignut na čast oltara. Bio je čovjek srca, tj. neustrašivosti i milosrđa, što je dokazao i kao natpastir, »ljubeći pravdu i mrzeći nepravdu«. Onima koji su bili najpotrebniji pomagao je odmah i konkretno.

Predavač se osvrnuo i na vrlo obilnu literaturu o kardinalu Stepincu, u kojoj valja ispraviti mnoge faktografske pogreške. Prisutni su s velikim zanimanjem pratili ovo predavanje i sudjelovali u diskusiji. Valja istaknuti da je predavanju prisustvovao i priličan broj školske djece, koja su o Kardinalu, nažalost, dosad vrlo malo čula.

Prigodom 35. obljetnice smrti kardinala A. Stepinca HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) izdaje knjigu Johna Pintara »Četiri godine u Titovu paklu«.

Predstavljanje »Senjskih žrtava«

Već davno nije bilo toliko posjetitelja na ćirilometodskim književnim večerima četvrtkom, kao 16. veljače, 1995., kada je predstavljena knjiga mr. *Nikole Bićanića* »Senjske žrtve«. Skup je započeo molitvom Očenaša za pokoj duša mladića i djevojke koji su 1937., vraćajući se iz Senja u Gospić, pokošeni metcima srpskih žandara. Nakon toga je ravnatelj HKD-a, prof. *Radovan Grgec,* govoreći o tom tragičnom događaju, opisao prilike u tadašnjoj Jugoslaviji i hrabru borbu hrvatskih nacionalista, koji se nipošto ne smiju poistovjećivati sa šovinistima, što se u posljednje vrijeme često čini. Dr. *Hrvoje Šošić* odao je priznanje autoru knjige, koji je još prije deset godina o tom pisao, te HKD-u i »Maruliću«, koji su mu to omogućili. Govorio je i o zaslugama hrvatskih »mandela«: kanonika Mons. *Nikole Solde* i Mons. *Antuna Ivandije.* Zatim je autor knjige izložio razloge zbog kojih se isplatilo uložiti mnogo truda u prikupljanje dokumentacije i sredstava za objavljanje ove zaista vrijedne knjige, koja nas podsjeća na patnje hrvatskog naroda u jugoslavenskoj tamnici.

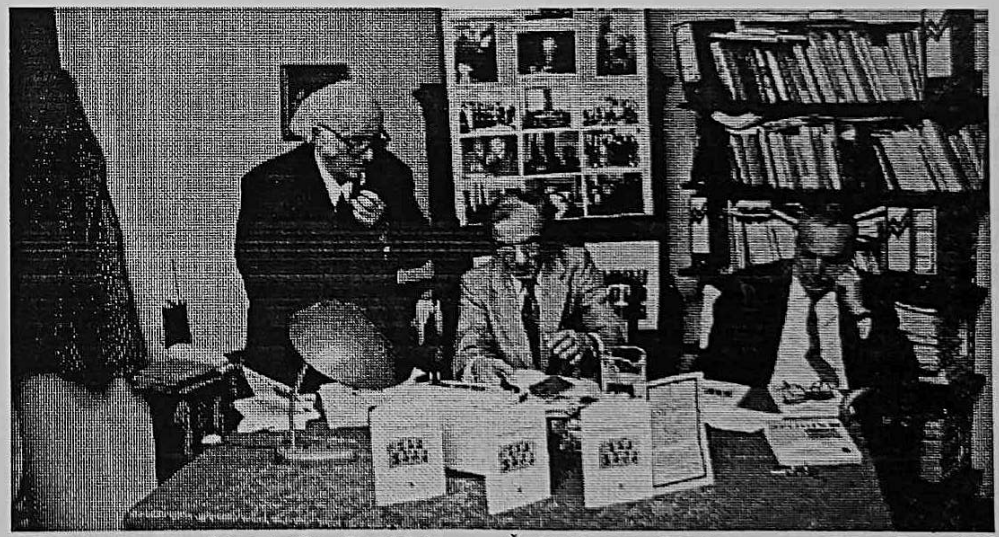

Prezentacija »Senjskih žrtava« (Šošić, Bićanić, Grgec) Photo: PAT

Mirko VALIDŽIĆ

Za Uskrs 1955.

Tisućljeća dva su od tvoga rođenja,
manje četiri desetljeća od tvog Uskrsnuća,
sukob dobra i zla traje nesmanjeno svijetom,
borba tame zloduha i tvojih svanuća.

Varaju se oni koji zločin ljube,
tupo misli roblje mržnje, smrti,
tvoje Uskrsnuće podijelit se ne da,
okorjele zlikovce pravda će Božja strti.

Mi se ne bojimo zloduhovog roblja,
jer si, Kriste, s nama sve do konca svijeta.
Hrvatska je tvoja bila i ostaje,
očišćena Žrtvom, Uskrsla i sveta.

Budi s nama trajno u življenju Novom,
osnaži nam Vjeru i Zavjet Krštenja,
zagovorom Majke jedinstvom poveži
i vodi u dvore vječnog usrećenja!

Petar ŠIMUNOVIĆ

Knin u srcu

U gradu moje mladosti i djetinjstva,
sama i tužna je kuća mojih djedova.

Na groblju usred hrvatskih grobova,
rastu divlje trave iznad groba očeva.

Kao nijemi spomenik barbarstva,
srušena kleči crkva Svetog Jakova.

Kuća, grob i crkva, srce svetinja,
krvari bolno u mojim grudima.

Revolucija zbog revolucije

Dragi Figaro![1]

Vratili ste se! Na malom ekranu gledao sam Vaš »*Pir*«. Bili ste dijete iz puka, koje s nekadašnjim povlaštenicima već pregovara ravnopravno i sa šeširom na glavi. Zajedno sa svojom Suzanom predstavljali ste mladost koja se bori da joj bude priznato pravo na život, ljubav, obitelj, slobodu.

Prema Vašem poduzetničkom »izgledu umjetnika«, prema Vašem napadnom i mladenački pomamnom poletu, plemstvo je izgledalo odveć slabunjava, malovrijedna klasa, oronula i na rubu rasula!

Iznova sam preslušao Vaš glasoviti monolog. Sa scene ste govorili otprilike: »Dakle, tko i što sam primjerice, ja Figaro, pred svim tim plemićima s grbovima, pred tim građanima u togama, koji jesu i čine sve, dok u biti nisu ni bolji ni gori od mene? Brijač, posrednik na vjenčanjima, savjetnik nazovi-diplomata, molit ću lijepo, sve što želite! Ali ja sam, i ćutim da jesam, pred svima njima, nešto novo, snažno. Oni bi htjeli da budem samo pošten u svijetu lupeža i hulja. Ne prihvaćam, bunim se: ja sam *građanin!*«.

Te večeri kazalište u Parizu pretvorilo se u metež. Parter zapljeska, ali sablažnjeno plemstvo začepi uši. Svojedobno, kralj je Vama čepio usta, stavivši Vas u zatvor. Zaludu! S pozornice i iz zatvora skočili ste na trg, vičući: »Gospodo! Komedija je svršena, a počinje revolucija!«.

I doista ste otpočeli francusku revoluciju.

* * *

Kad biste se pojavili danas, otkrili biste da milijuni mladih, približno, rade ono što ste radili vi prije dvjesto godina: suprotstavljaju se društvu i, zatekavši ga oronula, pobunjuju se i izlaze na trg.

Tamo gore u Liverpoolu, u nekom podrumu, zapisano je: »Tu su se rodili Beatlesi! Sve je počelo tu!«. Ako ne znate, riječ je o četvorici raščupanih i raspjevanih mladića, koji su poput Vas »izgledali kao umjetnici« a kojima engleska kraljica ne samo što nije začepila usta, nego im je dodijelila visoko odlikovanje.

Oni su prodali milijune gramofonskih ploča i zaradili gomilu novca. Aplaudirali su im s većih pozornica nego što je Vaša; diljem svijeta, rađanje »grupa« u kojima se,

---

1 Pravim imenom Pierre-Augustin Caron de BEAUMARCHAIS (Paris, 24. I. 1732.-18. V. 1799.), francuski pisac koji je svjetsku slavu i uspjeh postigao zahvaljujući dvjema vrlo uspjelim komedijama: *Seviljski brijač* (La Barbier de Séville, 1775.) i *Figarov pir* (Le Mariage de Figaro, 1784.), koje su nadahnule i dvojicu velikana glazbe: Mozarta (*Figarov pir*) i Rossinija (*Seviljski brijač*). A. Luciani obraća se FIGARU, glavnome junaku rečenih djela, duboko svjestan težine i ozbiljnosti problema koji se tiču života i rasta mladeži.

praćeni električnim bubnjevima i gitarama, mladi pjevači tresu pod prejakim svjetlom snažnih svjetiljaka, potiču gledatelje, podgrijavajući ih i dovodeći ih do kolektivnih kretnji paroksističkoga sudjelovanja.

* * *

Pogledajte oko sebe! Mnogi od tih mladića nose repić poput Vas a frizuru njeguju gotovo ženskom zauzetošću, uz šampone svih vrsta, s »valovima«, uvojcima pa čak i »trajnom«, izrađenom kod frizera za žene. A tek zalisci! A tek koliko bradatih!

A šarolikost odjeće! Prava mješavina staroga i novoga, ženskoga i muškoga, Istoka i Zapada! Kadikad: samo *blue-jeans* s majicom, vestom ili kožnom jaknom. Ponekad renesansne hlače, prozračne jakne od onih iz vremena napoleonskih časnika, s čipkama iz XVIII. stoljeća te cipele s duhovničkim kopčama. Ponekad hlače i košulje upadljivih boja s cvjetovima iz mašte, pa čak i u ciganskim »širokim haljetcima«. Nerijetko odjeća namjerno razdrta, koja tjera da se misli na mitski grad Čupavaca. Za djevojke »minica«, *short* s maksi i midi ogrtačem i drugim tričarijama.

Kako Vi sudite o tim pojavama? Ja sam zatečen, nepozvan i neupućen, a ipak pomalo radoznao i razveseljen, ali i kritičan. Zovu je »glazba mladih«; primjećujem, međutim, da diskografsko tržište priskrbljuje mnoštvo milijuna lukavim starcima!

Zazivaju se neusiljenost, antikonformizam i originalnost, u stvari lukavi »industrijalci odjeće« upravljaju tim područjem, neometani i suvereni! Proglašavaju se revolucionarnima, ali istančana skrb posvećena frizuri i odjeći izlaže ih pogibelji da se feminiziraju. Djevojke, oblačeći se prilično suzdržano, misle na eleganciju i na modu; ne želim biti ni manihejac ni jansenist, ali rastužen mislim da uopće ne pomažu kreposti mladića.

Dakako, ti mladići iskazuju simpatiju prema »revoluciji«, shvaćenoj kao sredstvo koje će omogućiti da prestane izrabljivanje čovjeka nad čovjekom.

Mnogi misle da su reforme neprilične i kontraproduktivne pa revoluciju opravdavaju kao jedino sredstvo društvene pravde.

Drugi, naprotiv, zahtijevaju odvažne i hitre društvene promjene; tek kao krajnje sredstvo te jedino u preteškim i iznimnim slučajevima prihvaćaju nasilje.

Drugi odbacuju svaki obzir. »Nasilje — kažu — ima opravdanje u sebi i treba izvesti *revoluciju zbog revolucije!*«.

Mao-Tse-Tung rekao je Kinezima: »Uspostavimo *kulturnu revoluciju*, očistivši je od buržujske ideologije koja je preostala u marksizmu!«.

Francuz Régis Débray je rekao južnoamerikancima: »Vaša revolucija ne može biti ona koju izvode drugdje s nekom strankom na čelu: *gerila* cijeloga puka, to je istinska revolucija!«.

Od Maoa i Débraya prešlo se na Fidela Castra, Đapa i na studente francuskoga svibnja: »Svrha studentskoga prevrata — govoraše Cohn-Bendt — nije da se društvo transformira, već da se izokrene«.

Očigledno, dragi Figaro, idu dalje od Vas pa slijede Vaše oponašatelje: Castro, Che Guevara, Ho-Ši-Min, Đap te sanjaju da će postati *guerillerosi* i *desperadosi*. S dobrim nakanama, da se razumijemo, ali dotle bivaju instrumentalizirani od drugih, nadalje, ne shvaćaju da je utopija korjenito i besprizivno razdijeliti dobre od loših,

čestitost od zloporabe, »progres« od »konzervativizma« ne primjećuju da nerad, snagom »spirale nasilja«, ponajčešće koči napredak, sijući nezadovoljstvo i mržnju.

* * *

Pa ipak, bilo od Vas bilo od njih, ostaje nekakav nauk. Ovaj, primjerice, da roditelji, odgojitelji, poslodavci, vlasti, svećenici, moramo dozvoliti da nisu bili savršeni u metodi i u zalaganju za mlade. Da valja iznova započeti u duhu poniznosti i istinskoga služenja, pripremajući se za rad, temeljit i dug, a ne upadljiv.

Neki poluluđak porazbijao je udarcima štapa izlog i druge predmete u nekom dućanu. Ulicu su odmah ispunili radoznalci, koji su gledali i komentirali. Kratko zatim stiže neki starčić s kutijom ispod pazuha, skide kaput, izvadi iz kutije ljepilo, špag, alat i beskrajnom strpljivošću dade se na nasumično skupljanje krhotina stakla. Završio je nakon višesatna rada. Ali se ovaj put nitko ne zaustavi na ulici, ni jednog radoznalca nije zanimao posao.

Nešto se slično događa i s mladima. Dok galame i demonstriraju, svi gledaju i govore o tome. Tiho, tiho, uz napor i strpljenje, roditelji i odgojitelji stavljaju na mjesto, popunjavaju praznine, ispravljaju ideje, to nitko ne vidi i nitko tome ne plješće.

* * *

Trebat će pokazati se jako otvoren i pun razumijevanja prema mladima i prema njihovim pogreškama. Pogreške, međutim, valja zvati pogreškama, a Evanđelje predstavljati »sine glossa«, ne sjeckajući ga kojekako za ljubav popularnosti. Stanovite tvrdnje nisu ugodne: »Jao vama — govori Gospodin — kad vas svi ljudi budu hvalili. Ta isto su tako postupali s lažnim prorocima očevi njihovi!«. Mladi, osim toga, vole da im se govori istina a slute ljubav iza ljubazno otvorene i opominjuće riječi.

Morat ćemo prihvatiti i da su mladi drukčiji od nas starih u prosudbi, ponašanju, ljubavi i molitvi. I oni imaju — kao što ste je imali Vi, Figaro — riječ dostojnu pažnje i poštovanja, koju bi htjeli reći svijetu.

Trebat će prihvatiti da se s njima podijeli zadaća pokretanja napretka društva. S jednim upozorenjem, da oni jače pritišću na »gas«, a mi — naprotiv — više na kočnicu, da se u svakom slučaju problem mladih ne smije odvajati od problema društva, njihova kriza je, jednim dijelom kriza društva.

* * *

Figaro! Bili ste vrlo oštri u gađanju zloporaba i slabosti, ne jednako tako oštar u predlaganju lijekova. Premda uz pretjerivanja, točna je Vaša dijagnoza o društvu, ali je terapija manjkava.

Pa ipak, za današnju mladež i za mladež svih vremena, terapija postoji: omogućiti im da naslute kako je ispravan odgovor na pitanja koja ih zaokupljaju, više nego Marcuse ili Débray ili Mao, pružio Krist.

Traže li bratstvo? Krist je rekao: Svi ste vi braća! Žeđaju li za nepatvorenošću? Krist je snažno obilježio svaku prijetvornost. Jesu li protiv autoritarizma i despotiz-

ma? Krist je rekao da je vlast služba. Protive li se formalizmu? Krist se usprotivio molitvama izgovorenima samo mehanički, milostinji udijeljenoj samo da se pokaže, ljubavi iz interesa. Traže li vjersku slobodu? Krist je, s jedne strane, htio da »svi ljudi... dospiju do spoznaje istine«, s druge pak ništa nije silom nametao, nije zabranjivao protivničku promidžbu, dozvolio je odlazak apostola, Petrovo odreknuće, Tominu sumnju. Zahtijevao je i zahtijeva da bude prihvaćen i kao čovjek i kao Bog, istina je, ali ne prije negoli smo provjerili i vidjeli da Njega valja prihvatiti, svakako ne bez slobodnoga odabira!

* * *

Što kažete na to? Zar Figarov *protest*, pridodan Kristovu *prijedlogu*, neće moći, sjedinjeni, pomoći bilo mladima, bilo društvu? Vjerujem u to s pouzdanjem.

Preveo: Mato LUKIN MARKIČIĆ

Ivo Mijo ANDRIĆ

Masakr sna

Nerminu Tuliću

Sanjam eksplozije i užasne krike
Iskidana tijela u lokvama krvi
Stravičan prizor smrti i panike
Koja sve oko nas rastače i mrvi.

Ubija me slika Olimpijskog sela
Ulice prkosa-crveni pločnici
Mogu li šetači uzdignuta čela
Biti poraženi ili pobjednici!

San prekida javu-nastavljamo dalje
Život je na traci koja ne prestaje
Dan nas dočekuje, uzdiže i šalje
Tamo gdje se rada, strepi i nestaje.

Marija Maja ĆOSIĆ

Pjesma bez naslova

Od tvoje pjesme
zadrhte zidovi katedrala.

U tvojoj pjesmi
molitva i vapaj se stapa.

Od tvoje pjesme jedno srce
kuca jače.

Zbog tvoje pjesme to srce strepi
I bdije
i plače.

Barbara TANODI KUKOLJA

U spomen majci

U pjesmi grlice čujem Te majko
grle me i zanose
sjećanja na Te

U svemu što sjaji
cvjeta i zori
u travi
u zori, danu i noći
vidim Tvoje lice

Za mene svijetliš
poput dragulja
i pjeva u suncu okupane ptice.

Mladen JURČIĆ

Proljeće

Na šumskom tlu
zlatna mreža sunčeve topline.
U novorođenu lišću zelena je prisnost
tek raskrila vedrinu cvrkuta.
Mirisni dah poništava strepnju.
Odakle i kamo?
Sve počinje, pouzdano,
okupano mladom blagošću doba.
I duh se rada, obnovljen cvjetanjem,
nježna svježina ozaruje misli.
Šuma čeka dublje i dublje uvide!
Mirno se, sigurnije pruža budućnost.
Daleki, tajni odsjaji
novog neba i nove zemlje.

Najmračniji sat

Ljudi uporno i stalno traže »istinu« i »smisao«. No mogu li se oni naći i u čemu se sastoje? Je li to najduža, najžarča, ali u biti posve uzaludna potraga, koja nužno tvori začarani krug, pa bismo je se trebali okaniti, no to nikako ne možemo učiniti?

Zapravo, istina o svakom od nas ima i svoje nimalo lijepe strane, pa ako bismo tražili pravu istinu o sebi i bili dovoljno duboki, iskreni i objektivni da se s njom sučelimo, morali bismo priznati i vrlo neugodne stvari. Čovjek često krivo gleda, krivo shvaća (zbog magle u svom razumu, osobnih afiniteta, predrasuda itd.), a onda sve stavlja u krive riječi, bez značenja. Mnogi su naprosto puni taštine, egoizma, krivih pogleda, predrasuda, zavisti, netrpeljivosti i malo čega drugoga. Slabih su sposobnosti, a one koje imaju nisu u stanju iskoristiti, ponekad zbog objektivnih, no češće zbog subjektivnih okolnosti. Životi mnogih prazni su i promašeni, premda im je taština obratno proporcionalna sposobnostima, pa što su nesposobniji, to o sebi imaju bolje mišljenje, nedvojbeno kao kompenzaciju i obranu pred poraznom samospoznajom. Doista inteligentan čovjek ima odviše jasan uvid u ljudsku malešnost, krhkost i nesigurnost naših života i paradoksalnost svijeta, a da bi bio umišljen.

Zbog svega toga uglavnom bježimo od stvarnosti, ili se, ne želeći dublje razmišljati, ni sagledati svoj pravi položaj (jer takvo nas sagledavanje podsvjesno plaši), tješimo uvelike uljepšanim mišljenjem o sebi, ili raznim vrstama taštine, pa biblijski Propovjednik zato i tvrdi da je sve taština i ispraznost.

Stalno prenaglašavamo i napuhavamo svoje sitne, prilično nebitne uspjehe i beznačajne vrline, kako se ne bismo morali sučeliti s ispraznim temeljima, s besmislenošću cijeloga svoga postojanja i s činjenicom da i ne tražimo pravi smisao, ne pitamo se o njemu, jer duhovno smo mlaki, tromi, ravnodušni, dakle — ništetni.

Puni smo krivih shvaćanja i iluzija, ponajprije o sebi, pa svoju osobu držimo daleko najvažnijom i najboljom, što nam skriva stvarnost i prave odnose u njoj. (Ne propovijeda kršćanstvo uzalud poniznost i samozatajnost — vrline apsolutno nužne za bilo kakvo duhovno napredovanje i uvid. Dok gledamo isključivo sebe, ne možemo vidjeti svijet oko sebe, odnose u njemu, druge ljude, ni bilo kakve duhovne stvari ili poruke).

Ako, primjerice, pred stvarnošću bježimo u umjetnost, uvjereni smo da smo sjajni slikari, pisci, ili bilo što drugo. Premda su doista veliki umjetnici malobrojni u cijelom stoljeću, držimo se za iznimne stvaratelje, čija su črčkanja od neprocjenjive vrijednosti, pretjerano volimo i ljubomorno štitimo svaku svoju crticu, postajemo zlobni i zavidni prema drugima, pogotovo ako osjetimo da su nam nekakvi takmaci, pa ih gazimo i nastojimo ih »izgurati« u svoju korist, a sve to poglavito zato što podsvjesno osjećamo neutemeljenost iluzija o sebi, svoju nevrijednost, nemoć, a i besmislenost cijeloga svoga postojanja, u kojemu očajnički nastojimo ostaviti traga, istaći se, kako baš sve ne bi progutali sveopća praznina, beznadno izjednačavanje, pustinjska ravnodušnost i kratkoća života, koja nas užasava. No vrijeme nas nepovratno nagriza, a besmislenost većine naših nastojanja prejak je neprijatelj, pa nam je borba uzaludna.

U tom bespomoćnom koprcanju slijepo udaramo oko sebe, pa smo često okrutni prema drugima, frustrirani, glupo zlobni, bešćutni, puni nerazumijevanja, rezignirani i ravnodušni u strašnom krugu praznine postojanja, a i svijeta i naših nastojanja u njemu.

No što je, osim vjere i pogleda usmjerena u vječnost, doista vrijedno i smisleno? Ne samo naši životi i većina pregnuća, nego se sve, cijeli svijet, doima prilično besciljno, pa gotovo nema dublje i osjećajnije osobe koju, u »mračnim satima«, nije shrvala malodušnost zbog kaotičnosti i neumoljiva besmisla s jedne, te »Božje šutnje« s druge strane.

Zaista, ponekad nam se čini da unatoč utješnim riječima vjere, našim paradoksalnim svijetom vladaju slučaj i nepravda, koji jedne neopravdano uzdižu, a druge isto tako neopravdano i nepravedno zapostavljaju. U nama se nakupljaju i vriju tjeskoba, očaj, osjećaj besmisla i uzaludnosti što ih ne možemo nikome povjeriti, ni ljudima, a kako u takvim trenucima smatramo, ni Bogu, pa nas obuzima osjećaj da smo u najtežim trenucima posve sami, napušteni i od Boga i od ljudi.

Tada nismo daleko od pomisli da još možemo samo u Božje ime prihvatiti besmisao, u Bogu i kroz Njega prihvatiti Njegov besmisleni svijet i reći: »Zbog nečega si htio i učinio da nam se ovaj svijet i život doimaju beznadno slučajnima, bez ičega što bi ukazivalo na Tvoju ruku ili nazočnost. Zbog toga što ćemo tek jednom shvatiti, svoju si nazočnost tako sakrio, da je posve neprimjetljiva, a mi često lutamo pustinjom. Prihvaćam to, a i Tebe — takvu tvoju volju i zamisao«.

No neki od nas, u svojoj dubini, možda dodaju: »Prihvaćam, ali ne u miru, ljubavi, punini i ostvarenosti u vjeri, jer ne mogu, jer se u ovom svijetu (koji je Tvoj svijet) osjećam praznim, promašenim, prevarenim i uzaludnim... nego sve to prihvaćam u gorčini, boli i rezignaciji. A to je ipak velika razlika«.

I jest razlika, ali što odgovoriti onome tko tako osjeća? Svakako, treba gledati istini »u oči«, pa makar kakva bila, jer samo to je pošteno i dostojno misaona i svjesna čovjeka. Od stvarnosti ne treba bježati, a od nje i ne možemo pobjeći, jer nemamo kamo. Često je hladna, bezoblična, nesmiljena, pa nam se može učiniti besmislenom i beznadnom. Uvid u istinu nužan je kako bismo doista bili osobe, pa makar taj uvid, takva razmišljanja i sučeljavanja i bili naš »najmračniji sat«. No ako imamo nešto u sebi i on može biti koristan i plodan, iz njega također može proklijati zelena stabljika. Ako smo svjesni individuumi, sve je važno, plodno i za nas poučno, pa i trenuci tjeskobe, jer sve može donijeti korisne spoznaje.

Problem je u tome što mi, našim krhkim umom, ne možemo dokučiti smisao, ne možemo se, osim možda u posebnim, kratkim razdobljima, uzdići na višu razinu, iznad sebe samih, svojih predrasuda, iluzija, taština, krivih pogleda, očaja, a niti iznad svog često ograničena i skučena svijeta. Uski i sebični, ne možemo izaći iz osobna gledanja, iz našeg ljudskog reagiranja, boli, djetinjasta prkosa, tjeskobe, pa nismo u stanju razumjeti bit, koja djeluje na sasvim drugoj razini.

Zato nam se sve može učiniti besmislenim, a kako je smisao jedino pravo obitavalište čovjeka, »kuća« našeg duha, bez njega smo beskućnici nutrine, što je možda najgora vrst beskućnika.

Kamo se u takvu beskućništvu okrenuti, kome se obratiti kad osjećamo da u životu više nemamo čvrsta uporišta, da nas izjeda praznina, jer život je prošao kraj nas,

ili mi kraj njega, a ruke su nam, u mnoštvu stvari što smo ih užurbano i površno doticali, zapravo ostale prazne?

Kamo i kome se obratiti za pomoć, utjehu, opravdanje, oprost, iskupljenje? Odgovor je jednostavan: Nikamo i nikome. Ljudi bježe u raznovrsne sekte, koje onda njima potpuno ovladaju, iskorištavajući njihovu slabost i nepostojanost, prihvaćaju se novih, »zanimljivih« vjerovanja, praznovjerja, teozofije, »čarolija« i nestvarnih zamišljanja, kako bi pobjegli od prazne, za njih neprihvatljive stvarnosti i praznine u sebi. Očajnički se uvjeravaju da je ta praznina samo privid, a njihova su zamišljanja i varke zapravo prava stvarnost, premda je upravo obratno, jer ta šarena zamišljanja pružaju im samo još jednu uzaludnu, površnu iluziju. Nema nikakva bijega — osim Kristu, a bilo što drugo posve je uzaludno.

Krist koji je, postavši čovjekom, proživio sve naše patnje, pa i duhovne, upoznao je i taj ljudski »najmračniji sat« u svoj njegovoj tjeskobi i boli, no potpunim pouzdanjem u Očevu volju otkupio nas je i dana mu je »sva vlast na nebu i na Zemlji«, sva vlast nad zakonima, previranjima, skrivenim načelima i razlozima koje čovjek ne razumije, čiju svrhu i djelovanje ne možemo spoznati, pa je i sam Krist, u svojoj ljudskosti, zapao u tjeskobu pred njihovom skrivenošću, ali imao je pouzdanja i time nam je pokazao jedini put iz »najmračnijeg sata«.

Slika napuštenoga Krista na križu jedna je od središnjih u Evanđelju i putokaz je čovjeku u njegovoj tuzi i lutanjima. »Jer«, kako kaže sveti Pavao, »žalost po Božju rađa neopozivo spasonosnim obraćenjem, a žalost svjetska rađa smrću« (2 Kor. 7,10).

Makar kako uporno i žarko uvjeravali sami sebe da smo nekamo dospjeli, stekli nekakav smisao i moć bez Krista, zapravo smo ostali na mjestu, pa samo zatvaramo oči pred »najmračnijim satom«, no to nam nije ni od kakve pomoći.

A ako se s njim sučelimo?

Što kad se pred nama pruži spoznaja o ledenoj pustinji u kojoj sve ide svojim slijepim nesmiljenim tijekom, a svime, barem kako se čini, vladaju slučaj i borba, od one najokrutnije do suptilnije, ali ništa manje žestoke, za položaj i prestiž i sve to bez obzira na bilo kakvu pravednost, smisao, »zasluge«, ili istinsku nadarenost pojedinaca, jer pravo jačega i uspješnijega, beskičmenjaštvo te nadasve osobni interesi, kako među narodima, tako i među pojedincima, daleko nadilaze svaki moral i pravednost, koji se svode na puke riječi i »zastarjele«, naivne pojmove.

Što kad žar naše osjećajnosti ostane onemogućen i beskoristan, a sve lijepe i pobudne riječi, pune nade i smisla, koje nas oduševljavaju, ispunjaju i uzdižu u trenucima dok ih čitamo, ubrzo izblijede pred ravnodušnošću »racionalna«, siva tijeka, koji nas tako zahvaća, prožima i nosi svojim putom (dok bismo mi htjeli poći drugim, toplijim i smislenijim) kao da je to baš sve što postoji i može postojati, a iza toga nema i ne može biti ničega osim ništetnosti u koju se ulijevaju sav taj jad, hladnoća i besmisao?

Tada nam postaje jasno značenje riječi »nadati se protiv svake nade«, ali kakva korist od toga? Nije li i takva nada iluzorna, tek očajničko odbijanje da do kraja prihvatimo nesmiljenu stvarnost? Nietzsche je nadu nazvao najvećim zlom, jer što je veća, znači da smo u većem škripcu iz kojega ne vidimo naravni izlaz. Čovjek koji je siguran da će sve ispasti dobro, nema se čemu nadati.

Što, prema tomu, možemo očekivati i za što možemo živjeti? Čini nam se da tražimo, a ne dobijamo, ulažemo najdragocjeniji dio svog bića, a ne vraća nam se, nego

samo gubimo vrijeme, molimo, a nismo uslišani, dugo, uporno i očajnički kucamo, a ne otvara nam se, kao da ništa, čak ni vjera, ne može razbiti mrak besmisla i slučajnosti koji je sve što postoji, a sve drugo samo je konstrukcija viška našeg širokog senzibiliteta, koji ne može podnijeti beznadnost i prazninu.

I onda se na nas spušta naš »najmračniji sat«, razarajući nam biće, više od bilo kakvih izvanjskih loših utjecaja. Osjećamo da su usamljenost, nepremostiva zatvorenost u vlastitu kožu, hladnoća i nemogućnost da bilo što promijenimo, posve ispunile naš svijet, pa nam se čini da osim njih ništa ne postoji, da osim ovoga svijeta u koji smo slučajno bačeni rođenjem nema ničega, a poslije smrti bit ćemo ono što smo, recimo, bili prije sto, ili dvjesto godina — ništa. U tim trenucima sve oko nas kao da potvrđuje sveopću ništetnost i besmisao, a ogorčenost i rezignacija kojima odgovaramo na ledenu ravnodušnost oko nas onemogućuje i zastire žar bića, nužan za vjeru i pouzdanje.

Vrijeme nas nepovratno izjeda, a ono što smo mogli biti, za što smo, kako smatramo, bili stvoreni, ali smo, na nesreću, propustili najvažnije prilike, doima se daleko stvarnijim od onoga što jesmo, pa nam se čini da je naš pravi »ja« negdje drugdje, u nama nepoznatu postojanju za koje smo zapravo stvoreni, a u ovaj naš sadašnji, stvarni život zalutala je samo prazna ljuska. Na taj način gubimo sebe i tonemo u letargiju.

Premda čovjek, stvoren po Božjoj slici, u sebi nosi slutnju vječnosti i neuništivu žeđ za onostranim, ne može shvatiti beskraj, a makar kako ljudska duša bila široka i duboka, pred njom se uzdiže neprobojni zid neposrednog (ovog svijeta koji je okružuje sa svim svojim paradoksima, nevoljama i nepravdama), pa preko tog zida ne može, nego je, zbog naše ograničenosti i zaslijepljenosti tvarnim okolišem, ponor između nas i onkraja prevelik. Zato često zapadamo u očaj.

Zbog svoje apsolutne transcendentalnosti, koju ne možemo dokučiti, Bog nam se ponekad čini predalekim, dok nevolje i zamke svijeta naviru kao bujica i prekrivaju nas. No kako bi uvijek, čak i u tim najtežim, najmračnijim i od nužna žara najdaljim trenucima bio uz nas, te kako bi nam se približio, da ga možemo shvatiti i osjetiti, Bog je na svijet poslao svog Sina, koji nas je svojom patnjom otkupio, primivši svu vlast na nebu i na Zemlji. Tako je sveobuhvatna Božja ljubav posegnula u sve kutke naše duše, u sva naša raspoloženja i nevolje, ukratko, u sve strane našega postojanja, a Njegova se nazočnost spustila i u naš »najmračniji sat«, kako nikad ne bi bila daleko za naše razumijevanje, nego nas poziva u svakom trenutku, pa i u onom najsamotnijem.

Zato je Krist za nas središnji lik, a Njegovo je poslanje vrhovni čin ljubavi osobna Boga, a ne samo od nas udaljena i nespoznatljiva Stvoritelja hladnoga svemira. Upravo mogućnost da spoznamo Bogočovjeka, svjetlo je u svakom mraku i konačna, najviša, najprisnija nazočnost u svakoj samoći, a poziv što nam ga upućuje Krist najviša je (i često jedina) utjeha, ali i naša najveća odgovornost, jer samo o nama ovisi hoćemo li prihvatiti poziv, ili ćemo zauvijek ostati bitno usamljeni, u mraku i bez vrhovne nade. Glede najdubljih potreba našega bića i naše žeđi za smislom, cjelokupna je filozofija zapravo bespredmetna i uzaludna, ne može nas utješiti, niti nam pokazati put (kako to jasno spoznajemo u našem »najmračnijem satu«), jer može govoriti samo o beznadno sporednim, u biti nevažnim stvarima. Na najvažnija nam pitanja naše nutrine može odgovoriti samo Isus Krist, a odbijemo li Njegov poziv i utjehu, pravi smisao više ne možemo naći u nijednoj ljudskoj misli, nijednom djelu.

Otiskivanje

Pa i mnogo izgubljenog ako dubi
ponor sred života nam,
novo otiskivanje podiže most.
Ponovno poći širom,
disati svježinu prostora
što kristalno novim titra,
a stablo vedrina i očekivanja
bujajući lomi granice bića.

I plovidba Zemlje bez ikakve luke
osim naše čežnje.

Pozivom zvuče daljine
iz mnogih mitova,
blistanje me obzora osjeća,
a žile te puta hrane,
granaju i čine drukčijim,
bujnim i slobodnim,
bogatim i bolnim,
pa stalno rastemo
sve samotniji, čistiji,
prema ljubavi koja je tvoja krv,
prema spoznaji, izrazu, djelu,
zbroju tvojih mogućnosti
Živote...

A sat polaska poput mača blista
u visinama.
Zdravica čistom obzoru!
Ipak su, poslije svega,
dohvatljive
– granice svijeta!

Predaleko

Predaleko
od svojih oštrih krhotina teži
misao razbijena kao i mi
manja
od stabla što buja
sred inače ispražnjela pogleda
dublje od bola ukorijenjeno
u meni,
iz nasluta dišuć u Zakon.

Šturi razlomci proturječja blijede
sučeljeni s krošnjom koja,
tajanstveno dovoljna u prostoru,
od nas traži objašnjenje, izraz.

Zovu nas visine neuništiva osjećaja,
mistične, neizrecive čežnje,
ono jedino nerazbijeno još,
stalno,
ozbiljuje nas, razgara, održava...

Polazak

Dugo je, nepomično, gledao pučinu,
prije otiskivanja
– krug mogućnosti –
čeznutljivo, mirno i odlučno
prije otiskivanja...
Jer sve je uvod
– čežnja, mirna odlučnost –
i sve poslije uvijek je prije
vječnosti...

Kratki razgovor o Albertu Velikom*

Hrvatska televizija: Možete li nam ukratko ocrtati opus Alberta Velikoga?

T. Vereš: Djelo dominikanca Alberta Velikog ima epohalno značenje. Ono je doista prijelomna prekretnica u povijesti znanosti do XIII. stoljeća. U njemu se naime po prvi put ostvarila sveobuhvatna sinteza svih područja dotadanjega ljudskog znanja grčke, rimske, židovske, kršćanske i arapske provenijencije. Zato je i nazvan »Doctor univeralis«, tj. Sveopći naučitelj. Albertova istraživanja protezala su se na filozofiju, teologiju i na sve prirodne znanosti ondašnjega vremena: na fiziku, kemiju, meteorologiju, klimatologiju, astronomiju, kozmografiju, agrikulturu, mineralogiju, botaniku, zoologiju, antropologiju, medicinu, pa čak i na takozvanu »čarobnu znanost« – na »scientia magica«, kako je on zove – čija je zadaća da pokuša prodrijeti, koliko je moguće, u ona tajnovita područja prirodnoga svijeta koja su razumskim istraživanjem nedokučiva.

Druga je temeljna značajka Albertova djela u tome što je prvi jasno razgraničio filozofiju, teologiju i prirodne znanosti koje su dotada koegzistirale u nekom, da tako kažem, vrlo sumnjivom »bratstvu i jedinstvu«, u kojemu je teologija previše autoritativno vladala na štetu samostalnosti filozofije i prirodnih znanosti. Albert se odlučno suprotstavio toj teološkoj svevlasti, zastupajući stav da je u stvarima vjere i morala autoritet sv. Augustin, ali kad je govor o medicini, autoritet su Galen i Hipokrat, a kad je riječ o prirodnim znanostima, onda je autoritet nedvojbeno Aristotel ili neki drugi poznavatelj prirode, a ne teolozi.

HTV: Na kojim je područjima Albert najznačajniji?

T. Vereš: Prema jednome starom belgijskom ljetopisu Albert je »velik u čarobnoj znanosti, još je veći u filozofiji, a najveći u teologiji« (magnus in magia, maior in philosophia, maximus in theologia). No ovaj je sud teško prihvatljiv jer Albert u teologiji očito nije veći od svoga učenika Tome Akvinskoga. A dvojbena je i njegova veličina u »čarobnoj znanosti«. Danas općenito prevladava mišljenje da je Albert uz neporecive povijesne zasluge u filozofiji i teologiji ipak najveći u prirodnim znanostima. Mislim da je njemački znanstvenik Hermann Stadler s pravom rekao: »Da su prirodne znanosti nastavile ići onim putem koji im je prokrčio Albert u XIII. stoljeću, one bi prištedjele tri stoljeća zaostatka«. Stoga je Crkva opravdano proglasila Alberta Velikoga zaštitnikom svih prirodoznanstvenika (1941.) o čemu se u našoj Crkvi i domovini, na žalost, još ne vodi računa.

---

* Intervju HTV s Tomom Verešom u povodu njegove knjige: *Albertus Magnus, Philosophia realis*, Demetra, Zagreb 1994. Intervju je snimljen 13. a emitiran 21. siječnja 1995.

HTV: Govoreći o ovim prijevodima, što je od njegova djela ovdje prevedeno?

T. Vereš: U ovoj knjizi cjelovito je prevedeno Albertovo manje djelo *O petnaest problema* koje omogućuje uvid u neke temeljne filozofske probleme o kojima se žestoko raspravljalo u XIII. stoljeću. Zatim su prevedena tri ulomka o alkemiji kojih je cilj predstaviti Albertovu autentičnu misao o toj zagonetnoj znanosti i umijeću, te dva ulomka o kozmografiji i jedan o geografiji kojih je svrha približiti hrvatskom čitatelju one tekstove koji su u XIII. stoljeću stubokom uzdrmali homerovsku i biblijsku sliku Zemlje kao ravne plohe, a kasnije presudno utjecali na Kolumbovo otkriće Amerike.

HTV: Kakva je dosadašnja recepcija Albertova djela u Hrvata?

T. Vereš: Mislim da se na postavljeno pitanje još ne može dati konačan odgovor jer su albertološka istraživanja u Hrvatskoj tek u povojima. Ja sam u svojoj uvodnoj studiji na dvadesetak stranica pokušao naznačiti neka područja u hrvatskoj historiografiji, filozofiji, teologiji i književnosti na kojima bi trebalo započeti i produbiti ta istraživanja. Zasad je utjecaj Albertova djela u nas vrlo skroman. Prevedeno je tek nekoliko kratkih tekstova pretežno teološko-nabožnog i životopisnog obilježja: svega oko 60 stranica. I jedina knjiga koju imamo na hrvatskom jeziku o Albertovu životu i djelu jest popularizatorska knjiga mog uglednog subrata oca Hijacinta Boškovića. A jedini albertovski zbornik je u časopisu »Obnovljeni Život« br. 2 iz 1981. godine koji donosi predavanja sa zagrebačkoga simpozija. I naši su mu dominikanski studenti lani posvetili jedan broj svoga časopisa »Izazov istine«. I to je uglavnom sve što imamo u Hrvatskoj o Albertu.

HTV: U čemu je današnje značenje Alberta Velikoga?

T. Vereš: Albert nas svojim monumentalnim djelom poziva prije svega da u traženju istine ne budemo pristrani i jednostrani, da budemo otvoreni prema svakoj i svačijoj istini, te da je prihvatimo gdje god se nalazila, pa makar i kod onih pojedinaca i naroda koji nam nisu simpatični ili su nam čak možda i neprijatelji.

Druga je bitna poruka Albertova djela da istinu nije dovoljno samo spoznati, promišljati, propovijedati i diskutirati nego je treba i u djelo provoditi. Albert se naime nije zadovoljio time da naglašava urgentnost i važnost kršćanske ljubavi prema Bogu i bližnjemu, nego je ušao u ratnu arenu svoga vremena i mirotvorno posredovao čak u dvadeset i šest teških društvenih sukoba od kojih je dvanaest bilo krvavih. Naš je Albertus Magnus bio dakle veliki mirotvorac pa je i zato veliki svetac.

Želja mi je da u Hrvatskoj i u svijetu bude što više ljudi koji će ići ovim Albertovim putovima istine i dobrote.

To je moj svijet

To je moj svijet.
To su moje rijeke
koje nebo Panonije
u požudi stalno pije
i potok je to moj
koji traži grobove keltske
i rimske sarkofage
i nadgrobne ploče
što ih je kamenar pučki rezao.

Izložih svoja prsa gromu
i svoje ruke vjerne
pred legije carske.
I perčin svoj
što sam ga na tjemenu vezao.

Duhovni izvor

Tatari jure na malim konjima,
sa Zapada Teuton, crni Gal.
Himba i izdaja nas sa svih strana prati,
o mila naša mati.

Pauci pjevuckaju
pred šumom,
uvijek u meni
i predu i žare.

Duhovni izvor na vratima sja.
Tajanstvena Ruža cvate u sutonu.
Nebeska Ruža dobro mene zna.

Žene s mačem u ruci rijeku gaze,
kralja gotskog više ne mare.

Tomo VEREŠ

Pismo o trošarini Alberta Velikoga

Među djelima dominikanca Alberta Velikoga (1193-1280) navodi se kao posebna bibliografska jedinica i jedno kratko pismo o trošarini *(epistula de ungelt)*[1] upućeno poznatom franjevačkom propovjedniku Bertholdu iz Regensburga (oko 1210-1272) kao odgovor na njegovo pitanje može li se trošarina bez grijeha nametati seljacima. To se pismo dosada pronašlo u četiri rukopisa od kojih su tri iz XIV. stoljeća (u Donaueschingenu, Osnabrücku i Stuttgartu) i jedno iz XV. stoljeća (u Einsiedelnu). Pismo je tiskom prvi put izdao na temelju osnabrückškog rukopisa Karl Rieder u svojoj doktorskoj disertaciji *Das Leben Bertholds von Regensburg,* Freiburg im Breisgau 1901, str. 46-47. Koliko znam, prevedeno je samo na njemački jezik.[2] Sada mu se pridružuje moj prijevod na hrvatski jezik s potrebnim bilješkama.

Zašto je važno ovo pismo? Ono pokazuje da su neki ugledni ljudi Crkve i u XIII. stoljeću odlučno stali u obranu izrabljivanoga siromašnog puka protiv pljačke nezasitnih gradskih upravitelja i bogataša. Trošarina (lat. accisia, assisia) kao oznaka za mnogobrojne oblike oporezivanja upotrebnih dobara i trgovačke robe, a ponekad i obrtničkih proizvoda, prvi put se pojavila u Španjolskoj i u Mlecima u XI. stoljeću, dok se u Njemačkom carstvu proširila tijekom XIII. stoljeća. Trošarinu je mogao odobriti samo kralj, i to samo na određeno vrijeme i u određene svrhe zajedničkoga dobra. Međutim, već sredinom XIII. stoljeća taj se oblik oporezivanja uvelike izopačio diljem Njemačke, jer je gotovo svaki grad počeo nametati trošarinu seljacima za uvezene živežne namirnice, i još su ih pritom trošarinari varali raznim lažnim mjerilima. Seljaci su se često tužili protiv tih nepravdi Bertholdu iz Regensburga koga su susretali na njegovim misijskim propovijedima. Da ne bi prenaglio i krivo presudio Berthold se obratio svome prijatelju, uglednom biskupu i neospornom teološkom autoritetu Albertu Velikom s pitanjem može li se trošarina bez grijeha nametati seljacima. Albert je odgovorio vrlo oštro, stavljajući u pitanje cjelokupni trošarinski sustav. Evo njegova pisma:

Pismo o trošarini

Predragom u Kristu bratu Bertholdu iz Regensburga, Reda male braće, brat Albert nekoć regensburški biskup, pozdrav. U vezi s pitanjem što mi ga je postavila vaša ljubav želim da vaša razboritost znade slijedeće: ono što se pučki zove ungelt (trošarina) a što se utjeruje ili zahtijeva od svih koji donose robu u gradove ili varošice, ili je također iz njih izvoze, bilo da kupuju ili prodaju, uvijek sam smatrao, smatram i smatrat ću nedopuštenim te osude vrijednim, jer se takve i slične stvari bez ikakve dvojbe svode na prisilne namete koje sveti oci osuđuju.

Također nije dopušteno umanjiti zajednička mjerila bilo za krute, bilo za tekuće stvari zbog takvih nedopuštenih iznuđivanja, jer Gospodin kaže: »Neka vam je efa prava i pravi hin«[3]*, što ne treba shvatiti samo tako da bude prava među ljudima koji trguju, nego da bude pravična i u odnosu na cijenu. Jer inače zbog toga nastaje oganj u kući i mala mjera stvara veliku srdžbu.*

Isto tako, carine što se određuju autoritetom knezova jedva se ili se nikada ne mogu vršiti bez grijeha, kako kažu sveti Augustin i Grgur, pa se stoga još manje mogu bez grijeha događati stvari što ih određuju oni koji nemaju nikakva autoriteta. Dakako, takvi mogu uz opći pristanak nametnuti samima sebi teret kakav žele, ali nemaju vlast druge uznemiravati takvim bremenom, jer Izaija kaže: »Kidaj okove nepravedne, razvezuj spone jarmene, puštaj na slobodu potlačene i slomi sve jarmove«.[4]

Bilješke

1) Winfried Fauser, *Die Werke des Albertus Magnus ih ihrer Handschriftlichen Überlieferung, Teil I, Die echten Werke,* Monasterii Westphalorum in aedibus Aschendorff, 1982, str. VII i 339.
2) *Albertus Magnus. Ausstellung zum 700. Todestag* (zbornik), Historisches Archiv der Stadt Köln, 1980, str. 119.
3) Lev. 19, 36. – Tekst Vulgate na latinskom koji citira Albert glasi: »equus sit modius equusque sextarius«. Šarićev prijevod *Svetoga pisma,* izd. Sarajevo 1941, kao i *Biblija,* izd. Stvarnost, Zagreb 1968. jednako prevode taj tekst: »Neka vam je efa prava i pravi hin«. Prema »Tablici mjera i novca« u *Bibliji,* Zagreb 1968, str. 357. *»efa«* (modius) je mjera za zapreminu suhih stvari (45 *l*), a *»hin«* (sextarius) je mjera za zapreminu tekućih stvari (7, 5 *l*).
4) Iz 58,6.

Mato MARČINKO

U san kad Hrvatska mi dođe

Noćas te sanjah: došla si s Karpatâ
ovjenčana vijencem pobjedničke slave,
pod skutom tvojim zlatnim živi rod Hrvatâ
od Dunava do mora, od Drine do Drave.

Nu okrutna java priušak mi tresne:
okužili ti kuću smradnim vonjem tvórci,
ratne hijene po tvojoj zemlji bjesne,
potajno te dave svjetski mirotvorci.

U snu te vidjeh kao nekad cijelu,
odahnula si na kraju teška puta
slobodna i sretna u svakomu svom dijelu.

Ali Boutros Boutros Ghali s East Rivera
zaškrguta,
batinom ounskom lupivši po stolu:
što Jupiter smije nije dopušteno volu.

Ivo BALENTOVIĆ

Nemir

Frani Alfireviću

Kolike puste čežnje! Daleke zemlje, vode,
gradovi, tornjevi, lađe koje u nepoznato plove...
Mladost nam mahnito, žurno nestade, s dimom ode.
I nešto bolno, vrelo, iz daljine nas zove.

Dok noći i tišine sapliću kolo snova,
nenadan ćurlik frule u duši takne ranu.
Slobodne male ptice lepeću iznad krova
i zovu u daljinu, u čudnu neizvjesnu stranu.

Zbog mnoštva promašaja utjeha – čaša vina
i osmijeh nježna lika u sjenci životne šume.
Čudan se neki demon ušuljao danas u me,
pa svira na strunama divljih, nutarnjih violina.

Putnička torba i klobuk vise o starom klinu.
Zov gradova i voda i nepređena tajanstvena puta
skitničkim žilama struji, ali zalud, sve već minu.
Na mojom kolibom se krili jesen uvela, žuta.

Umornom prosjačkom rukom lomim koricu kruha,
na vjetru vijori haljetak i vlasi posivjele.
Rasu se silno blago u tihom rasulu duha.
I srce kucajući sagorjeva od žudnje silne, vrele...

OD OVOG BROJA »MARULIĆA« CIJENA POJEDINOM PRIMJERKU IZNOSI 15 KUNA, A GODIŠNJA JE PRETPLATA 90 KUNA.

Željko SABOL

Proročanski nagovještaji u poeziji Pupačića i Sabola

Vidoviti ljudi sa sposobnošću predviđanja budućnosti vrlo su rijetki. Njihova moć nije znanstveno razjašnjena, a postavlja pitanje ljudske sudbine. Proročanska sposobnost je češća kod pjesnika nego kod drugih ljudi jer je, kao i pjesništvo, vezana uz osobito istančanu osjećajnost i osjetljivost. U klasično doba proroštva javlja se proročka književnost, čiji je najveći dio sačuvan u starozavjetnoj Bibliji — remek djelu židovske literature. Proročanske nagovještaje nalazimo i u djelima hrvatskih pjesnika, a ovdje ćemo ih potražiti u djelima dvojice vrsnih, nažalost prerano i tragično preminulih pjesnika, Josipa Pupačića i Željka Sabola.

* * *

Josip Pupačić je rođen u idiličnom kraju vedra neba, zelenila, kamena i bistrih voda — u Slimenu na Cetini. Odrastao je u skladnoj seoskoj obitelji u kojoj je bilo sedmero djece. Uvijek je ostao vezan uz rodni kraj i svoje najbliže. O tome najbolje svjedoče pjesme »Nas sedmero braće«, »Tri moja brata«, »Cetina« i »More«. Prirodnost u izrazu daje Pupačićevim pjesmama osobitu ljepotu i snagu. Njegova tri brata, zaposlena u hidrocentrali, tragično su poginula od udara struje i taj splet smrti pratio ga je u životu kao usud. Veliki kamen pao je na njegovu dušu teškom, urođenom bolešću njegove obožavane kćerkice Rašeljke. Zbog njena liječenja uzeo je dopust na Filozofskom fakultetu gdje je radio pri katedri za stariju hrvatsku književnost i sa suprugom i kćerkom otišao je u London, tražeći medicinski spas. Tamo ga je dočekao prijatelj iz krugovaških dana Milovan Baletić, dopisnik »Vjesnika«. Baletić je Pupačiću pomogao naći smještaj i posao u dopunskoj školi za djecu naših građana. Tako radeći i obilazeći klinike, Pupačić je proveo u Londonu godinu i pol dana. Došlo je vrijeme povratka u Zagreb. Zahvaljujući Rudolfu Pisku, direktoru »Jugotoursa«, Baletić je za Pupačićevu obitelj dobio besplatne karte za zrakoplov »Aviogenexa« koji je prevozio engleske turiste u Hrvatsku. Kao izrazito hrvatski nastrojen intelektualac Pupačić se nije osobito veselio letu zrakoplovom omražene srbijanske tvrtke, no primio je to kao uštedu troškova i napora putovanja željeznicom.

Zrakoplovi »Aviogenexa« bili su ruski vojni avioni prepravljeni u putničke i njih je »Genex« nabavio jeftino, zahvaljujući svojim moćnim državnim vezama. Te letjelice bile su grube izrade i manje sigurne od američkih zrakoplova. Pupačić s obitelji i nekoliko desetaka Engleza poletio je za Krk. Nedaleko od Omišlja na Krku nalazila se nova zrakoplovna luka s još neiskusnim osobljem i malim prometom. Prigodom slijetanja meteorološki uvjeti nisu bili najbolji i dogodilo se da je zrakoplov počeo spuštanje s krivim kutom letenja. Bilo je potrebno da pilot ponovno podigne aparat i ponovi krug za slijetanje. Međutim, piloti takvo ponavljanje smatraju sramotom i kapetan aviona je, odbacivši tu mogućnost, ustrajao na spuštanju. Dogodilo se da je

avion snažno udario o tlo, pukao je stajni trap, zrakoplov se nagnuo, polomilo se krilo i potom se raspao u dva dijela. Odvojio se dio s pilotskom kabinom i u njemu su piloti i stjuardese ostali živi i čitavi. Trup s putnicima se odmah zapalio, neuigrana aerodromska vatrogasna ekipa bila je nemoćna i svi putnici su izgorjeli. Valja istaći da kapetan aviona nikada nije odgovarao zbog krivice za tu strašnu nesreću. »Genex« je bio toliko utjecajan da je mogao zataškati takav slučaj radi izbjegavanja velike odštete obiteljima stradalih koje bi trebalo podmiriti, da se ustanovila greška prijevoznika.

U strašnom času smrti Josipa Pupačića u tisku se nalazila knjiga »Moj križ svejedno gori«. U toj knjizi, izašloj nakon pjesnikove smrti, nalaze se stihovi:

pjevam li tvoju bit — izgorim u vječno
... (U iščezloj zemlji)
Evo me, moj svijete, na raskršću
I tvom i mome
Oprostimo se — Ti plačeš
Moj križ svejedno gori

Čime me zaslijepljuješ, strašnom svjetlosti
Čime me pogađaš, zrako nestvarna
Čime me obaraš, snago okrutna
Čime me omamljuješ

Knjiga sadrži i pjesmu »Između neba i zemlje«, posvećenu izričito Omišlju na Krku, što svjedoči o izuzetnoj proročkoj snazi Josipa Pupačića. Iz Dobrinja, gradića na uzvišenju u središtu otoka Krka, Željko Sabol je promatrao veliku ognjenu baklju gorućeg zrakoplova, ni ne sluteći da u toj vatri nestaje njegov pjesnički kolega Pupačić.

* * *

Pjesme Željka Sabola svjedoče o tome kako je on duboko proživljavao nesretnu sudbinu hrvatskog naroda. Obilježene su prizorima rata, smrti i posvemašnjeg sloma. Te pjesničke slike nose nagovještaje ratnih užasa koji će se obistiniti 1991. godine. Sabolovo pjesništvo postalo je teško i tamno, osobito nakon hrvatskog političkog sloma koncem 1971. godine. S mukom je proživljavao poraz, zastrašen ponorima koji su se, nakon proljetnog bljeska nade, ponovno otvorili pred Hrvatima.

Kao primjere iznosimo stihove iz Sabolovih pjesama:

...
jednom ćemo ovdje mrtvi ležati
nitko neće biti zavijen u crno

...

čemu da se nadam u neravnoj borbi
... (Čemu da se nadam, 1975.)

...

od roda sam kome malo vrijedi sjeme
i koji drugo ne zaslužuje
zadnja žrtva pjeva uoči smaknuća
posvuda se diže sunce uništenja
... (Ne zovi me, 1975.)

...

vuk i gavran, kao poslije bitke
obilaze puste naplavine
u nepovrat nove žrtve idu
i ja sam s njima, odnekud se čuje
bezglasni plač i davna opomena.
... (Nijemi svjedoci, 1975.)

Kao čovjek izuzetna senzibiliteta Željko Sabol je doživio rat kao ispunjenje svojih davnih slutnji. Zlo koje je snašlo naš narod i našu domovinu bilo je za njega nepodnošljivo. Četnička zvjerstva, kao npr. u Borovom Selu, ratni napadi u Slavoniji i zračne uzbune u Zagrebu — učinili su da za Sabola sve izgubi svoj smisao, pa je pao u tešku depresiju. Rat ga je toliko potresao da nije mogao misliti o ničem drugom osim o ratnim užasima. Kad je našao dvojicu kolega iz Leksikografskog zavoda kako pričaju viceve prekorio ih je: »Kako se možete smijati dok Hrvatska ovako pati«. Ljudima oko sebe govorio je kako ne može podnijeti ratne događaje, a pogotovo ne ono što će se još dogoditi. Više puta rekao je da će se ubiti, no ljudi iz njegove okoline nisu to ozbiljno shvatili.

Deset godina prije smrti Željko Sabol je pisao kao da već sluti svoj svršetak:

...

u gluho doba posljednji pokušaj
tragovi u snijegu, ptica grabljivica
i kljun i pandže
samoubojica
u kratkom času svoje odluke
... (U gluho doba, 1981.)

...

kostobolja, grlobolja
tad se jave bez pomoći
do lakata krv me smoči
... (Sve je skriveno u tvom imenu, 1979.)

Posljednje Sabolove pjesme jasno ocrtavaju raspoloženje koje je vodilo njegovom kraju.

Osjećam se vrlo čudno
kao da sam na odlasku

prljav golub u prozoru
suho cvijeće u vazama

mahnuo bih da se branim
ruka mi je oduzeta
dan je hladan, sumaglica

osjećam se vrlo čudno
kao da sam na odlasku

(Osjećam se vrlo čudno, 1990.)

Ciklus pjesama »U ovom strašnom času« objavljen je postumno i poslužio je Ivi Sanaderu i Anti Stamaću za davanje naslova antologiji suvremene hrvatske ratne lirike, čime su pjesniku Sabolu odali osobitu počast. Te pjesme pokazuju kako je Sabol proživljavao ratne događaje polovicom 1991. godine.

...

on ne može nikoga dozvati
na pragu doma koprive i drač
križ na grobu u kom leže zaklani, raznijeti
i jadikovka među zvijezdama
u tome času čovjeka je samo pas prepoznao
i javio se divljim urlikom

...

odakle ta mržnja u ljudima zlim
spremljena je omča i za nevin vrat
kakva je to borba, kakav je to rat
tražili smo ljubav, sigurnost i mir
a oko nas jauk i đavolji pir

(Imala sam kuću, imala sam dom,
šansona, kolovoz 1991.)

Zgranut strahotama rata Željko Sabol je izabrao smrt kao prosvjed i 5. rujna 1991. godine počinio je samoubojstvo. Ubio se na jezovit način — rezanjem žila. Umro je u vlastitoj krvi, a svi smo njegovu smrt doživjeli kao njegov palachovski protest protiv srpske agresije na Hrvatsku. Sabol s pravom ulazi u našu kulturnu povijest kao prvi književnik — žrtva domovinskog rata.

Seoska petrolejka

Na ormaru mala petrolejka,
ugašena davno, možda i sad stoji
ispod niska svoda kraj stare peruške,
iznad metle povezane vrpcom.

Upaljena vrškom šibice i trijeske
večerima sve je obasjavala
uske i mirne prozore do ceste
i pokoju slamku na susjedovu plotu.

Pred njom su se pekle gibanice i kolači,
bez ikakve knjige o kuharstvu,
u pećenici pritvorenoj zgužvanim papirom
iz koje je signal domaćici bio dim.

Jači ju je vjetar znao ugasiti,
a gdjekad smiješna i gorka svađa
pored niska hrastova stola
kraj praznih čaša novopečene rakije.

Kraj nje su uvođeni konci u igle
za krpanje već zakrpanih hlača i kaputa
ili za paket vojniku u vojsci
koji je morao biti opšiven.

Naradila se mala petrolejka
i nekamo u kut šutke je skrita
da – gdjekad upaljena – pomogne naći
u staru sanduku gruntovne papire.

Ozon

U očima tvojim svjetluca
fosfor prošlih vidika,
muti ih bolesna slika
stvarnosti što muklo kašljuca.

Preskoči vremena lanac,
uđi u perivoj sanja
gdje prošlost pjeva s granja
a zelena Kupa se ljeska
i srebri obale pijeska.

Tu ćeš me naći opet
ko nekad s knjigom u ruci,
zvonit će bojovni zvuci
bitke kod tijesna Termopila.

Zvonit će i u nama zvona
glasom što život leluja,
mirisat naše će duše
mirisom svježeg ozona
iza prošlih oluja.

Na Kuckovcu

Mekani sagovi trave,
cvrkut lastavica,
jela stara
niz koru smola se cijedi,
kosci znojnoga lica
i stado bijelih ovaca
kraj kojega pastir sjedi.

Mirišu jabuke.
Kroz živicu plave
jagode grožđa proviruju,
sunčani jezičci griju.
Tko li će jutros
preko rosne trave koračati,
čije li će ruke
prvu slatku bobu
za mene ubrati?
Šutnja.
Tek kose zveče
i zrikavci zriju.

Nevenka STARČEVIĆ-KAPETANOVIĆ

Ja Jesam Prisutnost

Svjetlo biti,
znači:
svima svijetliti,
svjetlosnim zrakama
prožimati mračne niti.

Svjetlo biti,
znači:
sebe darivati;
znači:
zbiljski Biti.

»Spremnost« 1944. – III.

(bibliografski podlistak)

Sačuvati državu

Kao uvod u argumentaciju *Spremnosti* zašto valja sačuvati državu može poslužiti razmišljanje Bonifacija Perovića i drugih o suvremenoj krizi. On kaže da je povijesni kulturni pojam Europe ugrožen boljševičkom i standardiziranom amerikanističkom invazijom, da se prva »protukulturna invazija neeuropskih i protueuropskih shvaćanja i životnih stilova vršila nesmetano« (pozitivizam, empirizam, hedonizam, mehanizacija, tehnizacija, amerikanizacija i boljševizacija) i da je u tome kriza i tragika Europe. Stoga, »prva zadaća novog, pravednijeg čovječanskog života jest uzpostava metafizičkih temelja«. Društveni život treba obnoviti na vjerskim temeljima. »Pobjeda na frontama – piše on – mora biti popraćena s pobjedom europske kulture i družtvovnog poredka u domovini. [...] Za novu kulturnu izgradnju treba, dakle, duboke transcedentalne vjere i iz nje izvedene metafizike, koja će sačinjavati dušu kulture, a koja će se manifestirati po osobinama i obradbi pojedinih narodnih zajednica i narodnih genija«. Društvene snage trebaju se oblikovati kroz tri relacije: prema vlastitoj osobi, prema zajednici kojoj po svom zvanju pridonose društveni dio prema »vječnom određenju, prema Bogu«.[1]

Milivoj Magdić razmišlja o suvremenim svjetskim procesima i nesamostalnosti politike malih naroda, pa piše da su 1939-1941: »Svi činbenici hrvatske politike iskreno želili da u ovom ratnom metežu biološki očuvaju hrvatski narod i zajamče njegov obstanak. Nikakva ideologija nije kod toga igrala ulogu. Ideologija je stvorena naknadno, kao i sve takve ideologije«. Budući da mali narodi nisu gospodari svoje sudbine, u dvojbi da li se distancirati od svjetskih događaja ili sudjelovati u njima realnije je sudjelovati. Magdić isto tako tvrdi da se »ne može sumnjati u hrvatski patriotizam svih naših političkih činbenika, koji su se našli pred tom dilemom, bez obzira na to, kako su se kasnije stvarno opredielili«. Vlastitom se voljom pak nije moglo izolirati od rata. »Demokracija, socializam, novi poredak – kaže on – sve su to liepe stvari, ali u vidu ideoložkih zasada sve to predstavlja za male narode luksuz«. One mogu zamagliti poglede, podvojiti duhove i potaknuti građanski rat. Malim je narodima za opstanak potreban realizam, a to znači »gledanje, koje je lišeno svih simpatija i antipatija, svih filija ili fobija, svih ideoložkih iluzija«. Magdić piše da je II. svjetski rat odraz tridesetogodišnjega revolucionarnog procesa i da nije »za čovječanstvo pitanje u tome, kako će završiti rat, već kako će završiti ovaj svjetski revolucionarni preobražaj«. Stoga se valja odlučiti, ali ne zauzimanjem nekih ideoloških stavova, koji su danas svi odreda nesuvremeni, jer je život jači od svake

1 B. Perović, Poslije prve invazije. Nema novog poredka bez unutarnjeg jedinstva Europe i povratka na tradicionalne temelje, *111-112*, 3; Oblikovanje družtvovnih snaga, *116*, 2.

ideologije, tj. »danas nije pitanje o zauzimanju stava prema nekim idejama, već prema konkretnim snagama«.[2]

U drugom članku Magdić piše kako su nakon I. svjetskog rata »izbliedile sve ideologije osim onih, koje su se zasnivale na elementima mržnje, osvete ili ponižen ja«, a da se II. svjetski rat vodi za afirmaciju »krutih interesâ lišenih i idejnog opravdanja«, da iza isticanih ideologija stoji imperijalni odnosno nacionalni egoizam te moralni nihilizam. U njemu se velesile bore za imperijalni opstanak, a mali narodi za goli opstanak. U totalnom ratu su se i ideologije »izbalansirale u ratna oruđa«. Rat je samo pojedinost suvremenoga revolucionarnog zbivanja, koje se neće završiti krajem rata. Magdić zatim kaže kako valja težiti »da se opet uzpostavi svjetska suradnja; suradnja u politici, u gospodarstvu, u izmjeni kulturnih dobara«, jer: »Danas nije moguća izolacija jednog diela svieta od ostalih. Danas se mora težiti za takvom reformom, koja će čvrsto povezati sve narode i sve kontinente. [...] Potrebno je izgraditi takve socialne oblike, u kojima će doći do izražaja ono što spaja ljude, a ne ono što ih razdvaja«. Ostvarenje socijalne pravde nije moguće bez pravne sigurnosti pojedinaca i skupina te u međudržavnim odnosima. Elite moraju nadvladati same sebe da bi nadvladale barbarizaciju, a »vječne moralne zasade moraju opet postati smjernicama djelovanja raznih elitâ«. Magdić rješenje vidi u vraćanju »starim konzervativnim vriednostima«, u spoznaji »da su od svih političkih pomodnosti, od svih sveobuhvatnih koncepcija – jače moralne zasade, proizvod tisućljeća poviesti kulturnog čovječanstva«. Spas leži u povratku ovim zasadama, u »vraćanju k čovječnosti i podvrgavanju kriterijima vječnog morala«, pa zaključuje: »Međutim, nije moguć izlazak iz revolucionarnog meteža, ako se ne uspije prevladati taj kontrast i izgraditi koncepcije, koje će u sebi sadržavati mogućnosti međusobnog razumijevanja i međusobnog poštovanja«.[3]

Možda je on napisao članak, u kojem kaže kako prihvaćanje neke od ideologija znači ulazak u interesnu sferu odnosne imperijalne sile, a svakako je o svemu razmišljao i pisao u duhu nadvladavanja ideoloških suprotnosti među Hrvatima i radi sjedinjivanja snaga u obrani države.[4]

Hrvatska država pak jest stvarnost, politički dio svijeta, činjenica s kojom svatko mora računati. Njezin je legitimitet prekinut 1918. i obnovljen 1941. Iako se u inozemstvu računa s legitimitetom Kraljevine Jugoslavije, trebalo bi biti jasno »da hrvatska država predstavlja svršenu činjenicu, da njezin nastanak nije uvjetovan ratnim događajima i da je uzpostavljen hrvatski legitimitet, koji ide u red najstarijih u Europi«. Ona nije instrument nečije ratne politike, nego izraz težnje hrvatskog naroda, i element je ravnoteže na srednjoeuropsko-jadranskom i balkanskom prostoru te s tim valja računati.[5]

2 M. Magdić, Iluzije i stvarnost. Krajnji realizam može predstavljati jedinu podlogu politike malih naroda, *107,* 1. – Iz knjige Stjepana Horvata *Pisma hrvatskim intelektualcima* prenijeli su poglavlje proti filstvima i fobijama, proti gubljenju malih naroda u velikim međunarodnim sustavima a za oslon na vlastite snage i rad u vlastitom interesu, o opravdanosti malih narodnih država, o izbjegavanju fobija, jer se svak brine za sebe i ne mora se brinuti za druge, pa stoga ne treba za svoja zla tražiti krivca u drugima, koji »nas promatraju i procjenjuju ne onako, kako bismo mi željeli, nego onako, kakvi smo mi u stvari« (Mali narodi i »filstva«. Načelna razmatranja u svietlu političkog realizma, *148,* 2).

3 M. Magdić, Ideologije u ratu, *114,* 3; Trideset ratnih godina, *129,* 3; Liberalni konzervativizam, *137,* 3; Izlazak iz meteža, *145,* 3.

4 Ur., Nacionalni ponos, *109,* 1. – M. Magdić, Nacionalne stvarnosti. Zrinsko-frankopanski dan i blagdan rada u suvremenom hrvatskom vidu, *115,* 1-2.

Ona je europska predstraža, ona stoji na braniku Zapada i njegov je dio. Dok velikosrpska politika i svaka Jugoslavija remete ravnotežu na europskom jugoistoku i Balkan ponovo pretvaraju »u europsku barutanu«, hrvatska država jest faktor stabilnosti i ravnoteže. Ona nije bedem prema Balkanu, nego prema velikosrpskoj ekspanziji. Ona znači mogućnost i potrebu otvaranja novih balkanskih perspektiva, »u kojima se uočuju obrisi razumnih međubalkanskih rješenja«. Stoga ona ima voditi aktivnu balkansku politiku kao i politiku prema središnjoj Europi i na Jadranu. Nju valja nametati svim čimbenicima svjetske politike, čuvati je i razvijati bez obzira na »ideološko opredjeljenje«, a koncentracija narodnih snaga je »vječno živi zakon za naš hrvatski narod«, jer država nije pitanje ni režima, ni pravnoga poretka, ni međunarodnih odnosa. Kako je hrvatska država zamisliva samo u zapadnoeuropskoj kulturnoj sferi i kako onemogućuje balkansku politiku Sovjetskoga Saveza – koji nakon neuspjeha otvorenoga velikosrpstva novom federativnom Jugoslavijom nastoji spasiti ideju velikosrpske državne tvorevine – to je on proti njoj, a njegov imperijalizam dokazuje i partizanstvo, koje želi uništiti hrvatsku državu.Zbog toga »negativan stav prema sovjetskom imperializmu predstavlja jednu od konstanti hrvatske politike«, a Hrvatska kao brana jamstvo je »kulturnom Zapadu« da Balkan neće »postati plienom sovjetskog imperializma«. Na zapadnjačkoj usmjerenosti treba ustrajati, jer je »naš narodni obstanak vezan o pripadništvo Zapadu«, jer »europska orientacija Hrvatske predstavlja aksiom naše politike«, a »biti zapadnjak ne znači robovati bilo kome ili bilo čemu na Zapadu, jer je upravo smisao Zapada u izrazu slobode, slobode ličnosti, kao i slobode nacije«.[6]

O balkanskoj politici pisali su Ivan Krajač, Božidar Krolo i Petar Bareza.

Krajač u članku o geopolitičkom smještaju i značenju Sandžaka zastupa mišljenje da je hrvatski posjed Sandžaka logična alternativa srpskom posjedu, koji bi ugrozio i Hrvatsku, i Crnu Goru, i Albaniju. Te države imaju istovetne interese na Jadranskom moru i prema ostalom balkanskom području, pa su upućene jedna na drugu u obrani od velikosrpskog i talijanskog imperijalizma. Sandžak bi zato trebao biti u vlasti Hrvatske, najjače od te tri zemlje. Ona je neagresivna i neimperijalistična, pa se na nju bez bojazni mogu osloniti i Crna Gora i Albanija, a to je i u interesu Sandžaka da bi mogao funkcionirati kao prometno povezano područje.[7]

Krolo piše o nejedinstvenosti Balkana i neutemeljenosti gledišta da je moravsko područje centripetalno te o obrambenoj funkciji hrvatsko-crnogorsko-albanskoga pojasa, a Barezini članci su geopolitičkoga značaja.[8]

5 Ur., Hrvatska narodna vojska, *128,* 1; Hrvatska legitimnost, *137,* 1-2; Životvornost naše države, *138,* 1.

6 Ur., Novi beogradski pokušaji, *98,* 1; Razgolićena kamuflaža, *102,* 1-2; »Prva« i »druga«, *108,* 1; Hrvati i »27. mart«, *110,* 1; Hrvatska na Balkanu, *133,* 1. – M. Magdić, Hrvatska prema sovjetskom imperializmu, *123,* 3.

7 I. Krajač, Pitanje Sandžaka. Kopča, put i obrana Hrvatske, Crne Gore i Albanije, *101,* 1, *102,* 2, *103,* 2, *104,* 2, *105,* 2, *106,* 2, *107,* 2, *108,* 2, *109,* 2, *110,* 2 i 8. – Usp. pismo sandžačkoga muslimana Hrvata, *103,* 3. – Krajačev je i geopolitički članak: Istra s Goričkom krajinom. Kontinuitet sviesti i glavna prirodna obrana Hrvatske, *111-112,* 4 i 5, *113,* 2, *114,* 2, *115,* 8, *116,* 2, *117,* 2, *118,* 2, *119,* 7-8.

8 B. Krolo, Jadranski lanac hrvatsko-crnogorsko-albanski, *122,* 1-2. – P. Bareza, Između Soče i Dardanela, *129,* 1-2; Stvarnost i fikcije. »Vjekovna« Drava, Sutla i Jadran – i sadašnja opasnost, *133,* 3 i 2; Od Soče do Vojuše. Jadranska funkcija Hrvatske i europska funkcija Jadrana, *139,* 2. – Usp. i Danijel Crljen, Naš južni susjed. Temelji hrvatsko-crnogorske suradnje i savezništva, *129,* 3.

O velikosrpskoj politici prema Crnoj Gori, crnogorskoj samosvijesti i državnosti, o svetosavlju kao obliku velikosrpskog imperijalizma, o zloupotrebi konfesije i organizirane crkve u nacionalno-političke svrhe pisali su Savo Marković Štedimlija i Sekula Drljević ili je njihove članke uredništvo prenosilo iz drugih listova.[9]

Hrvatska je – svijesni su pisci – u sve većem škripcu. Oni to nastoje protumačiti sukobom imperijalističkih interesa, a o izlazu mogu samo kolebljivo nagađati te nastojati jačati samopouzdanje. Tako kažu da »geopolitički položaj naše zemlje olakšava provađanje političkih planova raznih činbenika, na koje mi ne možemo djelovati s vlastitom snagom«, tj. za koje događaje ne može »nositi odgovornost službena hrvatska politika«. Stoga: »Naši hrvatski interesi zahtjevaju od nas, da ne ulazimo u tu igru. Hrvatski interes zahtjeva, da u našoj politici polazimo samo od onoga, što predstavlja činjenično stanje. A najodređenija i najefikasnija današnja hrvatska stvarnost jest postojanje hrvatske države«.

Nju treba sačuvati, jer imperijalističke igre računaju s poratnom Jugoslavijom, a u njoj ne bi bilo hrvatske države. »Sovjetski imperializam – pišu tako – nastupa u toj igri kamufliran, a ta se kamuflaža sastoji u izticanju političkog jugoslavenstva i demokratskih načela. Englezki imperializam nalazi u toj kamuflaži najslabiju točku ovog sovjetskog poteza. Radi toga ulaže London sva svoja nastojanja kako bi kontrakarirao sovjetske poteze baš na području praktične primjene političkog jugoslavenstva i demokracije. [...] Nastojanje Moskve ide za tim, da stvori široku frontu tzv. demokratske grupacije, ali *bez* i *protiv* njihovih vodstava. Nastojanja su pak Londona upravljena u smjeru, da bi se upravo ta vodstva uklopila u 'narodno-oslobodilački pokret', da bi se na taj način pokušao otupiti boljševički utjecaj«.

Imperijalistička igra nad Hrvatskom daje moć partizanskom pokretu, koji je instrument sovjetskog imperijalizma i sam nije vojno toliko jak koliko se prikazuje, jer da nije instrument, »onda bi riešavanje partizanskog pitanja na hrvatskom području bilo veoma jednostavno«.[10]

Samopouzdanje je nastojao jačati Magdić, pišući kako se »stvarnost hrvatske države pokazuje sve jačom« i da se ona kao ravnotežni čimbenik na zapadnom Balkanu uklapa u svjetsku politiku, pa je »sudbina Hrvatske, više nego ikada prije, u rukama sâmih Hrvata«, tj. »našim upornim stavom u borbi za obstanak hrvatske države vrši se još jače pritisak na činbenike svjetske politike, da vode računa o konkretnoj hrvatskoj stvarnosti.«[11]

9 S. Marković Štedimlija, Oko crnogorskog pitanja, *99*, 2 i 8; Osamljen glas istine. Srbski učenjak dr. Živojin Perić o crnogorskom pitanju, *100*, 3 i 8; Svetoslavlje i Europa, *101*, 2 i 8; Velikosrbski »kanal do mora« pokušavaju stvoriti srbski četnici Draže Mihajlovića uz oduševljeno odobravanje sadašnjih javno-djelatnih beogradskih političkih krugova i novinstva, *102*, 3 i 8; Muslimani u Crnoj Gori, *106*, 3; »Revolucija u Crnoj Gori«, *115*, 6 (kritika knjige V. Domazetovića); Podrietlo srbskog komunizma, *103*, 7. – S. Drljević, Pozor, *103*, 1-2; Pitam Beograd, *104*, 3; Crnogorski veliki dan, *126*, 3 (o proglašenju nezavisnosti 1941).

10 Ur., Igra nad Hrvatskom, *120*, 1; Hrvatska prije svega, *121*, 1. Baš u ovom broju prenijeli su Pavelićevu izjavu u povodu savezničkog iskrcavanja u Normandiji. Ona – iako prigodna – nije ostavljala nikakav temelj uredničkim kombinacijama, pa ni »realističkim«, jer je Hrvatsku vezivala s »Velikim Njemačkim Reichom« u borbi do kraja (Politički pogledi, *121*, 2). – Ur., U vrtlogu rata, *127*, 1.

11 M. Magdić, Boljševizam i zapadni Balkan. Sada se vrši uklapanje hrvatske države u problematiku svjetske politike, *136*, 3 i 7. – Da se ne smije gubiti pouzdanje u budućnost pisali su u članku: U sadašnjem času. Sve zavisi više od nas samih, nego od drugih, pa i u danima, kada nam okolnosti govore protivno od toga, *141*, 1.

Budući da Hrvatska iz rata mora izići kao država, mora se ulagati maksimum napora i odgovornosti. Odgovornost imaju osjećati svi koji na ikoji način mogu utjecati na tok politike. Svi moraju jedinstveno raditi za državu, koja je iznad pojedinačnih, skupinskih, stranačkih ili oporbenih probitaka, i nitko ne smije poduzimati išta što bi »moglo ugroziti vrhovne nacionalne interese«.[12]

Bareza piše da su »široke, obće, čovječanske, nadhrvatske i iznadhrvatske koncepcije bile značajka stare hrvatske politike i prije uzpostave države« i da su glavni uzrok »naše prošle jalovosti i današnje opasnosti«. Kritizirajući »anacionalno jedinstvo čovječanstva« i slavenstvo te braneći nacionalizam, osobito povijesni Starčevićev, i hrvatsku državu, on kaže da je »Hrvatstvo spoj različitih rasnih, krvnih, jezičnih, kulturnih, vjerskih i drugih elemenata, koji su se pod pritiskom poviestnih zbivanja izdigli u jedinstvo sintetizirano u kolektivno sviestnom hrvatskom 'ja'« kao i u drugih europskih naroda te zaključuje: »Kad bi hrvatska država bila činjenica neovisna o ljudskim duhovnim i tvarnim snagama, tada bi mogli bezbrižno prepustiti vremenu, da dokonča staru hrvatsku logiku i psihologiju [...]. Ali, kroz ovaj lom državu moraju iznieti sami Hrvati svojim glavama i na svojim ramenima. [...] Dok kod velikih naroda luksus idejne raznolikosti i praktične mnogostrukosti ne može ugroziti države i osnovnog narodnog obstanka, kod malih naroda svaka pociepanost može biti katastrofalna, a idejno i praktično usmjerenje svakog pojedinca predstavlja dragocjenu snagu«.[13]

U tom duhu piše i Marinko Skatolini: »Nikad se nije jače osjećala potreba, da metode i cilj odgoja podredimo životu svoje narodne zajednice. [...] Daleko smo od toga, da bismo u skali vriednosti zapostavljali obće čovječanske vriednosti, ali nema sumnje, da je pogubno baš s obće čovječanskog stajališta htjeti žrtvovati sebe i svoj narod jednoj predrasudi. [...] Može li postojati takva etika, koja bi borbu nacionalne zajednice kao cjeline proglasila absurdnom, jer nije pod zaštitom onih koji su uzeli monopol na tobožnja svoja anacionalno humanistička načela? Pravi humanizam je onaj, koji bez ikakva pretvaranja preko narodne zajednice, u koju nas je sudbina svrstala, služi nadindividualnim ciljevima. [...] Ne smije nas smetati niti činjenica, da u našoj narodnoj zajednici nije ostvaren maksimum absolutnih vriednosti, te da ima i takvih, u kojima su u višem stupnju ostvarene. [...] Sviestni smo toga, da ličnost uvjetuje često puta zajednicu, a zajednica ličnost. Dapače često puta čovjek pokazuje neobičnu snagu duha i značaja time, što se odvaja od zajednice i samostalno misli i djeluje. Nu u sudbonosnim časovima po narodnu zajednicu, kad njezin razsap znači propast svih u njoj utjelovljenih vriednosti, zajednici pripada prvenstvo i absolutna vriednost«.[14]

Da hrvatsku državu valja spasiti, da Hrvatska mora dobiti ovaj obrambeni rat i da ne može više – na temelju iskustva s velikosrpskim pretenzijama i zajedničkoga života – pristati ni na kakvu zajednicu sa Srbima, »pa bila to federacija ili konfederacija«, piše Dragutin Kamber.[15]

12 Ur., Jedina politika, *134*, 1-2 (ističu kako je postojanje hrvatske države utjecalo da se federalizam prihvati i u partizanskim krugovima); Nacionalna politika, *135*, 1.

13 P. Bareza, Transcedentalna politika, *149-150*, 5-6.

14 M. Skatolini, Suvremeni odgoj, *149-150*, 12.

15 D. Kamber, Nemogućnost zajednice, *135*, 3 i 2; A poslije rata..., *143*, 3; Temelj naše orientacije. Misli uz najaktualniju hrvatsku knjigu, djelo dra Ive Pilara »Južnoslavensko pitanje«, *132*, 2.

Hrvatska politika navlastito mora računati s raspoloženjem širokih slojeva, i oni je imaju podupirati. Biti pasivan prema širokim slojevima znači biti sektaš. Boljševici, koji inače priznaju činjenicu da su hrvatski široki slojevi nacionalno orijentirani, računaju s pasivnošću narodne elite, sami ne inzistiraju na ideološkim razlikama i nastoje obuhvatiti široke slojeve, bez kojih nema uspjeha. Stoga se s komunistima treba sresti »na terenu u borbi za dušu širokih narodnih slojeva«. Narodna elita mora biti u neraskidljivoj svezi s masama, kao što su one vezane sa zemljom u borbi za narodni i državni opstanak.[16]

U skladu s tim, *Spremnost* je pisala pozitivno o kulturnoj razini i političkoj svijesti seljaštva: »Hrvatsko je seljačtvo toliko zrelo, toliko politički sviestno, toliko gospodarski napredno, da u vremenu europskog obnavljanja starih vriednosti, upravo naše, hrvatsko seljačtvo može dati hrvatskoj narodnoj zajednici onaj zamah, koji je potreban za rješavanje zamršenih pitanja današnjeg vremena«.[17]

Milan Ivšić je mislio, da je seljački dom »očuvao svoj izkonski oblik« i da je bio »tokom čitave naše narodne poviesti najbolji branič našeg narodnog bića«. Da to bude i u budućnosti, mora se »čuvati sve ono, što je sâm narod stvorio u svojoj pravnoj sviesti«. Stoga ne valja nametati imovinsko pravo drugih naroda ni građanski zakonik, jer to »znači rušiti seljački dom«. Pod pojmom »seljački dom« Ivšić je razumijevao kuću s drugom nepokretnom i pokretnom imovinom, zatim obiteljsku družinu te sve pravne i društvene temelje na kojima je bio »od pamtivieka stvaran, upravljan i razvijan«. On kaže da je zadružna misao »najčišća družtvovna ideja«, kako u nas zadružni duh nije iščeznuo, kako su »narodi prožeti zadružnim duhom najbolji suradnici i nosioci družtvovnog reda i svjetskog mira« te kako je to i temelj »snažne hrvatske države«. Zadruga je njemu najsavršenija radna i odgojna zajednica, u kojoj je provedeno »načelo najsavršenijeg skupnog vlasničtva ne samo na sredstva proizvodnje nego i na potrošna dobra«, i koja je sačuvala »najbolji tip seljačkog imovinskog prava«. Stoga bi na tom temelju trebalo izgraditi novo hrvatsko seljačko zakonodavstvo, jedinstveno i obvezatno imovinsko pravo »u pravnoj sviesti i na temeljima koje je sam seljački narod sebi u starini izgradio i kroz tisuću godina do danas sačuvao«. Ivšić naposljetku kaže da su »pravice starog našeg seljačkog doma od osobitog značenja za novi družtvovni i gospodarski poredak Europe« i da po njima »mi Hrvati prinosimo svoj najbolji prilog novoj Europi«.[18]

Spremnost je rado naglašavala državotvornu svijest, integralističko rodoljublje, razumnu nadstranačnost i općenito pouzdanu budućnosnost mladeži, koja će »preuzeti dužnost hrvatske političke elite« i koja »neopterećena sukobima i mržnjama [...] ima zadatak državu osigurati i učvrstiti.[19]

16 Ur., Opasnost sektaštva, *113*, 1; Put narodne elite, *136*, 1.
17 Ur., Naše selo i kultura, *117*, 1.
18 M. Ivšić, Najsavršenija radna zajednica, *99*, 6; Pravice starog seljačkog doma, *100*, 7; Samovlasničtvo seljačkog doma, *101*, 6; Temelji seljačkog zakonika, *104*, 8; Uz naše agrarno pitanje, *110*, 2; Hrvatska industrija, *111-112*, 8; Germansko pravo i hrvatsko seljačtvo, *119*, 6; Naše zadrugarstvo, *131*, 6 i 8; Zajednica i pravo, *138*, 3; Problematika našeg zadrugarstva, *140*, 6; Demografska slika Hrvatske, *149-150*, 8.
19 T. Mortigjija, Stvaranje političke elite, *115*, 1-2 (usp. tekst sveučilištarske rezolucije: Rezolucija naše intelektualne omladine, *115*, 3. – Ur., Trogodišnja bilansa, *116*, 1 (komentar Rezolucije); Integralno hrvatstvo, *140*, 1 (Kongres sveučilištaraca 24. IV. i smjernice bečke studentske skupine »Croatica academica«).

Narodnu solidarnost nisu zamišljali bez muslimana. Za »pravilno razumievanje hrvatske muslimanske problematike« Muhamed Hadžijahić tumači muslimanski partikularizam, izolacionizam i separatizam konfesionalnim, društvenim i izobrazbenim čimbenicima, a misli da se muslimani »sve to više izjednačuju s ostalim svojim sunarodnjacima«.[20]

Dragutin Kamber piše da obje vjeroispovijedi omogućuju rodoljublje i državotvorni konstruktivizam te da tome ne smeta različit vjerski život. On kaže da treba uklanjati predrasude i klerikalizam na obje strane, više se upoznavati i jače zbližavati, proučavati i islam i katolicizam, informirati bez polemike i bez prozelitizma te zajednički graditi i braniti državu, za koju su pali toliki katolici i muslimani, »čija nas krv težko obvezuje«.[21]

Pisali su o muslimanskim žrtvama srpskoga terora, napose u Sandžaku, koji je »naravno, poviestno, zemljopisno, gospodarski i etnički sastavni dio hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine i »trn u oku srpskim imperialistima«. Isticali su progone Sandžaklija još prije I. svjetskog rata te pokolje u bjelopoljskom kotaru pred pravoslavni Božić 1943. i u čajničkom, višegradskom, pribojskom i plevaljskom kotaru na početku veljače 1943.[22]

Može se pretpostaviti da je slično uvjerenje utjecalo da tjednik počne spominjati i neke reakcije iz crkvenih redova, da probere nešto što nije politički problematično. Ograničili su se na prenošenje propovijedi, pisama ili govora prelata te pisanja *Katoličkoga lista*. Riječ je prvenstveno o izjavama zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca proti ratnom razaranju (npr. u povodu bombardiranja Zagreba 22. II.), o stradanju Hrvatske i prava Hrvata da brane samostalnost svoje države, njegovu pozivu na molitvu za očuvanje i slobodu hrvatskoga naroda.[23]

Gospodarstvo

U gospodarskim člancima riječ je prvenstveno o gospodarskoj politici, posljedicama rata, prilikama u pojedinim granama, njihovim perspektivama, smjernicama obnove i izgradnje.[24]

20 M. Hadžijahić, Partikularističke smjernice u družtvovnom životu Hrvata muslimana, *130*, 2-3.
21 D. Kamber, Muslimani katolici. Dvie vjerske skupine Hrvata u prošlosti i sada u zajedničkoj nacionalnoj državi, *130*, 3.
22 H (vjerojatno M. Hadžijahić,) 50.000 građanskih života. Pobliži brojevi žrtava u redovima hrvatskog muslimanskog življa, *135*, 2. — H. M. Sandžaklija, »Etničko čišćenje« Sandžaka. Dokumentarni prikaz rada i nastojanja srbskih četnika u izloženom hrvatskom kraju, *114*, 2.
23 Okružno pismo i izjava zagrebačkog nadbiskupa, *106*, 3.-Pogledi »Katoličkog lista«. O našoj suvremenoj stvarnosti i političkim pitanjima, *113*, 2 (o talijanskoj okupacijskoj politici, o četnicima i komunistima).- Jedini naš politički spas. Govor splitskog biskupa na proslavi trogodišnjice obnovljene hrvatske države, *115*, 1 (K. K. Bonefačić u Splitu). - Glas zagrebačkog nadbiskupa, *127*, 2 (iz propovijedi u Mariji Bistrici 9. VII. 1944.).-Ups. o bombardiranju hrvatskih i europskih gradova sastavak: Ur., Ubi homo? *123*, 1-2.
24 Josip Balen, Naše šumsko gospodarstvo i minule tri godine, *111-112*, 2.-Marijan Matijašević, Naše nizinske šume i gospodarstvo, *111-112*, 11.-Viktor Horvat, Izgledi prelaznog gospodarstva. Zaposlenje radničtva i obnova zemlje, *111-112*, 11.-Stjepan Horvat, Komasacija zemljišta i današnja naša stvarnost, *117*, 6-7; Gospodarska samostalnost. Oko temeljnih smjernica hrvatske ekonomske politike, *121*, 3; Zadatci tehnike u Hrvatskoj. Smisao i potreba socializiranja i nacionalizacije, *128*, 2 i 6.-Josip Felicinović, Pažke solane, *118*, 6.-Drago Ilančić, Obnova našeg stočarstva. Potreba primjene umjetnog oplodivanja, *100*, 8.-Ivan Šmalcelj, Naša stočarska politika, *118*, 7: Gospodarska

Neimenovani pisac, iako zastupa upravljano gospodarstvo, kaže: »Međutim, životna je praksa pokazala, da u sustavu gospodarstva na temeljima posebničkog vlasništva mora u gospodarskoj djelatnosti postojati i posebnička pobuda, koju državno-gospodarska pobuda može zamieniti samo na nekim, po javne probitke osobito značajnim područjima, kao što je to kod željezničkog prometa, pošte, brzojava, velikih javnih radova, elektrifikacije i slično. Pa čak i sama nacionalizacija prirada u probitku cjelokupnog gospodarstva zahtjeva punu opreznost, ukoliko se žele izbjeći nepoželjni posljedci po sam narodni prirad. Daljnje pak zadiranje države u gospodarstvo i preko tog najšire označenog okvira, donielo je sa sobom stanovito ukočenje gospodarskog razvitka, birokratizaciju gospodarskog života, dakle nešto suprotno onome, što se upravljanjem htjelo postići«.

On dodaje da je u Hrvatskoj preuzimanje velikih privatnih poduzeća u državne ruke ili u ruke monopolističkih gospodarskih ustanova i organizacija »vrlo blizih državi«, unatoč potrebi i opravdanosti, pokazalo nedostatke, zatim da proti upravljanom gospodarstvu dižu glas ratni bogataši i konjukturisti, predstavnici »preživjelog liberalističkog sustava, neupućeni koje pogađa rat i koji zamjenjuju posljedice s uzrocima te ne vide da je upravljanim gospodarstvom država ipak kako-tako održala gospodarsku ravnotežu i opskrbljenost. Zaključuje da će država zbog rata morati »izvršiti nuždne izpravke, ali kod toga nikako napustiti osnovna načela upravljanog gospodarstva i usmjeriti sve gospodarske snage u korist pravednih probitaka zajednice.« [25]

Isti je pisac zastupao jedinstvenu politiku cijena i njihov sklad u ratnim prilikama. Ocijenio je da je rast cijena posljedak psihoze kupovanja namirnica 1941, poraslih radničkih zahtjeva, zaoštravanja političkog stanja, organiziranja oružanih snaga, a i postupaka njemačke i talijanske vojske, koja je kupovala živežne namirnice po daleko većim cijenama od određenih i ponuđenih te izvoza iz krajeva pod talijanskom okupacijom svega što se moglo, a što je onda slabilo vrijednost hrvatskoga novca te pogodovalo spekulaciji i nezakonitu izvozu. Na selu se pak osjeća manjak radne sile zbog odlaska radnika u Njemačku i u vojsku te zbog partizanskoga djelovanja. [26]

Velikosrpstvo i njegov suvremeni cilj

Trajnom preokupacijom uredništva i suradnika ostalo je razobličavanje velikosrpstva kao glavnog i višelikog neprijatelja hrvatskoga naroda i države.

Povijesnim osvrtom pozabavio se Petar Šimunić u raspravi o *Načertaniju*, političkom programu Kneževine Srbije, koji je postao trajnim temeljem velikosrpskog ekspanzionizma, eksterminiranja i asimilacije drugih naroda i narodnih manjina na području zamišljene Velike Srbije u granicama dokle je sezala kratkotrajna vlast Nemanjića ili dokle živi i jedan Srbin. Šimunić se pozabavio i pisanjem Miloša S.

snaga naših primorskih »pasivnih krajeva«. Poljodjelske proizvodne prilike i mogućnosti dalmatinsko-primorskog tla, *146*, 2.-Jadranski, Naša pomorska politika. Novo hrvatsko brodarstvo neka bude izražaj volje i napora čitavog naroda, *136*, 2 i 6.-Marko Curtini, Trgovačka mornarica. Temeljni element pomorske snage, *145*, 2.

25 B., Zašto upravljano gospodarstvo?, *102*, 8.

26 B., Naša osnovna gospodarska pitanja, *103*, 6; Naša politika ciena, *106*, 2.

Milojevića i Sime Lukina Lazića da pokaže kako se i krivotvorenjem prošlosti utjecalo na oblikovanje šovinističkoga mentaliteta širega kruga čitatelja. [27]

Dospisnik iz Sarajeva osvrće se na srpsku politiku prema Turskom Carstvu, Austro-Ugarskoj Monarhiji i Trećem Reichu, koja evoluira od hinjene lojalnosti do pripremanja udarca. On je naziva himbenom, licemjernom i nemoralnom te kaže da je takva i prema Hrvatima.

»Ključ razumievanja — piše on — daje nam teritorialna razdioba prigodom provizorne dozvole hrvatske autonomije oličene u banovini Hrvatskoj (1939), koja je nastala kao srbska koncesija pod pritiskom europskog rata [...] Teritorialni razsjek bivše banovine Hrvatske bio je takav, da je srbski klin sezao do pod sam Zagreb, a između Zagreba, Splita i Sarajeva do u samo zaleđe Jadranskog mora. Taj srbski klin utvrđen je betonskim utvrdama još za trajanja banovine Hrvatske i postavljen je plan da to bude srbski mostobran, koji će u svakom slučaju uništiti Hrvatsku bilo za vrieme rata, bilo poslije rata, pa borili se Hrvati sa Srbima ili nastupili protiv njih. Nije razlika u cilju, nego samo u načinu i vremenu, kada će se i kako to izvršiti. Idejnu podlogu dala je srbska intelektualna elita na čelu s prof. Slobodanom Jovanovićem i družtvo »srbskih krajišnika« (Jovanović je došao na čelo emigrantske vlade), a jednovremeno su započeli svojim djelovanjem i četnici, osloncem na unapried pripremljene postave na planinama bivše Vrbaske banovine, dakle u Turskoj Hrvatskoj. [...] Kada nije uspjelo izravno, pokušava se dalje to postići zaobilaznim putem [...]. Danas se operira tajnim i nekontroliranim došaptavanjem, prividnim oslanjanjem na razne moćne činbenike, krivotvorenim kartografskim materialom, koji pokazuje srbski program i cilj. Naime, želi se dokazati, da na tom srbskom terenskom klinu uobće nema Hrvata, ni katolika ni muslimana. Kako se to protivi stvarnosti, to je bio prvi cilj, da se upravo na tom području podpunoma iztriebe Hrvati muslimani i katolici. To je ključ za razumievanje postupanja četnika i partizana na ovom području. Sâm tobožnji teritorialni srbski klin u središnjem sjevero-zapadnom dielu hrvatskog državnog narodnog i poviestnog područja znači [...] sliedeće: svi Hrvati unutar tog područja imaju biti iztriebljeni, i to nestati fizičkom smrću, a sve hrvatske institucije i gradovi imaju biti porušeni, uništeni i izbrisani s lica zemlje. Tek će time ovaj teritorij postati srbskim i moći poslužiti kao osnovica za treću etapu borbe Srba za uništenje Hrvata i hrvatske državnosti. Taj naime se zašiljuje prema sjeveru, te ima sezati do pod Dravu u širini Daruvara i Pakraca. Frontalno je uperenost klina prema Zadru, a na jug se ima spojiti sa srbskim klinom južno od Neretve. Na taj bi način bilo postignuto da bi Hrvata i Hrvatske nestalo s čitavog područja, koje prelazi granicu one armijske oblasti, koju su u Jugoslaviji Srbi priznali nominalno tobož kao Hrvatsku, a što su mislili jedanput već provesti amputacijom. Srbski prodor na Dravu u područje Daruvara i Pakraca značio bi odpad čitave Slavonije zajedno sa Sriemom, a kao prva etapa odpao bi Sriem odmah iztočno od Vukovara, gdje je na tim kartama ucrtana izključivo srbska zona. Prema jugu bi Hrvatsku presjekao klin u smjeru Knin-Zadar, čime automatski odpada sve što leži južnije, dakle praktično ciela Dalmacija. Zato su vršeni pokolji Hrvata i

27 P. Šimunić, »Načertanije«. Tajni srbski politički program (Prilikom 100-godišnjice postanka i ostvarivanja plana Ilije Garašanina), *120*, 2, *121*, 2 i 8, *122*, 2, *123*, 2 i 8, *124*, 2 i 7, *125*, 2 i *126*, 2 i 8 (niz je otisnut u knjižici iste godine); Stvaranje jednog mentaliteta. Kako su srbski pisci prikazivali prošlost svojeg naroda, *133*, 2, *134*, 2 i 8.

razaranja hrvatskih sela u području Dalmatinske zagore i Hercegovine, pogotovo južno od Neretve [...]. Zahtjev za iztočnom Bosnom kao tobož jedini zahtjev, jer drugo obavlja srbski nož, faktično je zahtjev za teritorijalnim kontinuitetom buduće Velike Srbije, od moravskog tla tj. od prave Srbije, preko dinarskog teritorija do srbskog klina, koji bi u rukama Srba imao likvidirati Hrvatsku. Zato se u iztočnoj Bosni vrši sustavno klanje Hrvata pod kamuflažom svih mogućih ideologija i oznaka, a pod vidom tobožnjeg služenja velikim imperialnim interesima svjetskih sila«. [28]

Srbi u Hrvatskoj

U više uvodnika i drugih članaka pisci su se osvrtali na velikosrpsku propagandu i akciju radi stjecanja hrvatskoga teritorija. Oni ističu srpsku ekspanziju, konstatiraju da srpsko stanovništvo (»hrvatski pravoslavci«, »hrvatsko pravoslavno pučanstvo«, »pravoslavno pučanstvo«, »pravoslavno žiteljstvo«) čine doseljenici, ali isto tako naglašuju da ono nije kompaktno, jer ga uza Srbe čine popravoslavljeni Hrvati i druge nesrpske narodnosti. Razvijaju misao da ono nikada nije bilo dijelom srpske političke nacije, da zapravo »manji dio hrvatskog pravoslavnog pučanstva čine doseljeni Srbi«. Beograd je, međutim, identifikacijom srpstva i pravoslavlja, osobito od Garašaninova vremena, obuhvatio i pravoslavce u Hrvatskoj, a taj je proces pomogla bečka protuhrvatska i na Balkanu ekspanzionistička politika, što su osjetili Starčević i Supilo. Habsburška Monarhija nije bila sposobna do kraja shvatiti srpsku politiku, pa je zbog unutrašnjih slabosti bila sklona kompromisu sa srpskim ekspanzionističkim snagama i tako im išla na ruku. Na ruku im je išla i neodređenost i neorijentiranost hrvatske politike, osim Starčevićeva programa. Jugoslavenstvom se slabio otpor Hrvatske, glavne zapreke srpskom prodoru u srednjoeuropski i jadranski prostor, i tek je »novom hrvatskom političkom naraštaju uspjelo odrediti sustav hrvatske politike utemeljen na zasadama modernog nacionalizma«.

Neodređenost hrvatske politike do 1918. pogodovala je uspjelom unošenju »velikosrbske mržnje s onu stranu Drine na hrvatstvo« i »pometnje među pravoslavno pučanstvo Hrvatske« te tako podvajala stanovništvo u hrvatskim zemljama. Nakon 1918. ta propaganda i politika doživjele su stanovit neuspjeh. Kako je beogradski hegemonizam podigao i Srbe u Hrvatskoj, pod vodstvom Svetozara Pribićevića dolazi do postepena otrežnjenja, ali proces nije — zbog teške povijesne baštine i suvremenih događaja — dovršen, a novi izražaj prekodrinske mržnje jest zločinačko četništvo.

»Različito podrietlo, različita gledanja — piše uvodničar — dovela su do jaza između tzv. Prečana i Srbijanaca. Hrvatska politika onog vremena nije onda posvetila dovoljnu pažnju ovoj činjenici. Da je to bilo na vrieme učinjeno, ne bi danas imali brige s različitim politički osjetljivim pitanjima. Pa ipak, Stjepan Radić je u svojoj vidovitosti pokušao dati formulu, koja bi dovela do pravilnog rješenja ovog pitanja. Njegova koncepcija t. zv. 'seljačko-demokratske koalicije' veoma se razlikovala od

28 Politicus, Treća etapa borbe za uništenje Hrvatske, *125*, 3. On je poslao još dva dopisa, oštar proti Šubašićevoj vladi, koja služi velikosrpskim ciljevima uništenja hrvatske države i naroda, difamiranja Hrvata i opravdavanja Srba (Njihov federalizam, *128*, 3) te na temelju Krajačevih tekstova, o istočnom i zapadnom imperijalizmu te geopolitičkom značenju hrvatskoga područja (Nuždnosti i spoznaje. Položaj Hrvatske i Srbije u sadašnjem ratnom zbivanju, *137*, 3.-O srpskim zločinima u Kninskoj krajini pod zaštitom talijanske okupacijske vojske sa zajedničkim ciljem istrebljenja Hrvata usp. M. T., Djela i namjere »Belih Orlova«, *102*, 6 i 7.

odnosnih gledanja njegovih srbskih partnera. On je u seljačko-demokratskoj koaliciji gledao instrument, posredstvom kojega će se omogućiti složan nastup svih sinova hrvatske domovine u odsudnim časovima. Da je ostao na životu, možda bi Radić uspio probudi ovu formulu i tako naći traženo rješenje ovog pitanja«.

Budući da su prekodrinski emisari i agenti djelovali i dalje: »Sve više je rastao čir na našem narodnom organizmu, kojega nije bilo moguće odstraniti drugačije nego li operativnim zahvatom. Samo je na taj način Hrvatska mogla uskladiti svoj odnos prema pravoslavnom pučanstvu, kako onom hrvatskog, tako i onom doseljenom nesrbskog podrietla«.

Nakon privremenoga popuštanja u obliku Banovine Hrvatske, dolazi 27. III. 1941, u kojemu se »očitovala samo bezkrajna srbska mržnja na hrvatstvo«, a zatim je nakon sloma Kraljevine Jugoslavije slijedilo četničko »decimiranje hrvatskog pučanstva«, paljenje hrvatskih sela i uništavanje hrvatske imovine«. Nakon 10. IV. 1941. nije bilo moguće ukloniti prekodrinske agente, i četništvo je postalo zbiljom: »Velikosrpski agenti pretvorili su se u četnike i odpočeli svojom djelatnošću s dvostrukom svrhom: da obćenito ometu konsolidaciju hrvatske države, a posebno da sprieče inkorporiranje domaćeg pravoslavnog pučanstva u hrvatsku narodnu zajednicu. I tako je prolivena krv, za koju mi ne snosimo i ne možemo snositi krivnju«.

Hrvatska država je »morala reagirati u svom životnom interesu« i stupiti u borbu za opstanak. Stoga: »Nitko na svietu ne može zamjeriti ustrajanje kod te borbe, sve dok ne dođe do promjene uvjeta, u kojima je ona nastala. Kad je narod stavljen pred zadatak narodno-obrambene borbe, onda za njega ne postoje na prvom mjestu ideološke, ni ikakve druge fronte, već jedino fronta obrane vlastitoga naroda i države.« U borbi proti srpskom ekspanzionizmu »predpostavka za uspješni odpor [...] jest u čvrstom zbijanju narodnih redova«, a »hrvatska [je] država — na čitavom njezinom poviestnom i etničkom prostoru — kako čin pravednosti, tako i europske potrebe«.

Slom Jugoslavije logična je posljedica velikosrpske hegemonije i otpora nesrpskih naroda, i na tom prostoru neće biti mira »dok se Srbija ne odrekne, ili bude prisiljena odreći se svojih ekspanzionističkih ciljeva«, dok ne bude ograničena na svoj prirodni prostor.

Tu se tražilo i rješenje srpskoga pitanja u Hrvatskoj. Na temelju mišljenja da postoji razlika između Srba u Hrvatskoj, kojima je Hrvatska domovina, i Srba u Srbiji, podsjeća se da je već E. Kvaternik tražio osnivanje hrvatske pravoslavne crkve, a da su drugi potrebu negativnoga stajališta prema srpskom ekspanzionizmu »zamjenjivali uskogrudnom provincialnom mržnjom na pravoslavni živalj u Hrvatskoj«. Zato zadaća leži »u nadvladavanju političkog provincializma, u spoznaji i uočenju naših pravih političkih interesa, te u oblikovanju i provođenju takve hrvatske politike, koja će imati razumievanja za sve sinove hrvatske domovine. I pitanje hrvatskog pravoslavlja naći će tu svoje rješenje.« Pisac misli da je prvi korak već učinjen osnivanjem Hrvatske pravoslavne crkve 1942. i da on ne može »ostati posljednji«. [29]

29 Ur., narodno-obrambena borba, *100*, 1; Pojava četničtva, *114*, 1 (Piscu dobro dolaze i partizanske izjave kako srpsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini ne prihvaća četnički eksterminacijski program proti Hrvatima, katolicima i muslimanima, kako bi ustvrdio »da domaće pravoslavno pučanstvo u Hrvatskoj počinje zdravo reagirati i da se ono postepeno revoltira protiv četničkih postupaka«, koji mu »onemogućuju miran i pošten život u njegovoj domovini Hrvatskoj«. Četništvo pak, koje je tuđe domaćim pravoslavcima, valja vratiti preko Drine): Mit hegemonizma, *131*, 1-2.-Usp. Primjer braće Pribićević, *133*, 3.-M. Magdić, Srbski ekspanzionizam u novom vremenu. Povodom knjige S. M. Štedimlije »Auf dem Balkan«, *100*, 3.- Isti (Verus), Pravoslavlje u Hrvatskoj... Ostvarivanje zamisli Eugena Kvaternika, *103*, 1.

Blago VRANKIĆ

Ognjište

Na ognjištu
napuštenom
još uvijek
vri vrelo
vatre
gdje se tkao
smisao
molitve
i bivanja

iskon i govor
čovjekov
tu se slijevao

sudbina
odlaska
i čežnja
povratka
trajno su
u sudaru
stamenom

ovdje
se susreću.
vječnici
i zrenici
koji spajaju
boje
neba i greba

uz ognjište
didovo
lakše mekše
i tiše
se diše.

Timjana MAHEČIĆ

Na proplanku

(Haiku)

Mjesečina na proplanku –
bosonoge breze snivaju.

* * *

Proljeće u grmu kupine
slavuj bigliše:
čuva svoj mali dom!

* * *

U zelenilu hvoja
žutokljuni kos pjevajući
pozdravlja vrelinu ljeta.

* * *

Na izvoru kupa se sjenica.
Iskričave kapi raznose
rumenilo jeseni.

* * *

Jutro! U bjelini snijega –
gavran je ostavio
krvavi trag.

* * *

Tmuša! U duplji hrasta
hukće sova –
zatvorila se u svoju mudrost.

* * *

Kroz kišni oblak proviruje sunce –
duga je zakoračila proplanak.

Đuro VIDMAROVIĆ

»Kruženje oko uspomena« – I.

Jakov Ivaštinović (Borovac, 21. 10. 1919. – Zagreb, 2. 11. 1994.)

Ne dočekavši pripremano obilježavanje 50. obljetnice književnog rada, tiho nas je napustio Jakov Ivaštinović, istaknuti prosvjetni djelatnik, književnik i dosljedan rodoljub. Rodio se 21. listopada 1919. g. u selu Borovac, općina Rajić, kotar Novska. Presudan utjecaj na njegov emocionalni i duhovni razvoj imao je na njega otac Pavo, ugledan seoski gazda, nacionalno svjestan čovjek i državotvorno orijentiran Hrvat (član Hrvatske federalističke seljačke stranke).

Borovac je pitomo zapadnoslavonsko selo okruženo susjednim selima u kojima su živjeli pripadnici srpske etničke zajednice. Život u multinacionalnom prostoru bio je za ovdašnji hrvatski puk pun izazova, nesigurnosti, političkog šikaniranja i fizičkog stradavanja. Ivaštinović je često govorio o tome, sjećajući se mnogih detalja i osobnih doživljaja. Ovakav suživot utjecao je na njegovo nacionalno sazrijevanje, tako da je cijeli život posvetio ideji narodne slobode i državne neovisnosti Hrvatske.

Ivaštinović je pošao 1. rujna 1926. g. u prvi razred osnovne škole u Gornjem Rajiću. Treći i četvrti razred pohađa u susjednom Donjem Rajiću. Peti razred, odnosno »razred višeg godišta« završava u rodnome Borovcu 30. lipnja 1931. g. Tada dolazi do odluke njegovoga oca da bistrog i radinog sina pošalje na daljnje školovanje.

U šk. g. 1931/32. Jakov je postao učenik »Državne realne gimnazije« u Novoj Gradiški. Ova je škola bila rasadištem hrvatske inteligencije. Njeni su učenici izrasli u poznata imena, kako na ljevici, tako i na desnici, sučeljavajući se na ideološkoj i nacionalnoj osnovi. Osim političkog usmjeravanja, novogradiški gimnazijalci ulazili su i u književnost. U zaostavštini Jakova Ivaštinovića pronašao sam dokaz da se u književne vode uputio još kao srednjoškolac. Njegovo ime nalazi se među suradnicima lista »3. FRONT HRVATSKE INTELEKTUALNE OMLADINE«, god. I., br. 2, Zagreb, ožujka 1938. Vlasnik i izdavač lista je Konzorcij »3. front«. Predstavnik konzorcija bio je Miljenko Andrijašević, a za list je odgovarao Frane Grgić. U poruci: »Iz Uredništva« saznajemo političku orijentaciju lista:

– »3. front« je list nas, hrvatske intelektualne omladine.

Srednjoškolci! Vi ste budućnost hrvatske intelektualne omladine.

Studenti! Vi ste aktivnost hrvatske intelektualne omladine.

»3. front« je list za vas! List časnog nacionalizma, borbe za socijalnu pravdu i snažnu mladu budućnost vas koji studirate klasične i realne znanosti, kao i vas koji se sistematskim radom na najvišim učilištima pripravljate da preuzmete sutra položaje u narodu, za koje ćete imati položiti i račun« – piše u poruci uredništva.

Ivaštinović je u drugom broju »3. fronta« objavio duhovitu crticu iz đačkog života pod naslovom »Reportaža s odmora« i pjesmu »Ruke moje matere«.

Pjesma otkriva duševno, socijalno i poetsko opredjeljenje autora.

Žuljave su ruke u moje majke,
žuljave i ispucale,
i još će postati žuljavije,
i još će postati hrapavije,
dok svršim školu.

Ali ja volim te grube seljačke ruke,
volim...
U njima niče ono malo novca
koje mi ona svaki mjesec šalje,
u njima niče puno ljubavi,
u njima postaje u nesreći sreća,
ja volim te grube seljačke ruke.

Da nemam njih, trpio bih više,
i plakao bih,
ovako me ona šalje da postanem
gospodin,
da mi lakše bude i da
moje ruke mekanije budu.
Silno me ona voli.

»Viši tečajni ispit«, odnosno veliku maturu, Ivaštinović je položio 17. lipnja 1939. g. Iste godine Regrutna ga komisija proglašava privremeno nesposobnim za vojsku, tako da se mogao upisati na fakultet. Odlučuje se za Ekonomsko-komercijalnu visoku školu u Zagrebu. Međutim, premda je uredno testirao prvi semestar, napušta ekonomiju i prelazi na Filozofski fakultet, gdje upisuje studij hrvatskog jezika i južnoslavenskih književnosti. Bilo je to 9. ožujka 1940. g. Ratni vihor je pred vratima Hrvatske. Prvi listopada 1941. god. J. Ivaštinović stupa na službu u hrvatskoj vojsci. Dodijeljen je »Domobranskoj pješačkoj pukovniji« u Sisku. U vojsci ostaje do 5. veljače 1942. g., kada je stavljen u »trajni dopust«. Vraća se studiju.

Ljetni semestar šk. g. 1942/43. upisuje na Filozofskom fakultetu u Bratislavi kao stipendist slovačke Vlade. Na žalost, ovdje ostaje samo jedan semestar, jer se na poziv vojnih vlasti vraća u Hrvatsku. Bila je to pogreška. Ivaštinović je za kratko vrijeme savladao slovački jezik i uključio se u intelektualni život Bratislave. Dakle, imao je dobre preduvjete za sazrijevanje u slovakistu.

Književni rad tijekom studija

Ivaštinović je i kao student nastavio s književnim radom, polagano se približavajući pojedinim redakcijama. Iz podataka kojima raspolažem, 1940. g. u zagrebačkom »Obzoru«, br. 275., od 27. studenoga, objavljen mu je književni prikaz »Knjiga idealizma i vedrine« (M. Budak: San o sreći)«.

Može se ustvrditi da je Ivaštinović u Zagreb stigao kao politički opredijeljen mladi čovjek. Kao pisac opredjeljuje se za socijalnu tematiku s naglaskom na fenomen

podsvijesnog. Određene činjenice ukazuju da su na Ivaštinovićevo književno formiranje utjecali avangardna estetika »Zemlje« i njegov profesor Antun Barac.

Književni život tijekom postojanja NDH predstavio nam je dr. Stanko Lasić u trećoj knjizi svoje »Krležologije« (Zagreb, 1989.). Prema njegovoj podjeli Ivaštinović je pripadao »četvrtoj grupi« u kojoj su se nalazili »brojni mlađi pisci koji su u književnost ušli krajem tridesetih – početkom četrdesetih godina (1937-1942) i kojima su osnovne preokupacije bile estetske i humanističke prirode pa su im totalitarne ideologije bile strane i mrske«. U tu grupu Lasić uvrštava Tona Smerdela, Dražena Panjkotu, Zvonimira Remetu, Tomislava Tanhofera, Marka Foteza, Kamila Križanića, Ivana Krolu, Zdenku Jušić – Seunik, Boru Pavlovića, Kruna Quiena, Ivana Katušića, Ivu Ladiku, Envera Čolakovića i Jakova Ivaštinovića.

Točnoj prosudbi prof. Lasića treba dodati sljedeću istinu: da, ovim su književnicima osnovne preokupacije bile »estetske i humanističke prirode«, ali i »častan hrvatski nacionalizam«, a time i poštivanje hrvatske državotvorne ideje. To znači da im je bio stran boljševizam, jugointegralizam i srpska politička strahovlada. To ih je učinilo protivnicima totalitarizma, ali ne i hrvatske države.

Godine 1941. g. Ivaštinović je objavio knjižicu »DOMOVINI. Rodoljubna lirika«, u nakladi Matice hrvatskih akademičara. Njezin izlazak izazvao je pozornost u javnosti, tako da se prikazom javio sam Vinko Nikolić. U listu »Hrvatski narod«, (god. III, br. 119., Zagreb, 13. 10. 1941., str. 9) on se kritički osvrće na ovo djelo u članku pod naslovom: »Knjiga rodoljubnog pjesništva. Uredio Jačo Ivaštinović«.

U navedenom prikazu Nikolić, između ostaloga, piše: »Prije kratkog vremena izišla je iz tiska knjiga rodoljubne lirike pod naslovom »DOMOVINI«. Potreba ovakve knjige već davno se je osjećala, samo nažalost, ova knjiga ne može toj potrebi zadovoljiti, jer je dosta površna, vjerojatno u brzini sastavljena, pa ne daje ni točna pregleda hrvatske rodoljubne poezije, a ni ono, što je u njoj najvrijednije. Očito je, da je urednik Jačo Ivaštinović, mjesto da je proučio cijelu opširnu građu, jednostavno uzeo nekoliko pjesnika, za koje je svima poznato, da su pjevali rodoljubne pjesme, i od svakoga uzeo po nekoliko pjesama i tako ispunio ovu malu knjigu hrvatske rodoljubne lirike.

U knjigu nas urednik uvodi s kratkim predgovorom, u kojemu nabacuje nekoliko misli o rodoljubnom pjesništvu. Među ostalim kaže, da današnji pjesnici ne proživljavaju nacionalno-političke stvarnosti, što da znači, da se drže suzdržljivo prema jednom dijelu narodnog života. Time se nikako ne bismo mogli složiti, jer nije točno, da današnji pjesnici ne proživljavaju hrvatske stvarnosti, kao ni to, da nema rodoljubnog pjesništva, nego je, naprotiv, istina, da je ono bogato, samo nije pisano na način Harambašićevih budnica, već je obično proizvod dubljih i umjetničkih osjećaja. Nije rodoljubno pjesništvo samo budničarstvo, i znamo, da današnje naše pjesništvo ima veoma snažnih nacionalnih motiva, sadržaja krajolika, a često i otvorenih poziva, pobuna«.

Nakon ovih razložnih upozorenja koja su, zapravo, »sukob« dviju estetika, J. Ivaštinović je zašutio sve do 1944. godine. Javljao se povremeno pjesničkim prilozima na Hrvatskom krugovalu. Vinko Nikolić, opet, latio se pera i sastavio vlastiti pregled, pod naslovom »HRVATSKA DOMOVINA. Hrvatsko rodoljubno pjesništvo 1831 – 1941«, koje izdaje Zapovjedništvo Ustaške mladeži, Odjel za promidžbu (Zagreb, 1942.). Autor je napisao predgovor, pod naslovom »Hrvatsko rodoljubno pjesništvo

od Štoosa do danas, 1831-1941«. Ivaštinovićeva knjiga ima 59 strana, a Nikolićeva 336 strana.

Bez obzira na kritičke opaske g. Nikolića ovakav je prikaz mogao pomoći afirmaciji Jakova Ivaštinovića, tada studenta i pisca na početku karijere. Koliko mi je poznato, on nije pokušao braniti stav koji ga je vodio prilikom sastavljanja navedene knjižice, što se može shvatiti i kao prihvaćanje argumenata koje je iznio Vinko Nikolić.

U poratnim godinama Ivaštinović je, koliko se u tadašnjim uvjetima moglo, pratio rad Vinka Nikolića u emigraciji i visoko cijenio »Hrvatsku reviju«. Štoviše, pod pseudonimom se u njoj javljao književnim prilozima. U njegovoj ostavštini nisam pronašao naslove tih priloga, tako da se to područje njegovoga rada još treba istražiti. U njegovoj zaostavštini našao sam sačuvane primjerke vodećih emigrantskih novina i časopisa.

Nakon demokratskih promjena i povratka »Hrvatske revije« u Zagreb, Ivaštinović je postao njenim suradnikom. »Hrvatska revija« mu je objavila podužu pripovjetku »Nevrijeme se uvijek stiša«, neposredno prije smrti, čime je zaokružio 50 godina književnog rada. Ovu pripovijetku držim dobrim radom o kojem bi se trebalo govoriti na drugome mjestu.

Koliko mi je poznato, Nikolić i Ivaštinović su zadržali različit pristup književnome djelu i u posljednjim godinama njihove suradnje. Jačo se intimno nadao jačoj afirmaciji posredstvom »Hrvatske revije«, ali je s uvažavanjem prihvaćao Nikolićevu uredničku koncepciju.

Sudbina ova dva pisca mogla bi poslužiti kao građa za esej. Meni se postavlja pitanje: bi li Ivaštinović više uradio na osobnoj književnoj promociji da je napustio Hrvatsku, jer je po svojim državotvornim opredjeljenjima pripadao emigraciji.

Ostao je u Domovini, prihvativši život u unutrašnjoj dijaspori koja ga je kao pisca zdrobila, podrezavši mu krila i učinivši ga neiskorištenim književnim talentom, dakle, na određen način tragičnim čovjekom.

Vinko Nikolić je 1943. g. objavio i drugu knjigu rodoljubne poezije, pod naslovom »LOVORI. Novije hrvatske rodoljubive pjesme« u nakladi »Knjižare Velebit« iz Zagreba.

Godine 1944. Ivaštinović izbija u prvi red mlađeg književnog naraštaja. Njegovi radovi izazivaju dvije književne polemike.

U listu »PLUG« – polumjesečniku »sveučilištaraca za hrvatsko tlo i čovjeka«, za kojega prof. Lasić drži da je bio svjedok o »vitalnosti slobode«, dakle oporbeno glasilo režimskoj književnoj politici, a kojega je izdavala Matica hrvatskih akademičara, Ivaštinović je objavio četiri priloga. To su:

- *Umjetnost kao podsviestno,* br. 2, 1944., str. 3;
- *Lirika u procjepu,* br. 3, 1944., str. 4;
- *Umjetnici i Saloma,* br. 6, 1944. str. 4;
- *Dvie, tri o slovačkom nadrealizmu,* br. 8, 1944., str. 6.

U članku »Umjetnost kao podsviestno« Ivaštinović je, kako tvrdi prof. Lasić, pledirao »za cjelinu estetskog koje se ne može svesti na svjesno i racionalno nego mora sadržavati i podsvjesno. Kada je nastavio sa svojim pledoajeom – piše prof. Lasić – za »strukturalizam podsviestnog«, tada se od njegovog članka »Lirika u procjepu«

ogradilo i nesumnjivo liberalno uredništvo na čelu sa Zdravkom Brajkovićem i Ejubom Čengićem. U »Plugu« nisu imali utjecaja samo Ivaštinović, Srnec i njima slični mladi intelektualci, to su bili stožernici Milivoj Karamarko i Frane Nevistić. Zbog toga, »uredništvo »Pluga« objavljuje hrvatskoj i ustaškoj javnosti da se ne slaže »u podpunosti« s Ivaštinovićevim tezama. Nakon toga se javio Tomica Penavić (br. 4, 1944), te prigovorio Ivaštinoviću da je previše kritičan prema suvremenim pjesnicima i da ne treba toliko inzistirati na apsurdu kao bitnoj kategoriji ljudske egzistencije. Njemu se pridružio Vlado Miličević, jedan od najrevnijih suradnika »Pluga«, naglašavajući da je radikalno rješenje opasno i da nadrealizam nije ključ koji otvara sve brave (br. 5, 1944). To, dakako, nije mislio ni sam Ivaštinović ali je, očito, ostao kod svoje teze o važnosti »strukturalizma podsviestnog« jer je u broju 8 (od 1. srpnja 1944) objavio »Dvie, tri o slovačkom nadrealizmu« što mu je omogućilo da kaže »dvie, tri« i o srpskom nadrealizmu«. (Iste godine J. Ivaštinović objavljuje u »Vijencu« (Izdavač: HIBZ) br. 5, Zagreb, 1944, str. 88-92, članak »Tri slovačka pjesnika«).

»Cijeli ovaj razgovor o nadrealizmu, podsvjesnom i modernoj poeziji (mnogo o Rilkeu i Ujeviću) odiše tolerancijom i razumijevanjem te je prava rijetkost u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Premda je izlazio samo devet mjeseci (od veljače 1944. pa do Božića), »Plug« je postao – zaključuje dr. Lasić – najznačajnija književna revija »ratne« ili »posječene« (možda bolje »sasječene«) generacije«.

Profesor Lasić ovako ocjenjuje tadašnji Ivaštinovićev književni rad: »Jakov Ivaštinović polazi u problem nacionalnog određenja književnog stvaranja od ovog sintetičkog stava: općeljudsko je i narodno, dapače, općeljudsko je ono u čemu narodno tek nalazi svoj pravi izražaj. Ivaštinović pritom ne spominje Nehajevljevu magistralnu tezu o »narodnom i modernom« ni Krležino rješenje »estetskog i tendencioznog«, ali se nalazi na njihovu tragu:

»Bolje je govoriti o umjetnosti s obzirom na život, nego forsirati u literaturi mentalitet s obzirom na pojedine ljudske grupe. Tada će literatura biti više nacionalna. Meštrović je naš, jednako Budak, Krleža i Kolar. A zar kod njih nije baš ono najvažnije, crvena nit umjetnička crta, nije jednako bliza svakom strancu kao čovjeku. Zar Raskoljnikov ne bi mogao biti Hrvat, pa recimo Jozef Krištof Romain Rollanda! Don Kihot je Španjolac, ali u njemu ima toliko nas, kad god se kihotski osjećamo« (Jakov Ivaštinović. *Uz rub jedne knjige* (tj. uz rub knjige Vinka Nikolića »Nacionalni zadatci književnosti) – »Plug«, 9. I, br. 9, Zagreb, 15. srpnja 1944, str. 6)«.

Profesor Lasić nije uočio sukob Ivaštinovića i Nikolića 1941. g. oko koncepcije pisanja antalogije rodoljubive lirike. Ovaj članak bi se mogao tumačiti kao Ivaštinovićev odgovor, na koji, koliko mi je za sada poznato, Nikolić nije reagirao. Budući da je Nikolić imao tada mnogo veću »političku težinu« od Jače, navedena »polemika« svjedoči o postojanju prostora za pluralno mišljenje u doba NDH, premda slijedeća polemika kojoj je Ivaštinović bio sudionikom pokazuje da taj prostor nije bio širok.

U »Vijencu« br. 5 (Zagreb, 1944, str. 4-19) objavljena je pripovjetka J. Ivaštinovića »Kruženje oko uspomena«, dobar rad, pisan u skladu s autorovim estetskim opredjeljenjima izračenima na stranicama »Pluga«.

Mladi je pisac izazvao negodovanje određenih krugova u mjeri koja mu je donijela i ozbiljne neugodnosti.

Pod inicijalima K. G. »Katolički list« (tečaj 95., br. 47, Zagreb, 1944, str. 570) objavljuje članak »Blasfemije u »Viencu«. U članku stoji: »Ne možemo, a da se opet

s bolju u duši ne osvrnemo na pisanje »Vienca«. U 5. broju ov. godine donosi »Vienac« u noveli (?) »Kruženje oko uspomena« iz pera Jakova Ivaštinovića slijedeće zablude i blasfemije:

»Užiti crnu večer, prodrtu mjesečinom iza razbacanih oblaka, ležeći na travi s glavom na ženinim grudima, dok kraj tebe starica priroda prede simfoniju zelenog užitka, to je ljepše nego zapaliti sve mise kao baklje u počast bogovima« (str. 11.).

»Moral slobode je moral. Skučenost je prljavština, nametnuta od licemjera i nametljivaca. Svježine i neposrednosti potrebno je unieti u odnos izmedu muškarca i žene... Nametnuto trapljenje je grieh prema tielu« (str. 15.).

»Blatan je put do brežuljka, na kojem vijori njena suknja, plava i topla od bedara božanski krojenih. Prići ću joj kao k oltaru pobožno. Odkrit ću krilo kao kalež da izpijem pijanstvo krvi. Nažvakat ću se njenih kretnja« (str. 18).

Naši državnici govore mnogo o skupljanju duhovnoga kapitala, koji je nuždno potreban za učvršćivanje države i njezin budući razvitak. To je sasvim izpravno. Dok oni ovako liepo o duhovnim vrednotama, na drugoj se, evo, strani sve duhovno baca pod noge.

Koliko nam je poznato, urednik je »Vienca« g. Julije Benešić. Vrlo nas zanima, da li su ove blasfemije Ivaštinovićeve ušle u »V.« nepažnjom g. urednika Benešića, ili se on možda i slaže s njima?

Ako su već ove blasfemije mogle izmaknuti uredništvu, čudi nas, kako se to moglo dogoditi onima, koji daju posljednje dopuštenje za tisak?

U svakom slučaju žalostna pojava. Uostalom ima i kod drugih pisaca u »Viencu« nezgodnih pojava, koje zasad ne ćemo spominjati, jer se nadamo, da će naše dobronamjerne opazke pobuditi veću pažnju i oprez kod uredničtva »Vienca«, pa se slično što neće u buduće događati« – zaključuje nepoznati pisac članka.

Intencija ovoga upozorenja potpuno je definirana.

Na sam Božić 1944. g. pretisak navedenog članka objavljen je u tjedniku »Nedjelja — tjednik za katolički rad, družtvovni život i prosvjetu« (god. XVI., br. 37-38, str. 3.), pod pseudonimom »Ivanov«. »Nedjelja« je bila glasilo Velikog križarskog bratstva, a za uredništvo je odgovarao dr. Lav Znidarčić.

Nakon teksta o »Blasfemiji«, Ivanov je masnim slovima napisao slijedeće: »I mi sa svoje strane postavljamo pitanje KUDA TO VODI?« Zadnji put smo upozorili na pisanje »Hrvatskog naroda«, a sada nešto slično čitamo u »Viencu«. Prijatelji nas upozoravaju da i naši tzv. »Šaljivi« listovi iz broja u broj donose takove stvari.«

Prema usmenim informacijama pokojnog Ivaštinovića, što je potvrdio i dr. Znidarčić, »Nedjelja« je dobila nalog »odozgo« da objavi pretisak navedenog članka. To je omogućilo, kako se smatra, Poglavniku osobno da u »Hrvatskom narodu — glasilo Hrvatskog ustaškog pokreta«, g. VI., br. 1222., Zagreb, 29. XII. 1944., str. 2., objavi vlastiti članak »Magare Ivanov«, podpisan incijalom »S«. U tome članku stoji:

»U božićnom broju tjednika »Nedjelja« broj 37-38 u rubrici »Oko nas«, a pod naslovom »Blasfemije« podvrgao je neki Ivanov (očito očekuje Ruse) kritiki novelu također nekoga Jakova Ivaštinovića »Kruženje oko uspomena«.

U toj svojoj tobožnjoj kritiki citira neke odlomke iz te novele, koji su prosti, bljutavi i blatni, da već blatniji ne mogu biti. Unatoč tome taj ili Ivanov citira u cielosti i servira ih čitateljima »Nedjelje«, tako da se i oni, koji ne čitaju »Vienca«, nego traže

duhovnu hranu u listu tako liepoga imena, mogu užiti do mile volje te gnjusobe, koju donosi »Vienac«.

Nu taj tobožnji Ivanov upotrebljuje tu zgodu, da se očeše o državu, pa čisto u stilu boljševičkih komesara Ivanova napada državnike Nezavisne države Hrvatske.

A koga misli pod državnicima, koji govore o okupljanju duhovnog kapitala?

Ne zna li to magare Ivanov, da mu boljševici do sada nisu odrezali njegove magareće uši samo za to što hrvatski državnici vode državu pravim putem, i što ustaški borci prolievaju svoju dragocjenu krv u obrani domovine i države, u kojoj i magare Ivanov sit i u toploj sobi može nekažnjivo stavljati na papir svoje drzovitosti u ime katoličanstva i po — velikodušnosti »naših državnika« — zaključuje člankopisac.

Člankopisac »Hrvatskog naroda« napada Ivanova iz »Nedjelje« koji je samo prepisao tekst iz »Katoličkog lista«, a ne taj list. Očito je da je Ivaštinovićeva novela poslužila »Kaptolu« da prenese određenu poruku »hrvatskim državnicima«, a ovima, opet, da na tu poruku odgovore.

Navedenu polemiku dr. Lasić nije uočio. To je učinio Josip Horvat u svome dnevniku. Isti je objavljen 1989. god., pod naslovom »Preživjeti u Zagrebu. Dnevnik 1943-1945.« Dne 21. XII. 1944. g. Horvat je zapisao, između ostaloga i ovo: »(...) Depresija traje, ali čini se nije samo kod mene. (...) Čovjeku već postaje sve ravnodušno, pa i sama smrt. (...) Bio u Julija: napao ga je Katolički list kao urednika Vijenca zbog »blasfemije« u noveli nekog mladca u 5. broju. A popovi ne vide veliku blasfemiju u svijetu i u svojoj najbližoj okolini. Odvratno... Mladac, koji je upravo posjetio Benešića, veli da je tim povodom isključen iz đačke menze — otet mu je kruh iz ustiju!«

Posljednje ratne godine Ivaštinović ništa ne objavljuje. Slom NDH zatječe ga u Zagrebu. Biva uhapšen na ulici i prinuđen da u koloni zarobljenih Hrvata pješači do Celja. Tamo ga poznanik spašava, tako što ga odvaja iz kolone i premješta u drugu kolonu s onima kojima je pošteđen život. S tom kolonom putuje nazad do Uskoplja, gdje je oslobođen.

Poratne godine

Nakon oslobođenja u Uskoplju, Ivaštinović se vraća u rodno selo, gdje saznaje strašnu istinu. Otac Pavao ubijen je u vrijeme neposredno nakon uspostave partizanske vlasti. Susjedi Srbi u odorama pobjednika pohapsili su viđenije i uglednije kućedomaćine Hrvate i bez suđenja ubili ih i pobacali u zajedničku raku. Uhapšeni su prethodno izloženi martiriju.

Tragična i bezrazložna smrt oca ostavila je trajan biljeg na sina. Isto tako i smrt njegovih supatnika. U književnim radovima koje Ivaštinović objavljuje nakon demokratskih promjena, neprestano varira teme srpsko-hrvatskih odnosa i razloge mržnje Srba. Upada u zamku generalizacije i osude cijeloga etnosa, da bi pred smrt, očito pod dojmom riječi Svetoga Oca, kazanih prilikom pastoralnog pohoda Hrvatskoj, našao odgovor na strašne dileme, jer su mu susjedi Srbi ponovno ugrozili obitelj, spalili dom i protjerali sumještane hrvatskih sela iz okučanskog kraja. Odgovor je pronašao u

oprostu, dakle u vjeri da Zlo ne može pobijediti, a da dobro djelo ne može ostati bez nagrade.

Nakon povratka u rodno selo, komunističke vlasti iz Okučana hapse Ivaštinovića pod optužbom da je bio ustaša. Ne mogavši pronaći uporište za optužbu, puštaju ga i protjeruju iz Borovca. Vraća se u Zagreb, gdje živi od pomoći prijatelja. Studij za vrijeme rata mu je poništen, premda je bio pred završetkom. No, ne predaje se. Godine 1946. upisuje prvi semestar studija engleskog i francuskog jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, ali je prinuđen prekinuti ga. 29. VII. 1946. g. mora poći na izgradnju pruge Brčko-Banovići, gdje ostaje do 7. IX. iste godine. Nakon toga, uz zalaganje profesora Hamma priznati su mu ispiti i konačno završava studij 7. veljače 1947. god.

U ožujku 1947. god. dobiva mjesto na Gimnaziji u Savskoj cesti, ali nakon mjesec dana biva uhićen i zatočen u istražni zatvor u Petrinjskoj ulici. Ponovo se nalazi u životnoj opasnosti, jer ga u zatvoru drže bez suđenja, a uz učestala ispitivanja. Nakon 11 mjeseci daruju mu slobodu, bez suđenja i oslobađajuće presude, bez isprike, a kamoli bilo kakvog obeštećenja.

Nakon uzništva sklapa brak s kolegicom po struci Elom Ivaštinović. Iz ovoga braka roditi će se sin Nenad (danas poslovni čovjek u Australiji) i kćerka Maja (defektolog u Zagrebu).

15. IX. 1948. g. dobiva posao na Industrijskoj školi »Nikola Tesla« u Zagrebu, gdje ostaje do 20. X. 1950. godine.

Iste godine, dakle 1950. počinje drugo razdoblje Ivaštinovićeva književnog rada. U »Studentskom listu« od 21. X. 1950. objavljuje članak »Povodom stogodišnjice smrti Balzaca«.

Reakcije na pojavljivanje u javnosti nije bilo, što se moglo shvatiti da tadašnje vlasti Ivaštinoviću dopuštaju književni rad. Međutim, ubrzo dolazi »komandirovka« iz Ministarstva prosvjete kojom se bračni par Ivaštinović premješta na I. Osmogodišnju školu u Slavonski Brod. Službu preuzimaju 21. X. 1950. godine. U Brodu ostaje do 1. IX. 1951. g., kada se bez dopuštenja Ministarstva vraćaju u Zagreb i bivaju kažnjeni zabranom rada u struci dvije godine. Ovaj riskantan potez Ivaštinović će skupo platiti, jer će sve do 1958. g. ostati onemogućen kao profesor.

Za kratko vrijeme provedeno u Brodu, Ivaštinović je sklopio poznanstvo s Antom Jakšićem, Vladimirom Remom i Martinom Kaminskim. Zajedno su pokušali oživjeti književni život u gradu. Prijateljstvo s njima održat će do smrti.

Godine 1951. Ivaštinoviću se otvaraju stranice važnog književnog časopisa »Republika«. U broju 3. objavljene su mu pjesme »Zaljubljeni mladić na sastanku sa djevojkom« i »Danas su sjene igrale kolo«, a u broju 10. članak: »Vercors i njegova novela« »Tišina mora« (str. 772-774).

Nakon povratka u Zagreb, Ivaštinović se jedno vrijeme prehranjuje prodajom bombona koje raznosi po prodavaonicama. Uspijeva se ipak zaposliti kao odgojitelj u Zavodu Klinča selo, gdje ostaje do 15. VI. 1953. g.

Godine 1952. Ivaštinović ulazi u plodno stvaralačko razdoblje. Navodimo bibliografske jedinice nastale tijekom te godine.

- *Film sve više prodire u znanost i umjetnost* (članak), Narodni list, 16. II. 1952. Zagreb;
- *Pisma francuskih enciklopedista* (članak), Narodni list, 26. III. 1952.;

- *Bilješke uz Hawthorneov roman »Skerletno slovo«.* (članak) Narodni list, 29. III. 1952.;
- *Četvero mladih izlaže* (članak o Ivi Dulčiću, Vesni Sokolić, Matku Peiću i Ivanu Švertaseku), Horizont, 15. XI. 1952. Zagreb;
- *Noć* (pjesma), Zadarska revija, str. 33, br. 2/1952. Zadar,
- *Regionalizam i književnost* (članak), Galerija, 5-6, br. 1/1952. Zagreb;
- *Što je moderno?* (članak), Galerija, str. 10, br. 1/1952. Zagreb;
- *Vranac u ravnici* (pjesma), Galerija, str. 7, br. 1/1952. Zagreb;
- *Tinov nasljednik* (članak o Bori Pavloviću), Glas mladih, str. 2-3, br. 2/1952. Slavonski Brod;
- *Jedan pogled na poeziju* (članak), Glas mladih, str. 3-4, br. 3/1952. Slavonski Brod;
- *Krik lirske mode u Francuskoj* (članak o J. Prevertu), Republika, str. 71-72. br. 1/1952. Zagreb;
- *Rilke kao tema* (članak), Krugovi, str. 91-93, br. 1/1952. Zagreb;
- *U Francuskoj izlazi mnogo knjiga* (članak), »Krugovi«, str. 93-94, br. 1/1952. Zagreb;
- *Feljton o pjesnicima* (članak), Krugovi, str. 178-181, br. 2/1952. Zagreb;
- *Jacques Prevert* (članak), Radio Zagreb, str. 6, br. 2/1952. Zagreb;
- *Albert Camus* (članak povodom romana »Stranac«), Radio Zagreb, str. 14, br. 3/1952. Zagreb;
- *Fabijanovo* (pjesma), Peristil, str. 13, br. 1/1952, Split.

Ivaštinovićevi članci u »Glasu mladih — literarnom mjesečniku«, što je pod uredništvom Vladimira Rema izlazio u Slavonskom Brodu, pobudili su pažnju javnosti i autora ponovno učinili sudionikom polemike. »Vjesnik« od 22. III. 1952. g. u nepotpisanome članku: »Glas mladih — tri broja novog književnog časopisa« ističe: »Prilog Jakova Ivaštinovića »Jedan pogled na poeziju« daleko je zreliji i od njegove subjektivne kritike pjesama Bore Pavlovića (»Novi Tin«!!!) u drugom broju »Glasa mladih«. Pokušaj da se odredi bit i suština poezije, ma koliko da izneseni školski seminarski rad ima dobrih zapažanja, koja stoje u suprotnosti s njegovim mislima uz poeziju Bore Pavlovića.«

Đuro Šnajder vrlo se oštro, ali i razložno također suprotstavio Ivaštinoviću.

»U članku — piše Đ. Š. — povodom knjige pjesama B. Pavlovića »Tišina« odmah u uvodu se tvrdi da kod nas nema »seriozne lirike... koja bi nosila u sebi elemente evropskih kvaliteta«, da bi se zatim proglasilo B. Pavlovića za Tinova nasljednika i to ovakvim argumentima: »Boro Pavlović je Tinov nasljednik u smislu izraza i tematike«. Na kraju prikaza u želji da istakne originalnost Pavlovićeva izraza, autor piše, da je Pavlović pustio preko vlastitog kolosijeka »da jure na naše vicinalne i uskotračne lokomotive, evropski expresi«. Blago Pavloviću! Ali ni on nije poeta bez grijeha i ... »on misli da može biti i komotan.« I da bi se riješio te komotnosti kritičar mu savjetuje da ima na umu: »Nije dosta da žena bude prirodno lijepa (to jest pjesma, op.); mora biti i dotjerana. I što je više dotjerana to više dobiva na cijeni. Ovaj pučkoškolski savjet mislim da ne treba nikakva komentara.

Članak M. Vaupotića u »Literaturi« i prikaz B. Pavlovića u »Glasu mladih« članci su takvog karaktera koje redakcije nisu trebale da objave, ma kako oni izgledali »iskreno« napisani i bez »rukavica« na jeziku. Objavljivanjem ovakvih članaka obje

su redakcije pokazale da ne shvaćaju dovoljno ozbiljno sam književni posao, naše nedavne i sadašnje kulturne prilike, i uređivanje književnih listova uopće«, zaključuje Đ. Šnajder.

Uočljiva je činjenica da Đuro Šnajder izbjegava imenovati autora čiji je tekst podvrgao kritici.

U »Studentskom listu« (br. 10 (241), Zgb, 15. 4. 1952.) Zlatko Tomičić objavljuje članak »Još jedan list mladih«, gdje se osvrće i na Ivaštinovićev članak o B. Pavloviću. Navodimo taj dio Tomičićevog članka:

»U rubrici »Diskusija« objavio je Jakov Ivaštinović dva napisa. Prvi, o pjesniku Bori Pavloviću — bez obzira što je tu Ivaštinović iznio — napisan je stilski veoma solidno, dok je drugi slabiji i, osim nekoliko misli, ostao tek pokušaj da se o poeziji kaže nešto principijelno. A što se tiče pohvala kojima je Ivaštinović obasuo Pavlovića i formulacija, u vezi s tim u njegovom članku, one su predmet za diskusiju na nekom drugom mjestu, no Pavlović je ipak po mom najintimnijem sudu, i te kako, za pohvalu.«

Slijedeća, tj. 1953. godina donosi Ivaštinoviću jedno dobro djelo, ali i novu polemiku.

U »Hrvatskom kolu — književno-naučnom zborniku«, (god. VI, izdanje Matice Hrvatske, Zagreb, 1953., str. 291-310) Ivaštinović objavljuje esej »Varijacije na temu: Tadijanović«. Esej počinje slijedećim riječima: »Ističem u početku; ne pišem o Tadijanoviću nego o sebi. Pišem o onome što ja osjećam u dodiru s njegovom poezijom i s različitim mišljenjima o njoj. Ovo je moja slika u Tadijanovićevu ogledalu, ili: Tadijanović na mojoj pozornici.

Kad govorimo o piscu, govorimo o sebi. (...)«

Zanimljiv Ivaštinovićev esej izazvao je oštru polemiku. Kretala se ovim redom:

- Criticus [Vlatko Pavletić], *Varijacije na temu: metaforomanija,* »Vjesnik u srijedu«, III., br. 106, Zagreb, 12. svibnja 1954;
- Đ.[uro] Š. [najder], *Vesela poređenja,* »Globus«, I., br. 9, Zagreb, 15. svibnja 1954;
- Jakov Ivaštinović, *Pretenciozni kritičari,* »Vjesnik u srijedu«, Zagreb, 2. lipnja 1954;
- Criticus [Vlatko Pavletić], *Pretenciozan autor,* »Vjesnik u srijedu«, Zagreb, 2. lipnja 1954;
- Miroslav Feller, *O poetskoj metafori, Pismo Criticusu,* »Vjesnik«, Zagreb, 6. lipnja 1954;
- Đuro Šnajder, *Hrvatsko kolo 1953.,* »Vjesnik«, Zagreb, 25. travnja 1954.

Ovom prilikom, zanimljivo je, da se Ivaštinović odvažio na javno sučeljavanje sa svojim oponentima. Polemiku je započeo Pavletić negativnom ocjenom Ivaštinovićeva eseja. Bila je to tvrda kritika u kojoj se išlo i na ismijavanje oponenta. Navodimo dio Pavletićeve kritike:

»Postoje razne vrste manija« — piše Pavletić. »Među stihodjeljama naročito je raširena — metaforomanija. Čega se god metaforomani taknu, pretvara se u metaforu. Pretjerujući u tome, oni zapravo i nisu pjesnici, u najboljem slučaju verbalni žongleri, dekorateri, zaslužni za restauraciju baroka. No, mnogo je teži slučaj s neobarokistima — kritičarima. Kad neki od njih ne bi bili neuspjeli pjesnici, napast bi bila ne

preporučiti im da se okušaju u slobodnim stihovima. Ovako preostaje jedino savjet, da se okane afektacije, zbog koje nam postaju smiješna i poneka njihova točna zapažanja.

U Beogradu takvu vrstu kritike reprezentira M. Mirković, u Zagrebu — Jakov Ivaštinović. Zajedničko im je da se tek povremeno tu i tamo javljaju. Dok je prvi konfuzan, neiskusan i oskudan u opažanjima, drugi je načitaniji, ali nesređen i neusredsređen, izgubljen u šumi među drvećem, koje mu prijeći da vidi — šumu...«

Ivaštinović svoj odgovor Šnajderu i Pavletiću bazira na slijedećoj tvrdnji:

»Criticus u »Vjesniku u srijedu« od 12. V. i Đ. Š. u »Globusu« od 15. V. o. g. osvrnuli su se na moj esej »Varijacije na temu: Tadijanović«, štampan u »Hrvatskom kolu« 1953. Autori svoje članke nisu napisali sa svrhom, da moj esej, kao kritičari, kritički analiziraju, ili da ga kao recenzenti ocijene, ili da o njemu informiraju publiku: njihova je namjera bila, da me s visoka ismiju i omalovaže. Oni ne analiziraju način mišljenja, ispravnost sudova i vrijednost metafora, oni ne suprotstavljaju svoje sudove mojim sudovima, oni bezobzirno trgaju rečenice iz konteksta te ih ozloglašuju i profaniraju bez obrazloženja, bez argumenata, za njih je optužba istovremeno i dokaz(...)«

Đuro Šnajder je u »Vjesniku« od 25. travnja 1954, godine objavio članak »Hrvatsko kolo 1953.« u kojemu ponovo piše o Ivaštinovićevim »Varijacijama«. On, između ostaloga, naglašava, ocjenjujući prošlogodišnje »Hrvatsko kolo«: »Posebnu pažnju zavređuju dva eseja — po metodi dijametralno suprotna — o poeziji Dragutina Tadijanovića, dvojice mlađih kulturnih radnika: BRANISLAVA ZELJKOVIĆA i JAKOVA IVAŠTINOVIĆA. Zbog originalnih misli, smjelih sintetskih zaključaka, trebala bi naša kritika da temeljitije obuhvati ova dva napisa, tim više, jer različitim putevima dolaze do sličnih zaključaka.«

Esej »Varijacije na temu: Tadijanović« uvršten je u Zbornik radova »Dragutin Tadijanović« što je objavljen u Zagrebu 1980. godine.

Je li polemika razlogom tome teško je odrediti, ali 1953. g., a nakon spornog eseja, Ivaštinović ne objavljuje ništa slično. Tiskane su mu samo dvije pjesme u časopisu »Galerija«. Međutim, ove godine napušta posao u »Klinča selu« i 16. lipnja prelazi u poduzeće »Ognjen Prica« gdje dobiva posao tehničkog korektora. Ovdje ostaje do 30. rujna 1954. godine.

Godine 1954. Ivaštinoviću su objavljena dva rada.

- *Pjesnik i pustolov* [članak o A. Rimbaudu], Novine mladih, Zagreb, 20. IX. 1954;
- *Osvrt na jezik u djelima Janka Polića Kamova,* [članak] Jezik, br. 2, Zagreb, 1954., str. 46-51.

Istraživanju fenomena Kamov Ivaštinović pristupa kao književni povjesničar, temeljito i strastno, na određeni način poistovjećujući se s tim tragičnim likom iz naše književne prošlosti.

Godine 1954. iz »Ognjena Price« prelazi u Omladinsko prihvatilište na radno mjesto odgajatelja. Ovdje ostaje do 1958. g., kada mu je konačno omogućeno da se vrati svome nastavničkom pozivu. U privatnom životu prolazi teška razdoblja.

Rad na Kamovu nastavlja 1955. godine. Rezultate toga rada objavljuje u dva članka. To su: *Janko Polić Kamov kao romanopisac,* (»Republika« br. 9, Zagreb, 1955.,

str. 718-723.) i *Biografski crtež Kamova*, (»Riječka revija« br. 1., Rijeka, 1955., str. 5-14). Iste godine uvrštene su mu 4 pjesme u knjigu: »Četrdesetorica«, Zagreb. Jedna od njih nosi naslov »Kamov«.

Slijedeći rad bio je *Poezija Janka Polića Kamova* koji objavljuje u »Riječkoj reviji« (br. 5., Rijeka, 1956., str. 236-247). U »Zadarskoj reviji« objavljuje članak *Uz poeziju Krune Quiena* (br. 2., Zadar, 1956., str. 106-110). Iste godine uvrštene su mu i dvije pjesme u knjigu »Lirika o Slavoniji« Osijek, 1956.

Rad u prihvatilištu nije primio kao kaznu. Ivaštinović ostaje vjeran svome mladenačkom senzibilitetu za socijalnu tematiku. U knjizi »Desetogodišnjica Omladinskog muškog prihvatilišta«, Zagreb, 1957., odgojitelj objavljuje duži rad, pod naslovom »Čovjeku treba pomoći«.

Mjesto na školi Ivaštinović dobiva 1. rujna 1958. g. Bila je to Drvna tehnička škola u Zagrebu. Te godine ne objavljuje ni jedan članak. Očito je da se s najvećom ozbiljnošću posvećuje nastavi.

Bibliografija Ivaštinovićevih radova pokazuje da nije zanemario struku. Stoga on, premda bez članstva u SKJ i sa dosjeom, uspjeva svojom stručnošću i vrijednim nastavničkim radom steći ugled koji ga uzdiže do mjesta direktora škole. Od 1964. g., pa do umirovljenja 1981. g. nalazi se na rukovodećim mjestima.

U Ivaštinovićevoj zaostavštini nalazi se obilje materijala koji pokazuju kako se temeljito pripremao za nastavu. Kao njegov dugogodišnji kolega mogu svjedočiti o Ivaštinoviću kao o uzornom i vrijednom profesoru i direktoru.

Ivaštinović je vjerovao da će mu rad na Kamovu konačno donijeti književno priznanje. Tako se i činilo. Rukopis njegove knjige o Janku Poliću Kamovu bio je pripremljen za tisak i prihvaćen od izdavača »Otokara Keršovanija« iz Rijeke 1956, g. Autoru je isplaćen i honorar. Knjiga se trebala objaviti zajedno sa sabranim djelima J. P. Kamova koju je uredio akademik Tadijanović. Međutim, sabrana su djela objavljena, ali bez Ivaštinovićeve monografije. Tko je zabranio tiskanje već odkupljenog rukopisa ostalo je nerazjašnjeno. Ivaštinović je smatrao da informaciju o tomu, za autora bolnom slučaju, znade D. Tadijanović. Mislim da je ovaj događaj na Ivaštinovića djelovao poražavajuće.

Godine 1964. posvećuje se pedagoškom radu u školi. Ravnateljski posao oduzima mu vrijeme potrebno za književni rad. U razgovoru s pjesnikinjom Ivom Čuvalo za list mladih »MI« (br. 17., Zagreb, 1993. str. 9-10), razloge napuštanja javne scene objavio je slijedećim riječima: »A onda sam shvatio da je predamnom odluka da budem boem propalica, državni pisac, ili da odem u zatvor. Imao sam obitelj, dvoje djece, pa sam odlučio umjesto svega toga izabrati rad u prosvjeti. Sve te godine sam pisao, samo nisam objavljivao.

Književnost je morala pričekati da odem u mirovinu.«

Ovo objašnjenje može biti točno, ali i oblik racionalizacije ogorčenja što mu se sprečava normalan književni govor, što mu se onemogućava objavljivanje knjige i što su ga »izdali« kolege u koje je vjerovao, otišavši na drugu stranu, ili se priključivši interesnim grupama. Ivaštinović je cijenio dobre pisce, ali nije posjedovao potrebnu fleksibilnost za suradnju u nekoj od formalnih ili neformalnih grupa. Nije se znao približiti središtima književne moći, urednicima časopisa i novina, utjecajnim kolegama i političkim faktorima, uz čiju bi podršku s manje problema i neugodnosti objavljivao svoje radove. Iz njegova »Literarnog dnevnika« i mnogobrojnih zabi-

ljčžaka, koje se nalaze u zaostavštini, vidljivo je da ne prihvaća apologetiku komunističke stvarnosti, da žestoko kritizira tadašnji poredak, te da vjeruje kako je dovoljan literarni sadržaj za ulazak na stranice časopisa i novina. Nije računao na činjenicu da je bio čovjek s dosjeom i da će ga to pratiti kao sjena. Na kompromis nije bio spreman.

Odluka da napusti književnost, odnosno borbu za svaki objavljeni članak, možemo tumačiti različito. On sam je u spomenutom razgovoru s Ivom Čuvalo objasnio pozadinu ove odluke. Međutim, u istom razgovoru istakao je i uspješnost svoga učiteljskog rada. »Ne mogu se potužiti na one godine koje sam proveo u prosvjeti. Imao sam uspjeha u radu s mladima, i relativno dobar život. Ali, to nije bio MOJ život! Moj život je bila književnost, a njome se nisam mogao baviti, jer sam zbog svoje prošlosti morao biti jako aktivan i superioran profesor kako bih mogao egzistirati.«

Dakako, teško se oteti dojmu o kompromisu. Između sigurnosti direktorskog mjesta i ranijeg položaja ispunjenog egzistencijalnim tegobama i mučnom komunikacijom s urednicima književnih listova, izabrao je prvo. Kao njegov dugogodišnji suradnik, mogu posvjedočiti da je bio vrlo sposoban profesor i rukovodilac. U Građevinskom školskom centru radili smo zajedno od 1974-1981. godine. Između ostalog i njemu mogu zahvaliti što sam, bez opasnijeg uznemiravanja mogao objavljivati radove u »Maruliću«, »Crkvi u svijetu«, »Kani« i drugim listovima kršćanske provenijencije, a predavati nametnute nam ideologijske predmete.

Mišljenja sam, da u Ivaštinovićev opus treba uvrstiti stručne radove iz područja nastave hrvatskog jezika i književnosti. U zaostavštini su sačuvani materijali koji svjedoče s kolikom se ozbiljnošću i širinom pripremao za svaku metodsku jedinicu.

Treće razdoblje

Nakon odlaska u mirovinu 1981. god. Ivaštinović se cijelim bićem vraća literaturi. Svoj skroman stan u novozagrebačkom naselju Utrine, na samome rubu grada, s pogledom na zloglasnu »Maršalku«, a iza nje na savsku ravnicu, pretvara u »majstorsku radionicu«. Vjeruje da se propušteno vrijeme može nadoknaditi. Međutim, na sceni su novi ljudi za koje je on nepoznat, tako da se nalazi u pomalo paradoksalnom položaju. Djeluje iz vremena koje je prošlo i s estetskih pozicija koje su u to vrijeme bile arhivirane. Premda je iza njega višegodišnji književni rad, prinuđen je ući u literarnu arenu kao početnik.

Ivaštinović se vraća na našu kulturnu scenu zahvaljujući prof. Radovanu Grgecu i književnoj reviji »Marulić«. Od 1981. god. pa do smrti, on je vjeran i dosljedan suradnik »Marulića«, tako da je »treće razdoblje« njegova književnog rada u cijelosti određeno ovom suradnjom.

Na stranicama »Marulića« Ivaštinović se javlja kao pisac književnih prikaza, kao književni teoretičar, te kao pripovjedač i putopisac.

Navodimo nekoliko izdvojenih citata iz radova objavljenih u »Maruliću«, kako bismo ocrtali njegova literarna ishodišta.

6/1981., 571-573:

–»Jablani u ravnici. Pogled na pjesme I. Balentovića«

(...) Bol i nesreća u književnosti ne djeluju sobom nego umjetničkom snagom, ljudskim značenjem i životnom funkcionalnošću. Pojedinačno u književnosti vrijedi toliko koliko je postalo opće«.

4/1982., 301-305:

Autor opisuje svoj prinudni boravak u Brodu i susret s Antom Jakšićem. Članak je napisan 1950. g., ali je za autora i sada aktualan.

»Možemo osjećati da nas nepravedno vrijeđaju i ponižavaju, da nas na svakom koraku sputavaju i kljaštre, da nam pljuju u dušu obični nitkovi na prljavom putu, kako to Jakšić lijepo i točno kaže, ali moramo osjećati još nešto: gordost, superiornost, neslomljivost i nelomljivost, dakle intelektualnu i psihološku nadmoć, iz čega izvire naša aktivnost i naš imunitet«.

2/1983., 196-198:

– »Raosove plovidbe na rijeci: proza«

»(...) Zanima ga čovjek u vrtlogu vremena, ideja, sukoba, nesporazuma, stradanja i nastojanja da ostane vjeran sebi«.

2/1986., 275-278:

–»Ivan Vidović: Kameno podneblje, Zgb., 1985.«

»(...) Mnogi današnji pjesnici ne znaju da poezija nije u neredu, nego u redu, da joj nered smeta i da joj red otvara vrata u postojanje.

Danas je kod nas u poeziji takvo stanje da poeziju treba odmoriti od terora besmisla i prljavštine po receptu pjesnika koji ne žive kao pjesnici nego kao arogantni literarni nametnici«.

2/1987., 207-209:

– »Neobjavljena zbirka pjesama A. Jakšića«

»(...) Danas, 1986. godine, Antu Jakšića možemo svrstati u Hrvatskoj među najpoetskije pjesnike. (...) Velika većina takozvanih veličina nisu veličine po svojim pjesmama, nego po svojim laktovima i položajima u činovničko-političkoj hijerarhiji. Zato je njihov pjesnički ugled privremeni i bez ozbiljnijeg značenja«.

3/1987., 369-371:

– »Borba za riječ koja nešto znači

Joja Ricov: »Trajna paučina mraka«

»(...) Sluganski i dodvorljivi kritičari bilješkari i književni historičari ne pristupaju mu s pažnjom i poštovanjem, nego sa psovkom i mržnjom, pritajeno ili otvoreno«.

6/1988., 740-744:

– »Tužno lice Frangešove knjige

Ivo Frangeš: Povijest hrvatske književnosti, Zagreb, 1987.«

»(...) U cjelini je loša, jer nije ni znanost ni historija. (...) To je najlošija povijest hrvatske književnosti – i velika podvala«.

6/1991., 784-786:

–»Pjesme za utjehu« (o poeziji Tomislava Dorotića)

»(...) Umiranje poezije danas je sve očiglednije unatoč izlaženju mnogobrojnih knjiga pjesama, pored ostalog i zbog toga što današnja moderna poezija najvećim dijelom ne pokriva svu širinu života, a onda i zato što ona stvaralački govor guši izražajnim i misaonim neredom, praznim govorom i udaljenošću od čovjeka«.

1/1993., 76-82:

– »Književno veče (pripovijetka)«

»(...) Zašto ste vi u literarnoj opoziciji? Zato što sam protiv toga da pisci budu inžinjeri ljudskih duša, da književnost bude očišćena od svega što komunizam ne može potpisati, a onda i za to što sam protiv karijerističkih pisaca koji su spremni polizati svaku pljuvačku da bi postali negdje nekakvi funkcioneri«!

Ivaštinović je nizom članaka u hrvatskom i beogradskom tisku, kao »obični čitatelj, uporno razbijao srbohrvaštinu i jezičnu unitarizaciju, boreći se za pravo hrvatskog jezika na samostalan razvoj i narodno, odnosno vlastito ime.

4/1988., 527-531:

– »NIN se boji istine.«

»(...) Hrvatski i srpski jezik su dva samostalna i ravnopravna jezika istog slavenskog porijekla. (...)

Demokratski je dopustiti svakom narodu da svoj jezik zove onako kako on smatra da ga treba zvati, bez uplitanja drugog naroda ili drugih naroda«.

4/1988, 459-475:

–»Hercegovina sve naseli – sebe ne raseli (putopis)«

»(...) Mislio sam da je Hercegovina siromaštvo na kamenu. A nije. To je napredan kraj, daleko od siromaštva. U njoj se nisam osjećao udaljen od Evrope. Mnogo je tu ideala, svijesti i čvrstine. Bez obzira na ove ili one granice, to je najjači dio Hrvatske i važan dio činjeničkog zajedništva«.

U broju 6/1994., str. 1074-1080. »Marulić« je objavio posljednji prilog što ga je poslao Jakov Ivaštinović. To je pripovijetka »Tri uzorite majke (prigodom 50. obljetnice objavljivanja prve pripovijetke)«. Nije dočekao izlazak toga broja. Znakovit je sadržaj te pripovijetke, jer u njoj pisac prihvaćanjem oprosta za zlodjela koja su se desila u srpsko-hrvatskim sukobima, rješava problem koji nosi od mladosti i vraća se izvornosti kršćanskog učenja.

* * *

Posljednje godine života Ivaštinović je neprestano sjedio nad pisaćim strojem, ne primjećujući da time ugrožava zdravlje. Bilo je to natjecanje sa smrću.

Htio je završiti rukopise svih knjiga, s nadom da će se pronaći izdavač. Potraga za nakladnikom spada u tužne stranice njegovoga životopisa.

* * *

Život Jakova Ivaštinovića zrcali sudbinu generacije hrvatskih intelektualaca, poglavito onih poteklih iz seoskih sredina, a stasalih uoči II. svjetskog rata, koji su se opredijelili za hrvatsku državotvorenu ideju. Njegov se rad mora promatrati kroz nekoliko krugova, odnosno razdoblja. To su: 1. 1931-1951; 2. 1951-1958; 3. 1958-1981 i 4. 1981-1994.

Kao pisac neprestano je »plivao protiv struje«, nastojeći nepopustljivo afirmirati vlastite prosudbe i stavove.

U zaostavštini je ostavio 10 knjiga u rukopisu, sređenih i spremnih za tisak. Ti rukopisi, zajedno s brojnim prilozima rasutim po časopisima i novinama, trebali bi se podvrći stručnoj analizi, a potom objavljivanju. Po mome sudu, Ivaštinovićevi književni prikazi i kritike, književno-povijesne teme, putopisi i dio pripovijedaka zaslužuju pažnju i predstavljali bi vrijedan doprinos hrvatskoj kulturi.

(Nastavlja se)

Nikola BIĆANIĆ

Isječak ljubavi

Pamtiš li? –
prikradao sam Ti se kasno noću da nitko ne zna,
hinili prijateljstvo i dogovarali se pogledima,
a ja pred drugima sramežljiv i nestrpljiv utiskao Ti poljubac usred čela!

Spuštali smo se Plantažom k žalu kroz mrmor borova
i zagrljeni iz mora osluškivali govor daljina...
a onda se k Nebu dizali i Danicu našu tražili među zvijezdama,
dok sam Te prenosio u snove o mojoj livadi i brezama...

Sjećaš li se bure što je zavijala one noći
kad sam Te iza ponoći čekao na razvalini zida,
i kad si došla sav sam Ti onako razbarušen rekao
da nije grijeh, jer Te iz čista srca volim i da si mi jedina?!

Pamtiš li šetnje i litice na gori,
pješčane uvale, i ovo, i ono,
pamtiš li? –
Al' muči, muči, ne govori...

Jer prođe ljeto, a ja se nađoh iza rešetaka
zaljubljen kao kad mi bijaše sedamnaest godina.
Hoće li ovo roditi produhovljenjem,
il' je to igra sotone, il' kazna Neba?!

(U zatvoru u Zagrebu, studeni 1982. godine).

Grga RUPČIĆ

Slike iz Like

Prvi snijeg

Ja štujem ovu bjelinu
– mogućnost da si sa svima, a sam
u mozgu misao na savršenstvo
u srcu radostan plam.

Svjećar

Ja sam svjećar
kad pahulje se mirijadama roje
čudesni bijeli kristali
– opredmetile se misli moje.

Ukorijenjenost

Ovdje smo
Ne od jučer
nego oduvijek
Ovdje smo!
Ne do sutra
nego zauvijek!

Znamen

Ja štujem što smo Lika
opori ko vriština i kamen
trpki poput ilovače
slojeviti kao znamen.

Na dlanu gorama

Nije svakom dano
da do srži dopre
nevoljama opre
kao što je nama
ovdje ispod zvijezda
na dlanu gorama.

Smiljka SAX

Katičina smrt

Ti znaš za život iza prerane smrti
što trajao je u muci Tvojoj
na krevetu jada, bola i pakla
u bolnici jednoj na kraju grada.

Ti zoveš me često k sebi
i gotovo sve sam zbog Tebe isplakala
suze.
Na krevetu Tvome više Te nema,
i samo zvona dalje zvone i zvone.

Ti tuga si vječna moja
i zbog Tebe živim radeći dalje,
u sjećanju osta mi grč Tvoj
za mogućom srećom na svijetu tome.

Stanislav PEJAKOVIĆ ŠODAN

Odlazak onoga kojemu nisu dali ni da dođe

Ono što je najteže, to je najlakše: napisati knjigu. A ono što bi trebalo biti najlakše, to je najteže: objaviti knjigu. Meni.
(Jakov Ivaštinović)

Smrt Jakova Ivaštinovića nije obična smrt. To je smrt koja opominje.

U vječnost se je preselio veliki čovjek, ali mu nisu dali da umre kao književnik. Njemu, bisernom slagaču riječi, mudrom promatraču svekolikoga okolja, oteli su pravo na TRAG, na ZAPIS, na RIJEČ, na SLOVO!

Ne htjedoše ga tiskare ni tiskači, ne htjedoše ga Vladari Olova iz olovnih vremena!

Ne htjedoše ga bezkralješnjaci i gospodarski Kastori!

Ne htjede ga SLUŽBENA PAMET!

Jakovu Ivaštinoviću, gospodaru riječi i slova, uskratiše pravo na KNJIGU!

Tà ima li strašnijega suda od presude da se ima majci oteti dijete, da se ima Jakovu Ivaštinoviću oteti knjiga!

Nu ovaj moj jal nije i jal Jakovljev jer Jakov se nikad i nikome nije žalio niti se je poklanjao.

Veliko je Jakovljevo djelo, i upravo je onoliko veliko koliko je velika naša sramota što ne vidjesmo!

Hrvatsku književnu pamet more dvije usporedne sudbe: teškoća da se uvidi genijalnost i lakoća kojom se ne vidi glupost!

I književna glupost lakoćom se odvija, za nju je knjiga tek modni detalj, dok mudrost ostaje tek gola istina!

I to je naša tužna sudba koja se nastavlja do dana današnjega.

I nadalje se novci troše na literarno smeće, i nadalje se riječima trguje, i nadalje svako slovo ima svoju tržnu cijenu!

I u toj književnoj trgovini – koliko novaca, toliko slova – za Jakova nije bilo mjesta!

I stoga Jakovljeva smrt opominje, osobito sve nas mlađe koji živimo u nekakvoj nadi jer smo mladi, pa se nadamo da će vrijeme učiniti svoje, ali se i bojimo da vrijeme može isteći i da naši životi mogu proći, a da nam se nada ne ostvari!

Jer i nadalje se u hrvatske čitanke uskače preko VEZE, ali ne preko veze s pameću nego preko kumstva, prijateljstva, jaranstva i žderilstva.

I nadalje u hrvatskoj književnosti zvekeću Judini srebrnjaci, i nadalje nam sude književne Kaife, i nadalje se u Društvu hrvatskih književnika pilatovski peru ruke! I nadalje književna nepravda traje! I nadalje se slavi literarno petoliže!

Uostalom, neka mi bude dopušteno i sebe samoga proglasiti novim Jakovom! I to smatram čašću! I Jakovu se ispričavam što sam ga izdao jer sam ipak tiskao jednu knjigu!

Hrvatska književna laž i dalje traje.

Umro je veliki čovjek, hrvatski književnik Jakov Ivaštinović.

Njegova smrt sve nas skupa pita: »Dokle će sudbina nekih pisaca biti da im se ime tiska tek kad umru u osmrtnici«?

Nu, dragi Jakove, mi te čekamo! Eto, ovih nam se dana vratio Viktor Vida, a čujem da će se i još neki vratiti. Stoga, do viđenja!

Stjepan KRALJ

Vu jnu zateleban

Če me buš pitala mati
zuokuj sem se vu jnu zatelebal
i zuokuj sem ju kušnul
na prušecije
da si su nas gledeli.

Vič, tak ti to duojde, mati
neki frast me priel v nedelu
nejne uoči su gledele vu me
nejni lasi su mi tak dišali.

Švic me ublejal, mati
čkomina se vu me nabila
liepe mi misli pu glave skakale
fkanil ju nem nigdar.

Preštimani sem ž no mati
preštimani i ober sie
te nie ti valda žal
če bu ti ta dekla snea.

Vič kak je liepa, ufrčna
si čula kak čita pri mješe
ja imam ju rat, mati
lubaf me k ne vlieče.

Nesanica

Gledala sam noć
i gledala večer
na odsjaju zraka u noći
U boji zelenoj i plavoj
boji neba, sve kroz mutnu
zavjesu na mojoj sobi
svečano, kao da je prvi put.

Košmarni dani, teške noći
prolaze kroz mene,
slova do dima hladna i vruća,
prolaze ceste, pusti krajevi,
nizovi zagonetnih kuća.
Prolazi vrijeme.

Gusti rojevi misli
bockaju i traže svaku poru
pomalo bole
dosađuju, zatim se lome.
Dolaze druge paralelne misli,
okomice i dijagonale,
nemiri zlokobni, nesuvisli.

Magle plešu preda mnom,
glazba groteskna, luda,
pauci uče charleston.

Psi sanjaju sprovode,
zemlja se smije, poskakuje,
ceri se drveće
grane kolo vode.

Obuhvaća me zima,
miris ledeni, poznati
zagrljaj noći, vjerni.
Zima u srcu ljeta vrti
svoje niti, isprepleće kroz
kapilare, putuje u sjeni.

I nikoga nema, život ne postoji
drugi, nikakav poznati pokret
ni glas,
samo atomi ispaćene snage
u draguljima lažnim
nepostojećeg sna, u kom
sanjam djetinjstva noći drage,
slatka čežnja, dijete sam ja.

Gledala sam noć
i gledala jutro
na odsjaju zraka u vodi
u boji zelenoj i plavoj
boji neba, sve kroz mutnu
zavjesu na mojoj sobi
umorno, kao da je zadnji put.

Na Božjim putovima – II.

Zanimanja moga oca

Moj se otac bavio mnogim zanimanjima. Za njega je vrijedjela izreka: zna svakoga vraga. Koliko je zanimanja znao, teško je reći jer je teško naći kriterije po kojima bi se računala. U praktičnome se životu svestrana čovjeka zanimanja teško odvajaju jedno od drugoga, pogotovu srodna pa ih u opisivanju i ne odvajam. Za većinu od njih imao je i alat jer se s pravom kaže: bez alata nema zanata. Mnoga je radio kao pravi, izučeni majstor, a samo neka s malo ili nimalo uspjeha. Zanimljivo je ovdje spomenuti da je samo tesariju učio od oca, a u ostalima je bio samouk. Nije čitao nikakvih stručnih knjiga, učio je gledajući kako drugi rade. Za njega se s pravom može reći: što oči vide, to ruke naprave.

Kao što će se vidjeti, nije mi prvenstveni cilj da opisujem zanimanja kao zanimanja, nego je to samo oblik da opišem lik jednoga čovjeka po kojem jesam što jesam, da opišem svoju mladost i prilike u kojima sam živio, da iz jedne perspektive ocrtam doba koje je sada već daleka prošlost ne toliko po tijeku vremena nego po velikim promjenama u njemu.

Kao jezikoslovcu i jezičnomu čistuncu teško mi je o tome pisati spontano jer je s time povezana pregršt provincijalizama, turcizama i germanizama koje sam ja doživljavao kao obične riječi, a danas su mnoge nepoznate jer su sada mnoge već zastarjelice i u običnome govoru. Nastojat ću da pišem kako se govorilo, dajući da do izraza dođu i književne riječi da se zna o čemu je riječ. Posebno to vrijedi za alat.[1]

Ratar, kosac i gljivar

Ratar je obična riječ, ali kad se promatra iz seoske perspektive, onda je to učena riječ. Na selu se malo spominju ratari i stočari, nego seljaci. Oni rade seljačke poslove, a ti poslovi obuhvaćaju jednako ratarstvo i stočarstvo. Imati stoku bez zemlje ili zemlju bez stoke, za seljaka je nezamislivo. Ali opisivati zanimanja skupno, zaista je teško i za bolje pero od moga. Zato je dobro što se poslovi dijele na zanimanja.

Moj je otac u svome životu radio i prošao svašta, svačim se bavio, ali je po svojoj naravi bio seljak. Najradije bi radio na njivi i bavio se oko stoke, ali kad je zasnovao svoju obitelj, dobio je malo zemlje, nešto manje od jutra, a od toga se nije moglo živjeti pa ga je prijatelj Pavao Sorić uspio zaposliti na željeznici, u brodskoj Ložionici. Unatoč tomu ostao je čvrsto vezan za zemlju jer je državna služba nesigurna. Iz nje se može

1 Koga zanima što je što, neka pogleda u Andrićev slikovni rječnik *Šta je šta*. Ja sam pisao kako se može naći u *Hrvatskome ili srpskome i njemačkome slikovnome rječniku*, Ljubljana, 1988. Nevolja je što nema svega ni u tome inače opširnome rječniku.

svaki čas izletjeti i za sitnicu, a pogotovu Hrvat u državi koja je bila u srpskim rukama. U zemlji je vidio svoju sigurnost. Nastojao je kupiti svaki komadić kad god se pružila prilika za to i na kraju je imao oko tri i pol jutra. Jedan je dio bio vinograd, drugi livada, a treći oranice. Tu se sijala naizmjence pšenica i kukuruz, katkad djetelina, držao se nekoga plodoreda. Kukuruz nikada nije bio sam, u njemu su bili grah i dumlek (bundeve). Svaki drugi ili treći red grah, svaki šesti dumlek. Katkada je u jednome redu bilo sve troje. Teško kopaču koji je naišao na takav red.

Uglavnom je dobro rodilo jer smo imali krave i dobro đubre. Nije tada bilo umjetnoga gnojiva, nije bilo svijesti o vrijednosti stajskoga gnojiva, ali bi rado kupio koja kola kad bi mu tko ponudio ili kad bi mu se učinilo da nema dosta svoga. Znao je vrijednost stajskoga gnoja i kad bi kupovao, žalio bi prodavaoca jer bi znao reći:

– Ne zna što čini. Za novac prodaje suho zlato.

Danas to dobro znamo. Moderni to ratari ne znaju. Poljoprivredna dobra ipak za to ne mare. Moram ispričati svoj doživljaj u Garešnici. (Volim spoznajne doživljaje iz života).

Putujem iz Slavonije s gospodinom Pernarom, propagandistom Školske knjige, rodom iz Garešnice. Svrati se svojim rođacima koji imaju dobro gospodarstvo. Imaju svega, živadi, voća i povrća, sve pažljivo uzgajano. Razglédam polje-vrt, a onda mi pokažu pustu njivu. Kažu:

– To je poljoprivredno dobro, a sve je to bilo naše.

– Sad ćete to moći dobiti natrag – rekoh.

– Što će nam. To je sada bezvrijedna zemlja. Trideset godina to nije vidjelo stajskoga đubra. Tko bi to vratio plodnosti.

Kad govorim o gnojivu, kažem đubre jer je to u Slavoniji obična, svakodnevna riječ. Znali smo mi i za gnoj, čak štoviše, dobro smo ga razlikovali od đubreta. Gnoj je u čovječjem tijelu, u čiru, čir se gnoji, iz njega izlazi gnoj, a iz staje, svinjca i kokošinjca đubre. Ne mogu ovdje ne napraviti jezikoslovni izlet. Imali smo mi i avliju i dvorište, kapiju, vrata i ljesu, kapijicu i vraca (vratca, vracca) i vratašca i razlikovali to međusobno. Avlija je bila obično dvorište, a dvorište gospodska riječ, kapija i kapijica bile su na avliji, a vrata na kući, vratca na vrtu, i to većinom šokačkome, a vratašca su bila mala vrata, većinom na kokošinjcu, zečinjaku. Ljesa su bila pletena vrata s jednim velikim krilom, a ljesa je bio i prijelaz preko pletenoga plota, najčešće i s daskom kao klupčicom za prijelaz. Rekoh ljesa, a možda je bila lisa, teško mi je reći jer ikavicu moji nisu prihvatili. Žao mi je što se đubre smatra srpskom riječi. To je hrvatski provincijalizam. I šire od toga. Upotrebljavali su je mnogi hrvatski pisci, pa i oni iz daleka zapada, Dončević iz Moslavine i Goran Kovačić iz Gorskoga kotara. Ali vratimo se osnovnome predmetu.

Nismo imali svoju tegleću marvu pa je otac plaćao oranje i pruljanje kukuruza, ako nismo stigli sami okopati i ogrnuti, a katkada i vožnju kući. Osim oranja, plaćanje je bilo rijetko u novcu, često je te poslove odradio kojim od svojih brojnih zanimanja.

Imali smo i vrt sa svim povrćem, radio je u njemu gotovo sve poslove i moglo bi se reći da je bio i vrtlar iako je vrt svojom glavninom bio mamina briga.

Napravio je dobre drvene tačke i većinu smo plodina prevezli na tim tačkama, i đubre u bašču (vrt je bio pjesnička riječ) i na oranicu blizu kuće. Neprestano je sanjao kako će u mirovini napraviti kola i nabaviti dva volića pa sve sam obrađivati. Kao Zagorac nije pomišljao na konje. Nikada mu se taj san nije ostvario.

* * *

Moj je otac bio odličan kosac. Imali smo livadu u Jelasu, i često ju je kosio s rođacima i prijateljima, često kao kozbaša kojega je teško bilo prestići u košnji. Kasnije je plaćao najamne kosce.

Može se komu učiniti da to i nije neko zanimanje, ali meni koji sam kosio, a nikada nisam mogao naučiti dobro kositi, znam kako je to velika vještina. Treba kosu tako voditi da odreže pri zemlji, a da se vrh ne zabije u zemlju, i kosa ne slomi, otkos za otkosom tako slagati da iza kosca ostane red, a da trava sva bude pokošena kao da je šišana, a ne kao da su je krave pasle, a ne popasle. Kosac treba znati kosu poklepati i nabrusiti da uvijek bude oštra. Klepati nisam naučio, samo brusiti.

Nekada je dobra kosa bila skupa pa se čuvala kao i britva. Kad je otac vidio da mi košnja ne ide, nije mi ni davao da kosim njegovom kosom jer se bojao da je ne slomim. Imao je pravo. Poslije nisam samo jednu slomio. Morao sam kupovati kratke kose jer su dugačke u mojim rukama bile određene da budu slomljene. I onda da netko kaže da biti kosac nije zanimanje.

* * *

Ne znam koliko Slavonci beru gljive. Njima to nije važno jer imaju dovoljno hrane, ali Zagorcima su gljive važne jer je djece puno, a zemlje malo pa je svaki izvor hrane važan. Otac kao Zagorac znao je brati vrganje. Kad u lipnju padne kiša, on dva-tri dana poslije kaže: Ajdmo u gljive. Uzesmo košare i sepete pa na Maršalu, ogranak Dilja iznad Oriovca. Drugi Oriovčani nisu brali gljive jer nismo susretali druge gljivare pa smo gljiva nabrali koliko smo željeli, a to znači mnogo, malo smo jeli svježe, a glavninu osušili i cijelu smo zimu imali suhih gljiva.

Naučio je i nas što su vrganji. Ostale gljive nismo smjeli dirati. Sjećam se da je muhara za dječje oči bila lijepa, kao gljiva iz bajke, ali nas je upozorio da je najotrovnija gljiva. Bar je on tako mislio. Poslije sam naučio brati pozice (puze) i lisice. Danas se više ne usudim brati ni vrganje. Jedino što sam siguran u sunčanice.

* * *

Kad je kupio šljivik, imali smo obilje šljiva, od kojih je on pekao rakiju, a mama pekmez, u velikoj kotluši, a sušili smo i šljive za zimu. Napravio je ljesu (drvenu rešetku) za sušenje gljiva i šljiva na suncu da se na večer mogu lako sklanjati. Godinama je sanjao kako će napraviti pušnicu za voće i sušiti ga na veliko, ali ni taj san nikada nije ostvario.

Vinogradar, vinar, pecar, pivar i cjepilac

Na oriovačkome brdu otac je imao vinograd u tri dijela, stari, kojega je naslijedio od oca i dva mlada, koje je sam posadio. Znam dobro što znači regulanje, cijepljenje i sadnja vinograda, što znači novi sad jer sve sam to doživio u svojoj mladosti i ne jedanput, a radio je moj otac. Što je naslijedio, naslijedio je, ali kad je novi sadio, nije toliko pazio na rodnost nego na vrsnoću, sadio je plemenito grožđe, a dvije su se vrste

tako i zvale: bijela i crvena plemenka. Zato i nije imao vinskih sorata, osnova njegova grožđa za vino bile su četiri vrste: bijela i crvena plemenka, rizling i portugizac, a zatim još pomalo drugih vrsta, da se nađe radi raznovrsnosti i posebnosti; rani bijeli muškat, kozje sise, koje su se dugo držale poslije berbe, katkada su izdržale i do Božića, volovina, pa pokoji trs kraljevine, slankamenke, silvanca. Te tri posljednje vrste u starom vinogradu, vjerojatno naslijeđene. Sve stolno grožđe, odlično za jelo, a većina lijepa i za oko, zato je najviše volio obje plemenke i portugizac, crno, slatko, tankokoro grožđe. Kad je rizling dobro zreo, nije bilo slađega grožđa od njega. Danas nema takvoga grožđa na tržnici. Ne tvrdim to napamet. Dok ovo pišem, idem po tržnicama i kupujem sve vrste na koje naiđem i uspoređujem. Prevladavaju dvije-tri vrste uglavnom plantažnoga grožđa. Ako se i pojavi koji kupčić, rijetka je među njima plemenka, ako se i nađe koji grozd bijele plemenke, onda je sitnih zrna, a ne krupnozrna, ali bila jedna ili druga, obično je zelenkasta, jer je odrezana prerano, a ne jantarno žuta, kao što zrela plemenka treba da bude. I plantažno je grožđe obično odrezano prerano. Ima neke slasti samo ako ga ne uspoređujemo s drugim grožđem. U usporedbi s prosječnim domaćim grožđem vidi se da ne vrijedi mnogo.

Kako li se otac tek brinuo za vinograd, nastojao je da se okopa, poveže, oplijevi, ošprica u pravo vrijeme. Prva tri posla radili su drugi, špricao je sam. Kažem špricao, kako se govorilo u Slavoniji, u Dalmaciji kažu polijevati, a Goran Kovačić piše galičiti jer je galica glavni sastojak bordoške juhe, kako se književno kaže za priređenu galicu za špricanje. Posebno je važno da špricanje bude u pravo vrijeme, osobito poslije kiše, a to nije malo znanje. Čak je pazio da posljednje špricanje ne bude kasno, da kiša stigne oprati galicu prije nego grožđe bude zrelo, da bude što bolje za jelo i vino. Zato mu je grožđe uvijek bilo zdravo. Jedino je rizling znao biti katkada pljesniv jer su zrna bila nabijena pa zrak nije lako strujao oko njih. Otac ga je ipak imao mnogo jer je bilo najslađe pa je bilo dobro za jakost vina. Supruga Mira kao gradsko dijete nije znala za vrste ni nazive grožđa, ali je znala da je rizling najslađi pa kad smo je pitali koje će, rekla je: ono koje se gura.

Kad je počelo dozrijevati prvo grožđe, a to je bio rani bijeli muškat, koji smo jednostavno zvali *rano*, a znao je dozreti za Sv. Anu, za imendan moje mame, otac je bio sretan ako ju je za taj dan mogao obradovati kojim zrelim grozdom, jer se otac oženio iz ljubavi. To ga doduše nije priječilo da prema mami bude i grub, jer je bio naprasne naravi, ali je svoje uvijek želio usrećiti. Ako je koji grozd ranoga ostao do berbe, ne znaš što je bilo slađe, on, plemenka, zreli rizling ili preostali grozd ranoga. Dočekati berbu uspjelo je tek kojem grozdu ranoga ako je bio skriven pod lišćem jer smo od Sv. Ane išli u vinograd po grožđe gotovo svaki dan. Najčešće je to zapadalo mene, a ja sam to rado činio. Uzmem košaricu pa u vinograd, naberem grožđa, sjednem pod orah i s pogledom na cijeli Jelas, sve do Broda, jedem slatko grožđe, pojedem cijelu košaricu, mislim da je bilo oko dva kilograma. Može se komu učiniti mnogo, ali valja znati da sam ja u mladosti bio velik jelonja. Kad sam sredio košaricu, naberem ponovno pa kući. Da nisam tako radio, poćopao bi grožđe do kuće i kući došao prazne košarice. Kod kuće sam ručao kao da nisam tri dana ništa jeo. Da nije bilo vinograda, mladost mi ne bi bila tako lijepa.

Kad je otac onemoćao i nije mogao više raditi, žalio je za vinogradom. Predlagao je da ga ostavi meni, misleći da ću ga ja održavati. Pokušavao sam naći tko bi ga obrađivao, ali nisam uspio i vinograd je propao. Danas je tamo šikara.

* * *

Vinogradarstvo je teško odijeliti od vinarstva, ali mnogi i vino od dobroga grožđa upropaste lošim postupkom. Otac se dobro razumio u vinarstvo iako nije imao podruma, nego je bačve držao u zgradi koja nije bila najpovoljnija za vino, ali on je taj nedostatak naknadivao svojim dobrim i pažljivim postupcima. Kad je zima bila jaka, vino se znalo smrznuti, ali samo dio na površini, ali tada nije dao da se vino toči dok ne otopli. Bačve je držao u redu i s moštom (širom) i vinom postupao kao pravi podrumar iako podruma nije imao. Vino mu se nikada nije kvarilo, a ni usirćetilo. A nije ni moglo kad nije stiglo, nije ga bilo duže od Uskrsa ma koliko rodilo, ali o tome malo poslije. Kad sam čitao knjigu *Vinogradar* Dragutina Stražimira iz 1870. godine, vidio sam koliko je otac mnogo znao o vinogradarstu i vinarstvu iako nikakvih knjiga o vinarstvu nije čitao.

Bačve je redovito sumporio dok su bile prazne, tako da nikada nisu bile pljesnive, ali ih je prije berbe redovito prao i tada ih nije sumporio tako da je vino bilo bez sumpora i ljude nije boljela glava kad su ga pili. Nije vinu dodavao nikakvih dodataka, tada se za vinobran i nije znalo, nego je čistim bačvama, pravodobnim pretakanjem — ako vino dugo leži na klegeru, zna dobiti loš miris — i pažljivim postupcima postigao da mu se vino nikada nije kvarilo. Tako je imao jedno od najboljih vina u okolici. To se vidjelo i po tome što su za zabavu vatrogasci kupili od njega vino po šest dinara kad su drugo mogli dobiti za četiri. Očevo se dobro prodavalo pa su na njemu mogli više zaraditi iako je bilo skuplje. Ali je vina malo prodavao.

Dobivao je prosječno oko šest do osam hekti, katkada četiri, a jedne godine i šesnaest, ali koliko dobio da dobio, malo je od toga prodao, sve je bilo popijeno do Uskrsa. U našoj se kući s posebnim razumijevanjem rado pjevala pjesma:

Još ni jedan Zagorec nije prodal vina
Već mu ga je popila vesela družina.

Tu sam pjesmu vidio ostvarenu djelom.

Kad je mama htjela da se vino prodaje, otac se tomu žestoko opirao iako je često potegnuo i više nego je trebalo. Govorio je:

— Ja sam to sam privrijedio pa smijem i užiti. Ako pijem, svoje pijem.

Piće nikada nije kupovao, a piti u gostionici bio mu je jedan od najvećih grijeha. Često se znao hvaliti:

— Dvanaest, petnaest godina sam u službi, a u gostionici nisam popio dvanaest, petnaest... deci vina.

Kad nije imao svoga, nije pio. Pio je i sam, jer mama i mi djeca slabo smo pili, ali ga je većinom popio s rođacima i prijateljima, a dok je imao vina, svatko mu je bio prijatelj, tko mu je došao u kuću. Nasamo se znao tužiti:

— Kad se kopa i šprica, nikoga nema, a kad je vina u kući, gosti stalno dolaze.

Ali ga ta spoznaja nije priječila da obilno toči bilo kojemu došljaku namjerniku. Opisat ću jedan tipičan slučaj. Jednoga zimskoga nedjeljnoga prijepodneva, veljača je bila, dođe mu Blaža Nakić da kupi od njega sat i krojač Joško Posavac da mu proba hlače koje mu je šio. Blaža je bio kalfa kod susjeda kuma Kiđemeta, bio nam je dobar znanac, ali se nismo s njime posebno družili, a Posavac je stanovao daleko pa je došao

samo poslovno jer mu nije bio redoviti krojač, nego samo taj puta, inače mu je šivao brat Martin, koji je bio krojač. Kako tada s bratom nije bio u dobrim odnosima, Joško mu je Posavac slučajno šio.

Dođu oni tako poslom, sjednu za stol, a otac iznese litru vina. Piju oni i pričaju, otac iznosi litru za litrom, dođe podne, a oni sjede za stolom i piju. Treba ručati, a oni za ručak ne mare. Mama i mi djeca jedemo za kredencom, a oni piju. Dođe večer, mrak se već debelo hvata, deset je litara već popijeno i oni se dižu da će kući, a otac ustaje s čašom u ruci i kaže:

— Ako vi sada odete iz moje kuće, nikada više vaša noga ne prestupila moga praga.

Kad sam za ispit učio staru hrvatsku književnost, vidio sam da je to stara zagorska navada. Govoreći o djelima Jurja Hadbelića, Kombol kaže:

»Nije zaboravio ni veliku gospodu s liepim konjima i kočijama ni njihove »prilizavce«, ni ludosti građanskih žena ni naših bezkrajnjih nazdravica i nasilnog opijanja gosti«. (Str. 218.).

Kad sam to pročitao mami, nasmijala se.

* * *

Tko je vinogradar, mora biti i pecar jer se kom ne baca. Od koma i šljive moj je otac pekao odličnu rakiju. Imao je bačve od dudovine i držao je u njima i njegova je rakija bila žuta kao dukat.

Slavonci piju rakiju iz vinskih čaša. Spominje to i J. Kozarac:

»Dok je Marko Kovačić sa ženom i kumom si Ilijom rakiju kao vodu iz velikih čaša pio, dotle je njegov stariji brat Petar ležao na kratkoj postelji...« Poredba bi bila bolja da je rekao »kao vino« jer se voda u Slavoniji nije pila iz čaša nego iz lončića, bukare ili testije. Slavonci su pili rakiju kao vino, jer je njihova rakija bila kao vino, jedanaest – dvanaest gradi (28-30 postotna), a kažu da je to jačine vina, zato je i piju iz vinskih čaša, dok se u Zagorju peče jaka rakija, 15-16 gradi (38-40 postotna), a to je već ljuta rakija. Za lijek je otac hvatao i jaču, od 18 gradi, koja je već tako ljuta, kako se govorilo za oštru rakiju, da peče i suze tjera na oči od ljutine. Otac kao Zagorac nije nikada pekao slabu rakiju.

Pečenje rakije za onoga tko to zna, nije velika vještina, a ipak mnogi nisu imali dobru rakiju. Kad šljiva kuha, uhvati se po vrhu krovina, koja je kisela, a kako je ponešto debela, nekima ju je žao baciti pa i nju upotrebljavaju za rakiju i tako si pokvare sve. Moj je otac znao da krovina ne valja i jednostavno ju je bacao. Poslije je čuo da šljivu dok vrije, treba svaki dan miješati i onda nema krovine, sve se može peći. Samo se onda mora brzo ispeći, ne može dugo stajati kao s krovinom. Tu je trebalo računati s redom u pecari kod Kerekovića jer je teško bilo doći na red u pravo vrijeme, u selu je bilo malo pecara. No kako nam je Kereković bio kum, ne znam po čemu, jer je u selu bilo mnogo kumstava, a kako je Kereković često trebao oca za mnoge poslove, to je tata imao prednost.

Kad je rakija bila ispečena, ostatak se zvao kom, a prije pečenja šljivoš. Kom od grožđa zvao se samo kom i prije i poslije pečenja, a rakija od njega — komovica. Taj se kom nalio vodom da kuha pa nije bio tako osjetljiv ako se nije mogao odmah ispeći.

Kasnije je otac saznao da kom može kuhati i u buretu pa u njemu može čekati na pečenje koliko treba.

Ja sam pomagao u pečenju rakije sve do ponoći, a u ponoć sam morao ići spavati da u jutro mogu nastaviti kad su drugi trebali ići na spavanje. (Da sam do ponoći smio ostati budan, bilo je samo iznimno. Još na Badnjak i Staru godinu). Naučio sam kako se peče rakija, kako se postupa dok ne procuri bašica, dokle se smije uzimati za rakiju, jer ako se uzme previše patoke, rakija je slaba. Patoka se hvatala dokle god je u njoj bilo alkohola, ali se stavljala u idući kazan. A ima li u njoj alkohola, to se provjeravalo tako da se pljusnula po vrućem kazanu i ako je gorjela, znači da u njoj ima još alkohola. Tako sam dobro naučio peći rakiju samo što mi to znanje kasnije nikada nije koristilo, jedino što kao pilac znam razlikovati dobru od loše rakije a kao lingvist konkretno što je bašica (prviš, prvina, prvotok, rtnica) i patoka (plavić, plaviš).

Kad je poslije rata otac čuo da se rakija može peći i od šećera, jednom je pokušao, ali nije uspio pa se toga okanio jer mu je bilo žao novca za šećer. Drago mi je bilo jer je tako uvijek imao dobru rakiju.

* * *

I pivo ide u alkoholna pića, a kako je on sva ta pića volio, ali kupovati ništa nije htio, nakanio je proizvoditi i pivo. Jednom je pred Drugi svjetski rat negdje dobio recept za pravljenje piva, nabavio sirovine, hmelj smo brali pokraj potoka gdje je samonikao rastao, i kuhao pivo. Jedno što nije znao dalje postupati s njime. Zatvorio ga je u boce, zavezao čep, znao je da boce moraju biti jake, ali mu je svejedno polovica eksplodirala. Ali ono što je ostalo, bilo je odlično. Taj posao zbog neuspjeha nije nastavio.

* * *

Dobar vinogradar ne mora znati cijepiti lozu, a moj je otac i to znao. Tako je bio i kalemar (cjepilac). Imao je poseban kalemaći nož i čuvao ga je kao oči u glavi, držao ga je u posebnoj drvenoj kutiji i vadio ga samo za cijepljenje. Znao je sve dobro kalemiti (cjepiti), posebno vinovu lozu. Cijepio ju je za sebe i za druge. Na tisuće komada za mnoge vinogradare u brodskome kraju i gotovo se sve primilo. Da pokaže kako se cijep čvrsto drži, znao je njime mahati, a ne bi otpao. Zato su mu i drugi dolazili da im cijepi. Kada je sebi cijepio, cijepio je zimi, sadnice je držao u kuhinji u drvenom sanduku s mokrom pilovinom dok nisu pustile korijenje i dok nije došlo vrijeme za sadnju.

* * *

Za ostalo voće otac nije imao smisla. Dok 1936. nismo kupili šljivik, nismo imali ništa osim jedne breskve pokraj vinograda, neka bjelica, odlična za jelo. Dođe on sa mnom jedne jeseni u vinograd, a ono polovica breskve obrana, a on sjekiricom, koju je obično nosio sa sobom kad bi išao bez pravoga posla u vinograd, i pras! pras! posiječe je govoreći:

— Neće meni nitko krasti breskve.

Gotovo sam zaplakao od tuge. Ostala je polovica, još dosta za nas, a ovako smo ostali bez svega. A breskve su mi i grožđe bile jedno od najmilijega voća.

Kad je otac jednom spoznao da volimo breskve, ostavio je samonikle u vinogradu jer su imale rijetke grane i rijetko lišće pa nisu pravile veliku sjenu i tako škodile vinogradu. Poslije je negdje vidio lijepe velike, cijepio jedno četiri stabla i posadio ih u vinogradu. Nije im znao imena pa je govorio:

— To su skupe breskve. Kad su druge po dinar i pol, te su po šest dinara.

Poslije smo ih tako i zvali: one od šest dinara kad su druge po dinar i pol. No ne sjećam se da bi bilo posebno ukusne. U sjećanju mi je ostalo da vinogradske nisu bile baš lijepe, ali su bile mirisne i ukusne. I sjećanje me nije prevarilo. Kako volim breskve, često ih kupim, ali plantažne nemaju ni pravoga ukusa, a još manje mirisa. Kad sam ovo pisao, donese mama vrećicu vinogradskih bresaka, a cijela soba zamiriše breskvama, kao najopojnije cvijeće. A velike i lijepe plantažne noće u stanu kao da ih nema.

Da i nije bilo poslije drugih bresaka, ne bih dugo tugovao za onom posječenom. Voća je bilo kod komšija, a smjeli smo ga jesti koliko smo željeli pa nisam bio toliko žalostan što nemamo svoga, pogotovu kad sam imao grožđa u izobilju. Voće se nije prodavalo pa ga je bilo dosta, ali smo jeli samo od onih komšija s čijom smo se djecom družili, u tuđe se nije išlo, osim ako su posebno dopustili. Ne sjećam se da smo išli u krađu. Volio sam još trešnje ne samo zato što su bile prvo voće u proljeće, nego što je bilo lijepo i slatko pa je napast bila velika da se zađe i u tuđe, ali se to dogodilo samo jednom, i to u posebnom slučaju jer je stričevih bilo dovoljno. Nije tada bilo ni običaja da se što sprema za zimu osim zimskih krušaka i jabuka, ali i to malo. Jedino se sušile šljive i pekao od njih pekmez, ali je šljiva bilo u izobilju, pogotovu kad je otac od Milašina kupio šljivik. U njemu je uz potok bilo i sedam debelih oraha i skupili po više vreća, a nismo ih prodavali. Tada nisam bio svjestan kakva je to sreća jesti orahe koliko ti srce želi. Zato se i danas lako prepoznaju prave slavonske orahnjače: koliko debelo tijesto, toliko debeo i sloj oraha, ako ne i deblji.

(Nastavlja se)

KNJIŽEVNE VEČERI HKD-a SV. JERONIMA (SV. ĆIRILA I METODA) U OŽUJKU I TRAVNJU

9. III. 1995. – prof. dr. Dragutin Rosandić: Odgojna uloga lirskoga pjesništva
16. III. 1995. – prof. Blanka Pašagić: Mladi Hrvat (domoljubna poezija u hrvatskim dječjim časopisima 1873 – 1945)
23. III. 1995. – prof. Radovan Grgec: Kardinal Stepinac kao prijatelj
20. IV. 1995. – prof. dr. Dragutin Rosandić: Metodička oblikovanost srednjoškolskih vjeronaučnih udžbenika
27. IV. 1995. – prof. Juraj Lončarević: Prešućivani pisci u HKD-u.

Gnijezda od slame

(haiku)

Željezni most.
Kad vlak prođe golubi
opet slijeću.

*

Otvorivši butelju
finog vina komadići
pluta u ustima.

*

Gnijezda od slame
u konjušnici punoj
cvrkuta lasta.

*

Zvukovi lutnje
iz vrta oleandra
okruženog trnjem.

*

Papin blagoslov –
s hipodroma struji
lahor dobrote.

*

Dok prolazi kroz
mnoštvo nasmiješeni
cvjetovi lica.

*

Nebo s dna lađe –
jarbol među zvijezdama
biljarski je štap.

*

Uvijek mlad taj
plivač svih voda mjesec,
mokroga lica.

*

Cvrkut ptica –
je li to prepirka il'
ljubavni duet.

Oči u oči:
u zrcalu svaki je
pogled predviđen.

*

Prije sprovoda
prijatelja pažljivo
se dotjeruje.

*

Otvoreni grob.
Grančice s pupoljcima
streme u nebo.

*

Seoski vlak.
Osjećam pod nogama
svaki prag pruge.

*

Zajedno s nama
dim naših cigareta
s vlakom putuje.

*

Izašao sam
iz vlaka. Diskusija
putuje dalje.

*

Patka polijeće
s Vrbasa – prasak krila,
vode i zraka!

*

Uhvaćen u kut
zgrade jesenski vjetar
kovitla smeće.

*

Spljošten nosić
djeteta na izlogu.
Kakve igračke!

Bila jednom jedna crkva

18.

Godine 388. Sisak (rimska Siscia) bijaše poprištem borbi između Teodozija i Maksima. Rimski car Flavius Theodosius (346.-395.), koji je u povijest ušao kao Teodozije I. Veliki, rođen je u Španjolskoj. Kada je omuževio, pratio je svoga otca vojskovođu Teodozija u ratnim podhvatima. Godine 374. istaknuo se u borbama u Meziji. Na poziv cara Graciana Teodozije sin dolazi u Panoniju i tu godine 378. potuče Sarmate. Nato ga vojska godine 379. proglasi u Sirmiju za augusta to jest cara u istočnomu dijelu Rimskoga Carstva. Pošto je suzbio Ostrogote i Vizigote na Dunavu, dopustio je Gotima 382. da se nasele na području Carstva. Nakon ubojstva cara Graciana godine 383. Teodozije dade svomu sinu Arkadiju naslov augusta. Nu morao je ubojicu cara Graciana nasilnika Maksima priznati za cara u Britaniji, Galiji i Hispaniji, a Valentiniana II. u ostalim dijelovima zapadne polovice Carstva. Kada je Maksim godine 387. provalio u Italiju, Teodozije ga potuče i smakne u Akvileji godine 388. Poslije Valentinianove smrti Teodozije se morao boriti protiv pobunjenika Eugenija i Arbogasta, koje je pobijedio godine 394. i za kratko vrijeme svu vlast u Rimskomu Carstvu ujedinio u svojim rukama. U zapadnomu dijelu Carstva carem je samo formalno proglašen mlađi Teodozijev sin Honorije, ali sva vlast u čitavomu Rimskomu Carstvu bijaše u rukama Teodozijevim. Tada je posljednji put u povijesti Rimsko Carstvo bilo jedinstveno. Želeći učvrstiti to jedinstvo, Teodozije se bijaše priklonio kršćanstvu. Zabranio je štovanje poganskih bogova, ali se i miješao u crkvene prilike.

U doba vladanja sinovâ i unukâ Konstantina I. Velikoga — Konstantina II., Konstansa i Konstancija — Istočnorimsko carstvo je nekoliko puta ponovno ujedinjavano sa Zapadnorimskim carstvom. Granica između zapadnoga i istočnoga dijela Rimskoga Carstva išla je rijekom Drinom. Tu je granicu ustanovio još car Dioklecian u prigodi preuredbe Carstva godine 297. Rimsku je državu po rijeci Drini, podijelio i Konstantin I. Veliki u svojoj oporuci godine 335. Nu Rimsko Carstvo je po toj drinskoj crti godine 395. tek Teodozije I. Veliki konačno i zauvijek razdijelio na Istočnorimsko Carstvo i Zapadnorimsko Carstvo. Istočni je dio Carstva — partes orientis — dao sinu Arkadiju, a zapadni dio — partes occidentis — drugomu svomu sinu Honoriju.

Po ovoj razdiobi stara rimska Siscia, to jest današnji Sisak, pripala je zapadnomu dijelu Carstva. Sisak je teško stradao godine 441. u doba Atilina pustošenja Panonijom. Težak i pretežak je bio život sisačkih građana pod vlašću barbarskih naroda, koji tada harahu Rimskim Carstvom. (Grci i Rimljani barbarima zvahu sve tuđince). Život im je postao snošljiviji, kada je Sisak dospio pod vlast ostrogotskoga to jest istočnogotskoga kralja Teodorika zvanoga Veliki (454.-526.), koji je pod svojom vlašću imao Italiju, Dalmaciju, obje Panonije i Norik.

Veliki kralj Istočnih Gota Teodorik (neki ga pišu i Teoderik) potječe iz roda Amalinga, a rođen je u Panoniji. On je sebe, kao uostalom i drugi germanski kraljevi toga vremena, smatrao jednim od nositelja dostojanstva Rimskoga Carstva s naslovom patricius. Nagovoren od Istočnorimskoga cara Zenona, Teodorik godine 488. provali u Italiju. Iduće godine kod Akvileje i Verone pobijedi germanskoga vođu Odoakra. Obojica se potom dogovoriše, da će zajedno vladati Italijom. Nu kada je Teodorik godine 493. konačno osvojio čitavu Italiju, dade iste godine ubiti svoga suparnika Odoakra i utemelji kraljevstvo Istočnih Gota u Italiji. Za prijestolnicu je izabrao Ravennu. Teodorikovo je kraljevstvo priznao istočnorimski bizantski car, zadovoljivši se time što je Teodorik formalno priznao njegovo vrhovništvo.

Ženidbenim svezama Teodorik je pokušao zasnovati mir među različitim germanskim državama. Ali to nije uspio ostvariti, jer mu je na put stao franački vladar Klodvig, želeći se i sam domoći vrhovne vlasti. Teodorik se okušao i kao zakonodavac. On je na području svoje države takozvanim zakonom kralja Teodorika (Edictum Theodorici regis) uveo rimsko pravo. Državu je uredio tako, da je vojničku vlast ostavio Gotima a građansku upravu predao Rimljanima. Kao skrbnik svoga nećaka Amaláriha Teodorik je od godine 507. do 526. vladao i Zapadnogotskom državom. U germansku je legendu Teodorik Veliki ušao kao Dietrich von Bern — Ditrih od Verone.

U crkvenu pogledu Sisak je spadao pod sirmijsku metropoliju. Kada su Huni godine 411. razorili Sirmij, sirmijska metropolija prelazi pod vlast salonitanskoga nadbiskupa. U doba vladanja istočnogotskoga kralja Atalariha (516.-534.), unuka i nasljednika Teodorika Velikoga, u Saloni je godine 530. održan sinod to jest crkveni sabor svih biskupa salonitanske nadbiskupije na kojemu se spominje sisački biskup Ivan. Godine 533. Siscia se u povijestnim izvorima spominje posljednji put kao kasnorimski grad u doba vladanja Istočnih Gota.

Istočnogotskim je kraljevstvom umjesto Atalariha vladala njegova majka Amalaswintha ili Amalasuntha, udovica kralja Eutariha. Ona je preživjela sina, ali ju je udavio njezin drugi muž Teodahad godine 535. To bijaše istočnorimsko-bizantskomu caru Justinianu dobrodošao povod da se zarati s Istočnim Gotima. Rat se vodio s promjenljivom ratnom srećom. U tomu je ratu dosta stradala Panonija, a s njome i Sisak. Budući da nije imao dosta vojske, Justinian je sklopio savez s Gepidima i Langobardima protiv Gota. Gepidima je dao Sirmij s okolicom, a Langobardima ostalu Panoniju. Zbog toga dolazi do sukoba između Gepida i Langobarda. Langobardima u pomoć pritekoše Avari te protjeraše Gepide iz Sirmija i krajeva oko Save. Kada su Langobardi otišli u Italiju, Avari postadoše gospodari Panonije i Dalmacije te obje te pokrajine nemilice opustošiše.

Starovjekovna Siscia trajala je i očuvala se preko petsto godina, uz veće ili manje razorbe u doba selidbe narodâ tijekom petoga i šestoga stoljeća. Avari su je osvojili u vremenu između pada Sirmija godine 582. i pada Salone godine 614. Od tada pa sve do početka devetoga stoljeća o Siscii povijestni izvori šute. U početku devetoga stoljeća Sisak se spominje u franačkim analima kao utvrda hrvatskoga vladara Ljudevita Panonskoga zvanoga Posavski. Zatim opet ništa o Sisku ne nalazimo do trinaestoga stoljeća, kada se Sisak spominje u svezi sa zagrebačkom biskupijom. Sve u svemu, jedino je Sisak od svih gradova rimske Panonije sačuvao do današnjega dana svoje samo donekle izmijenjeno ime.

19.

Pomoćni biskup zagrebački Juraj Topuski, prijatelj zagrebačkoga biskupa Osvalda Thuza de Szentlaszlo (1466.-1499.), odloži guščje pero. Nastavit će svoju *Povijest biskupskoga grada Zagreba i zagrebačke biskupije*, kada obavi poslove za koje ga je zadužio njegov prijatelj i nadređeni biskup Osvald. Trebalo se odazvati Osvaldovu pozivu, koji je on uputio zagrebačkomu Kaptolu 10. listopada 1494. da mu pomognu u gradnji nedovršene prvostolnice: »Častna naša ljubljena braćo! Oni naši malobrojni kmetovi u Zagrebačkom okrugu ne mogu biti dostatni za sve one radove. Zato vas molimo da uzhtjednete pomoći s vašima, i na crkvi i u dovoženju vapna i pijeska, da bi se ovi radovi mogli brže dovršiti«.

Juraj de Topusko bijaše zagrebački kanonik, naslovni rožnavski biskup, pomoćni biskup zagrebački i uživatelj opatije Topusko. Jedan od najuglednijih zaslužnika iz kruga biskupa Osvalda. Umro je godine 1498. Zagrebačkoj nadbiskupiji i hrvatskomu narodu u nasljedstvo je ostavio veliko kulturno blago — svoje glasovite dragocjene misale. Riječ je o tri velike misne knjige s konca XV. stoljeća. Na svim je tim knjigama napisano da su pripadale »gospodinu Jurju, biskupu rožnavskomu, komendatoru topuske opatije i zagrebačkomu kanoniku«. Jedan od Jurjevih misala, bogato oslikan većim i manjim minijaturama, čuva se danas u riznici zagrebačke prvostolnice. Taj je misal naknadno okovan prekrasnim srebrenim baroknim okovom. Slika u tomu misalu uz blagdan svetoga Jurja, zaštitnika darovatelja, ušla je u sve priručnike crkvene umjetnosti u Hrvatskoj.

Drugi Jurjev veoma urešeni misal čuva se u zagrebačkoj Metropolitanskoj knjižnici. Na njemu je zabilježeno da ga je pisao »Matej iz Miletinca, župnik« za naručitelja Jurja Topuskoga. Treći misal nije oslikan. Juraj Topuski ga je poklonio oltaru sv. Ladislava, koji je dao podići u zagrebačkoj prvostolnici. Ovaj misal pripada knjižnici Čazmanskoga kaptola, a čuva se u riznici zagrebačke prvostolnice. Jurjevi misali nisu bili završeni za Jurjeva života, nego naknadno – vjerojatno, sudeći po erdödyjanskim grbovima, u doba biskupovanja Bakača i Šimuna Erdödya.

Iste godine kada je umro Juraj Topuski, rođen je u Grižanima u Vinodolu slikar-minijaturist Juraj Klović – narečeni Don Giulio Clovio Croata, Croatus, de Croatia. Godine 1527., tada je slikao minijature za stožernika Rimske Crkve Campeggia, zarobiše ga Španjolci. Pošto je pušten iz zarobljeništva, zaredovničio se promijenivši ime Juraj u Julije – u čast svomu učitelju Giuliju Romanu. Prijateljevao je s Michelangelom, Vasarijem, Brueghelom i Vittorijom Colonnom. Portretirao ga je slavni El Greco, koga je uveo u krug obitelji Farnese. Umro je 5. siječnja 1578. u Rimu i pokopan u rimskoj crkvi San Pietro in Vincoli. Suvremenici Klovićevi govorili su za njega da je kao slikar najveći u najmanjem i nazivali ga Michelangelom minijature.

Godine 1995. u Kraljevskoj akademiji u Londonu otvorena je izložba pod naslovom »Oslikana stranica« (The Painted Page). Ona je na ogled ponudila izbor najvažnijih primjeraka oslikanih rukopisa i knjiga tiskanih ili nastalih u Italiji između godine 1450. i 1550. U tom su razdoblju nastale neke od najboljih knjigouresbi iliti iluminacija svih vremena, ne samo po tehničkoj kakvoći nego i po umjetničkim mjerilima. Najistaknutije mjesto na izložbi pripalo je Jurju Juliju Kloviću, Hrvatu rodom i porodom. U predgovornom uvodnu eseju Giordana Masiani Canova piše: »Glavni junak novih smjernica bio je Dalmatinac Giulio Clovio... Njegov strastven i

dramatičan stil najavio je duhovnu krizu, koja će potresti Europu u idućem razdoblju...«. U uvodu kataloga Klović je nazvan Dalmatincem, ali na drugom mjestu jasno stoji što je on bio: IVLIVS CROVATA PINGEBAT – NASLIKAO JULIJE HRVAT.

VI.

Ban Petar Berislavić bijaše poginuo u veoma sudbonosno doba za izmoreno već Hrvatsko Kraljevstvo. Hrvatskim banom postade krbavski knez Ivan Karlović, kojemu su borbe s Turcima bile svagdanji kruh. Turci se spremahu da osvoje poglavite gradove Hrvatskoga Kraljevstva, koji bijahu štit i obrana njegova. Pade kraljevski grad Knin, nekadašnja prijestolnica hrvatskih kraljeva. Kninski Kaptol podpuno je stradao. Ostaše tek sačuvani brojni njegovi pečati i isprave koje je izdao. Ovi sačuvani povijestni spomenici hrvatske kulturne baštine nepobitno nam svjedoče da je sredovječni hrvatski grad Knin, sa svojom velikom i svečanom prvostolnom crkvom svetoga Bartula, bio središte crkvenoga, javnoga i kulturnoga života tadašnje sredovječne Hrvatske.

Bila jednom jedna crkva svetoga Bartolomeja u Kninu. Bila, pa nije. Poslije njezine smrti sveti Bartul je nakon duga lutanja jednoga dana osvanuo u Hrastovici kao sveti Bartol. Mjesto Hrastovica se smjestilo pod Hrastovičkom gorom, koja je obronak Zrinske gore. Sveti Bartol se sklonio u drvenoj kapeli, koja bje podignuta na brežuljku usred jermenskoga polja. Ispod brežuljaka je izvirala izvor-voda u hladu granatih lipa.

U Hrastovičkoj gori, gdje je nekada bila tvrđava i grad Stara Hrastovica, još u doba Rimskoga Carstva bijaše sagrađen grad od kamena i opeka. U blizini grada Rimljani sagradiše umjetno jezero, iz kojega se granao jedan vodovodni krak do rimskoga grada Siscie iliti današnjega hrvatskoga Siska. Kada su Avari opustošili i razrušili Sisak, preživjeli se sisački stanovnici povukoše u Hrastovičku goru. Od opeka izvađenih iz zidina rimskoga grada hrastovičkoga sagradiše crkvu, posvetivši je zaštitniku Siska svetomu Kvirinu, biskupu i mučeniku.

Po svomu dolasku u sisačko područje, Hrvati nisu ništa rušili. Nego su srušeno popravljali i novo gradili. Popraviše tako i s vremenom obnoviše crkvu svetoga Kvirina u Hrastovičkoj gori. Popločiše je velikim rimskim opekama nađenima u ruševinama rimskoga grada. Tih je opeka bilo toliko, da su ih još u početku ovoga našega ratnim burama i olujama potresana dvadesetoga stoljeća tamošnji seljaci rabili za gradbu krušnih peći.

Iz ruševina rimskoga grada u Hrastovičkoj gori niknuo je srednjovjekovni hrvatski grad Hrastovica. Taj novi grad izmijenio je mnoge gospodare, dok ga konačno nije dobila u posjed zagrebačka biskupija. Zagrebački biskupi nasljednici su i sisačkoga biskupa svetoga Kvirina i onoga hrvatskoga biskupa iz doba hrvatskih narodnih vladara čija se vlast protezala od Knina do Save, Drave i Dunava.

I življahu tako stanovnici Hrastovice ne uvijek sretno i veselo, ali svoji na svome. Dok ne dođe sila nečastiva koja im zapali domove, pobije branitelje, siluje djevice i žene, djecu odvede u robstvo. Ta je sila nečastiva protutnjala ovim krajevima već godine 1415., nakon poraza kršćanske vojske u bitki s Turcima kod Lašave u Bosni. I

da žalost bude veća, tu je silu dozvao u Bosnu nitko drugi no Hrvoje Vukčić Hrvatinić, veliki vojvoda bosanski, ban hrvatsko-dalmatinski, kraljevski namjestnik u Ugarskoj, Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni te herceg splitski. Hrvoje izprva bijaše veliki borac protiv Turaka, da bi kasnije u jednom času slabosti te iste Turke pozvao u pomoć protiv domaćih svojih suparnika. Turci Hrvoju pomogoše, ali se u Bosni skoro pola tisućljeća zadržaše.

Hervoja suprot Ostoi bosanskomu kralju tursku pomoć priel je. Zdignul se je nad Hervoju Ivan od Gare, Palatinus aliti ban vugerski, zatim ban Ivan Marotić, i ban Pavao Ćupor z ostalum gospodum, i plemenitaši, i z velikum vojske silum došli su vu Bosniu, i pobili se z Hervojom, ali razbieni, pobiti, i polovljeni ostali su. Izmed kojeh Ćupora bana vu volovsku kožu živoga zašiti, i onak vu vodu hititi Hervoja včinil je. Malo zatim vumerl je Hervoja vojvoda.

Punih stosedamdesetšest godina Hrastovica se s Turčinom hrvala od zore do mraka i od večeri do jutra. Pred okrutnom i nadmoćnom silom pučanstvo najprije bježi na lijevu obalu Kupe, a onda sve dalje i dalje. Turci stalno pljačkaju i pustoše, čisteći pred sobom a za sebe prostor od domaćega stanovništva. Mnoga i premnoga opustješe sela. Kuga, koja je svojim otrovnim zadahom okužila Hrvatsku, prorijedila je vojničku posadu u Hrastovici. Idući ispred Turaka, vlaški martolozi troprstaši pljačkaju i pale i sve živo okreću pod svoj krvavi nož.

Papinski poslanik Germanik Malaspina piše godine 1581. u Rim: »Od Siska jedna lega daleko leži glasovito mjesto Hrastovica. Turčin je uništio njezino područje, osobito nakon pada Kostajnice. Hrvati su kao Židovi razpršeni. Odavde su Turci odveli 70.000 naroda, a 40.000 je pobjeglo u Austriju i Ugarsku. Hrastovica i ostale utvrde u lošem su stanju. Ako Turci zauzmu te utvrde, imaju otvoren put u Italiju«.

Uskoro i Hrastovici dođe dan sudnji. Došel je Hasan baša Pridojević, bosanski baša z vojskum vu Hrvatsku Zemlju, i Turci vzeli su Hrastovicu. Bijaše to u rujnu 1591. Počeo je i grabež i palež i ubijanje, kakono skotu običaj jest. Okrutni Hasan-paša je grad Hrastovicu s njezinim jakim i zidanim kaštelom spalio, spalivši tada i u pepeo pretvorivši franjevački samostan udaljen od grada koliko se kamenom moglo dobaciti. Zatim je ondje pobio i povješao svu braću franjevce, zajedno sa svim stanovnicima Hrastovice koji nisu uspjeli pobjeći. Kao rumena krv prvih kršćana trajnim suzama poškropili su svoj pepeo. Kada i franjevački samostan, bijaše spaljena i hrastovička crkva svetoga Duha – nekadašnja crkva svetoga Kvirina mučenika.

Bila jednom jedna crkva. Bila, pa nesta jakože dim. Nu i Hasan-paši dođe njegov sudnji dan.

Hasan baša z nekulikemi sandžak begi povernul se je opet na Horvatski Orsag iliti deržavu, i uzevši najpervo Drenčinu podsel je Sisek; zidove dan i noć z velikemi puškami bijući razmetal je, silu i jagmu čineći. Došla je pako Tomašu Erdediu banu od cezara Rudolfa pomoć, z kojum zajedno z Hrvati vudril je na Turke pri Peščenice, koje srećno razbil je i vu Kupu vodu natiral, da se je z njimi zajazila bila. Ovak su odstupili od Siska bižeći oni Turci, ki su na drugu stran vode bili. Zadušil se je vu vodi Hasan baša z bratom, Sinan beg glavar kliški a Murata cara sestre sin, beg hercegovački i ostali vnogi verli i vitežki Turci, koi od oružja, koi od vode poginuli jesu. Dogodilo se to nakon žestoke i krvave bitke kod Siska 22. lipnja 1593., pa su tu godinu u osmanlijskom Carigradu nazvali godinom sloma i poraza. U toj bitki, u kojoj se

odlučivalo o propasti ili spasu Hrvatske i zapadne Europe, Osmansko Carstvo je zaustavljeno u svom osvajačkom napredovanju. Prestalo je stoljetno povlačenje Hrvata, započeto porazom na Krbavskomu polju godine 1493. Počela je dugotrajna borba za oslobođenje porobljenih hrvatskih krajeva.

Hasan baša! Dost si zla učinil. Strahovitog ti si počel boja, sad je došla skradnja vura tvoja. Evo na te vojska iznenada, evo tebe bez duše i grada. Bog horvatskom dopustil je puku, da junačku pruži na te ruku. Nisu mogli to Turci zderžàti, razbili im svu vojsku Horvati. Zmutila se Kupa hladna voda, zmutiše nju bošnjačka gospoda, begi, zaimi, age i spahije, alajbegi turske mejdandžije, koji vu nju padaju bez broja. Neka takva vsakog sliedi sreća prot Horvatom koj podiže meča.

Godine 1594. Horvati silnum rukum vzeli su Turkom Hrastovicu. Prvoga kolovoza te godine kršćanska vojska pod zapovjedništvom generala Jurja Lenkovića prelazi Kupu, a 5. kolovoza osvaja Hrastovicu. Poče se vraćati život u hrastovički kraj, ali veoma sporo. Od nekadašnjega pučanstva nitko se nije vratio na pusta garišta. Kako je sve bilo podpuno uništeno, zadugo se pučanima nije mogao osigurati siguran život. U početku smjestila se u hrastovičkoj tvrđavi samo vojnička posada. Dolazi zatim nešto prebjega iz Bosne i južne Hrvatske. Tek kada su Turci potisnuti prema Uni, počeli su se u Hrastovici i oko nje množtvenije naseljavati novi stanovnici.

Među prvima je u Hrastovicu došao sveti Bartolomej apostol, koga Hrastovčani preimenovaše u svetoga Bartola. Vjerojatno je to bio lutajući duh onoga svetoga Bartula apostola, koji je morao pobjeći iz Knina. Možda su ga u svojim prognaničkim prosjačkim torbama donesli preko Bosne kninski bjegunci, koji su nakon pada Knina bježali u sigurnije krajeve. Bilo kako bilo, sveti Bartol apostol udomio se u Hrastovici već negdje u početku sedamnaestoga stoljeća.

Zrinsko gorje i ogranak toga gorja Hrastovička gora bijahu prije turskih osvajanja gusto naseljeni Hrvatima katolicima. Kada su Turci potisnuti iz hrastovičkoga kraja, Hrastovicu i njezinu okolicu naseliše najprije Hrvati katolici iz južne Hrvatske. Zatim dođoše i Hrvati katolici iz Bosne, koji prebjegoše na kršćansku stranu. Na posjede pak topuske opatije, koji su međašili s posjedima hrastovičkoga biskupskoga vlastelinstva i bili nekada u vlasništvu zagrebačkih biskupa, austrijska krajiška vojnička vlast naselila je pravoslavne Vlahe prebjege. Bijahu to isti oni Vlasi martolozi, koji su pomagali Turke i za njih se borili dok su ovi pobjeđivali. Čim ih je Austrija naselila na hrvatsku zemlju, Vlasi je prigrabiše samo za sebe i vladahu se kao da su tu oduvijek. Od samoga početka odbijahu priznavati zakonitu hrvatsku vlast.

Onaj dio hrastovičkoga vlastelinstva uz desnu obalu Kupe imao je u svom sastavu naselja Hrastovicu, Budičinu, Taborišće, Cepeliš, Križ, Mokrice, Strašnik, Sibić, Pecki i Mošćenicu. Za potrebe stanovnika ovih naselja obnovljena je godine 1697. hrastovička župa, kojoj više ne bijaše zaštitnikom sveti Kvirin mučenik nego Sveti Duh. Na ruševinama nekadašnje gotičke župne crkve Svetoga Duha, koju povijestne isprave iz godine 1334. spominju u popisu župa zagrebačke biskupije kao crkvu svetoga Kvirina, zagrebački biskup Juraj Branjug dao je podići milovidnu barokiziranu crkvu Svetoga Duha.

Uprava obnovljene župe Svetoga Duha povjerena bje ocima franjevcima. Oni pak na ruševinama nekadašnjega predturskoga franjevačkoga samostana podigoše novi samostan s kapelom svetoga Josipa. Franjevci su se skrbili i za podružnice obnovljene župe Svetoga Duha u tvrđavi Hrastovica, svetoga Bartola u Jermenskom

polju (Dolnja Hrastovica), svetoga Petra u Taborišću i svetoga Križa u Križu Hrastovičkom.

U Jermensku polju, nazvanu još i Vrelo, bijaše u to doba petnaest kuća i desetak mlinova. Strpljivi mlinovi dan i noć meljahu prhko i slatko krušno mlivo za stanovnike hrastovičkoga vlastelinstva. Klopotanje velikih drvenih mlinskih kotača čulo se nadaleko. Usred Jermenskoga polja podiglo se na nožne prste duguljasto zaobljeno brdašce, da pogledom pomiluje ušir raštrkane zelene pašnjake i polja uzorana pomnjom dobrih gospodara. Na tomu je brdašcu, dok još crkva svetoga Kvirina u Gornjoj Hrastovici bijaše još u ruševinama, sagrađena prostrana kapela svetoga Bartola Apostola.

Odmorivši se u toj kapeli od dugoga i opasna puta, sveti Bartol je preuzeo zaštitničku svoju dužnost skrbeći se nadalje za stanovnike Jermenskoga polja. A oni su redovito dolazili svake nedjelje, da mu se požale i da mu se zahvale. Dok bi čekali da ih zvono pozove u kapelu da nazočuju svetoj misi, osvježavahu se na vrelu Bartolovcu. Koje osvježnim vrutkom izviraše pod brežuljčićem na kome je stolovala kapela svetoga Bartola. Zbog ovoga vrela i zbog polja na kojemu je izvor-voda ovoga vrela izvirala, svetoga Bartola u starim povijestnim ispravama nazivahu sveti Bartol na Vrelu i sveti Bartol u Jarmenskomu ili Jermenskomu polju.

Nitko ne zna zašto i zbog čega je Jarmensko ili Jermensko polje dobilo to ime. Jarman je – kazuju rječnici – onaj, koji pripada jarmu volujskomu. A jarman je isto što i jarmen: na vrelu Bartolovcu napajala je nevistica sedam vola jarmenih. Nu jarmen je ime i nekim biljkama: jarmenom zovu gužvu ili kariku za jaram od upletena ili upredena pruća ili slame ili nečega tomu sličnoga. Jarmenjača je ona dolnja letva na jarmu što stoji volovima ispod vrata, a jarmenjak svrdlo za probijanje jarma. Jarmica se zove prikoramenica u katoličkoga svećenika, kada čita misu: primi na dar jednu lipu i bilu jarmicu, aliti plahtu. Jarmulin je vrsta marelice iliti mandalice.

A u čakavaca ima i muško ime Jerman, što dolazi od Germanus: bijaše tako biskup i izpovidnik imenom Jerman. Jermanija je Germanija, što će reći Njemačka: V Jermaniji ča se govore Nimci. U tvrđavnoj posadi grada Hrastovice bijaše i takozvanih njemačkih najamnika, iako oni bijahu sve sami zgoljni Hrvati. Zvahu ih Nimcima, jer ih plaćahu njemački stališi i redovi iz Štajerske. Ime nekim travama je jermen i jarmen. U davnoj starini Hrvati nazivahu Armence Jermenima i Jarmenima. Stari hrvatski naziv Jermenin ukradoše nam martolozi troprstaši i prisvojiše ga svomu jeziku kao da su ga oni izmislili, pa mi Hrvati sada govorimo samo Armenac. Upravo čudesnim čudom Božjim i naš sveti Bartol iz Jarmenskoga ili Jermenskoga polja posvetio se u prvobitnoj prapradomovini Hrvata Armeniji.

Prilično prostrana drvena kapela svetoga Bartola pod starom Hrastovicom ugnijezdila se na brdašcu u Jermenskome polju, još dok je sredovječna župna crkva svetoga Duha bila u ruševinama. U zvoniku je imala zvono teško četrdeset funti. Oko kapele bilo je groblje u kojemu su počivali mrtvi stanovnici Jermenskoga polja. Kada je minula neposredna turska opasnost, stanovnici stare Hrastovice počeše sve više silaziti u dolinu i nastanjivati se u Jermenskomu polju i oko njega. Kako se povećavao broj vjernika, kapela svetoga Bartola se proširivala da bi se sve njih mogla ugostiti na misi svetom pričešću.

Sedamnaesto stoljeće, kada se Hrastovica diže iz ruševina obiluje mnogim važnim i burnim događajima. Austrijska krajiška uprava naseljuje Vlahe u Gomirju

(1600.), Liču (1605.), okolici Ogulina, Modruša i Oštarija (1609. i 1612.), okolici Brinja, Brloga i Otočca (1611., 1638.-1658.), Vitunju (1639.), Dubravi i Ponikvama (1641.) i Dabru (1672.). U Senju 31. prosinca 1601. pobunjenici ubijaju kraljevskoga povjerenika Josipa Rabattu, koji je poslan u Senj da kazni uskočke vođe i uskoke preseli u unutrašnjost Hrvatske. Dok se to događalo u Hrvatskoj, u talijanskomu gradu Pesaru Mavro Orbini (rođen oko god. 1550., a umro god. 1611.) tiska godine 1601. djelo *Il regno degli Slavi* (Kraljevstvo Slavena) u kojemu je nekritički pokušao prikazati povijest svih Slavena kao jednoga naroda.

Hrvatski sabor u Zagrebu 5. srpnja 1604. potvrđuje članak XIV. zakona donesena na zajedničkom hrvatsko-ugarskom saboru u Požunu, kojim se traži da se Vlasi u Hrvatskoj i Slavoniji podvrgavaju sudskoj kompetenciji onih vlastelina na čije su se posjede naselili, te da se ti Vlasi prisile na davanje zemljarine ili devetine (*terragium sive nona*) vlasteli i crkvene desetine zagrebačkoj biskupiji.

Godine 1605. dopuštenjem kneza Jurja Zrinskoga Vlasi Krmpoćani naseliše posjed Lič i položiše Zrinskima prisegu vjernosti. Godinu dana kasnije mirom sklopljenim između cara Rudolfa II. i sultana Ahmeda I. na ušću rijeke Žitve u Dunav (*Žitvatoroški mir*) 11. studenoga 1606. završen je dugi rat (1593.-1606.). Mirom su priznate postojeće granice, tako da su Hrvatskoj ostala oslobođena područja oko Petrinje, Moslavine i Čazme. To je prvi ravnopravan ugovor između Hasburgovaca i Turaka, jer je njime dokinut godišnji danak koji su u šesnaestomu stoljeću Hasburgovci obećali Turcima.

Dok Hrvati sedamnaestoga stoljeća i dalje krvare u borbi s Turcima, doseljeni Vlasi se bune, tražeći sve nove i nove povlastice. Već tada traže više, nego što imaju i sami Hrvati. I kada dobiju tražene povlastice, Vlasi se ne smiruju. I tako do dana današnjega.

(Nastavlja se)

Marko BAJTO

Moja mater

Moja mater je široko
Uzorano polje, konoba
Puna meda, mesa i vina.

Malo se pognula od
Teških težačkih poslova,
Kasno liježe a rano
Ustaje.

Uvik priča što je o nama
Dici sanjala pa ode
U konobu isplakati se
Mi da ne vidimo.

Moja mater je toplo dalmatinsko
Sunce, luka di mogu
Uvik uplovit te izići
Veseo i dječački mlad

Sjećanje

Večeras sam tako sama.
Tako sama u sjećanju na svoju pokojnu majku,
tri mjeseca od sprovoda.
Njene stvari volim i izluđuju me.
Tako bih voljela s nekim nasmijati se večeras,
voljela bih skakati i plesati.
Voljela bih se izmoriti ugodno, od zabave
leći bez briga u slatki sanak.
Voljela bih ne brinuti o peglanju,
otkupu stana,
mrljama na odjeći,
redovima za devize koje ne mogu podići u banci,
umorna od krumpira i financijskih poteškoća
umorna od brige za sutra.

Priznanje

Velika riba guta malu...
tako je to u životu...
Jučer sam skoro poginula ili ostala invalid,
vozeći se u autu,
bezazleno,
nakon dobre komedije u kinu Central,
na raskrižju,
kada smo pravno imali prednost,
ogromna grdosija od kamiona
skoro nas je progutala.
Prestravljena rekoh mužu:
»Za tren smo izmakli sudbini«.
On se naljuti i ne htjede priznati.
Zar je tako važno biti u pravu,
pa i po cijenu svoga ili ljubljenih nam života?

Hrvati u Beču

»Otići iz Beča, znači ostaviti svoju sreću«
Milan Begović: Giga Barićeva

U Beču se hrvatska nazočnost najviše osjećala na visokim školama. Među sveučilišnim profesorima je i Vatroslav JAGIĆ (1838-1923), Miklošićev (bečki) sveučilištarac i redoviti profesor u Odesi, Berlinu, Petrogradu i Beču (1886-1908), dopisni (1887) i redoviti član (1888) Austrijske akademije. Svoje bečke godine opisao je u knjizi *Spomeni mojega života.* Njegovi nasljednici na katedri bit će profesori Josip Ham i danas Radoslav Katičić.

U arkadama Bečkog sveučilišta je i poprsje još jednog našeg zemljaka, Splićanina Adolfa Mussafije (1834-1905), austrijskog filologa koji je umro u Firenci. Rođen je u židovskoj obitelji u kojoj su se već bili istakli njegov djed i otac, učeni rabini. Njegovo je ime Jakov, a kad se pokrstio uzeo je ime Artur Adolf. Njegova talijanska gramatika bila je najpoznatija u Austriji i upotrebljavala se u našim školama. Godine 1904. u Splitu objavili su sveučilištarci zbornik njemu u čast. U knjizi *Dalmacija* (prijevod s njemačkog, Split, 1892) je i njegov članak *O književnosti u Dalmaciji. Talijanska književnost* na 20 stranica.

Josip Juraj STROSSMAYER (Osijek, 1815-Đakovo, 1905), biskup i dobrotvor, od godine 1840. do 1842. kao svećenik i doktor filozofije nastavio je studij teologije u Augustineju, gdje je 1842. postigao i doktorat teologije. U rujnu 1847. u Beču je preuzeo dužnost dvorskog kapelana i jednog od trojice ravnatelja u Augustineju. Godine 1849. predavao je kanonsko pravo na Sveučilištu.

I poslije osnutka zagrebačkog Sveučilišta naši su ljudi i dalje pohađali one fakultete i visoke škole u Beču kojih nije bilo u domovini, osobito na području umjetnosti. Glazbu su studirali Blagoje Bersa, Božidar Širola, Jakov Gotovac i dr. Ivan ZAJC završio je konzervatorij u Milanu, a zatim je u Beču živio osam godina (1862-1870) i pročuo se kao operni skladatelj. Mnogo se izvodila njegova opereta *Boisyska vještica.* Godine 1870. došao je iz Beča u Zagreb osnovati operu, koja je i danas dio HNK-a.

Naših sveučilištaraca bilo je razmjerno najviše u Hrvatskom kolegiju i u Augustineju.

Hrvatski kolegij je osnovao i vodio Zagrebački kaptol i kroz njega je prošlo oko 900 ljudi koji su studirali teologiju. Jedan od njegovih pitomaca, a poslije i rektor (1747-1749), bio je Baltazar Adam Krčelić (1715-1778), povjesničar, autor *Ljetopisa.* Nesretni Juraj KRIŽANIĆ, svećenik i velika i najveća simpatija Miroslava Krleže, dobio je u studenom 1993. spomen-ploču u ulici Schönlaterngasse 13 nadomak dominikanskog samostana (Križanić je na kraju života bio dominikanac). Na ploči je obličje Jurja Križanića i tekst na njemačkom: »Na ovom mjestu stajao je Collegium Croaticum (1624-1783) u kojemu je djelovao hrvatski učenjak Juraj Križanić. On je

1683. poginuo kod obrane Beča. Austrijsko-hrvatsko društvo 1993«. Ne zna se za bečki grob autora *Politike.*

Augustinej je osnovan 1816. za viši odgoj svećenika. I hrvatske biskupije imale su pravo slati svoje darovitije svećenike koji su se pripremali za doktorat teologije. Tako je kroz taj zavod prošlo oko 130 naših svećenika.

Nije beznačajan prinos Hrvata glazbenom Beču. U Državnoj operi solističku karijeru postigli su mnogi, a samo ću neke navesti. Srebrenka JURINAC (r. 1921), sopranistica, konzervatorij je završila u Zagrebu. Od godine 1944. članica je bečke opere, gdje je dobila naziv komorne pjevačice. Ostvarila je opsežan reportoar, posebno u djelima Mozarta i R. Straussa. Godine 1970. proslavila je četvrt stoljeća rada u Državnoj operi i pjevala je maršalicu u Straussovoj operi *Kavalir s ružom.* Tugomir FRANC (1935-1983), bas, od godine 1961. pjevao je u čuvenoj operi, a i u operama Beethovena, Mozarta i dr. Nikola Zec (1883-1958), bas, dvadeset i pet godina (1915-1940) slavu je gradio kao interpret Mozartovih likova. Od nekoliko naših dirigenata neka bude spomenut jedan, i to onaj s dugim ili najdužim stažom u Državnoj operi – Berislav KLOBUČAR (r. 1924), dirigira u toj kući od 1953. u prvom redu kao tumač djela XIX. i XX. soljeća. U Pučkoj operi pjevaju dvije naše zemljakinje: Sonja Mottl-Šagovac, sopranistica, kao i Mirjana Iroš.

Srećko Albini se u Beču (1902-1909) pretežno bavio kompozicijom. Opereta *Barun Trenk* (1908) nastala je u Beču, a i libretisti su Bečani. Godine 1909. izvođena je u Pučkoj operi. Franz von Suppé, rođeni Splićanin i austrijski skladatelj, nikada nije zaboravio svoj rodni grad i Dalmaciju, često je posjećivao Split. Svojim operetama osvajao je bečko i europsko općinstvo, u Beču je godinama živio i radio. U opereti *Mornarov povratak* (1885) radnja se odigrava na otoku Hvaru, pjeva se Dalmatinska himna i još neke dalmatinske pjesme. Umro je iste godine kad su rođeni Splićani Ivo Tijardović i Jakov GOTOVAC. Autor *Male Floramye* studirao je u austrijskoj metropoli arhitekturu, a zatim glazbu (1918-21). Jakov Gotovac studirao je i radio u Slavenskom nakladnom zavodu (Edition Slave) 1921. Zavod je djelovao oko šest godina (1917-1923), osnovao ga je Milan Obuljen, Dubrovčanin po rođenju, živio je u Splitu i Beču. Po zanimanju je bio glazbenik, a skladao je lakše komade. Objavio je mnoga djela hrvatskih, slovenskih i srpskih skladatelja, priređivao je koncerte naše glazbe.

Od naših likovnih umjetnika koji su učili u Beču najpoznatiji je Ivan MEŠTROVIĆ. Živio je u tom gradu sedam godina: od studenog ili prosinca 1900. do početka 1908. kad je otputovao u Pariz. Kad je došao u »naš grad« nije znao ni riječi njemačkog i nosio je crvenu kapu. Kad je godine 1905. završio Umjetničku akademiju, izradio je spomenik pjesnika Luke Botića u Splitu i jedno od svojih najljepših djela, Zdenac života u Zagrebu. Za vrijeme studija na njega je utjecao njegov profesor Otto Wagner, najistaknutiji predstavnik bečke secesije. I sam je Meštrović postao još kao sveučilištarac članom društva Secesija i od godine 1902. redovito je izlagao na skupnim izložbama društva svake godine. Mogao je studirati zahvaljujući u prvom redu novcima bečkog industrijalca Aleksandra Koeniga, vlasnika rudokopa u Meštrovićevu zavičaju, u Dalmatinskoj zagori. Zarađivao je i prodajom kopija što ih je radio po bečkim galerijama, a poslije i prodajom vlastitih skulptura. I poslije diplome živio je u Beču dvije godine.

Posljednje godine studija, 1903, proveo je Meštrović u arhitektonskoj klasi prof. Friedricha Ohmanna (1858-1927), projektanta Arheološkog muzeja u Splitu. Rektor Akademije bio je tada Edmund Hellmer, autor brojnih spomenika u Beču. Prva Meštrovićeva izložba bila je godine 1904. i to baš u Beču. Imao ju je s Tomislavom Krizmanom s kojim je živio u stanu, i izložbu su održali u tom stanu.

Od naših znanstvenika ima spomen-ploču Ruđer BOŠKOVIĆ, matematičar, fizičar i astronom. U Beču je živio oko pet godina. Na isusovačkoj crkvi (Bošković je bio isusovac) u središtu grada (prvi okrug) je spomen-ploča koja podsjeća na slavnog Dubrovčanina.

Nemamo mnogo podataka o utjecaju Beča i njegove sredine na naše književnike. Za sada je najopširnija radnja (34 str.) Aleksandra Flakera *Beč u hrvatskoj književnosti 19. i 20. st.* (časopis Forum, 1993, br. 7-9). U toj radnji M. Krleža je dobio glavno mjesto i dva poglavlja: *Krležin Beč i Bečki kulturni krug.* Prof. Flakeru kao da nije zanimljiv Ferdo BECIĆ (1844-1916), tvorac hrvatskog bestselera i ljubića. Feljtonski roman *Kletva nevjere* (1876) doživio je barem šest izdanja, četiri knjižna a dva u novinama. Preveden je barem na tri jezika: češki, njemački i slovenski. Radnja ovog najčitanijeg hrv. romana u 19. st. odvija se najvećim dijelom u Beču. Roman je najprije objavljen u dnevniku *Obzor* (1876, br. 75-163), a posljednji put je izlazio u nastavcima u *Zabavnom listu* 1941-1942.

Mnogim nitima vezana je za Beč obitelj pjesnika Petra PRERADOVIĆA. Kao što je poznato, Petar Preradović (1818-1872) bio je austrijski general. Na spomen-ploči u ulici Ungarngasse 39 (treći okrug) stoji da je posljednje dvije godine života proživio u Beču u kući na kojoj je obilježje. Umro je u Fahrafeldu kod Beča. Kosti su mu kasnije prenesene u Zagreb.

Petar Preradović ml. (Beč, 1892 – Brestovac kod Zagreba, 1941), dramatičar i publicist, unuk Petra Preradovića, bio je kao otac mu Dušan mornarički časnik. Pisao je na njemačkom i hrvatskom jeziku. U HNK u Zagrebu prikazano je pet njegovih drama. Neke su mu drame izvođene na njemačkim pozornicama. Njegova sestra Paula Preradović (Beč, 1887-1951) osnovnu i djevojačku školu završila je u Puli. Pisala je na njemačkom jeziku i književnica je kršćanske, katoličke inspiracije. Teme gotovo svih njezinih pjesničkih i proznih djela uzete su iz hrvatske prošlosti. Napisala je i tekst za suvremenu austrijsku državnu himnu.

Ante Tresić-Pavičić u romanu *Izgubljeni ljudi* (1893) pokušao je prikazati život naših sveučilištaraca u Beču potkraj 19. st.

August Šenoa živio je u Beču, ali se nije uspio upisati na Diplomatsku akademiju zbog političke nepodobnosti. Godine 1865. uređivao je u tom gradu listove *Glasonoša* i *Slawische Blätter* te je bio predsjednik đačkog društva *Velebit,* koje je okupljalo u prvom redu studente.

Posebno bi se moglo pisati o temi: naši dramatičari na bečkim pozornicama, i tražiti razloge zbog njihove slabe zastupljenosti, posebno u *Burgteatru.* Kosorova drama *Požar strasti* izvođena je u kazalištu Nova bečka pozornica dva puta, premijera je bila 19. siječnja 1914. Dne 11. ožujka 1943. u Pučkom kazalištu bila je premijera Budakova *Ognjišta* u dramatizaciji Vojmila Rabadana. Općinstvo je ispunilo gledalište do posljednjeg mjesta.

Na čelu Burgteatra 1938. bio je književnik hrvatskog podrijetla Mirko Jelušić (Jelusich, 1886-1969). Otac mu bijaše iz Kastva, a majka Njemica iz Praga. Rođen je

u sjevernoj Češkoj. Od svoje druge godine živio je u Beču, u kojemu je i doktorirao iz filozofije. Bijaše novinar, kritičar, autor je pjesama, drama i povijesnih romana o istaknutim osobama. Na hrvatski su mu prevedena dva romana: *Cezar* i *Don Juan.*

Petar Preradović ml. (ako pripada hrvatskoj književnosti) i Slobodan Šnajder jedini su hrv. dramatičari kojima je uspjelo prodrijeti u Burgteatar. Dvije komedije P. Preradovića *Razumijemo li se* i *Najbolja ideja tete Olge* izvedene su u tom kazalištu, zapravo na drugoj pozornici, u Akademskom kazalištu. Milan Ogrizović je čak pet puta nastojao prodrijeti svojom dramom *Hasanaginica.* HNK iz Zagreba na svojem gostovanju u Beču, u Burgteatru u prosincu 1976. pored Marinkovićeva *Kiklopa* izvelo je i Ogrizovićevu *Hasanaginicu.* Dne 25. rujna 1993. bila je premijera spornog *Hrvatskog Fausta* suvremenog zagrebačkog dramatičara Slobodana Šnajdera. Iako u članku uglavnom izbjegavam suvremenike, neka bude kao zanimljivost navedeno da je danas član Burgteatra (od 1972) jedan gradišćanski Hrvat – Rudi Bucolić (Bijelo Selo na Hati, 1934).

U Dvorskoj knjižnici (danas je to Austrijska narodna knjižnica) u Beču izučio je bibliotekarsku vještinu Ivan KOSTRENČIĆ (1844-1924), koji je poslije bio oko četrdeset godina ravnatelj Sveučilišne knjižnice u Zagrebu (1875-1911) i veoma je zaslužan za izgradnju današnje zgrade na Marulićevu trgu (građena je od 1911. do 1913). Prije dolaska na mjesto ravnatelja u Zagrebu radio je (1868-1875) u Dvorskoj knjižnici, u kojoj je bio oko pet godina bibliotekar Baltazar Bogišić (1834-1908), pravni pisac. Kao bibliotekar slavenskog odjela Bogišić se upoznao s mnogim slavenskim znanstvenicima (F. Miklošić, F. Rački i dr.) te prionuo za slavenofilske ideje. Potaknuo je osnivanje Slavenske knjižnice (1865) u društvu Slovenská beseda.

Valjda će netko jednog dana popisati djela hrvatskih likovnih umjetnika u bečkim muzejima i galerijama. U Umjetničkom muzeju je portret kralja Matije Korvina Ivana Duknovića i žensko poprsje Franja Vranjanina.

Hrvati su dali nekoliko visokih časnika austrijske vojske. Nema smisla navoditi sve, spomenut ću dva. Nikola JURIŠIĆ (iz Senja; 1490-1543), ratnik, diplomat, vrhovni zapovjednik austrijske vojske u Austriji i Hrvatskoj, a zatim je bio zemaljski poglavar Kranjske. Godine 1529. Turci su prvi put pokušali zauzeti Beč. Drugi put krenuli su na taj grad 1532, ali ih je kod tvrđave Kiseg u Mađarskoj zadržao Nikola Jurišić s tisuću hrvatskih vojnika. Treći prodor prema Beču zaustavio se na opsadi grada Sigeta, koji je godine 1566. junački branio ban Nikola Šubić Zrinski.

Josip FILIPOVIĆ (1819-1889), austrijski general, rođen je u Gospiću. Bio je zapovjednik austrijske vojske u Bosni godine 1878. Jedna ulica u Beču nosi njegovo ime. To je Philippovich u 18 okrugu, blizu nove zgrade prevodilačkog odjela Filozofskog fakulteta.

Jesu li Hrvati zauzimali ministarska mjesta u Austro-Ugarskoj? Ivan Wagner (Klokoč u Krajini, 1815-Samobor, 1894), topnički general bio je oko dva mjeseca (od 1. veljače do 11. travnja) 1870. ministar za domobranstvo Hasnerova ministarstva u Beču. Austrijanac Lujo TONČIĆ SORINJ (Beč, 1915) studirao je pravo i filozofiju u Beču i Zagrebu, a doktorirao je iz prava. Bio je austrijski ministar vanjskih poslova (1966-1968) u Klausovoj vladi. Unuk je Josipa Tončića, podnamjesnika Dalmacije (1906-1911). U svojoj autobiografiji *Ostvareni snovi* mnogo govori o Splitu između dvaju svjetskih ratova. Kad smo već kod ministara i političara, možemo spomenuti Antuna VRANČIĆA, kardinala, diplomata i pjesnika, znamenitog Šibenčanina, koji je od 1549. do 1553. bio tajnik kralja Ferdinanda I. u Beču.

U Beču je rođen hrvatski katolički pokret. Započinje osvnivanjem katoličkog akademskog društva *Hrvatska* godine 1903. Društvo su osnovali naši studenti na čelu s Ivanom Merzom.

Tko bi samo nabrojio brojna hrvatska društva u Beču? Hrvatsko gradišćansko kulturno društvo izdaje informativni list *Put.* U listopadu 1990. u Beču je osnovano Austrijsko-hrvatsko društvo. Već u studenom podiglo je spomen-ploču Strossmayeru, Baueru, Dobrili, Račkom u crkvi sv. Augustina. Radi se naime o uglednim svećenicima ili biskupima koji su studirali u Augustineju. Društvo radi na otvaranju Hrvatskog doma u austrijskoj metropoli. U veljači godine 1991. isusovački Filozofski fakultet u Zagrebu otvorio je u Beču Hrvatski povijesni institut. Pomaže istraživateljima hrvatske povijesti za vrijeme njihova rada u bečkim arhivima i potiče stručnjake na pisanje doktorskih radnja iz hrvatske povijesti na Bečkom sveučilištu.

Na kraju ovog nepotpunog i kratkog članka kao zanimljivost možemo spomenuti da Hrvati u Beču imaju »svoj predio« i »svoju kavanu«. Krowatendörfl (u prijevodu: Hrvatsko seoce) predio je u 16. okrugu (Ottakring). Vjeruje se da su u tom predjelu živjeli naši trgovci. U kavani Arcaden sastajali su se naši studenti osamdesetih i devedesetih godina prošloga stoljeća.

Ivan BERISLAVIĆ

Izranjena domovina

U snu to gledah: žena mlada, divna
u rijeku pade prepunu piranja.
Krik njen još uvijek duhom mi odzvanja
dok zdvojno maše rukom punom grivna.

A bliska leđa, kao na nju kivna,
polako stiže, polakše prianja.
Kad izvuče ju iz podvodna klanja,
to ne bje više ona žena divna.

Bez stopala i desne podlaktice
i s krvavom još na trbuhu ranom
grozna joj muka iskrivila lice.

Pred pojavom tom jadnom, razderanom
u snu se stresoh od smrtne groznice
kojom i zbilja prijeti s novim danom.

Ljiljana VASILJ

Pismo prognanika

Moj grade
tko ti sad noću
u tišini
čuva san

tko ti srebrnim prstima
u snu veze
priču o ljubavi
koja je bila moja

moj grade
tko te može
voljeti više od mene

toga nema
a znaš li
gdje ti umirem.

Peru – zemlja katolika

U Peruu sam proboravio nešto više od dva mjeseca. Ta se južnoamerička zemlja proteže uz Tihi ocean, a poznata je po Inkama, visokim planinama Anda, golemim, nepreglednim i neprobojnim džunglama, kroz koje se probijaju samo divlje zvijeri i rijeka, od kojih je Amazona najveća na svijetu, s ušćem širokim kao i naš Jadran.

Peru ima i pustinja. Uz Tihi ocean skoro je sama golet – pijesak, osim gdje protječu rijeke. Pustinja bi se protezala čak i oko tih rijeka, da ruke marljivih Peruanaca ne navodnjavaju suhu i pjeskovitu zemlju.

Pustinja ima i na visokim planinama, osim tamo gdje je vječni snijeg i led. Uz cijelu je obalu Tihog oceana (a Peru ima više od 3500 km obale) golet, ili pijesak, ponegdje bijel kao snijeg na Vlašiću, a samo je uz rijeke drukčije zemljište. Ali kako nisam stručnjak za zemljopis, nego sam svećenik i bolje razumijem vjeru, iznijet ću nekoliko zapažanja duhovnika.

Peru je dvadesettri puta veći od naše Hrvatske, a ima 22 milijuna stanovnika, od kojih osam milijuna živi u glavnom gradu, Limi. Peruanci su gotovo u cjelosti katolici. Za sebe kažu da su ne samo dobri, nego i najbolji katolici u cijeloj Južnoj Americi, koja je najkatoličkiji kontinent zemaljske kugle. Ne znam u kojoj je mjeri vjera upisana i u duše ljudi, ali sve što se vidi nosi ime Božje, ili Njegovih svetaca: gradovi, sela, ulice, općine, tvornice, bolnice, škole i poduzeća... Osim imena Božjega, na prvom su mjestu peruanski sveci, posebno sv. Martini i Ruža Limska, jer ona je osvojila Limu, a sv. Martin cijeli Peru. Kao što je, prema legendi, svojom dobrotom uspio udružiti mačku, miša i psa da žive u prijateljstvu, tako je sve Peruance uspio okupiti pod krilo katoličke Crkve.

Da se ne zaboravi da su katolici, svemu su, osim životinjama, dali katolička imena. U Peruu, a pogotovo u Limi, obljubljen je i sveprisutan Gospodin od Čudesa – Senor de los Milagos. Taj se raspeti Krist slavi čitavu godinu dok mu je mjesec listopad sav posvećen. Na taj »ljubičasti mjesec« kako ga Peruanci zovu osvrnut ću se malo opširnije.

Kroz prošlost su Peru, posebno Limu, stizale velike i stalne nevolje, naročito potresi. Godine 1651. neki nepoznati crnački rob rodom iz Angole naslikao je na jednom zidu lik raspetog Krista, koji za vrijeme teškog potresa 28. listopada 1746. ostade pošteđen. Tada je čitava Lima s lukom Callao bila sravnjena sa zemljom, osim tog zida na kojem je bio naslikan lik raspetoga Krista. Od tada Lima počne častiti taj lik kao čudotvornu sliku kroz cijeli mjesec listopad. Svaki dan od jutra do u kasnu noć mnoštvo vjernika pred tom slikom, koju je netko preslikao na platno, moli u crkvama u znak zahvalnosti raspetom Kristu, a triput u mjesecu, 8., 18. i 28. listopada ta slika izlazi na ulice Lime, a s njom više od dva milijuna vjernika krene u procesiju. Najveća procesija na svijetu skoro je sva u ljubičastom, što označava pokoru. Sve je ljubičasto, od same slike, do cvijeća i kolača koji se nude pokornicima u procesiji. Okvir slike težak je 1040 kilograma a na samom okviru ima 450 kilograma što zlata što srebra. Sve

je to darovao puk Lime u znak zahvalnosti raspetom Kristu koji čuva i štiti Limu kao i čitav Peru. Sliku zbog težine nose 34 jaka muškarca, a mijenjaju se svakih pedeset metara. Slika svaki put obilazi razne trgove i ulice, a 18. je listopada pohodila glavni trg Lime, koji je okružen katedralom, nadbiskupskim ordinarijatom, predsjedničkom palačom, načelnikovom rezidencijom i drugim važnim, velikim zgradama. Imao sam sreću vidjeti tu veličanstvenu procesiju, pa ću je opisati.

Trg je, kao nikad do sada, bio pokriven s dvije stotine sagova, od kojih je svaki bio velik 20 m^2, a napravljeni su od latica raznobojna, ponajviše ljubičasta cvijeća. Ne znam ima li ičeg sličnog na svijetu. Po tim je sagovima slika, praćena mnoštvom, došla pred sam nadbiskupski ordinarijat i katedralu. gdje ju je pozdravio limski nadbiskup. Zatim je pošla ulicama oko katedrale, do kasno u noć.

Prije dolaska slike predsjednik Perua obišao je te sagove i stalno pozirao reporterima, što se doimalo neukusno strancu, ali valjda ne i domaćim ljudima.

Da stalno ne pričam o vjerskim stvarima, evo i nekoliko drugih zanimljivosti, posebno o glavnom gradu.

Lima se pruža uz sam Tihi ocean, na nekoliko metara iznad mora, dok su Ande visoke i do sedam tisuća metara.

Zbog nizine, klima je u Limi nezdrava, posebno zimi, a tamo ona nastupa kad je kod nas ljeto. Cijele se zime sunce ne vidi, pa je tmurno i nujno kao da će svakog časa početi kiša, iako u Limi kiša padne jedanput u sto godina. Zadnji je put pala 1970. godine. Umjesto kiše, zimi i noću pada rosa, kao nekad biblijska mana, pa plodi sve što je za jelo, od voća do povrća. Nadomjestak je kiše, tako da sve niče, raste i zrije kako Bog zapovijeda. Zrak je zimi pun vlage, u njemu je čak do 90% vlage, pa je preko zime disanje otežano i stalno se kiše, a mnogi obole na dišne organe. Zato zimi nije uputno živjeti u glavnom gradu. Mnogi stanovnici Lime preko dana bježe u obližnja brda, gdje i zimi sja sunce. Zato se ovdje kaže: »Zimi, zbog klime, bježi iz Lime«.

Još dvije zanimljivosti iz glavnog grada, koje nisu povezane s vjerom: U Limi živi najmanja ptica na svijetu. Nije veća od leptira, a zove se »picca flor«, što znači »ptica koja siše cvijeće«. Ima nesrazmjerno veliki kljun, pa ga zabode u cvijet iz kojega siše sok i tako se hrani. Ali ne iz svakog cvijeta nego samo iz onoga koji jako miriše. Kažu da ta ptičica, s malim tijelom, a velikim kljunom, više živi od mirisa nego od soka. Stoga ovdje kažu da se ne živi samo od sisanja nego i od mirisanja. Razmišljam bi li ta mala ptica mogla živjeti kod nas, posebno u Bosni, u kojoj se, nažalost i na sramotu čitavu svijetu, može mirisati samo barut.

Nedavno je u Limi napravljena najveća metla na svijetu. Duga je trideset metara a teška stotinu kilograma. Prošla je čitavim Peruom kao simbol čistoće, a zatim su je stavili na vidno mjesto u glavnom gradu, kao opomenu onima koji prljaju, ne samo okoliš, nego i život. Razmišljao sam o toj metli. I nama bi takva metla trebala. I to željezna da pomete i smete u vječni ponor sva zla što ih ovaj nesretni rat donese, posebno one koji su taj rat začeli i počeli.

I na kraju treba naglasiti da su Peruanci ponosni na sve svoje, na vjeru, naciju, zemlju, pustinje i džungle, a posebno na slobodu, što su je krvavo stekli 1821. godine. Peru ima 22 milijuna, većinom siromašnih, stanovnika. Mnogi imaju samo kuće od kartona, a mnogi gladuju, ali svi su zadovoljni, jer su slobodni. Govore da su radije bez kruha, nego bez slobode, jer svjesni su što znači četiri stoljeća robovati. U Peruu

nitko ne kuka, ne žali se, nego svatko svoje hvali kao najbolje na svijetu. Sretni su s onim što imaju, a što nemaju i ne treba im.

Kakve li pouke za nas Hrvate. U usporedbi s mnogim Peruancima i najsiromašniji među nama dobro žive, a opet kukamo kako nam je teško, jer ne znamo cijeniti krvlju stečenu slobodu, bez koje smo bili mnogo duže od Peruanaca.

I mi bismo trebali već jednom shvatiti da je lakše i bez kruha i bez vode, nego bez slobode. Samo slobodni od tuđina možemo sve to imati. Iz tuđinske ruke i med je gorak.

I na kraju nekoliko riječi o Hrvatima u Peruu. Ima ih oko dvije tisuće. Rasuti su po cijeloj zemlji, a najviše ih je u Limi. Imaju dva kluba, jedan je u Limi, a drugi u obližnjoj Santa Clari. Već osam godina imaju i svog župnika, velečasnog Dragu Balvanovića, banjalučkog svećenika. Cijela Latinska Amerika nema svećenika za Hrvate, osim u Argentini i Peruu. Nema ga čak ni Čile, koji broji 40 000 Hrvata.

Antun MILOVAN

Međe

Slobodno prosuđuj kakvo će biti vrijeme. Ako i pogriješiš, možeš tek ispasti smiješan.
Slobodno prosuđuj ljepotu i ružnoću – i budi koliko ti drago subjektivan.
I umnost i glupost slobodno prosuđuj. I imat ćeš uvijek posla.
I znanje i neznanje, i bogatstvo i siromaštvo, i uspješnost i neuspješnost slobodno prosuđuj.
Ali opravdanost i krivicu ne prosuđuj nikada! Jer najdublje su nakane ljudske zastorima ognjenim zastrte.

Svjedok

Svake sedme godine izlazio je po jedan u svitanje. Jak i lijep izlazio je. I silazio obronkom, odvezivao ladu i odlazio. Svake sedme godine.
On ostade svjedočiti Sunce i kamen i korake godišnjih doba. Za tihih predvečerja slušati pjev njihov, neodoljiv pjev onih koji se sastaše tamo gdje je utiha vječna a nebo boje staroga zlata.

Skice iz Istre (II.)

Šutnja je zlato
jer je u njem plam
i čovjek sam

Šutnja je kamen
jer je u dubok zdenac duše bačen
i potonuo, težak, usnio vječni studen-san

Šutnja je strepnja
jer se nikad ni naslutiti ne da
što bi to, kad bi samo mogla i smjela, reći htjela

Šutnja je kob
jer onaj tko je umuknuo, mučaljiv na sve vijeke
ne progovara mûkom više i ne rješava se mùke lako

Šutnja je svijet
jer je u njoj sve što se samo zamisliti može –
i titraj i plamsaj i dašak i vapaj

Šutnja je um
jer je u njem sagorjela i ozrcaljena i posljednja misao
pa se sada samo ogleda, bez odraza i odgovora, u praznom zrcalu

Šutnja je duša
u kojoj mnije
i zrije življenja dašak

Šutnja je san
dubok, vječit san
što u zore buđenja mirno spava.

Tako je počelo

Jutro je 15. svibnja 1945.

Dobar smo dio noći hodali, nešto bržim korakom nego prethodnih dana, u povorci koja je hrlila svojoj sudbini. Neki su u njoj prestizali nas a neke smo mi ostavljali iza sebe. Neki su se žurili a drugi nisu mogli tako brzo, ali, na koncu, svi su stigli gdje je trebalo.

Tik pred ciljem vide se tragovi borbe, izgorjeli ljudi i vojna vozila, a dok prolazimo pokraj šume, pripucavaju iz nje neki neznani »junaci« ali se na to ne obaziremo. Nekoliko mrtvih ljudi leži i u potoku ispod ceste, tko zna od kada. Jedan od njih ima još šešir na glavi i štap u ruci, tako je pao u plitku vodu. Prolazimo uskom cestom, a jer je mnoštvo mnogo šire, hoda se i uz nju gdje je to moguće. Trava i zemlja uzduž puta izgažene su i utrte otiscima tisućama nogu, očit znak mnogih naših prethodnika koji tu već danima prolaze.

Još samo malo vremena, s uzvišice nam se otvori vidik i pred očima iskrsne prizor koji nas skameni i ostavi bez daha. Časkom zastanemo i nehotice, ali moramo naprijed jer su iza nas još mnogi drugi koji žure. Gledamo, dok hodamo, dugu i široku dolinu, više dulju nego široku koja nas svojim izgledom iznenadi i udari u srce, osobito nakon stotinjak kilometara jednoličnog pješačenja pustim krajolikom gdje nismo vidjeli čovjeka. Sve nas to potrese kao otkriće nekog drugog svijeta. Naime, pred oči nam izroni nepregledno mnoštvo ljudi, kolâ, konjâ: prizor kakvog nisam u životu vidio. Poput mrava, u nedogled, kao da je čitav jedan narod tu udario boravište i odmara se, reklo bi se, od puta. Kao prava seoba naroda koja samo čeka zapovijed da pođe dalje.

Ulazimo, tonemo u to mnoštvo, u tom se moru ljudi utapamo i gubimo, postavši njegov dio. Neprestance, dotle, preko uzvisine navire sve nova i nova rijeka ljudi, pa, poput nas, teče u dolinu. I bez prestanka tako žure i stari i mladi, i civili i oni u odorama, i žene i djeca, seljaci na konjskim zapregama; čitave su obitelji na njima došle iz dalekih krajeva, vidi se to po njihovoj nošnji. Pitamo sami sebe, koliko nas tu ima? Koliko stotina tisuća, a još nisu svi ni stigli? Kao da je sva Hrvatska ovdje, ovdje u tuđoj zemlji. A tko je znao što će doskora znati!

Tražimo vodu, ima je u nekom potoku, a to je glavno, pravimo hladovinu od vrbinog granja, a neki su razapeli platno. Ne postavljamo si nikakva pitanja niti ih imamo na pameti: kamo ćemo? Sigurni smo da ima netko naprijed tko vodi brigu o tom narodu, jer tolikim ljudima, skupljenim iz cijele Hrvatske, mora upravljati silna pamet i volja. Nisu sigurno uzalud došli sa svih strana na ovo polje!

Međutim, oko podneva, nisko iznad nas preleti grupa zrakoplova pa se opet vrati. Bit će da su to engleski ili američki, mišljasmo, ali ipak neka zloslutna strepnja zazebe oko srca: što, ako počnu mitraljirati, jer nekako opasno lete? Istodobno se na suprotnoj strani, ispred nas, pojavi golemi tenk i stade topom okrenutim prema nama. Sa svoje se uzvišice nije više udaljavao već nijemo prijeteći stajao sve do kraja. Kako je popodne trajalo tako se žagor mnoštva smirivao a nada nekako gasila. U zraku se

osjećalo da je velika odluka blizu, tek se nije znalo kakva. To se ubrzo i ostvarilo, jer se kroz mnoštvo naroda pronesu najednom riječi: istaknite bijele zastave i bacajte puške tko ih ima! Ta je vijest došla odnekle sprijeda, nitko ne zna tko je poručuje i šalje, ali ljudi slušaju, jer valjda tako mora biti. U interesu nam je da se pravilno ponašamo kako bismo se u redu predali našim prijateljima i oslobodili komunizma.

Mnogi vežu bijele krpe, kako je već tko mogao, pa dignuo prut ili ruku, a rijetki koji su imali pušku bacaju je u jarak ili iza grma. I tako su je uzalud nosili! A onda se sva poljana pokrene i počne polako pomicati prema naprijed. Mislimo, valjda će sad slijediti predaja našim novim zaštitnicima, a važno je da ne idemo natrag odakle smo došli. Naprijed će svakako biti bolje. Tko bi htio ne bi se mogao oprijeti bujici koja nas je sve ponijela. Odvukla u ždrijelo propasti, u muke i bijedu a mnoge, prije ili kasnije, i u smrt.

Čovjek do čovjeka, stiska i metež sve su veći otkad je na nečujnu zapovijed pošla ta silna masa ljudi. Kao da se svima žuri. Jedva možemo disati od sparine ovako stiješnjeni. Tapkamo beskrajno dugo na istom mjestu, valjda satima, dok nas na kraju eto do nekih kuća. A tu je i tabla na raskrižju: BLEIBURG! Zlokobno ime koje smo svi upamtili iako onaj čas nismo imali o tom pojma. To ime ćemo godinama nositi u sebi, nikome ga ne reći već samome sebi šaptati. Baš kao da ga nikad nije bilo! Nekoliko se Engleza postavilo ispred partizanske gomile koja je na nas zvjerala svojim šumskim očima. Nismo znali da vrebaju što će sve opljačkati, da im je od te želje navrla voda na usta i porasle zazubice gledajući naše zavežljaje i odjeću. Držali smo da nas, eto, Englezi od njih čuvaju, sve se to događa kao akt predaje. I stvarno, bila je predaja ali ne u ruke koje smo željeli!

Sumrak se spustio a nenadana kišica poslije zapare kao da želi zaplakati nad narodom i njegovom sudbinom. Razišli smo se po vrtovima, ulicama i dvorištima. Nigdje ni žive duše. Ne pitamo gdje smo i što smo, jer nemamo koga. Prividno smo slobodni i možemo se kretati tih nekoliko koraka, a stvarno smo čekali da one tisuće i tisuće ljudi ispred nas isprazne ovu poljanu. Noć odmiče pa pokušavamo zaspati na zemlji, kad nas iz polusna trgne stravičan krik: »Pokret«! Ova će nas kobna riječ pratiti danima i mjesecima, saznat ćemo kasnije. Jasno nam je da je došao red i na nas: onako bunovni grabimo svoje stvari, jer partizani izniknuše svud oko nas, upravo onako kako to oni znaju, pa kundacima bude pozaspale. Vikom otpraćeni, formiramo na cesti kolonu. Kolona će nam biti sve na svijetu za idućih četrdesetak dana. Dakako, za one koji će toliko vremena preživjeti.

Kreće, dakle, ta kolona kroz mrklu noć i bespuće. Prate nas naoružani čuvari. Dok mi ne znamo kuda i kamo i što nas čeka, oni to znadu jer vide u mraku iz koga su došli.

Anto ĆOSIĆ

Cesarićev kanconijer

(15 godina od smrti Dobriše Cesarića)

Nakon 15 godina, *post mortem poetae*, postavljamo s razlogom pitanje: — Koje su to kvalitete učinile da Cesarićeva poezija traje i ne pada u zaborav? Odgovor na ovo pitanje pomogao bi nam i u razumijevanju poetika drugih pjesnika.

Senzibilan čitalac zapaža u Cesarićevu lirskom korpusu prije svega da on nije nasilno trpao stih »u Prokrustovu postelju prefabriciranih shema«.

Pjesnikov jezik nije preobličen govor već skoro nevidljiva semantizacija koja teče u prirodnom ritmu. Blago, skoro neosjetno sjenčeći jezik komunikacije, Cesarić stvara svoj »sekundarni modelirajući sustav«, koji je samo prividno jednostavan, stvara svoju poetsku zbilju, koja živi svojim životom, izvan zakona pojavne stvarnosti, tj. živi po diktatu pjesnikova bizarnog viđenja svijeta.

Od 1920. godine, kada je objavio prvu pjesmu u časopisu *Kritika*, dakle nešto više od sedam desetljeća, danas nam je jasno da je Cesarić cijeloga života, u stvari, pisao samo jednu zbirku pjesama. Tako da danas imamo pred sobom kanconijer trajne vrijednosti, lirski vademecum, koji se približava rječitosti biblijskog teksta, jer njegov »stil osjeća svatko tko je nadaren razumijevanjem za umjetnost«.

Pišući o Cesariću, mnogi govore o »ljepoti jednostavnosti«. Da je zaista toliko jednostavan, kako se to često ističe, bio bi Cesarić ili dosadan ili banalan pjesnik. »Jednostavni« su, uostalom, i Tadijanović i Krklec i Alfirević, ali taj kvalifikativ (jednostavan) nije dovoljan da objasni poetsko djelo.

Zahvaljujući artificijelnosti, koja se očituje u izboru glagolske metaforike, struktura Cesarićeva stiha nije statična već dinamična. Neka tu tvrdnju ilustrira samo jedan segment stiha iz pjesme *Povratak* »... u poljupcu naći neka ista usta«. Nova semantička dimenzija leksema NAĆI povlači semantičku modifikaciju i ostalih. U spomenutom stihu POLJUBAC najednom postaje neobičan prostor, neka dvorana ili šuma, u kojoj će se NAĆI (susresti) zaljubljena USTA (bića). Dalje: Cesariću Pogled »sine«, (Al tek što sine već i mine). Oba leksema: i *sine* i *mine* sasvim su obični izvan poetskog konteksta, ali u pjesmi, na pravom mjestu, dobivaju punu vrijednost. Za ova dva Cesarićeva stiha, kao i za mnoge druge, karakteristični su specifični odnosi koji pojedine, semantizirane dijelove integriraju u cjelinu.

Cesarićev stih je gnomičan. Tvrdnja se može ilustrirati nizom primjera. Gnomičnost je svakako jedna od kvaliteta koje ga, u izvjesnom smislu, približavaju mikrostrukturama usmene književnosti, koja još uvijek, s oreolom popularnosti, živi u naše dane. Osim toga, Cesarićeve kratke lirske forme, nabijene misaonim emocijama, odgovaraju i duhu vremena čije su dehumanizirane minute racionalno raspoređene. Cesarić je uporno inzistirao na komunikativnosti svoje lirike jer je znao da bez čitalačke publike nema uspjeha, nema, zapravo, ni literature. U tome je, mora

se priznati, i uspio te tako zadržao klasičnu funkciju pjesnika. Mnoge njegove pjesme su ujedno i emocija i filozofija i muzika. Parafrazirajući Cesarića mogli bismo napisati da se pod njegovim perom dogodila tajna preobrazba — iz svakog stiha sad izbija glazba.

Zahvaljujući, između ostalog, skretanju suvremene poezije u hermetizam i ezoterizam, Cesarićeva lirika je uspjela zadržati jedno od dominantnih mjesta u našoj književnosti. U povijesti recepcije njegov lirski opus zauzet će, sasvim sigurno, vrhunski položaj. Stoga je pogrešno svrstavati Cesarića u pjesnike između dva rata, kad je on, recimo to slobodno, već sada klasik — klasik XX. stoljeća.

Povratak

Najnovija zbirka Cesarićevih pjesama nosi naslov poznate i možda najpopularnije pjesme — *Povratak*. Atraktivnost ove pjesme je u originalnosti koju Cesarić postiže udaljavanjem od stereotipnog, tj. od motiva u kojem se dvoje zaljubljenih, pošto se nađu u vječnosti, neće uopće prepoznati. Ova stravična, pesimistična i duboko tragična vizija budućnosti dostiže svoj klimaks u stihovima:

Kod večernjih lampa mi ćemo se kradom
Poglédat ko stranci,
Bez imalo svijesti koliko nas vežu
Neki stari lanci.

Čini nam se da svim dosadašnjim pjesnicima, počevši od stare Grčke preko Petrarke do Tina Ujevića, Cesarić apodiktički poručuje: — Ne! Neće se prepoznati! Pjesnik je progovorio proročki u stilu one biblijske: — Evo, činim sve novo!

Uostalom, da bi se stvorilo umjetničko djelo, potrebno je dolaziti u sukob s vlastitim idejama, sa stvarnošću i s idejama drugih, iz sukoba se javljaju afektivne istine, koje narušavaju ne samo stereotipne misaone tijekove već i norme lingvističke stilistike. I upravo razbijanje standardnih svjetonazora omogućuje stvaranje originalne umjetnosti.

Pa ipak, bjelodano je da Cesarićeva poetika ne izrasta iz nekih vidljivih kolizija. Njeni izvori su, barem tako izgleda, smirena meditacija iz koje teče lirika koja je, u stvari, složena racionalnost.

U interpretaciji ove Cesarićeve pjesme naoko kontradiktorna sintagma »misaona emocija« treba biti stalno nazočna i nju valja isticati kao relevantnu značajku u analizi ne samo ove pjesme već i mnogih drugih.

»Oblici kojima se priopćuje neki sadržaj moraju biti prikladni, tj. sukladni s našim osjetilima, inače ne osjećamo ništa, ili puku odbojnost spram nečega« (D. Pejović, *Nova filozofija umjetnosti.*)

Cesarić je, dakako, zadovoljio ovaj Pejovićev zahtjev jer se uvijek kreće u domeni racionalnog, a pjesme mu teku dobro poznatim brzacima. One, uglavnom, ne teže za šokantnim, premda u pjesmi *Povratak* stojimo osupnuti pred Cesarićevim metafizičkim viđenjima ponovnih susreta.

Već prvi stih ostavlja dojam da je pjesma misaono obojena i da bi to mogao biti početak misaonih spekulacija u stihovima. Međutim, u stihovima koji slijede, vidljivo je da su misaone niti isprepletene s emocionalnim, te ćemo stoga istaći da nam u ovoj dobro poznatoj pjesmi refleksivna emocija, metafizički intonirana, govori o mogućnosti povratka, poslije jedne puste vječnosti, u stare lance, makar »bez imalo svijesti« za sve ono što se nekad, u bivšem životu, doživjelo. Oni koji su se voljeli neće, dakle, biti toga svjesni. Sjećanje će biti izbrisano i sve će prekriti zaborav. Ova ideja, premda nehumana, izvlači pjesmu iz banalnosti. Interes za transcendentno, koji susrećemo u ovoj pjesmi, čest je u Cesarićevoj poetici. Inače, ideja o vječnom povratku strukturalna je koncepcija Cesarićeve lirike.

Skepsu, tu vječitu pratilju neumorna čovječjeg duha, susrećemo i u početnoj i u završnoj strofi ove pjesme. Taj poetsko-misaoni lajtmotiv, pomalo sokratovski stiliziran (»Znam da ništa ne znam«), u stvari je tužna konstatacija ograničenosti ljudske spoznaje. Pjesnikovu filozofiju, ili bolje rečeno njegov gnoseološki agnosticizam, ne bismo smjeli smatrati pesimizmom — već više izrazom fatalističke pomirenosti sa životom.

Pjesnik je uznemiren veličinom pitanja na koje nema određenog odgovora i stoga započinje pjesmu jednom skoro prozaičnom rečenicom: »Ko zna, ah, niko, niko ništa ne zna...« a pjesnikovu skepsu ilustriraju riječi: možda, tko zna, krhko je znanje itd.

S obzirom da se stih MOŽDA JE PAO TRAK ISTINE U ME nalazi ispred stiha A MOŽDA SU SANJE, dalo bi se zaključiti da pred ovom filozofsko-poetskom alternativom pjesnik naginje prvom stihu kojemu i daje prioritet u redoslijedu stihova. Između ova dva stiha pjesnik je razapet kao između istine i sanjarije i to je dominantan osjećaj koji nas prati do završne strofe.

Sama po sebi banalna ideja Cesarićeve pjesme *Povratak*, s kojom bismo mogli polemizirati na racionalno-filozofskoj razini, dobija novu vrijednost pretvaranjem u emociju u kojoj se misao amalgamira, prerastajući u novu kvalitetu — osjećaj, u novo viđenje starog motiva.

U šest strofa, od kojih se prva ponavlja kao posljednja, ima dosta ponavljanja, što može ilustrirati ne samo banalnost ideja već i banalnost života.

Na starim, dobro poznatim idejama, starim koliko i svijet, pjesnik uspijeva običnim, svakodnevnim prozaizmima podići atraktivno zdanje čija arhitektura sa svojih šest arkada (šest strofa) ostaje kao trajni monument.

Između dvije strofe, prve i posljednje, kao između dva svjetionika misli, treperi beskrajno more emocija koje nas vode u ljubav koja, kao i svaka velika ljubav, čezne za vječnošću i čvršćom vjerom u nastavak ljepote, kojoj se suprotstavlja pjesnikova skepsa (Ko zna...).

Pitamo se: odakle oko pjesme POVRATAK toliki nimbus popularnosti kad znamo da motiv i ideja nisu novi. Odgovor se, u stvari, nalazi u originalnoj zamisli: dvoje zaljubljenih, nakon rastanka, pri ponovnom susretu neće se uopće prepoznati. Nesumnjivo je da ova smiona hipoteza razbija stereotip i izvlači pjesnika iz obruča opasne banalnosti, stvarajući u čitaoca posebno raspoloženje, blisko rezignaciji. Ta nova ideja je vrhunac pjesme, jer upravo na tom kritičnom mjestu (...mi ćemo se kradom poglédat ko stranci) malo zastanemo, zamislimo se i zapitamo: – Je li moguće nešto takvo? Pjesma POVRATAK pokazuje da ništa kao ljubav ne može biti tako banalno, a opet toliko originalno. I upravo ove ekstremne točke, banalnost i orginalnost, između kojih narasta vjera u novi doživljaj, pri svome sudaru izbijaju iskru što svojim svjetlom osvjetljava prozaične ovozemaljske pute. Ljudska narav, intimno, nikada neće prihvatiti mogućnost gašenja ove iskre, koju su ljudi nekad – ne bez razloga – nazvali božanskom i stoga se ne miri s efemernošću najjačeg ljudskog osjećaja, ne miri se s onim poovskim: – *Never more!*

Šimićev stih »Budući već su bili« samo je jedna od mnogih anticipacija Cesarićeva POVRATKA. U hrvatskoj lirici tema vječnog povratka je česta (Tin Ujević – *Vječni prsten,* Dragutin Tadijević – *Prsten)* i predstavlja čežnju za totalitetom života, za vječnošću.

Ideja o ponovnom viđenju, o ponovnim povratcima, bijaše dobro poznata starim Grcima, a također karakteristična i za stoičku kozmogoniju. U religiozno mističkom učenju, počevši od hinduizma do kršćanstva, postoji *vjerovanje u seobe* duša.

Grčki autor Nemesios u Fenikiji (oko 400. po. Kr.), biskup, neoplatoničar, u djelu »De natura homini« (Arnim. sv. II br. 625) navodi učenje stoika: »Tada će opet biti Sokrat i Platon i svaki pojedini čovjek ponovo će nastati sa istim prijateljima i sugrađanima, isto će trpjeti, isto će mu se opet događati i radit će ista djela, i svaki grad, svako selo i svako polje na isti način opet nastati. Ali to ponovno nastajanje svega, *apokatastazis tu pantos,* ne događa se samo jedanput nego mnogo puta, i beskonačno često isto će se sve ovo ponoviti«.

Sve ove misli stoika skoro doslovno ponavlja Tin Ujević u prve dvije strofe pjesme »Vječni prsten«:

Sve će ove stvari jošte jednom doći
kao što su bile i kako su prošle,
i ti crni dani, i te plave noći,
i ljubavi, čedne, strasne, dobrodošle;

jednom tamo poslije hiljada, hiljada
i hiljada ljeta opet ćemo naći
ista svježa čula, ista srca mlada,
i taj nježni osmijeh, blagi i domaći.

I Cesarićev »Povratak« i Ujevićev »Vječni prsten« polaze od iste misaone okosnice, izviru iz istog vrela, ali se pri kraju razilaze: Ujević ostaje u okvirima očekivanog, uobičajenog, a Cesarić ideju modificira, pružajući nam nova rješenja, nova viđenja povratka.

I Petrarca u svom kanconijeru (sonet CCCXXXIII) ostaje u zadnjoj strofi u okvirima dobro poznatih i priznatih kršćanskih razina:

Piacciale al mio passar esser accorta
ch' è presso omai; siami a l'incontro, et quale
ella è nel cielo a sé mi tiri et chiame.

Molim je, kada za smrt moju dozna,
uskoro, neka u nebu me sretne
i zovne k sebi da se kraj nje stvorim.

Ideja o povratku je, možemo reći, vječna, bliska čovjeku, a spjevalac je, u ovom slučaju, čovjek koji vidi nevidljivo, dosiže nedokučivo, živi u smrti i poslije smrti. I kad smo već stigli do smrti kao najtragičnijeg pitanja, zamjećujemo da se u pjesmi »Povratak« ni jednom ne spominje riječ *smrt*, premda bi se po logici stvari kao posljednja postaja života mogla spomenuti. Pjesnik, izgleda, ne voli tu riječ i zato ne kaže: »Kad umrem«, nego »kad budem trava«.

U pjesmi je, dakle, riječ samo o životu koji neprekidno kipi i hlapi, te je stoga posve prirodno da pjesnik u svom viđenju vjeruje kako u alkemiji opstojanja postoje različite mogućnosti povratka. Ukoliko se smrt i spominje, ona je najčešće laka, vedra, prozračna, ona je samo kvalitativni prijelaz.

Cesarićev lirski segment »naći će se ruke« sličan je Ujevićevu »opet ćemo naći ista svježa čula« – što pokazuje da ista ideja navodi na slična uobličavanja.

Dok Ujević čezne da »za tisuć tisuća i tisuća ljeta, i još mnogo veće« doživi »kao nikad doslije jedan uzduh sreće« – dotle Cesarić, uvođenjem nove ideje, želi stvoriti nešto originalniju verziju« stare priče« (Oh, ja neću znati, čežnjo moje biti, niti tvoje ime).

Moramo priznati da će ova pjesnikova pretpostavka, tragična i pesimistična, uzburkati ne samo naše misli nego i srce, po kojem će nenadano pasti melankolična slutnja neizvjesnosti. Uostalom, »možda će onda bolje da bude«, »ko zna«...

S obzirom da je Cesarićeva metaforika veoma skromna, treba se okrenuti analizi nekih stilskih osobitosti kao npr. jezičnom paradoksu: »Neka ista usta«. U ovoj prividno kakofoničnoj sintagmi (neka ISTA USTA) upravo jezični kalambur osvježava nas neobičnošću kazivanja.

Kad je već riječ o jezično-stilskim osobitostima pjesme, potrebno je upozoriti na ponavljanje prve strofe, koja se javlja kao završna, što je također jedna od značajki Cesarićeve poetike (*Balada iz predgrađa, Mrtvačnica najbjednijih* itd). Također se ponavlja i riječ *možda*, koja se javlja četiri puta u tri strofe. U prvoj je susrećemo dva puta: »*Možda* je pao trak istine u me, a *možda* su sanje«. U drugoj strofi pojavljuje se jedanput: »Stvaraju se opet, sastaju se opet *možda* iste kapi«. U trećoj strofi susrećemo je također samo jedanput: »*Možda* ćeš se jednom uveče pojavit...«

Kao što vidimo riječ *možda* je skeptični pratilac pjesnikov, pratilac koji ugrožava vjeru i zasjenjuje istinu.

Interpretacija stilski bizarnog stiha: JOŠ BI NAM MOGLA DESITI SE LJUBAV – ulazi u područje morfonostilistike, gdje neuobičajena sintagma »desiti se ljubav« označava posebnu ulogu povratnog glagola, čime se postiže ekspresivnost stiha motiviranog, vjerojatno, pesimističkim doživljajem ljubavi (desiti se mogu, uglavnom, nezgode), premda postoji mogućnost i vedrijeg tumačenja: bezličnim refleksivnim glagolom »desiti se« pjesnik hoće da nas približi ljubavi kao značajnom doživljaju ili pustolovini. Ako bismo išli do kraja, mogli bismo otkriti i ironiju pomiješanu s nevjericom u ljepotu koju bi iznova trebalo doživljavati. Stoga je pjesnik koleba, jer ne zna želi li doživjeti već doživljenu ljubav ili ne, iz čega bi se dalo zaključiti da se u ovom stihu, zahvaljujući smionoj upotrebi povratnog glagola »desiti se«, ljubav treba tumačiti kao zebnju a ne kao užitak. Ovu posljednju pretpostavku potkrepljuju i dva stiha iz pjesme »Ko slamka sam u silnom viru«:

Tajanstvo ljubavi ko žudi,
Toga taj bezdan i proguta.

Ovaj nesvakidašnji stih je još samo dokaz više da se udaljavanjem od normativne morfologije i sintakse postiže poseban akustički dojam koji ima psihološku dimenziju jer produbljuje doživljaj.

U prvom stihu: »Ko zna, ah, niko, niko ništa ne zna...« nalazi se i pitanje i odgovor. U drugom dijelu stiha, koji je, u stvari, odgovor na retoričko pitanje, nalazi se reduplikacija odrične zamjenice, koja treba da potencira spoznaju o nemoći čovjeka pred vječnim pitanjima. Treba istaći da je to potenciranje naglašeno s četiri odrične riječi: *niko, niko, ništa ne zna* – iz čega se rađa drugi stih kao apodiktičan sud, kao definitivna misaona poanta – *krhko je znanje.*

Reduplikacije, morfološke i sintaktičke, otkrivamo i u drugim strofama: »što *vječito* kipi, što *vječito* hlapi; stvaraju se *opet*, sastaju se *opet;* I kad prođe *vječnost*, Jedna *vječnost* pusta; *No vrijeme se kreće, No vrijeme se kreće* itd. Iz ovih primjera vidimo da su ponavljanja uočljiva karakteristika ove lirske pjesme, značajke koje nam svojom ekspresivnom ritmizacijom i opetovanjem sugeriraju da se na ovom svijetu ponavljaju ne samo riječi već i životi.

Na kraju bih još jednom skrenuo pažnju na izražajnost refleksivnog glagola »desiti se«, što ga pjesnik želi istaknuti još jednim ponavljanjem: »desiti-velim« – kao da nam hoće skrenuti pažnju na nešto veoma značajno. Ovaj glagol je veoma drag pjesniku jer se javlja i u drugim pjesmama.

Govoreći o Cesarićevoj pjesmi *Povratak* ne bih želio zaobići jedan rogobatan stih koji je oštetio pjesmu:

Pa ako i duša u tome trenutku
Svoje uho napne...

Uho duše koje se napne zvuči isforsirano, na granici je smiješnog. Srećom, ovakvih mjesta nema mnogo u Cesarića.

Na kraju nam ostaje pitanje: u čemu je atraktivnost ove Cesarićeve pjesme čija popularnost raste s godinama. Ona je kao vino. Što starija – to bolja!

Možda otkrivanje tajne leži u jednostavnoj istini: pjesnik je majstorski ušao u svijet nedorečenih želja svojih čitalaca koje od iskona muče iste misli i isti osjećaji. On im je ponudio svoju verziju povratka, prilično pesimističnu, i ona im se, izgleda, svidjela. Poruka pjesme je implicirana i u naslovu – čeka nas, dakle, povratak.

Da zaključimo: glavni doživljaj je susret s neočekivanom i neobičnom pjesnikovom idejom čiji se preteča rodio u antičkoj filozofiji, s tragičnom idejom (kad se drugi put budemo vidjeli, nećemo se prepoznati), koja nas između stihova pokušava uvjeriti da nije baš tako besmisleno vjerovati u bizarno i nemoguće.

Ivan BEŠ

Povratak Geometreja

U spomen i sjećanje
na hrabrog hrvatskog Geometreja

Kroz milenijski zaborav, kroz zavjesu vremena od tisuću i tisuću godina, um nam doziva sliku čovjeka koji je mogao ne samo vidjeti nego i spoznati krug, njegovu konačnu savršenost, prve i zadnje forme, te unutar njegova savršenstva, tvorilačku moć svih drugih nesavršenih formi i oblika. To je onaj *sapiens* koji, gledajući rumeni krug mjeseca u toploj ljetnoj noći, nije bio samo kozmički uzbuđen nesumnjivim djelovanjem nebeske pojave, nego je njegov vlastiti um primio sliku te savršene forme kao nešto što ostaje utisnuto u vlastito biće i što se može misliti i u slikama obnavljati. Po mišljenju kruga njegov je um došao do samog sebe preko kozmičke slike iz koje je i sam stigao a po njemu su rođaci Geometrejevi prepoznavali sebe kao kozmičku braću.

Taj umni čovjek bio je Geometrej, a njegovo ime znači mnogo više od mjerača prostora pa čak i mnogo više od mjeritelja Zemlje, planete i staništa čovjeka, jednog od pripadnika umnih bića svemira.

Ne postoji, za sada, način da se pojmovno preciznije odredi i potpunije iskaže smisao ovako imenovana čovjeka, osim maglene i nesigurne duhovne slutnje koja u domeni umstvenog ne može prijeći dalje od praga samoopojne hipoteze koja se umu posreduje slikama iz nepoznatih i nedokučivih predjela duha.

Koštana posuda lubanje, ta kuglasta zdjela i posuda razuma, dobila je svoj konačni oblik mišljenjem kruga, slutnjom savršenog i vječnog, i tada je okončan rast lubanje. Biće je doseglo umnu moć *sapiensa,* kao i njegovi daleki rođaci objedinjeni u mirnoći, umnosti i savršenstvu kruga u kojem su se svi pojavili u davno i nespoznatljivo vrijeme.

Besmislena je slika koja bi oduzela Geometreju ovo veliko svojstvo koje mu pripada u krugu kozmičkog postojanja. Neumna bi bila slika pogrbljenog bića kojem bi se htjelo pridodati ovo svojstvo. Jer eno njega gdje s dvostruko manjom lubanjom koristi magijsku moć vatre a njegov slučajni pogled u nebo izazvat će samo krik straha, koji ga drži još duboko u zadimljenoj pećini gdje uz igru svjetlosti i sjenke pucaju kosti ulovljene životinje.

Ali i ovom biću pripada naše divljenje, jer on nije bogovima ukrao vatru kao što kaže priča o Prometeju, nego je njemu Um darovao vatru da u krugu postojanja bude njegovo biće a da mu postojanje bude ugodnije i toplije do ispunjenja njegove svrhe.

Slike nadumnih čudovišta i nadljudskih bića još su bezumnije. Rast lubanje umnoga bića može biti zamisliv samo po mišljenju savršenoga kruga, najsavršenije forme iznad koje nema druge savršenije, kao što konačnost ne može biti konačnija niti beskonačnost beskonačnija. Zato ne postoje nadljudi, već samo umstvena bića geometreji, sinovi sveprisutnog i svemoćnog Uma čija beskonačna moć izbija iz najmanjih točaka savršenoga kruga.

Sinovi Uma i potomci Geometreja zaboravili su ono što im je velika Majka i uzvišena žena poručila u davna vremena. *Slijedite Zakon Uma, djeco moja, poštujte moć nebeskog kruga i neka blaga i topla bude sila vašeg koplja a pravedna neka je strijela iz vašega luka.*

U početku je vladala umnost, unatoč okrutnoj surovosti i elementarnoj borbi za opstanak u moćnoj prirodi i uz nepoznate zakone rodne planete. Na takvim temeljima um je krenuo jedino mogućim pravcem te je, koristeći svoju nadmoćnu inteligenciju, potražio svoj vlastiti smisao koji ga dovodi u sklad sa slutnjom o prvom i jedinom izvoru svoje umstvenosti, na čiju je sliku i priliku i on stvoren, kao najumniji stvor među svim stvorovima u krugu postojanja. Ovo nije bilo znanje onako kako ga mi danas imamo i kako ga poimamo, jer je slutnja bila iznad obožavanja pojava prirode s kojom je bio sjedinjen. Bila je to umstvena slutnja onog nečeg što su kasniji filozofi izricali kao nešto što se može misliti ali ne iskazati, nešto neizrecivo. Ali to, kroz ljudski govor neizrecivo, nešto je što nije oblast znanja, nego i duhovna, gotovo božanska slutnja, da ima i da postoji to nešto neizrecivo, po kojem možemo vjerovati u vrhovno načelo, apsolutni Um i svestvoriteljski Duh, prvi pokretač cijelog postojanja i svih njegovih krugova.

To je ona točka u kojoj se stvaralački duh po uzoru na svog Stvoritelja pojavljuje kao biće uma i u kojoj ljudska inteligencija kao biološka snaga ide do one granice kojoj mjeru postavljaju duh i um. Bez toga biće bi samom sebi pripravilo bezdušan, bezuman, hladan i otuđeni svijet u kojem *ratio* ide bez uma i duha i kada racionalno djelovanje hoće pod svaku cijenu riješiti egzistencijalnu strepnju, umnožavajući strah i strasti.

Ali ta točka, koja je u vremenu Geometreja napravila crtu dugačku više od trideset milenija, bila je prekinuta, napuštena i zaboravljena prije devet tisuća godina i ona se približno poklapa s prelaskom zrelog neolita i brončanog doba u zrelo brončano i željezno doba i veliku antropološku smjenu vladavine umstvenog principa, što smo kasnije nesvjesno zvali vrijeme matrijarhata.

Slutilo se valjda da je izgubljeno nešto sudbonosno važno za naš ovozemaljski smisao. Prevlast *ratia* nad umom dogodila se ujedno i kao smjena matrijarhata patrijarhatom i tada su od prvih staništa ljudskih zajednica, od njihovih zavičaja i domovina, nastala prva kraljevstva i carstva. I čovjek Geometrej tada je zaboravio samog sebe, izgubio zavičaj i domovinu, izgubio svoj naslućeni raj.

I kada je glas velike Majke i uzvišene žene odzvanjao prostorima zemaljskog kruga, dok je njezin um zračio sigurnost i mir, Geometreji su znali da bistro oko, vješta ruka i sila razuma imaju snagu u krilu žene i u svjetlosti sunca.

A onda su to zaboravili, i umjesto vlastite moći, hladnom silom mača označili su granice uvijek im malog komada zemlje, vječno žednog krvi i gladnog ljudskog mesa. Najsilniji, u težnji za vlašću, na krvavo koplje naboli su čitave kriške domovine i to su oholo prozvali imperijom.

Ali ovo je možda i kraj puta doveden do svoje zadnje konsekvence.

Osvješćenje bi moglo biti stravično i spasonosno. I nije grijeh u tome što je čovjek ubrao jabuku spoznaje, a posebno ne u tome što je vatru krao bogovima, već je to bila izlika da samog sebe prikuje na Kavkaz i da samom sebi ljudožderski pojede komad tijela.

Njegov smrtni grijeh je zaborav uma i duha gdje su *ratio* i strasti stali ispred njegova bića, a sve ono što se zove civilizacija prestalo je biti po umu prosuđivano i mjereno.

Treba pogledati otvorenih očiju i bistra uma u sve što je ovaj inteligentni bezumnik i zaboravljeni Geometrej priskrbio svojem rodu u ovo kratko vrijeme povijesti i odmah vidjeti da su šanse neizmjerno velike, ali nažalost vremena je ostalo malo. Ovaj naraštaj čovjeka mora se sjetiti svoje domovine, velike Majke, uzvišene žene ljepote uma i snage duha, mora se sjetiti svojeg oca Geometreja. I ako povijest ima kraj, postojanje nema kraja, jer za razliku od povijesti ono nije u moći čovjeka, ono je u moći Uma. Bit će neko drugo zbivanje čovjeka, valja vjerovati da će biti »vrijeme Geometreja«.

I čut će se ponovno glas velike Majke kao i nekada:

»Slijedite zakon Uma, djeco moja, poštujte moć nebeskog kruga i neka blaga i topla bude sila vašeg koplja, a pravedna neka je strijela iz vašeg luka«.

Zdrav duh mogao je čuti i jednog Geometreja našeg vremena. Nije se tako zvao, ali je to bio po svojem duhu i umu. Živio je u gradu na velikoj rijeci Dunavu. Mislio je, dok su mjesecima po njegovom gradu i domovini padale čelične strijele i plamene rakete, što je to zapravo čovjek, zemlja, zavičaj, grad i domovina. I, dok je imperija svojom silom proždirala grad i domovinu, njezina moć je ustajala među ljudima, budio se duh i um neustrašivog Geometreja. I kako su se samo diljem silnog svijeta prepali Geometreja, jer eno gdje u jednoj lijepoj zemlji Geometrej uči Adama što je to moć uma, ljubav duha i domovina. Vidio je Geometrej tada gdje su strašni konjanici proboli veliku glinenu zdjelu iz koje su iscurili plodovi zemlje.

Zatim su svojim krvavim kopljem probili utrobu ženi kako bi još jednom utvrdili zaborav da je topla utroba prvi krug svijeta i prva domovina.

U utrobi grada pjevali su potom kanibalske pjesme a umjesto žene slutio se samo vršak koplja i ledena santa bezdušna svijeta.

Mislio je on također kako je moć čovjeka zaboravljena, kako se skrila duboko u umu u duhu grada, u tijelu žene, u jeziku povremene istine i ljepote, u zanosnoj pjesmi vrijedna ratara, u sjetnoj pjesmi ribara i mornara, u tužnoj pjesmi sužnjeva. Spoznao je također i veliku šansu koja se pružila prije dva milenija, kada je Um poslao svog najvećeg Sina da svima djelom pokaže što je ljubav, istina i dobrota. Tada je umjesto kuće Geometreja ponovno stvorena imperija i carska palača puna sjaja, raskoši i bijednih bića.

Njegova je majka učila čovjeka da je ljubav bezgrešna, a da je grijeh u klanjanju silnicima, obmanama i lažnim bogovima. Kako poruka velike Majke nije shvaćena, pitao se jedne noći Geometrej kraj hladnog i krvavog Dunava.

Osjetio je Geometrej tada kako u dubini njihovih bića nastaje riječ i djelo u skladu i suglasju s misaonim krugom u čijem je središtu za svakog čovjeka, maternica, zavičaj domovina i kuglasta zemlja. Moć Geometreja pročula se tada do kraja svijeta i ispunila zemaljski krug. Ona je skupila stručnjake iz cijeloga svijeta, te vladare iz svih imperija, udružila i razvrgla mnoge saveze, te skinula maske lažnih kršćana i bezdušnih humanista.

I kada su riječi stale, zadnja slika šiknula je kao veliko svjetlo što razdire guste velove milenija. Vidio je tada da nije prvi stajao kod hladnog i krvavog Dunava, već da je tu nekad kod plave bistre vode bila vučedolska naseobina, jedno od posljednjih staništa Geometreja. I baš mu je tada došla u sjećanje priča zaboravljena iz davnih vremena.

Na ravnini uz rijeku, podalje od kuća, selo je igralo kolo, a u sredini su bili kao i uvijek rumeni plodovi jabuka. No, te je godine bilo pravo čudo i slatki plodovi rodili

su trostruko više. Tada je velika Majka, obradovana plodovima Uma, zatražila da na okruglom tragu što ga u pijesku ostavlja ljudski krug razigranog kola, muškarci stave bijele kamenove kako bi se dobro upamtila godina velikog dara prirode i Boga.

Ostala je na pijesku pokraj Dunava velika bijela kružnica koju su uskoro primijetili došljaci iz nebeskog kruga. I tada su vidjeli sjajni disk kako leti, okruglu lađu iznad znaka kruga. Nisu osjetili nikakav strah već samo silno uzbuđenje, divljenje i radost i nitko nije pao ničice, jer došljake su vidjeli na svoju sliku i priliku, ponudili im zrele i sočne jabuke.

Kada su vidjeli njihovu kružnicu, oni su im bez riječi pokazali kako se ona mjeri a potom smireno vidjevši prave znakove uma i djela razuma podigli su svoju lađu prema zvijezdama. I dobro su svi zapamtili poruku velike Majke:

»Slijedite zakon Uma, djeco moja, poštujte moć nebeskog kruga i neka blaga i topla bude sila vašeg koplja, a pravedna neka je strijela iz vašeg luka«.

Nisu mnogo puta dolazili naši rođaci geometreji iz svemira, a kada su i bili prije tri tisuće godina, nisu našli vedrog rođaka koji ide njihovim stopama s punom zdjelom jabuka nego samo jadnog i uplašenog Ezekijela.

Bila je ovo zadnja slika našeg Geometreja prije nego što mu je nož bezumnika prekinuo san, a mnogi zločinci i vladari oprali su krvave ruke i znoj straha skinuli sa čela, ne znajući da ovog puta neće dugo slaviti imperija ludila i tame, jer joj slijedi strašna i *neumitna* propast.

Za našeg hrabrog Geometreja, grad i domovinu ima još nade, jer ponovno će doći svemirska lađa da sleti na Otok Mira u sredinu bijelog grada kao vučedolska zdjela, kao maternica, a ljudi će ponovno donijeti sliku Majke s kamenih vrata.

Najumniji Geometrej našega doba u sredini zemljinog kruga, i u njemu milijun krugova u zemlji Geometreja, kazat će izgubljenom svijetu posljednje riječi njene utjehe i nade:

»Slijedite zakon Uma, djeco moja, poštujte moć nebeskog kruga i neka blaga i topla bude sila vašeg koplja a pravedna neka je strijela iz vašeg luka«.

Bit će to povratak Geometreja na kraju povijesti i na smjeni milenija.

Timjana MAHEČIĆ

Ranom proljeću

Još su crna gola debla
Još su blatni šumski puti
Tek ponegdje jaglac žuti
Tvoj dolazak sneno sluti.

Na proplanku pokraj sela
Zelen sag je trava splela
Tu i tamo jaglac žuti
Tvoj dolazak nježno ćuti.

Zvonimir DESPOT

Braća hrvatskog zmaja u NDH

Uvod

»PRO ARIS ET FOCIS DEO PROPITIO«[1] geslo je pod kojim je davne 1905. godine osnovana Družba Braća Hrvatskoga Zmaja[2], čije djelovanje traje već 89. godinu. Široj je javnosti njezino djelovanje gotovo nepoznato. Braća slove kao ekskluzivno i tajno društvo. Nepovjerenje hrvatske javnosti prema tajnim društvima, masonskim ložama i sl. udrugama, uzrokom je da se i ovo staro udruženje, koje vodi brigu o njegovanju hrvatske povijesne i kulturne baštine, poima gotovo kao masonska loža. Ali, kao što i sami zmajevi kažu, osnovna razlika između njih i masona je u tome da je njihov rad u cjelosti dostupan javnosti, dok s masonskim ložama nije tako.

Ovdje će biti riječ o djelovanju Družbe u razdoblju od 1941-1945, kako bi pokazali da se BHZ nisu ogriješili o čast hrvatskoga naroda, kako je u obrazloženju presude o njezinom ukidanju napisano 1946[3], već upravo suprotno. Družba je u ovom nesretnom povijesnom razdoblju hrvatskoga naroda htjela očuvati i svoj identitet i svoj ponos, uvijek ustrajući na načelima na kojima je utemeljena. Najviše će biti riječi o pokušaju tadašnjih vlasti da od Družbe osnuju neku aristokratsku organizaciju, mijenjajući joj ime u Viteški Red Hrvatskoga Zmaja 1941[4], s čime se najveći broj članova Družbe nikada nije složio.

Kratka povijest družbe

Ova je Družba prije svega hrvatska kulturna organizacija, čije su osnovne djelatnosti: održavanje živom uspomene na hrvatske kulturne radnike i na važne događaje iz povijesti hrvatskoga naroda, što se u prvom redu manifestira podizanjem spomenika, spomen-ploča i sl. obilježja; gajenje svijesti o potrebi i dužnosti socijalnog rada; njegovanje ljubavi prema vlastitom narodu, uz poštovanje prema svim drugim narodima, religijama i kulturnim vrednotama[5]. Njezin obredni sedmokraki svijećnjak simbolizira sedam osnovnih djelatnosti Družbe: pravo i gospodarstvo, umjetnost i književnost, teologiju i karitas, prirodoslovlje i medicinu, povijest i predaju, prosvjetu i pedagogiju te kulturnu baštinu.

BHZ osnovana su 16. studenoga 1905. zalaganjem povjesničara Emilija Laszowskog i književnika Velimira Deželića. Braća su 1907. uspjela za svoje sjedište dobiti staru kulu Kamenita vrata, koja je bila predviđena za rušenje i tako su je spasili. U njoj su osnovali Gradsku knjižnicu i Muzej grada Zagreba, a 1909. osnovano je i Društvo za spasavanje[6].

Družba se brinula za očuvanje grobova mnogih hrvatskih velikana, no najveće postignuće zacijelo je to što je 1907. pronašla posmrtne ostatke hrvatskih narodnih mučenika, bana Petra Zrinskoga i kneza Frana Krste Frankopana. Ležali su zaboravljeni na groblju u Bečkom Novom Mjestu. Braća su se pobrinula da se 1919. njihove kosti prenesu u Zagreb i smjeste u katedralu, gdje se i danas nalaze[7].

BHZ spasili su i dva stara grada: Ozalj, koji je u srpnju 1928. hrvatskom narodu darovao knez Albert Thurn Taxis, a Družba ga preuredila i osnovala u njemu muzej i knjižnicu, te staru gradinu u Bakru, koju su stekli 1935, ali nadošle ratne neprilike nisu dozvolile da i taj grad uredе.

Inicijativom BHZ 1910. osnovano je Zemaljsko povjerenstvo za očuvanje umjetničkih i historijskih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji[8], 1912. počinje s radom Pučko sveučilište, a 1919. osnovan je etnografski dio Hrvatskog narodnog muzeja[9].

Od 1907, kada je postavljena prva spomen-ploča, pa do danas BHZ su diljem Hrvatske, kao i izvan nje, postavili preko 200 spomen-ploča i spomenika zaslužnim ljudima i događajima iz hrvatske povijesti. BHZ bili su posebno aktivni u vrijeme obilježavanja tisućite obljetnice hrvatskoga kraljevstva 1925. U spomen na tu veliku obljetnicu u Duvnu[10] je izgrađena bazilika, na mjestu gdje je 925. okrunjen prvi hrvatski kralj Tomislav[11].

Za II. svjetskog rata, uspostavom NDH, vlasti su od Družbe pokušale stvoriti nekakvu aristokratsku organizaciju, preimenovavši je u Viteški Red Hrvatskoga Zmaja. »Ideja o VRHZ rodila se u glavama nekih bivših austro-ugarskih časnika i plemstva, koji su uspostavom NDH bili rehabilitirani«[12]. Većina članova nikada tu ideju nije primila kao svoju. Došlo je do pasiviziranja u radu i otpora da se u Družbu prime neki od čelnika režima. Svakako najpoznatiji primjer jest pokušaj da se u BHZ primi tadašnji ministar kulture i književnik Mile Budak.

No, pravi problemi za Družbu počeli su nakon 1945. Kao i sve organizacije slična karaktera, BHZ temeljito je provjeravala Anketna komisija. Nakon pomnih ispitivanja, zaključeno je da djelatnost BHZ nije bila usmjerena protiv naroda te da Družba nije surađivala s okupatorima. Ova ocjena ulila je ponešto nade tadašnjim članovima da će moći nesmetano nastaviti rad, pogotovo što je puno kulturnog blaga teško stradalo tijekom rata. No, to su ostale samo lijepe želje. Učvrstivši se, komunističke su vlasti zabranile sve organizacije koje se nisu uklapale u organizaciju društva po njihovoj shemi. Tako je i Družba zabranjena odlukom Ministarstva unutrašnjih poslova NR Hrvatske 4. ožujka 1946, uz obrazloženje da se Družba ogriješila o čast hrvatskoga naroda[13].

Tek nakon 44 godine zabranjena djelovanja, Družba je uspjela obnoviti svoj rad[14] 16. studenoga 1990, na dan kada je i osnovana.

Hrvatski zmajevi u NDH

1. Borba oko imena

Problem oko imena BHZ počeo je donošenjem Zakonske odredbe 19. studenog 1941, kojom je Družba ukinuta[15] i njezinom pravnom nasljednicom postao je VRHZ. Ta Odredba sadrži pet dijelova: donosi se odredba o osnivanju i djelovanju na cjelokupnom teritoriju NDH, govori se o zadaćama Reda[16], određuje se izrada Ustava Reda po kojem će on vršiti svoju zadaću, ukida se Družba BHZ i njezina cjelokupna

pokretna i nepokretna imovina postaje vlasništvom VRHZ te se određuje način stupnja na snagu ove Odredbe i njezina provedba.

Na temelju Odredbe, Poglavnik Ante Pavelić donio je odredbu o imenovanju osnivača VRHZ: Slavko Kvaternik, Milan Ivšić, Maksimilijan Juranić, Alfred Makanec, Marko Lamešić, Viktor Mohr, Milan Prausperger, Ivan Regjeo, Milutin Mayer, Mile Starčević i Mato Zuvičić[17].

Povodom donošenja tih odredbi, 19. studenoga se odmah sakupilo mnoštvo zmajske braće u zmajskoj kuli nad Kamenitim vratima, gdje su proslavili 36. obljetnicu Družbe i saznali novosti o njihovoj Družbi. Tim povodom zapisao je Viktor Mohr, meštar protonotar, ovo: »U mome srcu gajim toplu želju, da zmajska braća i za u buduće ljutomorno očuvaju i istinski gaje bratstvo, najjače oružje i snagu Hrvatskoga Zmaja, jer će u nepomućenoj bratskoj slozi zmajska braća u službi za Boga i Hrvatsku biti u stanju sve iz sebe da dadu svojoj domovini i svome rodu kojem su svim srcem i dušom odani«![18]

Međutim, ushit članova Družbe nije bio dugog vijeka. Ubrzo su zmajska braća uvidjela da su postali, odnosno da vlast želi da oni postanu marioneta u njezinim rukama, namećući Redu svoje ljude i svoje ideje i ciljeve. Najupečatljiviji primjer uplitanja vlasti u rad Družbe jest već spomenuti pokušaj da režim u Red progura poznatog književnika, ali tada i političara, Mile Budaka. Nitko nije osporavao njegov rad na književnom polju, ali on je uz to bio i u vrhu državne vlasti. Tako je Malo vijeće 17. svibnja 1944. odbacilo njegovu molbu za primitak u VRHZ kao bespredmetnu[19]. Glavni razlog odbijanja bio je taj da se htjelo pokazati da se Družba ne miješa u politiku, pa je zbog toga morala žrtvovati i jednog takvog uglednog književnika. Nakon toga, država više nije pokušavala nametati članove. Vrhunac nezadovoljstva državnom politikom prema Družbi bio je okarakteriziran ostavkom Velikoga meštra Milutina Mayera, koji je tu dužnost vršio od 1936. Mayer je ostavku dao već 7. svibnja 1941, ali je zamoljen da ostane na dužnosti do održavanja Glavne skupštine[20].

Na temelju Zakonske odredbe o osnivanju VRHZ, 16. studenog 1942.[21] donesen je Ustav VRHZ. Odobren je od ministra narodne prosvjete Mile Starčevića, a sastojao se od slijedećih dijelova: ime i sjedište; svrha; unutarnji rad; članstvo; ogranci VRHZ; prava redovitih članova; prava počasnih članova; dužnosti članova; dobrotvori; uprava; riznica; sabor; zmajski sastanci; stijeg, grb i znak VRHZ; svečana isprava, zmajsko ime, osobni znak i znak zmaja; stegovni propisi i sud; odlikovanje VRHZ; istup; trajanje Reda; prijelazne odredbe.[22]

Nakon donošenja Ustava, moralo se prići izboru Velikoga meštra. Na 1. zborovanju Velikoga vijeća izabran je za tu dužnost Mate Zuvičić, ali se zbog bolesti zahvalio na izboru i odbio.[23] Nakon ponovnog izbora, za Velikog meštra VRHZ izabran je Mladen Deželić, sin osnivača Družbe Velimira Deželića,[24] te je ustoličen 28. ožujka 1943. Osnovna intencija novoga Velikog meštra bila je ta da spasi Družbu od uplitanja režima. Zato je odmah pokrenuo inicijativu da se Družbi vrati njezino staro ime pod kojim je i osnovana. Tako je uputio Ministarstvu narodne prosvjete dopis s prijedlogom koji je usvojen među zmajskom braćom, a odgovor je došao ubrzo i bio je pozitivan. Ministarstvo je svojim dopisom pozvalo Družbu da predloži Pravila Družbe BHZ.[25] Ministarstvo unutarnjih poslova donijelo je prijedlog Zakonske odredbe o prestanku VRHZ i obnovi Družbe BHZ prema pravilima koja su vrijedila do 19. studenog 1941.[26]

Na sjednici Maloga vijeća, održanoj 15. studenog 1943, sastavljena su pravila po kojima bi do prijelaza sadašnje Malo vijeće moralo voditi privremenu upravu. »Tim rješenjem zadovoljio bi se veliki broj braće, gotovo čitavo bratstvo jer je svojedobna preobrazba u VRHZ učinjena bez znanja i bez saslušanja Meštarskoga zbora i Glavne skupštine Družbe BHZ«.[27]

2. studenog 1943. sazvana je sjednica Maloga vijeća zbog povratka starom imenu Družbe. Ministarstvo unutarnjih poslova priopćilo im je da je nespojivo da do Glavne skupštine upravu vodi sadašnje Malo vijeće. Zbog toga su predložene druge osobe za privremenu upravu: pročelnik Ivan Dacao te odbornici Krešimir Fibić, Mihovil Jug, Filip Hajduković, Ivan Laslević, Franjo Lučić i Josip Marković, kao i njihovi zamjenici Antun Gaglia, Lovro Kasić, Josip Nagy, Đuro Stipetić, Bartol Tomečak, Ferdo Trtanj i Viculin Jordan.[28]

Na sjednici Maloga vijeća, održanoj 22. studenog iste godine, prabilježnik Viktor Mohr je priopćio da je Prijedlog Zakonske odredbe za ponovnu uspostavu Družbe BHZ potpisan po ministrima unutarnjih poslova, pravosuda i bogoštovlja i riznice, te da predmet mora još doći pred Državni savjet.[29]

No, kako to često biva, dogodilo se i u pitanju vraćanja staroga imena Družbe BHZ. Kada su sve vanjske okolnosti i barijere bile prevladane, u samoj Družbi nije bilo dovoljno suglasnosti u zadnji tren, da se načini i taj zadnji korak u vraćanju imena. Naime, od samog preimenovanja Družbe 1941. postojala je i u njoj rovarila jaka oporba, koja je gledala samo neke svoje uskogrudne interese i s kojom je većina članova stalno dolazila u razne konflikte. To je bila ona ista oporba koja je i pridonijela, prema kazivanju dr. Antuna Bauera, preimenovanju Družbe. Zato je i bilo posve jasno da će se oštro usprotiviti vraćanju staroga imena. Toga se bojala i većina zmajske braće, a strah im je bio opravdan. Za pitanje vraćanja imena Družbi bila je sudbonosna sjednica Maloga vijeća 12. siječnja 1944. Na toj je sjednici zmajski brat Marko Lamešić dao mišljenje, da bi u slučaju razmimoilaženja mišljenja moglo doći do nesuglasica među braćom, »te bi se naša želja da se vratimo našem starom nazivu na izvjesnom mjestu mogla po nas tumačiti na način po nas neugodan«.[29/1] Stoga je predložio da se za sada ta stvar ne forsira i na daljnje da se njemu prepusti. Obzirom na bogati, čisto kulturni rad u hrvatskom narodu, Malo je vijeće silom prilika, u interesu da se sačuva prošlost, primilo savjet brata Marka. Tako je cijela stvar ostala kod Državnog savjeta, čekajući rješenje u nekom povoljnijem trenutku.

2. Rad na kulturnom polju

Kao i u svakom ratu, neizbježna posljedica ratnih razaranja uvijek je i uništenje ili oštećenje neprocijenjiva kulturnog blaga, a uz to zamre i svaka kulturna aktivnost. BHZ su vlastitim samoprijegorom nastojali što više blaga zaštiti od razaranja, a opet ne ostaviti narod u kulturnom mrtvilu. I uvijek je intencija bila samo kulturne naravi, prožeta nacionalnom sviješću, a ne držanje političke linije. Jedino tako je Družba i mogla, neovisno o svakoj instituciji, raditi prema svojim zacrtanim nakanama i htijenjima. I zato ima neprocijenjivu zaslugu.

Jedna od prvih aktivnosti u novoj državi (zapravo je to bio samo nastavak zacrtanog plana) bila je inicijativa da se nastavi obnova Ozlja, grada kojega su BHZ

dobili u trajno vlasništvo 6. srpnja 1928. od vlasnika grada, Alberta Maria Lamorala kneza od Thurna i Taxisa.[30] Cilj je bio proširivanje Muzeja Zrinskih i Frankopana koji je osnovan 1929. godine, pa je trebalo izdvojiti sve predmete koji nisu u vezi s uspomenom na ovu obitelj i njezinu povijest. Međutim, 1942. su i u ovom kraju izbili ratni sukobi, tako da se je u studenome 1942. iz grada otpremio znatan dio zbirki, što je izveo tadašnji kustos Muzeja, dr. Antun Bauer. Tako su se zbirke povjerile raznim institucijama na čuvanje ili izlaganje. Time je zastao i rad na obnovi, koji se imao nastaviti kada se normaliziraju prilike.

1943. dana je od strane BHZ pobuda za iskapanje staroga grada u Podsusedu, te je inicirano podizanje spomenika Ocu domovine Anti Starčeviću osnivanjem odbora za provedbu te inicijative, pod vodstvom Vcl. meštra Milutina Mayera.[31]

Na poticaj zmajskog brata Leandra Brozovića, nabavljena je i 15. kolovoza 1943. svečano otkrivena u Koprivnici spomen-ploča hrvatskom pjesniku Antunu pl. Nemčiću Gostovinskom, na kući u kojoj je, među ostalim, napisao i svoje Putositnice. Dr. Brozović je u svom govoru naglasio da se »odavanjem pijeteta zaslužnom hrvatskom pjesniku Nemčiću, otkrivanjem spomen-ploče na njegovoj bivšoj kući, u vrijeme ratnih razaranja, posebno ističe naša konstruktivnost, jer dok se u sadašnje doba većinom ruši, mi eto gradimo!«.[32] Ploču je otkrio Ante Cividin, rekavši da »VRHZ vrši bez prekida i postojano svoj zadatak dižući spomenike i spomen-ploče zaslužnim muževima naroda hrvatskoga, čuvajući, spašavajući i obnavljajući povijesne spomenike njegove, izdavajući prigodna kulturna djela, održavajući u svojim prostorijama i u narodu kulturna predavanja i šireći misao svoga bratstva diljem naše hrvatske zemlje«.[33]

1944. godine je pribavljena pomoć Ministarstva pravosuđa kojom je omogućeno postavljanje krova na vrlo oštećene dijelove nekadašnjeg pavlinskog samostana u Lepoglavi, a osobito iznad prostora gdje se nalaze dragocjene freske iz XVIII. st, koje su djelomice rad vrsnog hrvatskog slikara Ivana Rangera.

Iznimni događaj zbio se 12. veljače 1944. Toga dana se ostvarila zamisao prenošenja zemnih ostataka sina jedinca velikoga bana i mučenika za slobodu Hrvatske Petra grofa Zrinskoga, Ivana IV. Antuna grofa Zrinskoga. Ivan je umro u zatočeništvu u Grazu, te je 12. studenoga 1703. pokopan u dominikanskoj crkvi u Grazu, današnjoj župnoj crkvi sv. Andrije. Toga dana, 12. veljače, izvršeno je otvaranje grobnice i njezino istraživanje, te ekshumacija i prijenos iz Graza u Zagreb, gdje je Ivan sahranjen u prvostolnoj crkvi. U spomen na taj događaj, postavljena je spomen-ploča u kapelici sv. Križa župne crkve, gdje je Ivan do toga dana počivao. Ploča je otkrivena 30. travnja 1944.[34]

Događaj koji se zbio 17. rujna 1944. bio je jedan od najvećih dostignuća u kulturnom radu hrvatskih zmajeva za vrijeme rata. Toga dana je zagrebački nadbiskup i hrvatski metropolita dr. Alojzije Stepinac[35] blagoslovio u katedrali povijesni spomen-natpis u spomen na 1300-godišnjicu pokrštavanja Hrvata. Tom svečanom činu prethodila je, za vrijeme svete jubilarne godine 1940/41, odluka Meštarskog zbora BHZ »da će u časni spomen 1300-godišnjice pokrštavanja Hrvata i besprekidne veze sa Svetom Stolicom u prvostolnoj crkvi zagrebačkoj podignuti veličanstveni spomenik«.[36] Osim spomen-natpisa u katedrali, Družba je zaključila da se i u njezinom povijesnom gradu Ozlju podigne oltar na podnožju srušene kapelice sv. Antuna, koju su podigli hrvatski ban-mučenik Petar Zrinski i banica Katarina prigodom rođenja

njihova jedinca Ivana, a na kojem će biti isklesan odgovarajući natpis. Rat i preobrazba Družbe u VRHZ onemogućili su tadašnjem Meštarskom zboru da taj zaključak provede u djelo. To se prije svega odnosilo na podizanje oltara u Ozlju. Međutim, VRHZ kao nasljednik BHZ mogao je postaviti spomen-natpis u katedrali. Odlučeno je da cijeli natpis bude ispisan slovima uglate glagoljice, iz razloga »jer Hrvati moraju čuvati i ljubiti svoje pismo, a sam oblik glagolskih slova djeluje u onom gotskom okviru drevne katedrale povijesno, stilski i estetski monumentalno. Glagoljica je uzeta i zato, jer je ona vezana uz uspomenu na plemenitoga kralja Dmitra Zvonimira (Baščanska ploča), vezana je s prezaslužnim redom naših dičnih benediktanaca, s našom drevnom književnošću i s uspomenom hrvatskoga biskupa u Ninu, kojemu je danas pravim nasljednikom zagrebački nadbiskup kao hrvatski metropolita. I upravo zato ta hrvatska narodna svetinja najbolje pristaje u monumentalnu zagrebačku katedralu. Dakle, natpis u glagolskom pismu postavljen je kao znak ljubavi hrvatskoga naroda prema svetoj vjeri i katoličkoj crkvi, koja je jedino hrvatskom narodu dozvolila uporabu narodnog, materinskoga jezika i narodnog pisma u liturgiji«.[37] Potporu toj zamisli dao je i sam nadbiskup Stepinac, a naročito ga je oduševio prijedlog da se taj spomenik izradi u povijesnoj hrvatskoj uglatoj glagoljici. Natpis se nalazi na cijeloj desnoj stražnjoj južnoj strani katedrale. Iznad natpisa se nalazi veliki Zmajski grb, a ispod njega je uklesan u starohrvatskoj uglatoj glagoljici ovaj natpis:[38]

SLAVA V VIŠNJIH BOGU!
NA SPOMEN
1300. GODIŠNJICE POKRŠTENJA
HRVATSKOGA NARODA
KOJI SE ZAVJERI NA VJEČNU
VJERNOST
PETROVOJ PEĆINI
PRIMIVŠI OD NJE OBEĆANJE
OBRANE
U SVAKOJ NEVOLJI
DRUŽBA
BRAĆA HRVATSKOGA ZMAJA
ČUVAJUĆI SVETINJE
PRADJEDOVA
PREPORUČUJUĆI HRVATSKU
DOMOVINU
VELIKOJ BOGORODICI
DCXXXXI MCMXXXXI
P.

Sažetak

Za ovaj sažetak je dostatno prenijeti Zapisnik izvanredne sjednice Maloga vijeća, održane 7. svibnja 1945. U njemu je u kratkim crtama opisan povijesni tijek rada Družbe od osnutka, a na poseban je način prikazan rad za vrijeme NDH, odnos vlasti

prema njoj i obratno te kako je Družba primila promjenu vlastita imena od strane vlasti. Tekst donosim u cijelosti.

»Veliki meštar je smatrao potrebnim, prije nego dode u Zagreb Vlada Federalne Hrvatske, sazvati članove Maloga vijeća na ovu sjednicu.

Konstatira, da je Družba BHZ, kao čisto kulturna institucija, kojoj je glavna zadaća čuvanje narodne starine, uvijek budno pazila da ostane vjerna intencijama osnivača i da vrši samo svoju čisto kulturnu zadaću odbijajući odlučno strančarsko-vjerske raspre, a poštujući svačije mišljenje.

Veliki meštar ističe nadalje, kako je zmajsko bratstvo, čim je moglo doći do riječi, izabralo slobodnom voljom Malo vijeće (upravu), u kojem nije bilo niti jednog člana ustaškog pokreta, da time sačuva svoju neovisnost o postojećoj vlasti. Uprava je morala upotrebljavati stalno različite zaštitne mostove, da sačuva našu vrijednu narodnu kulturnu ustanovu od uplitanja, često i agresivnih, sa strane pojedinaca koji su imali očito zadatak da prisile na suradnju s ustaškim poretom.

Daleko prezaslužni dio naših članova nikako se nije htio složiti s nasilničkim nam od vlasti imenom VRHZ, već je težio za našim starim imenom Družba BHZ, pod kojim smo često i pošteno djelovali od svoga osnutka 1905. godine bez prekida. Zato smo nastojali da nam se to ime opet povrati.

Nakon saslušanja i mišljenja prisutne zmajske braće donesen je jednodušno slijedeći

Zaključak:

1) Družba BHZ osnovana je godine 1905. dakle pred punih 40 godina, sa svrhom, da širi obrazovanost među svojim članovima, da njeguje među njima društvenost poučnim zborovanjima i zabavama, da podupire humanitarne i prosvjetne institucije i da održava spomen na proslavu hrvatskoga naroda i zaslužne njegove muževe, posvećujući poglavito brigu čuvanju narodnih starina.

2) 19. studenoga 1941. osnovan je VRHZ zakonskom odredbom broj CDXVI-Z-1941. po intenciji same vlade NDH bez konzultiranja Meštarskog zbora (uprave) i bez saziva Glavne skupštine Društva BHZ. 4. paragraf te zakonske odredbe određuje da osnutkom VRHZ prestaje postojati Družba BHZ, njezina cjelokupna pokretna i nepokretna imovina postaje vlasništvom VRHZ. Zemljoknjižni sudovi upućeni su pozivom na tu odredbu, da u zemljoknjižnim knjigama bez pristojbe izvrše prijenos vlasništva. Provođenje te zakonske odredbe bilo je povjereno Ministarstvu narodne prosvjete.

3) Nakon odobrenja Ustava (Pravila) i nakon konstituiranja nove uprave 1943. godine, poznavajući želju ogromne većine stare zmajske braće, nastojala je uprava (Malo vijeće) ishoditi da nam se povrati naše staro ime, Družba BHZ, pod kojim smo gotovo punih 38 godina u narodu i za narod mudro i požrtvovno djelovali na kulturnom polju.

Ta želja iznesena je i obrazložena po Velikom meštru nadležnom ministru narodne prosvjete dr. Mili Starčeviću, koji se složio s izlaganjem i uvažio želje zmajevaca te u tom smislu uputio Malom vijeću dopis broj 464/P. O. od 25, rujna 1943.

Prijedlog zakonske odredbe, kojim se imala ponovno uspostaviti Družba BHZ potpisali su već tadašnji nadležni ministri, te je čitav predmet imao biti konačno još odobren po Državnom vijeću, kako se to vidi iz zapisnika sjednice Maloga vijeća od 22. listopada 1943. Međutim, bivše Državno vijeće nije donijelo nikakve odluke, odnosno nije o tome obavijestilo našu upravu.

4) Umoljavaju se Emilije Laszowski kao prvi Veliki meštar i osnivač Družbe BHZ i sadašnji Veliki meštar dr. Mladen Deželić da odmah, čim to bude moguće, o svemu tome obavijeste nadležne faktore hrvatske federalne vlade, s time da se omogući daljnji nastavak rada stare Družbe BHZ.

5) Malo vijeće i prisutni članovi zaključuju da se zamoli nadležno ministarstvo Narodne vlade federalne Hrvatske, da privremenu upravu Družbe BHZ do glavne skupštine povjeri njenom osnivaču i prvom Velikom meštru bratu Emiliju Laszowskom sa slijedećim savjetodavnim odborom: dr. Franjo Bučar, dr. Mladen Deželić, dr. Antun Goglia, dr. Viktor Hoffiler, Mihovil Jug, Pavao Jušić, Ivo Košinski, Frane Pavlić, Zvonko Palić, Viktor Mohr i Marijan Runčević.

Ta privremena uprava imala bi prilagoditi Pravila Družbe BHZ intencijama Narodne vlade federalne Hrvatske, provesti reviziju članstva i sazvati glavnu skupštinu.«[39]

Bilješke

1. Za žrtvenike i ognjišta s Božjom milošću.
2. Dalje BHZ.
3. Zabrana Družbe BHZ od Ministarstva unutrašnjih poslova NR Hrvatske br. 7548/46 od 4. ožujka 1946.
4. Dalje VRHZ.
5. Vidi: Pravila Družbe Zmaja ognjenoga iz 1905. godine (tako se Družba prvotno trebala zvati).
6. To je preteča današnje Hitne pomoći.
7. Na spomen ove dvojice velikana, Družba je osnovala Kult zrinsko-frankopanski, koji je održavao uspomenu na njih.
8. Od 1918. Konzervatorski zavod.
9. Današnji Etnografski muzej.
10. Današnji Tomislavgrad.
11. Vidi: ZVONKO ŠTAUDUAR, *Hrvatsko slavlje na Duvanjskom polju*: Jutarnji list LXIII, 4481 (Zagreb 22. VII. 1924) 7.
12. KREŠIMIR KEDMENEC, *Antun Bauer: Ideale nam nisu uništili*: Nedjeljni vjesnik, LI (Zagreb 18. XI. 1990) 11.
13. Vidi br. 3.
14. Bilo je nekoliko pokušaja da se rad Družbe obnovi u komunističkom sistemu, ali bez uspjeha.
15. Zakonska odredba o osnivanju VRHZ Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja (ministar dr. Mirko Puk) br. CDXVI-2034-Z-1941. od 19. XI. 1941.- Zapisnik svečane izvanredne sjednice Meštarskog zbora BHZ od 19. XI. 1941.: Zapisnici sijela Meštarskog zbora BHZ od 27. IX. 1939-18. XI. 1941.
16. Zadaće Reda su: njegovanje hrvatske predaje i uspomene na prošlost hrvatskoga naroda: čuvanje i obnavljanje spomenika hrvatske prošlosti; čuvanje i oživljavanje uspomena na zaslužne Hrvate podizanjem spomenika, ploča i poprsja; odabiranje i okupljanje hrvatskih duševnih radnika; pomaganje kulturnih pregnuća i promičba cjelokupnog duhovnog života hrvatskoga naroda: vidi br. 15.
17. Poglavnikova odredba br. 2034-Z-1941. od 19. XI. 1941.: Zapisnici sijela Meštarskog zbora BHZ.
18. Zapisnik svečane izvanredne sjednice Meštarskog zbora BHZ.
19. Vidi: Zapisnik 2. sjednice Maloga vijeća od 17. V. 1944.: Zapisnici sjednica Maloga vijeća VRHZ.
20. Vidi: Zapisnik 18. sijela Meštarskog zbora od 7. V. 1941.: Zapisnici sijela Meštarskog zbora BHZ.
21. Vidi: Ljetopis VRHZ od 19. XI. 1941.-8. V. 1943. (uredio V. MOHR) (Zagreb 1943), 8.
22. Viteški Red Hrvatskoga Zmaja (Zagreb 1943), 3-11.

23. Vidi: Ljetopis VRHZ, 11.
24. Nav. mj.
25. Dopis Ministarstva narodne prosvjete br. 464/P. O. od 25. IX. 1943.
26. Vidi: Zapisnik 17. redovite sjednice Maloga vijeća od 12. I. 1944.: Zapisnici sjednica Maloga vijeća VRHZ.
27. Zapisnik 10. redovite sjednice Maloga vijeća od 15. X. 1943.: Zapisnici sjednica Maloga vijeća VRHZ.
28. Zapisnik 12. redovite sjednice Maloga vijeća od 2. XI. 1943.: vidi br. 20.
29. Zapisnik 15. redovite sjednice Maloga vijeća od 22. XI. 1943.: isto.
29/1 Zapisnik 17. redovite sjednice Maloga vijeća od 12. I. 1944.: isto.
30. I BACH, *Rad Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja oko čuvanja i skupljanja hrvatskih povijesnih spomenika*: Hrvatski zmaj (Zagreb 1944), 81.
31. Iz Viteškog Reda Hrvatskoga Zmaja: Hrvatski zmaj, 95.
32. Iz VRHZ, 96.
33. Nav. mj.
34. Nav. dj. 101.
35. I sam nadbiskup Stepinac postao je počasni član VRHZ »zbog osobitih zasluga, što ih je stekao za hrvatski narod, a u promicanju ciljeva VRHZ napose, sa zmajskim predikatom Od Bakačeve kule, vidi: Zapisnik o redovitom jesenskom zborovanju Velikog vijeća VRHZ od 18. XI. 1944.: Zapisnici glavnih godišnjih skupština BHZ od 24. IV. 1937-18. XI. 1944, 61.
36. Iz VRHZ, 101.
37. M. MAYER, *Veličajni spomen-natpis u Zagrebačkoj katedrali u slavu 1300-godišnjice pokrštenja Hrvata:* Hrvatski zmaj (Zagreb 1944), 63.
38. M. MAYER. *Veličajni spomen-natpis*, 63.
39. Zapisnik izvanredne sjednice Maloga vijeća od 7. V. 1945.: Zapisnici sjednica Maloga vijeća VRHZ nakon konstituiranja iza izbora na osnovu odobrenog Ustava od 17. III. 1943-8. V. 1945.

Izvori i literatura

A) *IZVORI*

1. Neobjavljeni izvori *Hrvatski državni arhiv — Arhiv Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja* Ljetopis Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja za jubilarnu radnu godinu 1940-1941. (tipkopis) (Zagreb 1941).
   Pravila Družbe Zmaja ognjenoga od 1905.
   Zapisnici Glavnih godišnjih skupština BHZ od 24. IV. 1937-18. IX. 1944.
   Zapisnici sijela Meštarskog zbora BHZ od 27. IX. 1939-17.III. 1943.
   Zapisnici sjednica BHZ od 5. X. 1931-24. II. 1942.Zapisnici sjednica Maloga vijeća VRHZ nakon konstituiranja iza izbora na osnovu odobrenog Ustava od 17. III. 1943-8. V. 1945.
2. Objavljeni izvori
   Ljetopis Viteškoga Reda Hrvatskoga Zmaja od 19. XI. 1941-8. V. 1943. (uredio VIKTOR MOHR) (Zagreb 1943.)
   Viteški Red Hrvatskoga Zmaja (Zagreb 1943.)

B) *LITERATURA*

IVAN BACH, *Rad Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja oko čuvanja i skupljanja hrvatskih povijesnih spomenika*: Hrvatski zmaj (Zagreb 1944), 79.83.

LINA A. HORVAT, *Prilozi povijesnom razvoju čuvanja umjetničkih i kulturno-povijesnih spomenika u Hrvatskoj*: Časopis za hrvatsku povijest 11, 1-2 (Zagreb 1943) 100-126.

Hrvatski zmaj. Glasilo VRHZ (Zagreb 1944).

KREŠIMIR KEDMENEC, *Braća Zmaja Ognjenoga:* Start, 576 (Zagreb 16. II. 1991) 29-31.

MILUTIN MAYER, *Veličajni spomen-natpis u zagrebačkoj katedrali u slavu 1300-godišnjice pokrštavanja Hrvata:* Hrvatski zmaj (Zagreb 1944), 57-64.

BORIS PRISTER, *U Zagrebu obnovljeno društvo Braća Hrvatskoga Zmaja*: Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 3-4 (Zagreb 1990) 35-37.

Đuro BOŠNJAK

(Ne)povratna karta drugog razreda

Proljetno je i prohladno rano jutro. Mnogi još spavaju ili se zadovoljno protežu u toplim posteljama. Jer, danas je nedjelja, dan Gospodnji, nikamo ne treba žuriti. Samo putnici poput mene ustadoše rano, ne bi li uhvatili mjesto u prvom vlaku za našu metropolu.

Tek što se udobno smjestih u već ugrijani odjeljak brzog vlaka, s namjerom da dio puta prespavam, ili barem drijemam, jer Bože moj, do Zagreba imam još dobrih šest sati vožnje, protekne li sve u redu. Pogled kroz prozor otkriva mi predgrađe Broda u osvit zore. S lijeve strane golemo skladište drvne industrije s gomilom još neispiljenih trupaca čuvene slavonske hrastovine. S desne strane, kao u ubrzanom filmu, promiču stambene zgrade radničke četvrti. U daljini se nazire i postaje sve veća poslovna zgrada slavonskog industrijskog giganta »Đure«, kako ga ovdje u žargonu nazivaju.

Vlak počinje usporavati, ulazimo u stanicu. A ovdje!?! Cika, vika, guranje, grube riječi, psovke... Zavaljen u udobnu sjedalu gledam kako svi žele odjednom ući. Naravno, nastaje čep na vratima. Opet vika, guranje, psovke, mahanje rukama po zraku... Čije li su to šake i kome su namijenjene u toj gunguli? A i puno djece je tu. Neka od njih su još bunovna i pospana, neka cendraju, držeći se materama za skute, a ona malo veća tupo i nezainteresirano gledaju kao da ništa ne vide, a čini mi se i ne shvaćaju.

»Čep« na vratima je popustio ili jednostavno puknuo. Ljudi kao mahniti jurnuše hodnikom. Pravi stampedo. U »mojem« kupeu još su dva slobodna mjesta. Na vratima se pojavi postarija žena sa zavežljajem preko ramena. Za ruku drži djevojčicu, od deset – dvanaest godina... Odjevena u muslimansku nošnju. Karakteristično vezana šarena marama, neki čudni odjevni predmet za kojeg nisam mogao odgonetnuti ubraja li se u kaputić, jaknu ili iznošeni muški sako, a ispod toga karakteristične dimije s cvjetnim uzorkom...

– Ima li koje slobodno mjesto?!

Od nas četvero nitko »ni mukaet«. Svi smo, kao dremljivi i pospani, ili pak zauzeti nekim dubokim razmišljanjima. A svi smo je na vratima odmjerili od glave do pete. Na facama im vidim, a vjerojatno se isto vidi i na mojoj, prezir i neizgovoreno pitanje: »Zar baš tu moraš zanovijetati«?... A priprosta žena, izgleda pročitala našu šutnju i ponovi pitanje.

Više reda radi negoli iz stvarne uljudbe ili samilosti, procjedih kroz zube:

–Ima gospođo, ova dva su slobodna. Izvolite samo.

Rastapam se od hinjene finoće. A žena, iako je skromno odjevena ni slučajno nije glupa. Na moje oslovljavanje s »gospođo« samo me je ošinula pogledom i nijemo mi odgovorila:

»Ma tko te... Ionako ću ući... Nije to tvoja privatna prćija, pitam samo reda radi... Da vidim kakvi ste vi to ljudi...«

Ulazi ona s djevojčicom, a za njom još dvije mlade žene s djecom u naručju i dječačićem od kojih sedam – osam godina... Njih tri odrasle žene s četvero djece, svaka s putnom torbom i najlonskim vrećicama... i sve to na ova dva slobodna mjesta...

Gledam »stare« suputnike. Na licima prezir prema pridošlicama i gnjevni pogledi upućeni u mom pravcu. Kao da mi govore:

»Koji te jarac vukao za jezik? Kad si se već »izlajao« zar nisi mogao reći – zauzeto, i mirna Bosna! A ovako?! Sad se svi moramo tiskati kao sardine, sve do Zagreba. To ti je kad netko izigrava finoću na tuđi račun...«

A pridošlice?! Po dvoje se stisnulo na jednom sjedalu, djeca na koljenima, a djevojčica i dječak pokušavaju podijeliti jedno od dva slobodna mjesta. Normalno, bez uspjeha. Ubrzo je pronađeno spasonosno rješenje. Dječak se objesio baki na koljena i čeka smjenu. Kad se djevojčica malo odmori, zamijenit će uloge. Plus varijanta kad netko od fine gospode izađe popušiti na hodnik. Onda je to pravi komfor...

Starica uzdiše, oči joj suze, mlade mame odsutno gledaju kroz prozor i gotovo mehanički ljuljaju djecu da bi zaspala, a na ovo dvoje odraslijih nitko se i ne obzire... A djeca, kao djeca. U početku mirno podnose situaciju, ali što je putovanje duže njima biva dosadnije. Sad su gladna, sad su žedna... Ne mogu više ni sjediti na miru. Trče tamo, amo. Izlaze na hodnik, guraju se, gaze po nogama... Mali se čak i »obezobrazio«. Gura se i viče:

– Miči se!

Gledam ga i mislim: »I to mi je odgoj! Bosanski«! Već se spremam održati mu moralku. Podučiti ga lijepom ponašanju... Ali, proradi moja savjest i pozva me na red: »Ta on je još dijete. Dijete kojemu je tako naglo prekinuto djetinjstvo. A tko zna gdje mu je sada otac? Je li još uopće živ i hoće li jedan drugoga još ikada vidjeti«? Jer, u Bosni je upravo počeo rat, a oni su među prvima koji pokušavaju naći spas u izbjeglištu.

Postaju mi jasni njihovi tupi pogledi, neprekidno staričino uzdisanje i umoran izgled djece... Izvadiše povratne karte za nepovrat i krenuše na Zapad. Misle, računaju, nadaju se... smirit će se to ubrzo a do tada će biti na sigurnom. Među raskošnim svjetlima velegrada. Koje li gorke zablude! Umjesto toplih hotelskih soba i sveg zapadnog blagostanja, čeka ih i opet vagon na slijepom kolosijeku bezimenog perona i neizvjesnost...

Ako im se malčice posreći, otići će nekamo u zapadnu Europu, možda i dalje, a do tada morat će se zadovoljiti konzervama iz humanitarne pomoći... Jer gorka je činjenica da je Zapadu lakše i elegantnije isprazniti svoja skladišta i riješiti se svojih viškova, nego li pomoći unesrećenima i primiti ih k sebi... A možda se i boje onečišćenja nacije, ili ne daj Bože rase i klase... Samo se vi Balkanezi tucite i ratujte. Dat ćemo mi vama sve što nama pretekne, moramo se riješiti otpada, trebamo sačuvati ekologiju... Samo nemojte dolaziti nama. Ne bi bilo zgodno! ...Ipak smo mi dvije civilizacije! Razumijete?!? ...Ostanite tamo gdje jeste, ni na nebu ni na zemlji...

Prebirem tako po svojoj nutrini. Razmišljam. Putujemo istim vlakom. Ja svome domu, djeci koja me čekaju. A oni? Kamo? U koju neizvjesnost? Koju perspektivu? Perspektivu gimnastičke dvorane ili vagona na slijepom kolosjeku... U prebiranju po svojoj nutrini pokušavam naći barem nešto sućuti i razumijevanja... Hvala Bogu, pronašao sam nešto, gotovo mehanički guram ruku u svoju putnu torbu i vadim jabuku. Pružam je dječaku. Mali me gleda s nevjericom. Neodlučan je. Pokušavam se

nasmiješiti iako nisam siguran jeli to osmijeh ili grimasa, jer nešto me steglo u prsima, grlu... Jedva protisnem:

– Izvoli sinko, samo izvoli, osvježi se malo. A evo i mjesta, lezi malo...

I ne čekam odgovor, ustajem, doslovno guram jabuku u dječje ruke i izlazim na hodnik...

– Hvala gospodine!

Iza leđa čujem troglas: dječji piskutavi, glas odrasle žene i staričin... spontano izgovoren kao po dogovoru. Okrenuh se. Pogledi nam se susretoše. Primjećujem sjaj u njihovim očima. Orosiše se suzama. A ja poniknuh pogledom, poništen malo-prijašnjim namjerama izjurih na hodnik. Gledam kroz prozor, a ne vidim. Tek osjećam. I moje se oči orosiše suzama. U grlu me sve više steže. Ne mogu do riječi... Šutke prostajah do Zagreba.

Tatjana VRANIĆ

Glas

U prijepodne ljetno
iz Dalja glas
zbog tisuća ljudi
moli za spas

(Vezanih ruku
osjećam zimu
Niti taj jedan
ljetni dan
ne mogu poletjeti
dohvatiti Olimp
i poslati spas
za tisuće ljudi
što u Had me vuku
i vapijući glas)

Zlo se umnožava i prijeti
ali Bog ne sudi nedjelje svake
On sve vidi i zna
(sve ono što ne vidim ja)

(Vezanih ruku ja ipak
čujem iz Dalja glas
u zimsko ljetno prijepodne
i meni moli za spas)

No, Bog ne trubi
zašto čovjeka gubi
On sve vidi i zna
(sve ono što ne vidim ja)

Najbolnije je
da iz Dalja glas
ne moli za sebe spas
On smrt prihvaća kao nužnu stvar
hrvatskoj domovini za dar

Ne, Bog ne trubi
zašto čovjeka gubi
On sve vidi i zna
(sve ono što ne vidim ja)

Rudolf MAKALE

Kalista

Bijele stijene Dabarskih kukova zrcalile su se pod posljednjim zrakama zalazećeg Sunca. Na vrhu litice, poluotvorenih očiju, spokojno je drijemala sovuljaga. No, nešto ju je uznemirilo. Izbezumljeno je počela mješavinom kriještanja, puhanja i klopotanja kljunom pokazivati svoje negodovanje. Malo zatim se je na rudini, pod stijenom, pojavio drznik koji joj je prekinuo ugodni počinak. Bio je to Hinko, usamljeni planinar, što je laganim korakom silazio kao da i ne primjećuje kako šuma poprima sve mrkiju boju i da će ga uskoro zateći mrak. »Buhu, buhu« dobacila mu je muklo buljina i odletjela. Gorštaci s Kukalina tumače hukanje sovuljage kao loš predznak. Hinko tomu nije pridavao nikakvu pozornost, ali je ipak isti tren stao kao ukopan. Na rubu šume bio je mali medvjedić i radoznalo gledao u njega. Potom se iz guštika pomoli golema medvjedica, propne na stražnje noge, i rastvorenih ralja zaurla tako jako da je šuma odzvanjala. Medvjedić potrči u grmlje, a za njim nestade i medvjedice. Još se je neko vrijeme čula lomljava suhih grana, a zatim je sve utihnulo.

Prve su se zvijezde već pojavile na nebu kad je Hinko, s baterijskom svjetiljkom u ruci i pozamašnim rancem na leđima, stigao pred samotnu lugarsku kućicu. Oko nje je bilo razapeto nekoliko šatora. Iz jednog se čula svirka usne harmonike. Na vratima se ukazala silueta postarijeg čovjeka koji mu je, smijući se, doviknuo:

– Hinko, zar si mi opet došao pojesti svu ulovljenu veprovinu? E nećeš, poskoke ću ti spremiti za večeru!

– O, ne, šaljivčino stara, ubrao sam dovoljno gljiva da od njih pomahnitaš ti i tvoja družina Indijanaca u ovim šatorima – odgovori Hinko.

Srdačno su se rukovali i ušli u jedinu odaju što ju je imala kućica lugara Marka. Vatra je u štednjaku veselo pucketala, dok su za stolom razgovarala dva mladića s nekom pjegavom djevojkom. Marko ih predstavi Hinku:

– Ela, Zdenko i Mladen, studenti iz Zagreba. Pretijesno im je u šatorima pa će noćas s tobom u štaglju spavati. Nego reci, gdje si se opet skitao, jesi li primjetio kakvu divljač?

– Bar to bi već jednom morao znati, da se prije no što dođem kod tebe, uvijek popnem na moj omiljeni Bačić kuk – reče Hinko i odsutno nastavi: – Najprije sam nabasao na Arktura, a zatim se pojavila gnjevna Kalista – naišao sam na medvjedića a zatim na ljutitu medvjedicu.

– Oh, lijep je taj mit o Kalisti, nimfi što ju je ljubomorna Hera pretvorila u medvjedicu, a Zeus prenio nju i njezinog sina Arktura među zvijezde Velikog medvjeda – rekla je sa zanosom Ela i dodala: – Ali bih ipak voljela gledati medvjede samo s pristojne daljine.

Svi su se nasmijali, samo je Marko nešto vrtio oko posude na štednjaku i nije sudjelovao u razgovoru.

– Što vas motivira da obilazite Velebit, kakav je to osjećaj kad ste na jednom od tih vrhova? – pitao je Mladen Hinka.

Hinko se čeznutljivo zagleda kroz otvorena vrata u tamne obrise planine i prozbori:

– Na tim se visovima osjećam poput maloga djeteta što se mukotrpno popelo na stolicu, da bi bolje moglo zagrliti oca. Pokušavam svim svojim čulima obujmiti taj Božji dar ljepote i shvatiti svu veličinu Boga, Stvoritelja tog savršenstva. Planina, ma koliko izgledala grubo i surovo, oplemenjuje duh i pomaže nam da spoznamo koliko su ništavni ljudski poroci, zloba, grabežljivost...

Upravo se Zdenko vratio iz šatora s bocom vina u ruci, kad je Marko stavio na stol punu tavu pečenog mesa s gljivama.

– Vani je gluha tišina. Nema ni daška vjetrića, nijedna se vlat trave ne miče. I životinje u šumi su već pozaspale – rekao je Zdenko.

– Mladiću, to je samo privid. U ovim šumskim prostranstvima treba imati izoštren sluh i vid. Ne čini li ti se da ponekad po mraku iz šatora čuješ neki nejasni dječji razgovor? – pitao je Marko.

– Kako ste pogodili? Sinoć sam u polusnu tako nešto zamijetio. Mislio sam da sanjam – rekao je Zdenko.

Marko se nasmijao i nastavio: – Tako se glasaju puhovi kad noću u potrazi za hranom skaču s grančice na granu. Sad vuk nepomično stoji na premetu divljači i vreba svoj plijen, lisica nečujno klizi preko travnatog proplanka u svome grabežljivom pohodu, a divlja svinja lijeno tumara tražeći hranu. I zmije su noćni lovci pa ih u ovo doba možeš naći blizu staništa šumskih miševa. Eto vidiš, šuma nikad ne miruje.

Svi su već polijegali u mirisno sijeno, samo je Ela kroz poveći otvor na vrhu štaglja promatrala zvjezdano nebo.

– Pogledajte kako treperi ona sjajna zvijezda na sjeveru – progovorila je obraćajući se Hinku.

Hinko nevoljko podiže glavu, osmotri i prijekorno je zapita:

– Zar ne vidiš da se nalazi u zviježđu Velikog medvjeda?

– Vidim, pa što? – začuđeno odvrati Ela.

– To Kalista, trepteći od bijesa, kori svoje čedo, Arktura, što je danas tako nesmotreno istrčao preda me – sneno reče Hinko.

Ela se zvonko nasmije, a Hinko je lagano tonuo u san. »Buhu, buhu« hukala je sova s obližnjeg stabla.

NAJNOVIJE!!!

Upravo izašlo:

John I. Pintar

ČETIRI GODINE U TITOVU PAKLU

Uspomene Amerikanca hrvatskog podrijetla iz njegova robijaškog života u Titovoj Jugoslaviji.

Zahvaljujući Ljeposlavu Periniću, našemu uglednom emigrantu iz Argentine, John Pintar, Amerikanac hrvatskog podrijetla, uspio je 1954. objaviti u Buenos Airesu svoje robijaške uspomene pod naslovom »Četiri godine u Titovu paklu« (Four Years in Tito's Hell). Sada tu knjigu u prijevodu Svevlada Slamniga i Mire Sabljak izdaje HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) prigodom 35. obljetnice smrti Alojzija Stepinca, jedne od najsvjetlijih ličnosti novije hrvatske povijesti, zagrebačkog Nadbiskupa, koji je bio lepoglavski robijaš u isto vrijeme kada i J. Pintar. Na koricama knjige nalazi se slika pročelja lepoglavske kaznionice, nekada našega najstarijeg pavlinskog, a sada robijaškog »sveučilišta«, kroz koje su prošli toliki znameniti Hrvati.

Pintarova se knjiga čita poput romana, a naročito će zanimati one koji su poslije 1945. ili kasnije prošli kroz spomenuti pakao. Neki od njih prevalili su taj put »do pakla i natrag« a neki ostavili na robiji svoje kosti. Zato i njima posvećujemo ovu knjigu. Živjeli su i trpjeli za Hrvatsku »odavle do vječnosti«.

(Iz »Predgovora« Pintarovoj knjizi prof. Radovana Grgeca)

Uz popularnu cijenu od 45 kn knjiga se može naručiti na adresi nakladnika:

HKD sv. ĆIRILA I METODA (sv. JERONIMA)
Trg kralja Tomislava 21, 41000 Zagreb
Tel. 01/431-950

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Marijan D. Kovač:** OBITELJSKE TEME, Knjižnica UPT, Đakovo 1994.
2. MATICA, časopis Hrvatske matice iseljenika, br. 1/95, Zagreb 1995.
3. STUDENCI, br. 2/18,94., list župe sv. Ilije u Studencima, Studenci 1994.
4. ZAPREŠIĆKI GODIŠNJAK 94., Matica hrvatska Zaprešić, Zaprešić 1994.
5. SLOVO, časopis staroslavenskoga instituta u Zagrebu, br. 41-43, Zagreb 1994.
6. **Stjepan Kralj:** POPEVKA VU KMICI NAVEK BLEŠČI, Kajkavsko spravišče, Zagreb 1993.
7. **Drago Maršić:** ANIMAL IN, Logos, Split 1994.
8. BENKOVAČKI LJETOPIS, br. 3/94., Matica hrvatska-Ogranak Zadar, Zadar 1994.
9. **Mirsad Bakšić:** ULOGA I MJESTO HRVATA ISLAMSKE VJERE, Narodna uzdanica, Zagreb 1994.
10. **Anđelko Badurina:** BOLJUNSKI GLAGOLJSKI RUKOPISI, Historijski arhiv Pazin, 1992.
11. **Božidar Brezinščak Bagola:** ZAPISI JEDNOG BOGOSLOVA, Klek-Zagreb 1994.
12. BOŽIĆNO BOGOSLUŽJE, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar 1994.
13. BILOGORSKI PLANINAR, br. 38/94., HPD »Bilo«, Koprivnica 1994.
14. STEĆAK, br 11/94. HKD Napredak, Sarajevo 1994.
15. CROATICA CHRISTIANA PERIODICA, br. 33/94, Časopis instituta za crkvenu povjest KBF, Zagreb 1994.
16. **Stjepan Kožul:** TERRA COMBUSTA, AGM, Zagreb 1994.
17. **Krešimir Pavelić:** HSP OD OBNOVE DO SLOBODE, Zagreb 1995.
18. **Marijan Oblak:** TV I RADIO KATEHEZE, Nadbiskupija zadarska, Zadar 1995.
19. **Ante Dabo:** SAN KLESAN U KAMEN, Matica hrvatska – Ogranak Pazin, Pazin 1994.
20. **Ivica Relković:** ZAGREB – MEĐUGORJE, 113 DANA TAMNICE, HKZ MI, Zagreb 1995.
21. **Ivan Svetić:** MEDALJONI, Matica hrvatska – Ogranak Pula, Pula 1993.
22. BRAT FRANJO, br. 1/95, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1995.
23. GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA, 3, 3/95., Hrv. pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 1995.
24. GLASNIK HRVATSKOGA KATOLIČKOGA LIJEČNIČKOG DRUŠTVA, br. 3–4/94., Zagreb 1994.
25. **Daniel Načinović:** ELOHIM, Matica Hrvatska – Ogranak Pazin, Pazin 1995.

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Konvertitizam s pozitivne i negativne strane

Fenomen konvertitizma u ljudskom ponašanju star je koliko i samo čovječanstvo, ali je znanstveno osvješćivanje te pojave novijeg datuma.

Primijećeno je najprije da konvertitstvo intenzivno nastaje u epohama mijenjanja društva i svjetonazora. Posebno je izraženo u dobima velikih kriza u kojima i zbog kojih se u društvu sve mijenja: u nama, ispred nas i iznad nas.

Iz etimologije same riječi konvertit-konvertitizam nadaje se temeljni smisao, jer latinski glagol verto, ere + cum znači obrtanje, priklanjanje, obraćenje, tj. temeljito mijenjanje osobnosti i njena ponašanja.

Na psihološkoj razini pojam konvertitstvo se definira kao mijenjanje stavova (ponašanja) pod pritiskom iskustva i okolnog svijeta. Naime, to je obrat u samoj osobi. Budući da taj obrat može biti vrlo različit, razlikuje se nekoliko vrsta konvertitizma: istinski konvertit, hinjeni konvertit, adaptivni konvertit i negativni konvertit.

Istinski konvertit

U vjerskoj se terminologiji konvertita naziva i obraćenikom, jer se kod njega radi o potpunoj preobrazbi u kognitivnoj, afektivnoj i psihomotoričkoj sferi.

Takvih konvertita, istina, ima vrlo malo. Crkvena povijest, naprimjer, bilježi dvojicu: Savao – Pavle i Augustin – sv. Augustin.

Opća je karakteristika istinskog konvertita da je uspio autonomno izvršiti svoju preobrazbu u kognitivnoj, afektivnoj i psihomotoričkoj sferi osobnosti. Zato kod istinskih konvertita-obraćenika nema nejednakosti ili disparatnosti u shvaćanju, čuvstvovanju i djelovanju.

Istinski su konvertiti dokaz da se čovjek može mijenjati, da je on fleksibilan i da nikad nije kasno za obraćenje, tj. usvajanje novog, boljeg i istinskijeg odnosno moralnijeg stava prema svijetu, životu, drugima i samom sebi.

Svi sveci po toj karakteristici spadaju u kategoriju istinskih konvertita, jer su upoznali, uzvoljeli i tendirali prema osnovnoj vrijednosti – Bogu.

I u svjetovnoj sferi mogući su istinski konvertiti. Jedan od njih je dr. Ante Trumbić koji je najprije bio osvjedočeni Jugoslaven, a kasnije autentični Hrvat, pače i pravaš.

Kako dolazi do istinskog konvertita? Osnovni je mehanizam prijelaz kvantitete u kvalitetu ili Festingerova disonanca ili razrokost između ideologije (kao vrijednosne sfere osobe) i zbilje. Naime, zbilja malo pomalo stalno korodira stvorenu vrijednosnu

ideološku sliku. Te diskrepancije između ideala i zbilje stalno frustriraju osobu. Nelagoda do nelagode traži uspostavljanje nove ravnoteže. Dok se god to može trpjeti ravnoteža se najprije uspostavlja mehanizmom asimilacije (J. Piaget), tj. suprotna pojavnost i zbilja se podvode pod istu sliku s tim da se slika jača, učvršćuje i nameće stvarnosti koja je suprotna. Međutim, što stvarnost biva raznolikija, na izvjesnom stupnju velikih kvantitativnih razlika dolazi do prijeskoka, te se onda naglo i temeljito mijenja stav ili ranije uvjerenje. Ako ta temeljita promjena obuhvati sve sfere ličnosti, tada dolazi do istinskog konvertitizma, tj. do uspostavljanja nove personalne ravnoteže u kojoj čovjek kvalitetnije živi, radi i komunicira s drugim ljudima. Čovjek je tada – u toj novoj ravnoteži – sretniji, pa može izdržati i ne mali broj nevolja kao što su otpuštanje s posla, zatvori itd.

Međutim, kao što rekosmo, ovakvih temeljnih i cjelovitih obraćenja ima malo i za njih su obdarene samo jake, principijelne, objektivne i iznad svega istinoljubive osobe. Daleko je veći broj tzv. parcijalnih konvertita.

Adaptivni konvertit

U tome spektru raznolikosti najčešći je tip adaptivnog konvertita. Naime, pod jakim utjecajem sredine, posebno masmedija i koncentriranog javnog mnijenja, velik broj ljudi se adaptira na novu situaciju, mada još u to novo ne vjeruje »cijelom svojom dušom«. To su u pravilu tzv. parcijalni konvertiti. Najčešće su oni kognitivni konvertiti, jer spoznaju da stare vrijednosti nisu poželjne, pa počinju prihvaćati nove. Oni novim vrednotama čak i barataju verbalno, ali – i to im je glavna karakteristika – oni još istinski ne vjeruju odnosno ne cijene nove vrijednosti. Kako se može spoznati adaptivnog konvertita? Verbalno se on ne razlikuje od istinskog, ali ga odaje samo neverbalno komuniciranje. Naime, on je u iskazivanju emocionalnog zanosa, uvjerenja, štur, nema ekspresije po kojoj postaje i uvjerljiv. Osim toga adaptivni konvertit se ni u sferi ponašanja ne izražava cjelovito, odlučno, čvrsto, nego stalno oscilira u ponašanju između objektivnosti i bezvoljnosti.

U politici se adaptivne konvertite naziva lojalnim građanima koji barem ne štete novom sustavu. Ako ga pitate je li on za predsjednika republike (koji je aktualan i legalan), on će mlako odgovoriti da jest, ali dalje od toga iskaza on ne ide, jer još nije uvjeren u to, nema pozitivnih emocija, a posebno nema tendencija aktivnog očitovanja toga pozitivnog odnosa u svim oblicima ponašanja.

Narod ovaj tip konvertita naziva poslovicom »kud svi Turci, tu i ćoravi Mujo«. I to je točno, jer adaptivni konvertiti lako prihvaćaju novonastale situacije, ali u njih nikada do kraja ne vjeruju. Iz njihovih redova zato nema vitezova, heroja niti svetaca. To su pozemljarski ljudi koji cijeli život strukturiraju kao ponašanje na horizontali: snalaženju, priskrbljivanju uvjeta za održavanje svakodnevnice u što povoljnijem položaju. No, za razliku od hinjenih i negativnih konvertita, adaptivni konvertiti nisu u principu opasni. Oni se lako uklapaju u sve promjene. Njihova ličnost zbog toga nije čvrsta na vertikali, nego je mekana, pa se lako savija kao plastelin ili trska na vjetru.

Hinjeni konvertit

Hinjeni ili prikriveni (glumljeni) konvertit je blaži negativni tip konvertitizma, jer on samo na površini izražava (a i to vrlo škrto) karakteristike adaptivnog ili

istinskog konvertita, ali u dubini svoje duše ostaje posve na starim pozicijama ideološke svijesti. Radi svog komfora ili zadržavanja stečenih pozicija, ti konvertiti glume da su ono što nisu.

Glumljenih »konvertita« danas ima u svim sferama vlasti i institucija. Za njih se ne može reći da predstavljaju lojalne građane, jer čine sve da podriju vladajući uzor odnosno svjetonazor, ali pri tome paze da i dalje zadrže unosnu fotelju, plaću ili bilo kakav raniji privilegij i u novoj vlasti.

Sve donedavno takav je konvertit bio i Mika Tripalo, jer se on izjašnjavao za Hrvatsku, za demokraciju itd. Međutim, nedavnim svojim istupima na demonstracijama u Splitu ili u svome intervjuu datom beogradskim novinama »Vreme« on pokazuje svoju bit uvjerenog titovskog omladinca koji pošto-poto hoće neku socijalističku Jugoslaviju.

Hinjeni konvertiti, dakle, variraju stupanj svoga ponašanja prema prilikama okoline. Naime, što je okolina čvršća u novim stavovima, oni se više prikrivaju – sve do tzv. adaptivnih konvertita. Međutim, čim se pokaže situacija mekšom, oni izlaze u javnost, pa i otvoreno zastupaju i bore se za svoje stare stavove.

U ovaj tip spadaju gotovo svi političari čije su stranke izgubile pozicije, ali se i dalje nadaju da će »doći njihovo vrijeme«.

S moralne točke gledišta hinjeni konvertiti spadaju u fenomen homo duplexa, pa čak i poliplexa, jer je kod njih osnovno da jedno misle, drugo govore (prema prilikama), dok treće rade. U svakom slučaju, te osobe nisu heroji ni u pozitivnom ni u negativnom smislu riječi. To su pragmatični političari, realpolitičari koji sklapaju povremene saveze i »s crnim vragom« samo da ostvare svoje političke ambicije i interese.

Kada su vješti, hinjene konvertite je teže prepoznati od adaptivnih, jer se oni trude da se bolje zamaskiraju, zaista da glume ono što nisu. Nije rijedak slučaj da takvi zavaraju i mandatore koji im dopuštaju i ulazak u najviše institute nove vlasti. Takvih je primjera puna naša četverogodišnja borba za slobodnu Hrvatsku, pa zato i imamo velik broj smjenjivanja, što je dobro, jer se samo brzim i temeljitim čišćenjima kadrova može doći do poželjnih osoba koje mogu obnašati funkcije.

Negativni konvertiti

Najteži tip patološkog oblika konvertitizma su negativni konvertiti. Oni su zapravo po snazi uvjerenja odnosno mržnje bliski snazi istinskih konvertita. Razlika je između jednih i drugih u tome što su istinski konvertiti usmjereni na istinu, dobro i moralne vrijednosti, dok su negativni konvertiti usmjereni na laž, zlo i moralne antivrijednosti.

I takvih je konvertita bilo dosta u hrvatskoj povijesti. U njih su se svrstavali uglavnom ljudi koji nisu ostvarili svoje visoke aspiracije u okvirima poželjnog nacionalnog i ljudskog programa, pa su prišli izravno neprijateljima. Metaforički se ovaj tip konvertita naziva i herostratima, jer se oni afirmiraju po negativnim djelima: Herostrat kao prvi takav tip; ne mogavši se afirmirati na stvaralački i pozitivan način, on spaljuje Artemidin hram i uzvikuje: barem ću na taj način ući u povijest i biti poznat.

Jedan od najtežih negativnih konvertita u hrvatskoj povijesti bio je pisac Vladimir Čerina. Zadojen pansrpskom ideologijom, on je još prije prvog svjetskog rata pisao ove sablažnjive i zvjerske riječi: »Ako Zagreb ima 80.000 stanovnika, pola bi trebalo odvesti na klaonicu, pet hiljada njih trebalo bi utopiti u Savi, 5.000 da ih odnese jedna stihija, a preostali dio bi trebao ići u purgatorij... gdje bi im se silom utisnula duša grada heroja – Beograda!«

Narod s pravom negativne konvertite naziva izdajicama i veleizdajicama. Po pravilu te izdajice uvijek svrše kako su i započele. To se vidi i na primjeru ovoga arciherostrata u Hrvatskoj Vladimira Čerine. Naime, videći što je učinio za nekoliko srebrenjaka, on je poslije uspostave diktature Karađorđevića poludio i skončao svoj život u Umobolnici u Šibeniku.

Slična je sudbina zadesila i Viktora Novaka kao negativnog konvertita. Kao mladi svećenik on je počinio jedan smrti grijeh, a htio je pošto-poto napredovati u crkvenoj hijerarhiji. Budući da mu biskupska vlast to nije mogla dopustiti, on se odmeće i prodaje kralju Aleksandru te piše najgnusniju knjigu laži protiv Katoličke crkve u Hrvatskoj – poznati »Magnum crimen«. Ni on nije umro u svojoj domovini, nego je ostavio kosti u Beogradu, gdje mu je i mjesto.

Kada bismo opisivali ove negativne herostrate, ne bi nam bila dosta ni cijela knjiga, ali njih ima i danas. Jedan od njih je pjesnik Goran Babić koji je 1971. pisao domoljubne hrvatske pjesme, a sada djeluje kao i Đuro Vilović u štabu četnika i radi protiv Hrvatske, čak dotle da ga na raznim skupovima »istinskih« socijalista Jugoslavije predstavljaju kao »zdravu snagu iz Hrvatske«.

Negativni konvertiti su izuzetno opasni, jer su nabijeni negativnim emocijama prema pozitivnim vrijednostima (posebno prema vlastitoj domovini) do te mjere da se ne skanjuju ni od izravnih genocida. Interesantno je konstatirati da u ovoj grupi ima najviše neostvarenih intelektualaca, a nema ni radnika ni seljaka.

Za vladare je zato vrlo važno da nikad ne biraju negativne konvertite, jer će im oni učiniti najveće zlo. A, kako vidimo, toga zla ima danas mnogo: u vlasti, u HAZU, u Matici hrvatskoj, pa i u obrambenim snagama. To se zlo može uspješno suzbiti samo uz pomoć budnog naroda i svih građana, jer njima ne mogu promaknuti prikrivena i subverzivna djela svih vrsta negativnih konvertita i herostrata. I, obrnuto, ako se prizna pozitivne konvertite u smislu biblijskog izričaja da je povratak izgubljenih ovaca vrlo značajan, time se jačaju snage dobra i preveniraju svi ostali oblici patološkog konvertitizma.

Iz ove se strukturalno-funkcionalne analize vidi se da je fenomen konvertitizma vrlo masovna i složena pojava, pa svaki tip valja promatrati zasebno i prema njemu udešavati taktiku i strategiju ponašanja. Najkraće rečeno, to znači: da pozitivnim konvertitima valja omogućiti afirmaciju, adaptivne hrabriti, hinjene tolerirati dok njihovo ponašanje ne prijeđe u zonu kriminala, a negativne konvertite-herostrate suzbijati i pravno onemogućavati.

S tim u svezi valja naglasiti kako je Mađarska dobro učinila što je donijela zakon po kojem nitko od kompromitiranih osoba (a to su negativni konvertiti) ne smije za 10 godina obnašati odgovorne funkcije. Da smo mi to učinili, danas svakako ne bi bilo svega što sada isplivava na površinu i pod firmom tzv. demokracije otvoreno djeluje i protiv Boga, i protiv naroda, i protiv države.

Nedjeljko Kujundžić

Darko Žubrinić: BITI PISMEN, BITI SVOJ – crtice iz povijesti glagoljice – HKD Sv. Jeronima, Zagreb 1994.

Knjiga pod gornjim naslovom izazvala je relativno brojne reakcije u dnevnoj i periodičkoj publicistici. Izrečene su o knjizi suprotstavljene ocjene. Ipak, brojne su pohvalne ocjene, neke do te mjere pohvalne da preporučuju knjigu kao priručnik-udžbenik u srednjim školama. Nisam imala prilike naići i na neki eventualni stručni kritički osvrt na ovu knjigu. No obzirom na to kako je ova knjiga primljena u javnosti, smatram da bi to svakako bilo potrebno.

Sa svojom namjerom da napiše i objavi ovu knjigu upoznao me je autor (osobno mi nepoznat, a ni po čuvenju) svojim pismom od 9. svibnja 1994. god. u kojem me je molio za neke savjete u vezi s 4. pogl. (Odnos glagoljice i ćirilice). Neka pitanja u vezi s time bio mi je postavio i nekoliko tjedana ranije telefonom. Iz tog telefonskog razgovora i upućenog mi pisma s priloženim tekstom primljenog 4. poglavlja stekla sam dojam da autor o predmetu nije svladao ni najosnovnije pojmove.

Smatrala sam da se radi prosto o amaterskoj razbibrizi te mi se činilo nepotrebnim gubiti vrijeme i autora upućivati u najosnovnije stvari, pak mu nisam ni odgovorila, zbog čega mu se naknadno ispričavam. No knjiga je sada tu pred nama, objavljena od ugledna izdavača, dobila je i brojne pohvale i potrebno je na nju se ozbiljno osvrnuti.

Budući da ja nisam slavist, a posebno ne glagolitolog, nego sam se kao arhivist i povjesničar decenijama bavila i spomenicima pisanim hrvatskom ćirilicom, pak nužno i samim tim pismom, to se ne mogu osvrnuti na čitavu ovu knjigu, nego tek na neka poglavlja u njoj. Na prva tri poglavlja u kojima izlaže razne teorije o porijeklu glagoljice osvrnut ću se samo s metodološkog stajališta, a nešto opširnije jedino na poglavlje 4. *Odnos glagoljice i ćirilice*, te načelno na posljednja dva poglavlja: 14. *Naputci za pisanje glagoljicom* i 15. *Mala glagoljska čitanka.* Na glavninu knjige, pogl. 5-15 trebali bi se kritički osvrnuti i s metodološkog i stručnog stajališta za to pozvani stručnjaci. Ukoliko u tim poglavljima nema mnogo nekih većih promašaja na kakve sam naišla u poglavlju o ćirilici, ta poglavlja bi mogla biti vrlo korisna. Bolja strana ove knjige mogla je biti obilna bibliografija da ju je autor sastavio na temelju kritičke procjene znanstvene vrijednosti pojedinih jedinica. No on je nekritički naveo sve do čega je mogao doći ili što su mu drugi savjetovali (275), pak je uz znanstvene ravnopravno naveo i amaterske radove ili takove u kojima se tek usput dodiruje i neko pitanje povezano s problematikom glagoljice. Što se tiče hrvatske ćirilice ustanovila sam da su ispušteni upravo ključni radovi ozbiljnih paleografa Vl. Mošina i J. Vrane te povjesničara T. Raukara.

Već u uvodnim napomenama autor posebno upozorava čitatelja na krajnji oprez pri čitanju II. i III. poglavlja ove knjige, (ćirilometodske i predćirilometodske teorije o postanku glagoljice jer je u njima navedeno mnoštvo različitih mišljenja istaknutih stručnjaka, kao i onih manje poznatih. Odmah potom dodaje kako je jedan od ciljeva ove knjige »da pokuša odvojiti neprijeporne činjenice vezane uz povijest glagoljice od onih koje su još uvijek upitne«.(10) Koliko je u tome uspio? Sama primjenjena metoda rada onemogućila je i samom autoru, a tako i nevještu čitatelju, da se u mnoštvu navedenih mišljenja snađe i procjeni im znanstvenu utemeljenost. Autor je, naime,

vrlo rijetko, a i tada samo djelomično, navodio i argumente odnosnih autora za njihova stajališta. Osim toga, on brojna navedena mišljenja o raznim pitanjima nabraja bez nekog reda, međusobno ih ne povezuje, te u šumi tako razbacanih različitih mišljenja ne uočava i ne upozorava čitatelja na to, koliko se pojedina mišljenja navedenih autora o nekom pitanju poklapaju, suprostavljaju, ili pak se nadopunjuju. Slaba je pomoć čitatelju što ga autor redovito upućuje na navedenu literaturu. Do te literature čitatelj će teško doći, a još teže će se bez prethodnog predznanja moći njome korisno poslužiti. Budući da po zamisli autora knjiga ima zadaću biti osnovna informacija o pitanjima glagoljice i glagoljaštva, mnogo svrsishodnije bi bilo da je on sam izložio bitne postavke različitih teorija i naveo temeljne argumente njihovih zagovornika, da je susljedno naveo ona mišljenja koja se dopunjuju i međusobno u bitnome slažu, te nasuprot njima istaknuo ona koja se njima suprostavljaju i zbog čega, na temelju kojih argumenata. Nije bitno što tko misli, nije bitan ničiji stečeni ugled, nego argumenti na kojima netko zasniva svoje mišljenje o nekom određenom pitanju. A to upravo nedostaje ovoj knjizi, to je njezin najveći metodološki promašaj. Ilustrirat ću ovu svoju ocjenu s nekoliko primjera.

O pitanju područja djelovanja Sv. Braće, posebno Metoda, autor na dva mjesta, u dva poglavlja, navodi mišljenje Imre Bobe da Moravija u kojoj je djelovao Metod nije češka pokrajina Moravska, nego pokrajina južno od Dunava, sa središtem u Sirmiumu (28,33). Naveo je mišljenje Vj. Štefanića o tome da Sv. Braća nisu nikako djelovala među Hrvatima, jer o tome nema spomena u Žitijima (20), a isto tako Štefanićevo i Hercigonjino mišljenje da su učenici sv. Metoda mogli doći u Hrvatsku preko mletačkog trga robova, odakle su ih otkupili bizantski trgovci (20), ali nije upozorio čitatelje da navedena Štefanićeva mišljenja o području djelovanja Sv. Braće kao i o dolasku njihovih učenika u Hrvatsku počivaju na Štefanićevu uvjerenju da je Moravia iz panonskih legendi češka Moravska. Kod navođenja Bobina mišljenja da to nije bila češka nego panonska Moravija naš autor samo u drugom navođenju Bobe (35) spominje ali ne navodi i neke njegove argumente (svjedočanstvo K. Porfirogeneta). Tako odvojeno i neargumentirano pred čitateljima stoje ova dva sasvim različita mišljenja, a kako ni jedno nije potkrijepljeno argumentima njihovih zagovornika, za neupućena čitatelja ona ostaju samo »mišljenja«, i on ne zna kojem bi poklonio više vjere. A da je izložio barem najvažnije podatke iz povijesnih izvora (franačkih kronika, papinskih pisama, Konstatina Porfirogeneta i Žitija sv. Metoda i njegovih učenika) na kojima počiva Bobino mišljenje, i autor, a i čitatelji bi i sami došli do zaključka da zemlja u kojoj je djelovao sv. Metod nije bila češka pokrajina Moravska nego dio Panonije, južno od Dunava, pa čak do Drave, s biskupskim sjedištem u gradu Moravu, negdje u blizini antičkog grada Siriuma. Došavši do te spoznaje, nije teško zaključiti da sv. Metod jest djelovao i među Hrvatima, među panonskim Hrvatima. U svjetlu ovih argumenata nije teško zaključiti ni to koliko je utemeljeno domišljanje kako su Metodovi učenici bježeći pred Madžarima došli u Hrvatsku preko mletačkog trga robova, kada je bilo dovoljno da iz panonske Moravije prijeđu Savu i Dunav i nađu se u Hrvatskoj i Bugarskoj. Treba upozoriti da sva ova saznanja ipak ne rješavaju pitanje postanka glagoljice. Ni jedan izvor koji govori o djelovanju sv. Metoda ne govori o tome koje je bilo to »slavensko pismo« kojim su se oni služili, dok izvori koji govore o bogoslužju na slavenskom jeziku u Hrvatskoj uopće ne spominju pismo nego samo jezik.

O pitanju predložaka prvih glagoljskih prijevoda naš autor također navodi mišljenja Vj. Štefanića, J. Vrane i M. Japundžića. On ih zapravo i ne navodi kao različita mišljenja koja bi nešto govorila o tom pitanju, nego onako nepovezano, a tek pažljivi čitatelj s nekim predznanjem može povezati oko tog pitanja. Tako on navodi mišljenje Vj. Štefanića o tome kako su Hrvati već tijekom svog pokrštavanja, od VII-VIII. st., morali imati prevedene na hrvatski jezik najnužnije bogoslužne knjige bez obzira odakle su im misionari dolazili, iz Rima, Akvileje, Salzburga ili iz dalmatinskih gradova (43). Tek kao zanimljivost naveo je mišljenje odličnog jezikoslovca i paleografa J. Vrane kako se je dosada podcjenjivao, a još uvijek se podcjenjuje utjecaj latinskog jezika i teksta na prvobitni prijevod evanđelja i njegove moravsko-panonske revizije: »Latinski utjecaj u moravsko-panonskoj epohi bio je toliko jak da je vidljiv na svim sačuvanim kodeksima usprkos kasnijim revizijama prema grčkom jeziku i tekstu«. (27) Nešto iscrpnije navodi mišljenje M. Japundžića, glavnog suvremenog zagovornika predćirilometodske teze o postanku glagoljice, koji je na temelju iscrpne analize najstarijeg sačuvanog glagoljskog evanđelistara došao do zaključka da je taj preveden s Itale, koja je bila zabranjena krajem VIII. st., dakle mnogo prije djelovanja sv. Ćirila i Metoda (39-41). Iz ovako razbacana teksta čitatelj neće moći uočiti, kao što nije uočio ni pisac ove knjige, da su to tri komplementarna mišljenja, da se njihovi argumenti dopunjuju. Zapravo i navedeno Štefanićevo mišljenje zasnovano na povijesti pokrštavanja Hrvata kao i Vranino mišljenje, utemeljeno na stručnoj paleografskoj i jezičnoj analizi sačuvanih slavenskih liturgičkih kodeksa, u stvari podupiru Japundžićevo stajalište o tome da su i najstarije hrvatske glagoljaške liturgičke knjige prevedene s latinskih predložaka i to svakako prije djelovanja sv. Ćirila i Metoda. Ni ovo još ne razrješuje pitanje postanka glagoljice, ali svakako upućuje na zaključak kako ona nikako ne može biti tek izum Sv. Braće.

Ni kod pokušaja da odvoji utvrđene činjenice od još upitnih naš se autor nije mnogo bolje snašao. Ponekad utvrđene činjenice predstavlja kao nečije mišljenje, i obrnuto, još nesigurne i nedokazane pretpostavke prikazuje kao sigurne činjenice. Tako primjerice utvrđenu činjenicu da je puna dva stoljeća prije protjerivanja učenika sv. Metoda iz Moravije u Hrvatskoj postojala uređena crkvena organizacija, o čemu svjedoče i pisani izvori i arheološki nalazi (datirani ostaci s hrvatskih sakralnih spomenika) Žubrinić na jednom mjestu navodi kao Japundžićevo mišljenje (38). Na jednom mjestu kaže kako se nažalost »još ne zna kako su se Hrvati susreli s ćirilometodskom tradicijom«, (20), podrazumijevajući pod ćirilometodskom tradicijom upravo glagoljsku pismenost, da malo potom ustvrdi kako se »danas smatra da je autohtono područje glagoljice Hrvatsko primorje, istočna Istra, sjeverna Dalmacija, Lika i Krbava,te da se odande proširila na druga područja« (21). Nije jasno što zapravo autor misli pod izrazom »autohtono područje«. Doslovno shvaćeno to bi trebalo značiti da je na tom području glagoljica nastala kao samoniklo hrvatsko pismo, a prema kontekstu da su ga najprije na to područje donijeli Metodovi učenici. Tvrdi kako su hrvatski vladari za sebe zadržali latinski jezik i latinsku liturgiju kao razvijeni kulturni jezik, »dok su glagoljica i glagoljska liturgija u uporabi za šire slojeve« (43). Za koje to »šire slojeve«, kada su osim klerika svi bili nepismeni? Kod ove tvrdnje autor se ne poziva ni na jednog autora; to bi dakle po njemu bila utvrđena činjenica. U svoje doba takve priče o podvojenosti, čak otvorenoj suprotstavljenosti hrvatskog društva na dvije stranke, narodnu koju su predvodili »narodni popovi glagoljaši« i njoj

suprotstavljenu »latinašku dvorsku stranku« zastupao je pok. prof. Šišić, ali je nikada nije mogao osloniti na čvršće temelje pouzdanih historijskih izvora. To su bila samo njegova ideološki obojena domišljanja a kasnija istraživanja su pokazala da je to sasvim neosnovano stajalište. Naš autor je tu tvrdnju vjerojatno i prihvatio od Šišića, budući da on u literatuti nije naveo, a po tom zaključujem da nije ni koristio, niti jednu jedinu ni cjelovitu ni vremenski parcijalnu povijest hrvatskog naroda, osim Šišićeve povijesti Hrvata, I., koja je objavljena još 1906. god. To je svakako autorov veliki propust, jer povijest glagoljice i glagoljaštva odvijala se u vremenu i prostoru i u uvjetima razvitka sveukupne hrvatske političke i kulturne povijesti. Ovakvih primjera bi se moglo navesti podosta, a ovi su odabrani tek kao ilustracija metodologije piščeva rada.

A sada bih se malo opširnije zadržala na pog. 4. koje je pisac naslovio *Odnos glagoljice i ćirilice.*Prelazim preko prvog dijela poglavlja u kojem pisac govori o postanku ćirilice, o odnosu ovog pisma prema glagoljici s paleografskog stajališta, jer se kao arhivist i historičar ne smatram kvalificiranom o tim pitanjima raspravljati. Osvrnut ću se samo na autorov prikaz hrvatske ćirilice. O postanku tog pisma autor najprije potpuno netočno tvrdi: »U Bosni i na južnim djelovima tadašnje Hrvatske, posredstvom bosanskih franjevaca, ćirilica poprima specifičnu formu, pod nazivom hrvatska ćirilica« (54), da malo kasnije sam sebe demantira tvrdnjom da »od 12. st. nastaje hrvatska ćirilica u svojem prvobitnom, zetsko-humskom obliku«, koje je najstariji i najljepši predstavnik Miroslavljevo evanđelje iz 12. st. (62/63). A gdje su tada bili bosanski franjevci? U Bosnu franjevci dolaze tek krajem XIII. st. (1291. god.).U ovom poglavlju uz evanđelistar kneza Miroslava pisac je predstavio nekoliko nasumce odabranih hrvatskih ćirilskih spomenika i pisaca koji su se služili hrvatskom ćirilicom, ali mu se i tu omaklo nekoliko krupnih pogrešaka. Tako kada uz *Hrvatsku kroniku* navodi da ju je prvi put objavio u Amsterdamu 1666. god. u svojem djelu »De regno Dalmatiae et Croatiae« Ivan Lucić, o njemu u zagradama donosi ove podatke: »rođen na Hvaru, 1485-1553«. (62). Ovdje je autor Trogiranina i povjesnika Ivana Lucića (Luciusa) zamjenio s Hvaraninom pjesnikom Hanibalom Lucićem. Čudno kako pisac nije primijetio da ova dva pisca nisu živjela ni u istom stoljeću, niti imaju isto krsno ime. Bosanskog književnika franjevca fra Matiju Divkovića predstavio je kao pisca »kojeg cijeli literarni rad predstavlja preradu glagoljaških djela hrvatskom ćirilicom« (61). Barem je o njemu mogao lako naći podatke u bilo kojem općem pregledu starije hrvatske književnosti (u literaturi ne navodi ni jedan), pak bi vidio da je Divković prerađivao i prevodio s latinskog i talijanskog jezika (školovao se kao i mnogi bosanski franjevci u Italiji), a i samostalno sastavljao pobožno-poučna djela. U najmanju ruku je čudna autorova tvrdnja: »na temelju poznatih dokumenata nesumnjivo je da 'Crkva bosanska' gradi svoju osobnost na glagoljaškom idejnom stavu« (58). Kakav su to idejni stav imali hrvatski glagoljaši različit od idejnih shvaćanja ostalih katolika? Pisac to pojašnjava ovako: »Naime, književnost bosanskih krstjana temelji se na hrvatskoj glagoljskoj tradiciji i podlozi« (58). No književna tradicija i idejni stav ipak nisu istoznačnice. Nije nikako točna ni tvrdnja da je zbornik »Libro od mnozijeh razloga« (1500. god.) »najstariji štokavski spomenik pisan hrvatskom ćirilicom« (61). Sačuvano je mnoštvo takvih spomenika, ponajviše isprava bosanskih vladara i vlastele još tamo od XIII. st. pa nadalje.

Ipak najveći promašaj u ovom poglavlju predstavlja azbučna tablica hrvatske ćirilice (55). Sastavio ju je prema lapidarnim oblicima u knjizi V. Grubišića, *Grafija*

lapidarne hrvatske ćirilice, HR, München-Barcelona 1978 (pismo od 9. V. 1994.). No kako se na kraju te knjige nalazi i Berčićeva azbučna tablica rukopisnih oblika, pisca je zbunjivala razlika u oblicima i glasovnoj vrijednosti pojedinih slova, pak je postupio po vlastitu odabiru, držeći se načela: za svaki glas poseban znak, »pa čak i ako i ne odgovara posve načinu kako je to bilo rabljeno u starim tekstovima« s ciljem da to bude »neki grubi standard za pisanje suvremenog teksta hrvatskom ćirilicom« (pismo 9. V. 1994.). Po mojem shvaćanju cilj bi trebao biti da se omogući čitanje starih tekstova. U svakom slučaju nije sretno rješenje odabir lapidarnih oblika. I za pomoć kod čitanja starih rukopisa i za pisanje (iz hobija) suvremenih tekstova mnogo prikladnija bi bila azbuka rukopisnih oblika. One koji stvarno žele donekle upoznati i to staro hrvatsko pismo upućujem na moju knjigu »Bosančica u srednjoj Dalmaciji«, Split 1961. a kojoj je priložena azbučna tablica brojnih oblika izvučenih iz dokumenata od XV. do XIX. st., a priložena je i tablica brojeva. Na priloženu Žubrinićevu azbučnu tablicu, u kojoj su mnoga slova nepotpuno ili pogrešno uvrštena, osvrnut ću se pojedinačno idući od slova do slova.

Slovo b odgovara oblikom ali je u pisanim dokumentima najčešće ili jako nagnuto udesno ili sasvim položeno.

Slovo d u brzopisu ima dvije varijante. U ovoj tablici prvi znak je iz azbučne tablice lapidarne ćirilice, a onaj drugi je brzopisni oblik. No uz taj postoji i drugi oblik, sličan geometrijskom znaku za označavanje kuta. Taj je veoma čest u bosanskim, ali nije rijedak ni u dalmatinskim rukopisima.

Slovo i (osmeričko i) služilo je i kao oznaka za glas *j*.

Slova i koja je autor naveo kao dvije inačice slova *đerv* u glasovnoj vrijednosti *j* i *đ*, nisu isto slovo. Onaj prvi znak je zapravo brzopisni oblik slova *jat*, koje se u novijim pisanim i kamenim spomenicima upotrebljava za označavanje glasa *j*, ali i kao ortografski znak za mekšanje palatala, nikada za glas *đ*. Stoji u funkciji glasa *j* i u onim slučajevima kada u čakavskom tekstu stoji glas *j* gdje bi u štokavskom izričaju stajao glas *đ* (anđel-anjel, međa-meja, itd.)

Slovo je specifični znak hrvatske ćirilice koji se kontinuirano koristi od XII. st. sve do najmlađih spomenika upotrebe hrvatske ćirilice. Taj znak uvijek ima značenje glasa *đ* i *ć*, a i kao ortografski znak za mekšanje palatala.

Slovo f ima i drugu, u dalmatinskim dokumentima češću inačicu .

Slovo šta uvijek ima vrijednost glasovne skupine *št* ili *šć*, prema tome o kojem se dijalektu radi. Glas *ć* se, kao što sam već upozorila, redovito pisao onim specifičnim oblikom slova đerv, kako u pisanim, tako i na kamenim spomenicima. Samo zaista vrlo rijetko sam nailazila na slučajeve kada bi se to slovo moglo smatrati znakom za glas *ć*. Ali čini mi se da se i u tim rijetkim slučajevima radilo zapravo o pisarevoj zabuni. Naime, pri pisanju glasovne skupine *št* odnosno *šć*, najprije bi napisao slovo *š*, pak iza njega *šta*, a da prije toga nije pobrisao ili prekrižio nepotrebno napisano *š*. Ili umjesto da iza *š* napiše i slovo *t* odnosno *ć* (jer se ta glasovna skupina pisala i sa dva slova: š+t, š+ć), napisao bi *šta*. Ako se i nije radilo o zabuni, takovi su slučajevi u dokumentima toliko rijetki, da je sasvim neosnovano upravo tome znaku davati isključivo vrijednost glasa *ć*.

Slovo jat samo u starijim i knjiškim spomenicima ima takav oblik i u tim starijim spomenicima ima vrijednost dvoglasa *ja*, ili stoji na mjestu još nepreglašenog *jata* (e,

je, i). Njegov mlađi, brzopisni oblik ima značenje glasa *j* ili funkciju ortografskog znaka.

Dvoglasi je i ja sasvim su izbačeni iz hrvatske ćirilice, te je upravo upotreba, odnosno neupotreba tih dvoglasa, uz karakterističnо hrvatsko ćirilsko *đerv*, glavni znak raspoznavanja razlike između grafije hrvatske i srpske ćirilice, pa mu nema mjesta u azbuci hrvatske ćirilice.

Dvoglas ju se dugo zadržao u upotrebi, ali uporedo s tim dvoglasom ta glasovna skupina pisala se i sa dva slova: j+u.

Ove primjedbe uz azbučnu tablicu vrijede i za autorovo tumačenje uz pojedina slova nakon tablice, kao i ona nekoliko stranica dalje. Vuk Karadžić nije preuzeo iz hrvatske ćirilice bosanskih franjevaca slovo *đerv* za glasove *j* i *đ*. Slovo *j* je preuzeto iz latinice. Ovu pogrešnu tvrdnju izveo je iz toga što on i opet, sada izričito, tvrdi da su slova i dva znaka slova đerv (62). Još jednom treba naglasiti da su to dva različita slova, s različitom glasovnom vrijednosti.

U kratku prikazu pisma i spomenika Poljičke knežije našlo se nekoliko pogrešnih informacija. Poljička knežija nije »u neposrednoj blizini« Dubrovačke republike (65), a ni inače ih se ne treba uspoređivati, jer je Dubrovačka republika od XIV. st. bila samostalna država, a Poljička knežija tek jedna samoupravna župa. Ne postoji posebna poljička podvarijanta hrvatske ćirilice, jer se ona ni po čemu, ni jezikom ni paleografski, ne izdvaja iz dalmatinske varijante, pa je sasvim nepotrebno za staro poljičko pismo posebno ime *poljičica* (65). Takovo ime ne postoji u narodu, nema ga u dokumentima, a sasvim rijetko, kao *litterae politienses* u literaturi (L. Jelić). Pošto je sasvim nepotrebno u ovo poglavlje uvrstio i latinski kodeks »Kartular samostana sv. Petra u Selu«, treba napomenuti da je sasvim pogrešno taj srednjovjekovni kodeks (XII-XIII. st.) nazivati *Šumpetarski kartular*, jer se taj kodeks ne naziva po tek u XX. st. izraslom naselju Sumpetar (66), nego je to naselje dobilo ime po srednjovjekovnoj samosranskoj crkvi sv. Petra.

Sada bih kazala nekoliko načelnih primjedbi na posljednja dva poglavlja. Pitam se može li ovako izrađena azbučna tablica, izrađena prema knjiškom ustavu, i takvim slovima priređena čitanka ikome pomoći da nauči čitati stare glogoljske rukopise? Jedan autorov istomišljenik i zagovornik učenja glagoljice u školama, pa i prema ovoj knjizi živo me uvjeravao da će navodno to biti u stanju kada nauče čitati glagoljicu prema azbučnim tablicama koje je autor donio u 5. poglavlju i kada je uvježbaju na tekstovima male glagoljske čitanke u ovoj knjizi. Ja temeljito sumnjam u to. I glagoljica, kao i hrvatska ćirilica, te latinica, znači sva tri pisma kojima se pisalo hrvatskim jezikom, tijekom povijesti su se razvijala, mijenjala svoje pojavne osobitosti u morfološkom, grafijskom i ortografskom smislu, pak je za moći čitati stare rukopise uz temeljito poznavanje paleografije, potrebna i duga praksa rada sa samim rukopisima. Svako dijete od sedam godina već znade čitati i pisati latinicom, velika i mala slova, ali zato samo veoma rijetki stručnjaci i znalci mogu uspješno odgonetavati stare tekstove latinicom. Slično je i s glagoljskim i ćirilskim rukopisima. Ova pravila i naputci za suvremeno pisanje glagoljicom, razrađena na četiri razine u Društvu prijatelja glagoljice mogu poslužiti za međusobno dopisivanje po tom standardu, može to biti lijepi hobi koji može potaknuti i jače zanimanje pojedinaca za temeljito i znanstveno izučavanje glagoljice, ali dalje od toga ne može poslužiti.

A samo takvi rijetki znalci mogu, a i trebaju, glagoljsku baštinu učiniti što dostupnijom širim kulturnim krugovima objavljivanjem tih tekstova latiničkom trans-

literacijom. Zaista amaterski naivno zvuči autorova primjedba već u uvodu ove knjige, kako se nada da će ubuduće poznavanje glagoljice biti takvo, da više neće biti potrebno transliteriranje glagoljskih tekstova u stručnim edicijama ćirilicom, pa čak ni latinicom, nego isključivo glagoljicom (10). Transliteriranje glagoljskih i starih ćirilskih tekstova vršilo se u znanstvenim edicijama starom crkvenoslavenskom, a ne suvremenom srpskom građanskom ćirilicom, i to s razloga što je ona najprikladnija za transliteraciju starih, još crkvenoslavenskih tekstova hrvatske redakcije, jer ona ima slova za nazalne glasove, poluglase, dvoglase itd. a što sve nema latinička abeceda nego je za transliteraciju takvih starih tekstova treba posebno preudesiti.Osim toga prenošenjem starocrkvenoslavenskom azbukom takvi tekstovi postajali su dostupni mnogo širem krugu znanstvenika, svima onima koji se i danas služe ćirilicom, a kojima je starocrkvenoslavenska ćirilica povijesna baština. No i to je ipak ograničen krug, a osim toga stvara se zabuna o možebitnoj pripadnosti tih spomenika nacionalnoj kulturnoj baštini, posebno na ovim našim prostorima gdje je dugo vladalo uvjerenje: ćirilica = srpski, a glagoljica = hrvatski. Stoga je u svakom slučaju najprikladnije stare, bilo hrvatske ćirilske, bilo glagoljske tekstove, transliterirati za to posebno udešenom latiničkom abecedom koju, kako priznaje i naš autor, i nije tako teško naučiti (236). U svoje doba pokušao je u Sarajevu pok. hrvatski arheolog Ćiro Truhelka neke bosanske ćirilske tekstove objavljivati u Glasniku Zemaljskog muzeja (za god. 1914. i 1915.) za to posebno rezanim slovima bosanskog ćirilskog brzopisa, bosanicom. No to se pokazalo kao nesvrsishodno, pa se s time brzo prestalo. Jedino latiničkom transliteracijom se može hrvatska glagoljska, a i ćirilska baština, učiniti dostupnom što većem krugu domaće kulturne javnosti, ali ujedno i onom malobrojnom krugu svjetskih znanstvenika koji poznaju hrvatski jezik, svim inozemnim slavistima i kroatistima. Objavljivati hrvatsku glagoljsku baštinu samo glagoljicom značilo bi skrivati tu baštinu od svjetske javnosti. Medvjeđu uslugu čine hrvatskoj kulturi oni koji bi u svojoj nekritičkoj ljubavi za glagoljicu i glagoljsku baštinu htjeli tu baštinu zatvoriti u omeđene glagoljske okvire, a to časno povjesno hrvatsko pismo vratiti u dnevni život. Ma koliki bili naša ljubav i poštovanje za hrvatsku glagoljsku knjigu, ne smijemo smetnuti s uma činjenicu da je mali hrvatski narod na ovom razmeđu kultura i svjetova, uz pripadnost Katoličkoj crkvi upravo latinskim pismom i jezikom (latinski jezik bio je univerzalni jezik Crkve, znanosti, diplomacije, pa i dnevnog govora viših krugova duboko do u novi vijek, a u Hrvatskoj sve do 1848. god.), trajno aktivno pripadao zapadno i srednjeevropskom kulturnom krugu. Blagoslovljena i plodonosna je bila ona odluka splitskih crkvenih sabora da se hrvatski svećenici smiju rediti jedino ukoliko dokažu poznavanje i latinskog jezika. S latinskog jezika glagoljaši su prevodili ne samo bogoslužne hrvatske knjige, nego su stoljećima s njega prevodili i prerađivali i mnoga druga pobožna i poučna djela i tako trajno ostajali vezani s tim kulturnim krugom. Naša zasebna glagoljska i ćirilska hrvatska pismenost bila je samo jedan specifičan doprinos obogaćivanju te univerzalne zapadnoevropske kulture, a nikada znak dijeljenja i izdavanja. Zar da se danas zatvaramo u geto isključivo hrvatskog glagoljaštva, umjesto da preko latiničkog pisma tu svoju povjesnu specifičnost učinimo dostupnom, sada već daleko i izvan Europe proširenom, tom zapadnom civilizacijskom krugu?!

Na kraju bih htjela odgovoriti i na možebitnu primjedbu da prestrogo sudim, jer se temeljito poznavanje, kako samog predmeta tako i srodnih disciplina koje nužno

zasijecaju u problematiku i povijest glagoljaštva, ne može tražiti ni očekivati od pisca amatera, koji po vlastitu priznanju o predmetu još prije nekoliko godina nije znao više od onog što bi se dalo izraziti s dvije tri rečenice (273), a na samoj knjizi je radio manje od godine dana (pismo od 9. V. 1994.). Ovako zamišljena knjiga bila bi prevelik zalogaj i za stručnjaka na kraju njegova istraživačkog vijeka. Pa ni takav je ne bi mogao napisati bez suradnje ili konsultiranja relevantne literature iz svih onih disciplina u koje zasijeca problematika hrvatskog glagoljaštva: povijest crkvenoslavenskog te hrvatskog jezika i književnosti, hrvatska politička, kulturna, crkvena i pravna povijest, povijest umjetnosti, liturgika i dr. Sasvim je naravno da jedan sâm čovjek, koji je kao Pilat u vjerovanje upao u njegovoj struci potpuno strano znanstveno područje, nije mogao ni kroz dulje vremensko razdoblje svime time ovladati i to mu nitko ni ne zamjera. On je zapravo mnogo i postigao na studiju glagoljaštva u tako kratkom razdoblju, a bez prethodnog predznanja i bez ovoj struci primjerene metodologije rada. Ali je znak velike nekritičnosti, pa i neodgovornosti, a kako sam autor priznaje donekle i velike drskosti (273) s njegove strane što se tako nespreman odmah dao ni više ni manje nego na pisanje knjige o povijesti i sveukupnoj problematici glagoljaštva. Svoj dio odgovornosti snose i svi oni stručnjaci koji su ga u tom pothvatu hrabrili, a od odgovornosti ne može pobjeći ni izdavač koji mu je svojim ugledom i afirmacijom u hrvatskom kulturnom životu dao podršku. Nije nikakva isprika što knjiga nije namijenjena stručnjacima (7). Kod obrade neke znanstvene teme, a pitanje glagoljice i glagoljaštva nesumnjivo je znanstvena tema, razlika između stručne i popularne knjige sastoji se samo u metodologiji i stilskoj prilagodbi, dočim znanstvena istina ni u kojem slučaju ne smije biti zanemarena. A mnogo više i znanja i umješnosti se traži za znanstveno istinito i točno a popularno pisanje o predmetu o kojem čitatelji malo ili ništa ne znaju, nego pisati znanstvenom metodom za stručne krugove. Od autorovih nekih istomišljenika koji ga u ovom pothvatu jako podržavaju čula sam primjedbu kako je bilo potrebno i opravdano da ovakovu knjigu napiše amater kada to nijesu učinili stručnjaci. Oh, beata simplicitas! Pa zar je tako teško shvatiti da ipak svi ne mogu sve? Čemu onda posebni studiji, specijalizacije, praksa? Možda do sada ovakvu knjigu nisu napisali kvalificirani stručnjaci upravo stoga što su svjesni koliko je to složen i zahtjevan, a bez timskog rada i teško izvediv zadatak. Nadajmo se da će upravo brojni promašaji ove knjige potaknuti za to pozvane stručnjake da se sami prihvate tog zadatka. To bi bio najpozitivniji učinak ove knjige i autorova truda oko nje.

Benedikta Zelić-Bučan

Evolucionizam i kreacionizam na ispitu znanosti*

Članak »Evolucionizam na ispitu znanosti« od dr. Crewsa objavljen u »Prirodi« br. 3(796) od 15. studenoga 1993., str. 6-7, izazvao je reagiranje. Prvi je na nj reagirao dr. Zdravko Ševčić u »Prirodi«. br. 798-799, siječanj 1994., str. 6-7 člankom »Kreacionizam na ispitu znanosti«, a zatim dr. Ivan Gušić člankom »Na ispitu znanosti kreacionizam ne prolazi«, objavljen također u »Prirodi«, br. 801-802, travanj 1994., str. 42-46.

Duboko sam uvjeren da je i dr. Ševčića i dr. Gušića vodila istinska želja da pridonesu raščišćavanju pojmova u tako zamršenom pitanju kao što je svijet pojava živih bića na Zemlji. Svojim člancima omogućili su da se u »Prirodi« otvoreno povede riječ o pitanju evolucionizma (evolucije) i kreacionizma. Za to sam im zahvalan, pogotovo dr. Gušiću koji se trudio svoje stajalište što bolje dokazati i pritom pokazao širinu znanja. Međutim, njihova dva članka ne zadovoljavaju me u potpunosti. Nalazim u njima »praznine«. Želim, stoga, udovoljiti želji dr. Gušića koji kaže: »Nadam se da će moje kolege raznih struka i u »Prirodi« popuniti tu prazninu«. Napominjem: nije mi ni na kraj pameti da vodim s njima polemiku. Jedina mi je želja da pokušam unijeti svjetla u neka pitanja evolucije, područja tako zamršena, bilo zbog same naravi stvari, bilo zbog subjektivnih razloga zastupnika evolucije. Bit ću sretan ako ovaj moj skroman prilog doprinese boljoj spoznaji istine na ovom području jer samo istina će nas spasiti. Koliko ću u tome uspjeti, prepuštam sudu mjerodavnih i dobronamjernih čitatelja. Napominjem da nisam zadovoljan ni s člankom dr. J. Crewsa onako kako je članak sročen. Pogotovo me se neugodno dojmila karikatura Ch. Darwina priložena njegovu članku. Toliko kao uvod.

Nekoga može zbuniti i uznemiriti sama riječ evolucija, kao nešto što se protivi njegovu svjetonazoru, njegovu vjerskom uvjerenju. Je li takav strah opravdan? Odmah moram reći: Nije! I Svemir i naša Zemlja sa svim svojim šarolikim bogatstvom mrtve i žive naravi govore u prilog razvoja (evolucije). Svemir nije neki statički sustav nego sustav dinamičkog, trajnog razvoja (evolucije). Dinamizam i razvoj dolazi još više do izražaja kod živih bića: biljaka, životinja i čovjeka. Sva živa bića na Zemlji, u svom pojedinačnom životu, pojavljuju se kao nešto u nastajanju, u razvoju, a ne kao gotova datost. Taj isti dinamizam, razvoj, pokazuju živa bića na Zemlji i u svojoj povijesti. Ona se, naime, nisu pojavila odjednom kao gotova datost koju danas imamo kao datost u razvoju, o čemu svjedoče geologija i paleontologija. To je zapravo htio reći i pisac

* Ovaj članak je bio, u travnju 1994. g. poslan uredništvu časopisa »PRIRODA« da ga uvrsti kao nadopunu o polemici u »Prirodi« o kreacionizmu i evolucionizmu. Međutim, članak nije objavljen nego je uredništvo »Prirode« u br. 806., rujan 1994., str. 37. objavio slijedeću napomenu: »Odlukom uredništva obustavljamo daljnju polemiku o kreacionizmu i evolucionizmu, budući da prispjeli tekstovi ne daju novi bitni i argumentirani doprinos ovim razmatranjima«. Čini mi se da to nije bilo lojalno (što sam naknadno i pisao uredniku »Prirode«) jer kad se već čulo jedno zvono, trebalo je čuti i drugo. Poticaj da ovaj članak pošaljem uredništvu revije »MARULIĆ«, s molbom da ga uvrsti u jedan od sljedećih brojeva, dao mi je članak »Kreacionizam i evolucija« od Ivora Karavanića u »Maruliću« br. 6/94, str. 1142, gdje pisac, među ostalim kaže: »Neobično je međutim da na spomenutoj tribini, kao i u raspravama što ih je »Priroda« objavljivala nekoliko mjeseci, nije bio uključen niti jedan katolički teolog...« Iz gore navedene napomene uredništva »Prirode« čitateljima će biti jasno zašto »u raspravama nije bio uključen niti jedan katolički teolog«.

biblijskog izvještaja o stvaranju svijeta. Točno je da taj izvještaj »ne posjeduje elemente znanstvenog izričaja koji bi se opažanjem, mjerenjem, uspoređivanjem ili kojom drugom znanstvenom analitičkom metodom mogao ili potvrditi ili opovrgnuti«, jer biblijski izvještaj nije neka znanstvena rasprava nego pučki prikaz pisan jezikom shvatljivim za ljude onoga vremena. Da je pisac svoj izvještaj o tome pisao jezikom suvremenih dostignuća geologije i paleontologije, nitko ga ne bi razumio. Pisac spomenutog biblijskog izvještaja nije bio ni geolog ni paleontolog da bi mogao na temelju geoloških i paleontoloških podataka ustvrditi postupnu pojavu biljnog i životinjskog svijeta na Zemlji. Ali sama činjenica da je on to ustvrdio, govori mnogo. Ako pisac pritom stvaranje svijeta, biljnog i životinjskog svijeta na Zemlji zajedno s čovjekom, pripisuje zahvatu nekog višeg Bića, Boga, omogućuje mu to, zapravo, sili ga na to razum, ona »božanska iskra«, svojstvena samo čovjeku između svih živih bića na Zemlji. Red u Svemiru (Kozmos), planska, svrhovita građa i razvoj živih bića sili svakog čovjeka na razmišljanje: je li sve ovo što ga okružuje plod slučaja, slijepe igre Prirode, ili je to plod nečijeg smišljenog plana. I pisac biblijskog izvještaja o stvaranju svijeta dobro je znao da čovjek kada želi ostvariti i najjednostavniji proizvod, pa bilo to i primitivno kameno oruđe čovjeka iz Paleolitika, da radi to smišljeno, planski. Zašto bi onda on remek-djelo: (Kozmos, ne kaos!) Zemlju, plansku, svrhovitu građu i razvoj živih bića pripisao slučaju, nekom »Big-Bangu« koji je eksplodirao i slučajno proizveo Kozmos? Naprotiv, ne sili li ga da u tome prizna zahvat nekog razumnog bića? Ne sili li ga to na kreacionizam? Da, sili ga. Zato i pisac biblijskog izvještaja o stvaranju svijeta unosi u svoju »evoluciju« kreacionizam. Uostalom, ubacivanje kreacionizma u evoluciju što ga čini biblijski pisac, neuk i nestručnjak u prirodnim disciplinama, učinili su to i mnogi znanstvenici. Spominjem samo M. Plancka: »U svakom slučaju, sažimajući, smijemo reći da poslije svega što uči egzaktna prirodna znanost, u čitavom području Prirode... vlada stanovita zakonitost koja je neovisna o postojanju misaonog čovječanstva, ali koja ipak... dopušta formuliranje koje odgovara svrhovitom djelovanju. Ona predstavlja razumni poredak svijeta (Weltordnung) kojemu su podložni priroda i čovječanstvo..., bogati uspjesi prirodoslovnog istraživanja ovlašćuje nas na zaključak da se mi neprestanim napretkom.., u najmanju ruku, stalno približavamo cilju i jačamo u nadi u stalno produbljivanje naših pogleda u upravljanje svemogućeg razuma koji vlada prirodom« (M. Planck: Religion und Wissenschaft, 1938., str. 27-28).

Može li se onda kreacionizam odbaciti kao nešto neznanstveno? Može i ne može.

Može i mora ako se biblijski kreacionizam shvati doslovno. To je onda »primitivni kreacionizam«, kako kaže dr. Gušić. Taj i takav kreacionizam ne prihvaća Crkva jer je svjesna – kako sam već spomenuo – da biblijski izvještaj o stvaranju svijeta nije neka znanstvena rasprava nego pučki prikaz prilagođen shvaćanju ljudi onoga vremena.

Ne može. Upravo zbog »svemogućeg razuma« koji upravlja Prirodom, što nije plod nekog vjerskog opredjeljenja nego logičkog razmišljanja. Zbog toga se može reći da postoji i znanstveni kreacionizam koji se ne može unaprijed odbaciti jer postoji opasnost da se, odbacivanjem prljave vode, odbaci i dijete. Crkva ne odbacuje evoluciju a priori nego se prema njoj kritički odnosi. Naime, osim stvarne evolucije postoji i »primitivna evolucija«. To je ona po kojoj je sva Priroda plod razvoja od neorganizirane materije do prve stanice (samorodstvom – generatio spontanea); od nje onda dalje sav živi svijet na Zemlji sve do čovjeka sa svim mogućim prijelaznim

oblicima. Međutim, onaj prijelaz od neživog na živo (samorodstvo) znanstveno je odbačen. »Život na zemlji pojavio se već složen u svom punom dostojanstvu... Pokazao je divnu raznolikost oblika, a ti oblici bili su već u njemu i u vječnim nematerijalnim pravilima matematike« Giuseppe Sermonti: Dopo Darwin, 1982., str. 26).

No, postoji i prava evolucija. Je li ona znanstveno utvrđena? Jest i nije.

Jest! Postoje o tome »povijesni dokumenti«, fosilni oblici biljaka i životinja koje su se postupno pojavljivale na Zemlji i mijenjale, razvijale. To je sigurno.

Nije! ako je se temelji na temeljima koje je postavio Ch. Darwin: borba za opstanak i prirodni bir. Ti su temelji zabačeni od mnogih uvaženih biologa i znanstvenika. U tom smislu, već spomenuti biolog Fondi kaže: »Poslije više od sto godina Darwinova djela nalazimo se na posvemašnoj nesigurnosti ne samo o mehanizmima evolucije nego čak i o temeljnim crtama razvojnog procesa« (Fondi, str. 43).

Što je s »temeljnim crtama razvojnog procesa« po kojima bi razvoj živih bića na Zemlji išao postupnim razvojem iz jedne vrste u drugu? Tu postoje velike poteškoće koje se ne mogu omalovažiti. Geologija i paleontologija nam pružaju fosilne ostatke biljaka i životinja vremenski poredane. Prve takve oblike nalazimo u Algonkiju. »Algonkijski svijet životinja predstavlja, gledajući filogenetski, proizvod dugog razvoja. Tu su zapravo zastupljene sve skupine (Kreise) sve do kralježnjaka. Ono... što mora polagano izaći jedno iz drugoga...nastaje u isto vrijeme...Kako će filogeneza izaći na kraj s ovom činjenicom? To može samo tako da opovrgne da su algonkijska bića najstarija. Ona mora pretpostaviti da postoje još mnogo starije okamine koje još do sada nismo našli. Ali ovoj svojevoljnoj pretpostavci koja želi spasiti evoluciju oduzimaju tlo pod nogama slijedeća razmišljanja: u algonkiji, gledajući filogenetski, životinje imaju najveći dio svoga razvoja iza sebe; jer k onim do tada već postojećim građnim planovima (Baupläne) nastupa samo jedan tip (Typus), naime onaj kralježnjaka. Zašto su biljke koje su neizostavno trebale biti pretpostavke za razvoj životinja...čekale tako dugo sa svojim razvojem...i tek u gornjem siluru, kada su to već bili kralježnjaci, dostigle stadij, građu kriptograma? Prema teoriji morale bi paprati i jednosupnice biti zastupljene već u algonkiju u kojemu ima već metar dugih člankonožnih životinja. Budući da to nije slučaj, nema temelja da su najstarije nađene životinje, odnosno fosili prošli dugi razvoj koji u odnosu na onaj postalgonkijski predstavlja tek ulomak. Ali ova je pretpostavka potrebna ako se želi isključiti stvaralačke zahvate (Schöpfungs akte). Tako dakle algonkij pruža brojne tipove (Typen) koji su upravo tada isto kao i danas bili oštro ograđeni. O nekoj općoj mješavini vrsta (Formenmischmasch) ne može biti govora« (Oskar Kuhn: Die Deszedenz-Theorie, 1951, str. 50-53).

Slično je stanje, mutatis mutandis (s odgovarajućom izmjenom), i u slijedećim geološkim periodama. Nastupaju novi oblici, već jasno diferencirani, a onda slijedi njihov nagli razvoj. Tako je u trijasu s amonitima, s gmazovima u juri, s golemim papratima u karbonu, s cvjetnicama u tercijaru koje su veoma slične današnjima. U kvartaru, kada je već sve bilo spremno, pojavljuje se čovjek, jedinstveni oblik (vrsta, po nekima »novi Phylum, novo carstvo«) koji može *stvarati* za razliku od svih njegovih »predaka«. Oblici biljaka i životinja koji se pojavljuju u pojedinim razdobljima jasno su diferencirani i specijalizirani. Nema u tim skupinama postupnih prijelaznih oblika iz jedne vrste u drugu kako je zamišljao Darwin i njegovi sljedbenici. U svezi s time već spomenuti O. Kuhn kaže: »Kontinuirani prijelazi iz jedne skupine u drugu od

amebe do čovjeka, empirijski ne postoje« (nav. dj. 58). To, međutim, ne znači da evolucije nije bilo. Bilo je, ali unutar ovih skupina (tipova, kola ili slično). Ribe pokazuju šaroliki razvoj, ali ostaju ribe. Tako i vodozemci i gmazovi, ptice i sisavci. Ovdje je potrebno napomenuti: ono što vremenski slijedi iz prethodnoga ne mora slijediti iz njega. Nadalje: »Oni slučajevi koji, izgleda, dokazuju kontinuirani razvoj, kao što su rod Paludina i Planorbis iz Tercijara, predstavljaju je kao posve nešto drugo, naime kao nenasljedne životne varijacije, tako zvane modifikacije koje su morfološki poredane. Zato danas mnogi paleontolozi ne govore više o kontinuiranoj promjeni vrsta« (o. Kuhn, nav. dj., 58). Isti pisac kaže za amonite koje je on temeljito proučio: »U jednoj skupini, dakle, koja je paleontološki najbolje ispitana i koja je pružila potpuni materijal, kakav se može samo poželjeti, ne vlada *nikakva sigurnost* o razvojnim linijama« (ib., 59). Slično kaže i za koralje. Već spomenuti biolog Fondi razlikuje »površinsku« i »dubinsku« evoluciju. Površinska se, kaže Fondi, sastoji u diferencijaciji rasa i vrsta. Za dubinsku evoluciju koja bi bila sposobna ostvariti diferencijacije rodova, porodica, razreda, tipova kaže: »Ta evolucija pripada prošlosti i ne počiva ni na jednom izravnom dokazu« (nav. dj., str. 145). I dalje: »Tko god se zanima za ozbiljnost dokaza paleontološkog karaktera, uvijek je, prije ili kasnije, prisiljen priznati da fosilna svjedočanstva ne dokazuju stvarno ono što tvrdi (ili bi htio) Rostand. U stvari, da se živi svijet oblikovao 'postupnom kompleksnošću' jest vjera koju ne opravdavaju činjenice; da su se veliki organizacijski tipovi pojavili susljedno s onim 'jednostavnim' koji je uvijek prethodio onog 'kompleksnijega' isto je tako vjera koju ne opravdavaju činjenice; i da su redosljedi stadija unutar iste skupine (kao na pr. onaj famozni slučaj konja), isto je tako vjera koju činjenice ne opravdavaju« (Fondi, 150).

Mogao bih i dalje nabrajati izjave raznih znanstvenika i biologa, ali nema smisla. Svakako, kako se iz iznesenoga vidi, ne postoje samo znanstvenici koji teoriju evolucije zastupaju u smislu postupnog razvoja u vrstu, nego i znanstvenici koji to osporavaju, ali ne zato što bi bili kreacionistički nastrojeni, nego što ih dokazi o takvoj evoluciji ne zadovoljavaju. Kako pak tumačiti stvarnu evoluciju, drugo je pitanje. Ali ni u kojem slučaju ne smije se pritom mimoići onaj »svemogući Razum« koji, kako kaže M. Planck, dominira u Prirodi. Ne bih se, stoga, složio s dr. Stevčićem koji kaže: »Od tog vremena (od Darwina) do danas napisani su ne samo članci nego i knjige u kojima se upravo nastojalo opovrgnuti teoriju evolucije. Dakako neuspješno jer su činjenice išle u prilog Darwinu, danas se teorija evolucije smatra dokazanom. Nije moguće naći ijednog biologa 'od formata' koji bi se protivio ideji evolucije.«

Zaključak

Želio bih završiti svoje izlaganje nekim napomenama. Kako sam na početku spomenuo, nije mi bila nakana da polemiziram s dr. Števčićem i s dr. Gušićem nego da pokušam baciti nešto svjetla na evoluciju s druge strane, da se čuje i drugo zvono. Posve se slažem s dr. Gušićem da su u pitanju evolucije sučeljavanja »nepotrebna i beskorisna«. Potrebno je iznositi s jedne i s druge strane (sine ira et studio) pa neka svaki zauzme svoj stav... Protivim se i ja, kao i dr. Gušić »raznim izvrtanjima činjenica, prešućivanjem dokazanih istina i iznošenjem poluistina (istrganih iz konteksta)«. Protivim se i falsifikatima (slučaj Piltdownskog pračovjeka – Eoanthropus dawsoni).

Nema sumnje da kod »primitivnih kreacionista« ima »bisera«, ali ih se isto tako može naći i kod prirodoslovnih znanstvenika na drugoj strani. Dobro je što dr. Gušić, prirodoslovac-evolucionist, priznaje opstojnost Boga. Na taj način potvrduje stav i mnogih drugih uvaženih znanstvenika i prirodoslovaca među kojima je i dr. M. Planck koji kaže: »Religija i prirodne znanosti međusobno se ne isključuju, kako neki danas misle, nego se međusobno upotpunjuju i uvjetuju« (31). Ovdje se nameće pitanje: Ako Bog već postoji (ili se dopušta njegovu opstojnost), je li to Bog koji nema nikakve veze sa svijetom, nego i On i svijet postoje neovisno jedan pokraj drugoga? Ako se u svijetu očituje »svemogući razum koji vlada Prirodom«, kako kaže Maks Planck, onda se ne bi moglo reći da Bog nema nikakve veze sa svijetom. Naprotiv, taj »svemoćni Razum« podsjeća na RIJEČ (LOGOS) o kojoj govori Biblija, Riječ po kojoj »sve postade... i bez nje ne postade ništa...«, i u kojoj »bijaše život« (Iv 1,3.4). Što je razumnije i prihvatljivije: krivudavo traganje i tumačenje postanka svijeta i natezanje razvoja živih bića na Zemlji, traganja i tumačenja koja se često provlače kroz šikaru protivnih tumačenja, ili prihvatiti »svemoćni Razum« (Logos) koji se očituje i nameće planom i svrhovitošću? Kad već postoje tolike poteškoće i suprotna gledišta o evoluciji, ne bi li bilo uputno uzeti u razmatranje i biblijski izvještaj, umjesto ga aprioristički odbijati?

I još nešto.U svjetlu onoga što je do sada rečeno, smatram da bi bilo ispravnije ono što Biblija kaže o stvaranju svijeta nazvati »biblijski izvještaj« umjesto »biblijska priča«, »mitska priča o biblijskom postanku«. Mit, priča je plod mašte, što se za biblijski izvještaj ne može reći već iz onoga što je ovdje spomenuto. Osim toga ne mogu se mimoići ni rezultati suvremene etnologije (kada se radi o evoluciji čovjeka, jer i čovjek spada u »repertoar« Prirode i eventualne evolucije). Uvaženi etnolog P. Schmidt za Negride Efe (Kongo u Africi) kaže da je po njihovoj tradiciji Najviše Biće stvorilo čovjeka i prvu ženu i poučilo ih religiji; da je to Najviše Biće tim prvim ljudima napravilo tjelesa od zemlje i udahnulo im dušu; kod drugih se opet spominje predaja o nekoj ženi koja je prekršila zabranu Najvišeg Bića zbog čega je došla u svijet nevolja i smrt. Stoga P. Schmidt kaže: »Nisam vjerovao svojim ušima. To je bio izvještaj Biblije o stvaranju« A(leksandar) G(ahs): Religija i magija u povijesti ljudskog roda. Zagreb 1946., str. 307. - Izdano kao skripta). Ne samo kod ovih primitivnih naroda nego i »kod najstarijih primitivnih naroda, osobito kod Pigmejaca i centralnih Kalifornijaca ima o događajima iz tog prvog i neposrednog saobraćaja Najvišeg Bića s ljudima nekoliko tradicija koje se upravo upadno podudaraju s prvom glavom Geneze« (A. G., n. dj., 298). Kod svih tih primitivnih naroda ne može se govoriti o utjecaju Biblije jer oni još ni danas ne znaju ništa o kršćanstvu.

Zaključujem s riječima M. Plancka koji, govoreći o religiji i prirodnim znanostima (Naturwisaenschaft), kaže: »Za jedne Bog stoji na početku, za druge na kraju njihova mišljenja. Jednima je On temelj, drugima kruna izgradnje bilo kakvog svjetonazorskog promatranja« (30).

Berard Barčić

Književnik Draženović preminuo je u Zagrebu

Za tragediju broda »Titanica« saznao sam prvi put 1933. godine pod – Bože mi oprosti – vrlo povoljnim okolnostima. Jedan je preživjeli putnik, rodom iz mojega Poneretavlja, bio tada »klijent« (tako se govorilo za branjenika) mojega oca, odvjetnika u Metkoviću. Prezadovoljan ishodom parnice, bivši je brodolomac predao svojemu zastupniku bogatu nagradu, a njegovu sinu (mojoj malenkosti) ručni sat.

Uz travaricu i suhe smokve na našoj je verandi pao razgovor o pomorskoj nesreći koja se zbila 14. travnja 1912., što je meni bila prva informacija. Nažalost ne mogu navesti brodolomčevo ime, možda sam ga zaboravio, možda ga nisam nikada ni znao, premda mi i danas lebdi pred očima vitki i elegantni lik mojega darodavca s licem kao u Chopina. On je nakon nesreće dobio odštetu osiguravajućega društva, stekao kuću i imanje negdje oko Rogotina, postao »gavan«.

Na tu me je zgodu iz djetinjstva podsjetio članak Stjepana Hrastovca »Nije li to 'netragom nestali' hrvatski književnik Josip Draženović?« u Maruliću 1/95. Autor izražava slutnju da je književnik možda na »Titanicu« netragom nestao. Taj izraz jamačno znači smrt ili u najmanju ruku potpun i konačan nestanak neke osobe iz sredine u kojoj je dotad živjela. Hrastovec iznosi dva argumenta. Prvo, u popisu putnika zaista je književnikovo ime i prezime; drugo, gimnazijski je profesor na satu posvećenome književnom djelu Josipa Draženovića rekao da je taj pisac netragom nestao.

Istina je drugačija.

U vrijeme »Titanicove« nesreće književnik Draženović je bio sudac u Lici. Rođen je u Stajnici kod Brinja 30. 11. 1863, pravne je nauke svršio u Zagrebu 1886., te je iste godine dobio zaposlenje u Kotarskom sudu u Senju (koji je pokrivao i područje Novoga Vinodolskoga), gdje je ostao do svoje ženidbe s Marijom Jovanović (1889.). Kasnije djeluje u kotarskim sudovima u Vrbovskom, Senju, Bakru, Perušiću i Gospiću (u dva navrata, drugi put kao predsjednik Sudbenoga stola, što mu je bio vrhunac u pravničkoj karijeri). U Zagrebu se trajno nastanio tek kao umirovljenik (1935.), a u tom je gradu i umro 1. svibnja 1942. Sjećam se nekrologa u »Hrvatskome narodu«.

Osim knjige, koje Hrastovec točno navodi (s godinama izdanja), objavio je mnoštvo priloga po časopisima, a i neke prijevode s njemačkoga. Djela su mu u tri sveska izašla u Zagrebu u redakciji Dragutina Tadijanovića 1948., gdje sâm bibliografski popis iznosi više od deset stranica. Nazočan je i u zbirnoj knjizi »Djela J. Turića, J. Leskovara i J. Draženovića« (Zagreb 1953.).

Šteta je što Stjepan Hrastovec nije naveo vrijeme kad je David Bogdanović rekao učenicima da je Draženović netragom nestao. U knjizi »Lirika grude«, izašloj 1934., piše da je Hrastovec roden »prije dvadeset i nekoliko godina« znači koju godinu prije tragedije »Titanica« ili baš tada. S druge strane, Draženović je – nakon intenzivna pisanja i objavljivanja radova – doista bio na dugo vrijeme umuknuo oko 1921. Ako je Bogdanović predavao Hrastovcu dvadesetih godina (sva je prilika da jest), onda se je profesorov izraz »netragom nestao« mogao možda odnositi na Draženovićev nestanak iz književnosti. Bogdanović je cijenio Draženovićeve pripovijesti, pa ga je možda i naljutilo što ih je književnik iz čista mira prestao pisati, te se je pred đacima malo drastičnije o Draženoviću izrazio.

Da sam se recimo ja, čovjek neobična imena i prezimena, našao na popisu brodolomaca, sve bi odmah bilo jasno, ali prezime Draženović je dosta često (u telefonskoj se knjizi ponavlja samo u Zagrebu četrdesetak puta), a ime Josip još je češće.

Svevlad Slamnig

Još o Draženoviću

Stjepan Hrastovec, sada u Windsoru u Kanadi, listajući knjige o propasti broda »Titanic« 1912. godine, u jednom popisu putnika naišao je i na Josipa Draženovića pa se pita (u Maruliću br 1/1995) nije li to bio hrvatski književnik. Ne, u tom popisu nije bio hrvatski književnik Josip Draženović, jer je on umro u Zagrebu 1942. godine u starosti od 79. godine. Rođen je u Stajnici kod Brinja 1863. i cijeli je svoj radni vijek kao sudac proveo od Bakra i Senja do Gospića, gdje je 11 godina, od 1918. do 1929, bio predsjednik Sudbenog stola.

Josip Draženović bio je pisac crtica u kojima je, piše M. Šicel u Hrvatskom biografskom leksikonu, »zapažena njegova sposobnost uočavanja detalja i lirske atmosfere, čime podsjeća na kratku prozu I. S. Turgenjeva«. I. Frangeš, pak, u svojoj Povijesti hrvatske književnosti (Zagreb, 1987.) piše: »Njegove *Crtice iz primorskog malograđanskog života* (Senj, 1893) jedna su od najvrednijih knjiga hrvatskog realizma i bez sumnje najbolje što je, izvan svih polemika i sukoba, naturalistička formula dala hrvatskoj književnosti«.

Hrastovec nadalje navodi kako bi se po jednom izvoru s Titanica spasila samo jedna žena, a po drugom njih četvero. Ovaj drugi podatak bliže je istini, jer sam svojedobno, oko 1926. godine, u Sisku poznavao jednog brijača, koji je tvrdio da je bio putnik na Titanicu i da se uspio spasiti od utapljanja.

Oskar Piškorić

Još o masonima

Bilo je samo pitanje vremena kada će se hrvatska masonerija usuditi izaći na svjetlo dana i početi se hvaliti svojim »naprednim idejama« i »velikim zaslugama za hrvatski narod«. Od početka nastanka hrvatske države na sve načine upravo je svjetska masonerija nastojala srušiti hrvatsku državu, upravo svjetska masonerija je podržavala Srbe i ministra Jovanovića u njihovim nastojanjima da se spriječi priznanje Rep. Hrvatske, o čemu je novinar I. Mlivončić u knjizi »Pape i Hrvati« napisao slijedeće: »Masoni su na svom sastanku u Beču, na kojem je nazočan i srpski ministar vanjskih

poslova Jovanović, odlučni u podršci Jugoslaviji. Još uvijek je svježe nastojanje, donedavno posve otvoreno, lorda Carringtona, da pokuša stvoriti novu federalnu Jugoslaviju...«, (str. 127) a mi danas u Vjesniku (kulturni prilog Danica) 12. ožujka dobivamo pune dvije stranice u pohvalu našim krvnicima, u pohvalu onih koji već dvije stotine godina Srbe usmjeravaju i huškaju na nas!!! Čak niti ne skrivaju da je masonerija osnovana u Londonu 1717. u onom istom Londonu koji od početka ovoga stoljeća na sve načine ruši Hrvatsku i osniva Jugoslaviju za Jugoslavijom. Zaprepašćujuće je da priznaju kako je grof Janko Drašković, pokretač tzv. »Ilirskog preporoda«, bio član pariške lože »Ujedinjeni dobrotvorci«. A to je tome tako zato što se u novijoj povijesti Hrvatske premalo ističe da je Otac domovine dr. Ante Starčević bio faktički najveći protivnik tzv. Ilirskog preporoda (iz kojeg je i sam potekao), kada je uvidio da taj »preporod« Hrvate vodi u propast. Prvi put je osudio taj pokret u svome članku od 27. IX. 1852, i to zato jer je uvidio da ilirizam kroz jugoslavenstvo postepeno nameće srpsko ime i misao. To je bitan povijesni moment koji je premalo naglašavan. »Po prvi put žestoko je osudio ilirizam, uvjeren da su Hrvati pod ilirskim imenom radili više za druge negoli za sebe« i da su »u ime ljubavi i slobode bratimske« prešutjeli mnogo toga...« (Povijest pravaške ideologije, M. Gross, str. 31). To su nama masoni priredili kroz ilirizam, povijest unutarnjih borbi, pojavu Strossmayera i F. Račkog koji se i danas nekritički slave pod krinkom kulturnih zasluga (koje doduše imaju), ali se pri tome previđa politička šteta što su je počinili u ime »drugačijeg hrvatstva«. A ta je šteta neizmjerna!

O tome opširno je svjedočanstvo iza sebe ostavio najbliži Starčevićev suborac Bare Poparić, Zadranin, koji je na komemoraciji o četrdesetoj godišnjici smrti »Staroga« 1936., između ostaloga o masonskom djelovanju u Stranci prava (za života staroga) rekao: »Fran Folnegović, kao gradski zastupnik, (izrazio je) žalost što mađarska zastava nije simbol bratstva i ljubavi među Hrvatskom i Ugarskom... Ante Starčević... bio je prikovan uz krevet kad se Folnegović tako ružno obrukao. Stari bijaše ogorčen na Folnegovića još prije... kada je doznao, da taj isti Folnegović, premda mason, proglašava svuda biskupa Strossmayera pokroviteljem Stranke prava: dapače da mu šalje izvještaje o radu i namjerama stranke. Sve je to Stari i spočitnuo Folnegoviću. Ali kad je vidio, da je Folnegović zaveo sebi u prilog većinu u (stranačkom) klubu, Stari je istupio iz stranke i osnovao »čistu stranku prava«... (Ante Starčević, skupni rad, str. 87).

U članku Marka Jurića se ističe da su Hrvati u 18. st. »na cijelom teritoriju Ugarske imali vodeću ulogu u masonskim ložama« (Vjesnik/Danica 12. 3. 94), ali se prešućuje da je njihova uloga u daljem povijesnom tijeku bila negativna. Prosvjetu su u 18. st. u Hrvatskoj (kao i u prijašnjim stoljećima) držali katolički redovi, a masonski car Josip II, ukidao je katoličke redove i katoličke škole po Hrvatskoj, onemogućivši procvat prosvjete. Ukidao je stare redove i škole, a njegovi su drugovi i suradnici bili — hrvatski masoni. Zar je to pozitivno?

U 19. stoljeću madžarski namjesnik Hedervary po Hrvatskoj službe i privilegije daje Srbima i neprijateljima Hrvatske, a mason Folnegović izdaje Oca domovine koji se borio i protiv Hedervarya i Strossmayera i protiv svake tuđinske vlasti! Zar je i to pozitivan doseg masonske djelatnosti? Starčević nije, sve do pred kraj života, imao jasnu predodžbu o masonima, ali čitav se život borio upravo protiv njih!!! Folnegović je kod primanja *u peštansku ložu* tvrdio, da on ulazi u masonstvo s odobrenjem Ante

Starčevića, a nijekao je u hrvatskoj javnosti da je mason. Međutim, on je priču o Starčevićevoj uputi da uđe u masonstvo izmislio. Starčević, koji je bio protiv politiziranja Crkve, dakle, protiv klerikalizma, *bio je istodobno teist...«*, a to znači vjernik odan crkvi i papi, što potvrđuje i Bare Poparić u već spomenutom govoru. (Citat iz knjige »Masonstvo u Hrvata« I. Mužić, str. 135). Folnegović je služio svim neprijateljima slobodne Hrvatske, a još i danas ima ulicu u Zagrebu. I nije jedini od te vrste! »Nakon ovoga događaja s Folnegovićem borba u hrvatskoj javnosti protiv masonstva postala je vrlo žestoka. U toj borbi, naravno, nastavila je prednjačiti Katolička crkva«. (ibid, podcrtao E. Č.)

Možemo zaključiti da, kada su masoni i paramasoni (poput Strossmayera, koji se od masonstva ograđivao, a na toj liniji faktički djelovao) i štogod dobra i učinili na polju kulture, to bi činili zato da se istaknu i potom na političkom polju učine adekvatnu štetu u skladu sa svojim idealima.

O tome što su za nas Hrvate i čitav svijet masoni najdirektnije i najjasnije izrazio se Lyndon Larouche, nekadašnji savjetnik predsjednika Ronalda Reagana, a danas politički zatvorenik (pred otpuštanjem iz zatvora, zahvaljujući Clintonu), kojeg je u zatvor otpremila baš masonerija (prema vlastitu svjedočanstvu). On kaže: »Europska civilizacija utemeljena je na *kršćanskim republikanskim načelima*. Ako ih sekularizirate na način na koji to čine izvjesne klike slobodnih masona iz Londona, s namjerom uništenja Vatikana i uništenja judaizma kao religije i kršćanstva, okrećući se zatim istovremeno i uništenju islama, taj revolt protiv monoteizma znači da postoji jedan afirmativni sotonski poticaj protiv monoteizma koji je presjekao pupčanu vrpcu djeteta u utrobi, pa stoga djetetu prijeti smrt... (»Hrvatski rukopis« 7. 1. 94.)

Kod nas u Hrvatskoj Ante Starčević je bio predstavnik kršćanskih republikanskih načela, a Strossmayer je bio predstavnik liberalnog katolicizma i ekumenskog sekularizma, čime je razvodnjavao kršćanski nacionalni princip što ga je zagovarao Starčević i slabio papski autoritet — *koji je Stari branio!!!*

U današnje vrijeme naši hrvatski neprijatelji bili su američki političari Brent Scowcroft i Lowrence Eagelberger koji »nisu ništa drugo do pripadnici sekcije Britanskog ureda vanjskih poslova koji se danas zove Chantham House«... a ovu ustanovu, po već citiranom i cijenjenom Laroucheu, kontroliraju — engleski masoni!!! Dakle Englezi nekada i danas uporno rade na istom poslu. Ništa se nije promijenilo.

Transcendentalna meditacija

Nakon slavopojke masonima u Nedjeljnom Vjesniku (13. 3.) nalazimo veliki pohvalni prilog u korist transcendentalne meditacije od novinarke A. Latinović. Tu nalazimo niz netočnih interpretacija ove indoidne sekte koju se predstavlja kao »tehniku dubokog odmaranja, bez vjerske pripadnosti« i koja »nije ni budistička, ni hinduistička ni bilo kakva vjerska praksa«. A to nije točno. Još gora od toga je iskrivljena interpretacija pisane poslanice Ivana Pavla II. gdje se kaže kako »Vatikan iznosi da TM nije u suprotnosti s kršćanskom vjerom, uključujući i molitvu«, pri čemu je pozivanje na L' Osservatore Romano od 15. prosinca 1989, potpuno neopravdano. Prije svega u toj poslanici govori se o Zenu, Yogi, i transcendentalnoj meditaciji, pa se u tom kontekstu »u pismu ne odbija preuzimanje istočnjačkih oblika meditacije,

ali se zahtijeva da se prijedlozi kojima se kršćanska meditacija ima uskladiti s istočnjačkim tehnikama *stalno preispituju prema metodi i sadržaju...«* (podvukao E. Č.). Zatim se na stranici pet kaže da su »lažni karizmatici iz 4. stoljeća poistovjećivali milost Duha Svetoga s psihološkim iskustvom u duši...«, a danas se čini da ovakvi *»pogrešni oblici* ponovno ostavljaju dojam na brojne kršćane i savjetuju ih kao psihološko ili duhovno sredstvo koje će im pomoći da nađu Boga...«

Budističke i hinduističke metode služe se »negativnom teologijom bez slika i pojmova, kao što je primjereno teoriji budizma«, a transcendentalna meditacija koristi molitvene riječi zvane mantra koje *ne označavaju kršćanskoga Krista već — hinduistička božanstva!!!* U papinoj poslanici izrijekom piše, u fusnoti, da je »papa Ivan Pavao II postavio pred oči čitavoj crkvi primjer i nauk sv. Terezije, koja je u svoje vrijeme morala *odbiti pokušaj određenih metoda* koje su zahtjevale neobaziranje na kršćansko čovječanstvo u prilog nestalnog uranjanja u bezdan božanskog...« (podvukao E. Č.)

A što je to transcendentalna meditacija, to je u Danasu od 24. ožujka 1987. vrlo iscrpno i precizno objasnio Marijan Grakalić u članku pod naslovom »Maharashijev zračni promet«.

Grakalić navodi kako povijest TM »počinje još ljeti 1959. godine kad je Maharashi (indijski vođa ove vjerske sekte) počeo sljedbenike svoje eurohinduističke vjerske organizacije okupljati u Sjedinjenim državama Amerike. Na plakatima koji su najavljivali njegov nastup pisalo je: »On dolazi iz doline svetaca kako bi održao predavanje u vašem gradu«. Nedugo nakon toga, šezdesetih godina, Maharashi osniva pokret koji naziva »Pokret za duhovnu obnovu čovječanstva«, *na hinduističko-budističkim načelima.* »U njemu je bila sadržana ne baš odveć originalna ideja da se pomoću jedne tradicionalne indijske inicijalističke i obredne prakse izvrši duhovni preporod i izgradi model utopijskog društva kojem su korjeni u tzv. vedskom komunizmu...« (Danas 24. 3. 87.).

Jasno je da budizam i hinduizam kao nihilističke religije ne mogu imati drugi cilj nego li odvlačenje kršćana od kršćanstva, a to želi i masonerija, kojoj je uzor — Daleki istok. Ovakvu pojavu s Dalekog istoka masoni su i očekivali, ali nisu znali kako će se manifestirati. Danas je to jasnije. Najavljuje se New age, Novi svjetski poredak masona (protiv čega se borio Larouche itd, a prava slika o starim događajima i novim pojavama prikazuje se krivotvoreno. Što mislite, kome to služi?

Emil Čić

Na sam Božić i poslije

Svetu Badnju noć moja smjena je provela u rudniku. Sutradan ujutro, na sam dan Božića, na redu je bila druga smjena. Već ranije mladići su molili upravitelja da dopusti da na Božić ostanu u nastambi. Nije dopustio, pa su odlučili da ne idu u rudnik. Pokušao ih je nagovoriti, ali nije uspio, pa je zapovijedio miliciji da ih silom utjera u dizalo i da dođu na rad. Milicija je očitovala mržnju, grubost i nasilje. Udarala je osuđenike i silom gurala u lift, ali mladići su bili odlučni pa je sila bila bezuspješna.

Čitava je smjena vraćena u nastambu. Za ovaj otpor brzo je saznao cijeli Podlabin. To možemo saznati i iz opisa sudionika Josipa Braenovića u časopisu »Marulić«, br. 6, 1994.

Moji su mi Ličani Butković i Sudar nešto o tome rekli ranije. U njih sam imao povjerenja, pa sam im rekao da na umu imaju doušnike, koje je zatvorska Udba vjerojatno poslala s nama. Ona se služi najpodlijim sredstvima pa je možda nekima dala čak i upute da potaknu nešto slično, a onda napišu opširno izvješće, kako bi imala razloga da progoni i kažnjava na razne načine. Drago Sudar je premješten u Lepoglavu i za prvog susreta mi je rekao: »Dobro ste predvidjeli i rekli o doušnicima. Napisali su Udbi izvješća u sitnice«. Božić je prošao, a i Nova godina. Nastaje monotoni, patnički život i deračina u rudniku, pa se izmrcvareni bacamo na ležaje, kako bismo navečer nastavili opet borbu s kamenom, ugljenom, vrućinom i prašinom. Pri razbijanju kamen se cijepa kao u tanke i duge sablje, koje nam ranjavaju ruke. Tko bi se još robijašima brinuo za rukavice?!

Jedno popodne bude me i kažu: »Pred kućom je limuzina i u njoj dvije gospođe«. Brzo sam se opremio, idem niz stepenice. Kad me je ugledala starija gospođa, sva u crnini, počela je plakati. Pamtila me je kao višeškolca i mladića koji je svakodnevno prolazio ispred njihove kuće u školu, a sada pred njom stoji ruševina i robijaš. Sigurno se sjetila i svojih koje je izgubila: muža i sina i plače kao godina. Kćerka ju je uspjela malo stišati, pa mi kaže: »Moj zet je ovdje u Istri na visokom položaju, pa ako bi možda mogao za vas nešto učiniti...« »Ako mogu ovdje ostati što dulje, iako je preteško i opasno raditi u rudniku...« Gradiška i zidine zloglasne »kule«, posavske močvare, povodnji i magle podgrizaju ljudsko zdravlje. Ja sam je zvao hrvatska Gvajana. Tamo je i zatvorska Udba, a udbaši stalno smišljaju kako će osuđeniku zagorčati život. Srdačno sam se zahvalio na dobroj volji da učine nešto za mene a time i za moju obitelj. Pozdravili smo se i one su otišle. Razmišljao sam: Bože moj, tko li im je rekao da sam ovdje u rudniku? Ostalo je samo pitanje.

Pri silasku i povratku s radilišta prolazili smo pokraj jedne galerije, koja je zazidana i na zidu napravljen veliki bijeli križ. Nije mi to slutilo na dobro. I stvarno, raspitujući se doznao sam da se na tome kopu zapalio metan i da je izgorjelo tristo zarobljenih Nijemaca. Je li broj točan, tko zna, jer ljudi su skloni da uveličavaju. Svakako tragično. Čekali su ih roditelji, zaručnice, supruge i djeca, raspitivali se, nadali se, ali njihove pougljenjene kosti počivaju duboku u Podlabinskom rudniku.

U našoj nastambi u Strmcu nismo imali knjižnicu, a nismo dobivali ni novine. Istina, mnogi nisu osjećali to duševno siromašenje, jer tjelesne patnje uništavale su više potrebe. Sestra moga sustanara Stjepana Rukljača, a ja sam ga zvao Štijef, dolazila je u posjete i donijela bi mu francuske književne novine (Nouvelles littéraires), pa bismo poslije odmora barem jedan sat čitali i prevodili književne priloge. Tako smo održavali dosadašnje znanje toga bogatog jezika i pomalo ga proširivali. Uz vjeru i nadu u Svemogućeg to me je otimalo od moga duhovnog klonuća, u koje su me rušile moje teške obiteljske prilike. Svoje dopisnice supruga bi skoro uvijek počinjala: »Ako se živ vratiš djeci, učini tako i tako«. Onaj njezin »ako«, govorio mi je da ona sumnja da ću preživjeti. Sumnja je opterećivala i nju i mene, uz pitanje gdje će i kod koga će ostati djeca.

U Strmcu smo imali ekipu za prosvjetno-kulturni rad. Voditelj je bio dr. Emil Orozović, nekadašnji ekonom franjevačke provincije »Bosna Srebrena«. S njime su

bili Mišo Maruš iz Osijeka, Stevo Latinović, učitelj iz Baranje i profesor Frane Sentinella, član domagojskog seniorata i lektor za hrvatski jezik na Sveučilištu u Firenzi. Bio je slab i bolestan pa je liječnik zatražio od Uprave da ne ide u rudnik.

Ne znam je li im Uprava zapovijedila, ili su sami došli na ideju i predložili da provedu ispit i ustanove koliko osuđenici poznaju marksizam. Kako su ti ispiti tekli i kakvi su rezultati bili, ne znam. Bio je to pravi sarkazam ljude u ovakvim prilikama izazivati i provjeravati što oni znaju o toj primitivnoj doktrini, koja se potpuno kompromitirala i osramotila kod naroda u kojih se bila nametnula kao jedina ispravna filozofija života.

Netko je došao na još jednu opaku misao da od mene zatraže da spremim i održim predavanje o negativnoj ulozi Katoličke crkve u hrvatskoj povijesti i danas. Taman posla, rekao bi Bosanac. Kad su o tome tamo govorili, profesor Sentinella je odmah rekao dr. Orozoviću: »Ostavite čovjeka na miru, ja znam da on to neće prihvatiti i samo ćete mu nanijeti neugodnosti, a i tako je duboko potišten zbog tragičnih prilika u obitelji.« Orozović je to uvažio. Frane mi je to rekao kad je sve završilo i prošlo, a ja sam mu se srdačno zahvalio. On je u vječnosti i neka ga nagradi Svevišnji.

Jednoga dana, ne znam tko, donio je jedan broj beogradske »Politike« i listajući naiđem na polemiku između urednika »Politike« Pešića i Savice Kosanovića, ministra vanjskih poslova nove Jugoslavije. Pešić je prigovorio da su članovi izbjegličke jugovlade u Londonu za vrijeme II. svjetskog rata malo učinili za jugoslavensku ideju. Kosanović mu odgovara: »Druže Pešiću, učinili smo sve što smo mogli, ali morate znati da je u glavi velikih ljudi Churchilla i Roosevelta bila sazrela misao da Hrvati i Srbi više ne mogu zajedno živjeti, a kad su nam rekli da sastavimo vladu, mi smo jedva jedvice pridobili jednoga Hrvata (Ivana Šubašića) da Englezima možemo reći da smo sastavili jugoslavensku vladu« (citirano po sjećanju). Ovo što je Kosanović rekao o Churchillu i Rooseveltu, može se naći i na stranicama »Memoara« američkog ministra vanjskih poslova Stetiniusa.

Jednoga dana oko 1. svibnja dolazi stražar i kaže mi da se spremim za put. Opet uznemirenost i neizvjesnost. Krenuli smo. Po govoru vidim da je stražar Dalmatinac. S nama je dobri profesor Frane, ali on ide kući, na slobodu. Četiri godine robije su protekle. U lučici Rabac ušli smo u parobrod i vozili se do Rijeke i dalje vlakom. U razgovoru stražar me nekoliko puta pita o mome ocu. Zaključio sam da nešto zna, ali mi ne smije reći. I točno je. U Gradiški sam doznao da mi je umro otac, a brzojav, koji je brat poslao u Strmac, nije mi uručen. Jedan je prijatelj obavijestio moje da sam vraćen u Staru Gradišku.

Stigavši tamo, raspoređuju me u drugi odjel, u profesorsku sobu. Kad tamo, tu su trojica već dobro poznatih mojih kolega i supatnika, a oni predaju na večernjoj školi mladićima, koji rade u radionicama i uče zanate. Ima seoskih i gradskih mladića, višeškolaca i studenata suđenih za bijeg preko granice ili rad u nekim proturežimskim udruženjima. Tu je u sobi i Osman Telarević, ne znam kako je došao ovamo. Ja sve mislim dognaše li me samo zato što sam potreban u školi. Ne vjerujem. Treba još nešto očekivati. Kad jednog predvečerja iznose pisari stoliće i po jednu stolicu uz pribor za pisanje. Stražari otvaraju sobe i puštaju zatvorenike. Začas se stvoriše dugi, dugi redovi ispred pisara. A ovi pitaju i pišu: koliko si suđen, zašto, je li kazna snižavana, itd. Stvaraju atmosferu kao da će biti neka amnestija. A onda poslije večere dolazi ono pravo i tu smo. Od sobe do sobe idu pisari i taže potpise da inozemne vlade izruče

»pravednom narodnom sudu« sljedbenike Ante Pavelića, Vladka Mačeka, Alojzija Stepinca, Draže Mihailovića, kralja Petra II. i Staljina. Ostali smo zaprepašteni. Stjepan Kordić kaže: »Ja sam radićevac, a Radić tu nije naveden i ne potpisujem.« Nikola Kopić veli: »Moj otac me odgajao da budem pošten čovjek.« Marijan Frajsman odbrusi kratko: »Ne potpisujem!« Na redu sam ja i kažem: »Ne želim nikoga optuživati niti suditi, ne potpisujem.« Tu je i Osman, koji skoči s prične i potpisa. Što se događa u drugim sobama, ne znamo, ali vidjet ćemo prekosutra. Sutradan ustrčali se udbaši i upravno osoblje. K nama dolazi prosvjetar Mata Crnković, srdit i puše kao ris te pita po redu: »Zašto ti nisi potpisao?« Odlazi još bjesniji nego kad je ušao. Ujutro stražari vode nas, koji nismo potpisali, pred zgradu drugog odjela i postrojavaju nas. Ima nas mnogo. Dovedoše i svećenike i njih postrojiše pokraj naše skupine. Potpisnici, okupljeni pred radionicama oko velikoga kruga, skandiraju: »Sud, smrt! Sud, smrt!« Dolazi šef Udbe i kaže: »Čujete li one? Ako ja samo namignem, oni će vas zubima poklati.« Šutimo i stojimo kao kipovi. Stiže i upravitelj Kosak i kaže staloženo: »Više nećete stanovati i raditi s ostalim zatvorenicima. Uzet ćete svoje stvari i prenijeti ovdje u drugi odjel. Radit ćete samo u krugu Kazneno-popravnog doma.« Nama je čak drago da smo se riješili kriminalaca i ostale neljudske pasmine. Odmah smo se dali na selidbu i smještanje u novim prostorijama. Sutradan smo već na raznim poslovima. Ja s nekolicinom čistim stare cigle, koje će se još upotrijebiti. Najednom ugledam pisara, našeg dragog Lazu (Lazar Ladislav, Banjalučanin, bivši domobranski časnik). Eto ga ravno k meni i veli: »Hajde, traže te. Došla su dva oficira iz Zagreba.« Kad tamo, u sobi udbaš Cimeša i jedan po godinama i činu stariji, a drugi je daleko mlađi oficir. Stariji mi kaže da sjednem i odmah postavlja pitanje: »Zašto nisi potpisao?« »Neću nikoga optuživati niti komu suditi. Drugi su za to pozvani. Ja sam ovdje broj 3637 i čovjek bez bilo kakvog prava.« On opet: »Zanima me imaš li ti kakvu perspektivu? Kad sam ja bio ovdje za vrijeme rata, pucalo se na sve strane, i ja sam imao perspektivu, a kakvu imaš ti?« Ja imam dva rješenja. »Ako moram umrijeti ovdje, želim umrijeti čiste savjesti, a ako sve ovo preživim i vratim se u slobodu, hoću da izađem čiste savjesti.« On dalje: »Što misliš hoće li biti rata?« »Rat nije ni prestao, na Dalekom istoku se krv prolijeva potocima.« Što misliš tko će pobijediti?« »Onaj koji ima kruha i čelika«. Upliće se udbaš. »Mi nismo imali kruha ni čelika pa smo pobijedili«. »Tko vi? Rusi i vi dugujete Amerikancima spomenik do neba, da vam nije bilo njih, vas miševi u rupama ne bi stigli, koliko biste bili duboko pobjegli.«

Mladi oficir ustaje, uzima stolicu i sjeda kraj mene i kaže: »E, ti si zbilja zanimljiv čovjek.« Možda je mislio da sam lud, ali sve mi je dodijalo i odbrusio sam, pa što bude da bude. »Opet pitam, hoćeš li potpisati ovo što je ovdje napisano?« »Neću ni pod cijenu života, to ste diktirali vi i to su vaše misli, a ne moje.« »Dajem ti 24 sata da razmisliš i sutra ćeš u ovo vrijeme biti ovdje. Vodi ga u samicu!« Sutra dolazi stražar i vodi me pred njih trojicu. »Potpiši«, i pruži mi tekst. »Ne potpisujem ništa.« I opet: »Vodi ga u samicu!«

Našao sam se među četiri gola zida s golim pričnama. Nisu dopustili da uzmem svoju robijašku sirotinju. Ključar mi je donio samo jednu limenku u koju sam primao tri puta dnevno mlaku tekućinu uz 15 dkg kruha i tako više od dva i pol mjeseca. Osim ključara, sve to vrijeme nikoga nisam vidio, već jednom pod kraj samovanja dolazi upravitelj Kosak i pita: »Koji si ti?« Odgovorih — taj i taj. »Ti si onaj tvrdoglavša« i tres vratima. Očekivao sam najgore i mislio da čekaju odluku iz Zagreba, jer u ovakvim

prilikama ne drži se ni na smrt osuđene. Da nisam potonuo u očaj, spasilo me moje čvrsto osvjedočenje u Božju providnost. Molio sam najprije, za svoje najdraže, zatim za sve progonjene i obespravljene. Molio sam i za svoje progonitelje. Dragi čitaoče, nemoj me proglasiti ludim kao jedan moj veliki prijatelj i dobročinitelj. Rekavši mu to, a on me gleda, gleda i poče kretati glavom: »Sad vidim da si zbilja zreo za Stenjevac.« »Što ćeš, stari moj, Krist me tako uči, i tako moram činiti.«

Dio dana provodio sam u ponavljanju književnosti, posebno stihova i tekstova koje sam nekada lako i s ljubavlju učio napamet. Ponavljao sam i povijest filozofije, što sam kasnije predavao s oduševljenjem, kao i literaturu. Ponekad bih čitao i gonetao bolne zapise i imena na zidovima samice. Jedan piše: »Tu sam stao, tu sam pao. Za Hrvatsku sam život dao.« Drugi opet: »Krvniče, ubit ćeš moje tijelo, ali dušu nećeš. Ona će živjeti vječito za vječitu Hrvatsku«, itd. Jednoga dana, ipak, dolazi stražar i kaže: »Uzmi svoje stvari i hajde.« Uzmem limenku i idem. Vodi me na odjel i uzimam svoju sirotinju, koju su moji supatnici lijepo odložili i čekali mene. Doveo je k meni Kornelija Filippija i u pratnji krenuli smo iz Stare Gradiške u Lepoglavu.

Grgo Pejnović

Solovjevljevo »čudo umjetnosti«

Na ovom mjestu želim progovoriti o knjizi Mickeline Tenace: »*La bellezza* unità spirituale«. U prijevodu: »*Ljepota* duhovno jedinstvo« (ili možda »sklad«).

Knjiga nije prevedena na hrvatski jezik. Dobio sam je u Rimu osobno upoznavši autoricu i proboravivši s njom nekoliko mjeseci u Centru studija i istraživanja »Ezio Aletti«, koji je knjigu i izdao. I u ovom slučaju izgleda kako sam u poziciji da autoricu i njezino djelo predstavim hrvatskoj javnosti, što je dakako točno, no sama tema, njezine i danas aktualne i grandiozne konzekvence, vuku me da odmah u tkivo hrvatske duhovnosti upletem ove nama tako malo poznate, a toliko nam potrebne, spoznaje.

Riječ je o razvoju estetičke misli poznatog nam ruskog filozofa, teologa i mistika Vladimira Solovjeva. Uistinu velim »poznatog nam« jer i sama autorica, Mickelina, u prvoj biografskoj fusnoti, veli da je Solovjev rođen 16. siječnja 1853. godine u Moskvi, 1886, boravio u Zagrebu kod hrvatskog biskupa Strossmayera. I zatim: »Ispovijeda svoju vjeru u Crkvu jednu i univerzalnu, i prilično je bliz katolicizmu. Umire 31. srpnja 1900. u blizini Moskve...« Solovjevljev boravak u Zagrebu zaista znači i u dubinskom smislu izvjesnu srodnost, njegovo čak mističko osjećanje nacije. Solovjev nama dakle nije nepoznat. Ja sam osobno u zagrebačkoj knjižari pred nekih pet godina kupio njegovu »Kratku povijest o Antikristu«, no daleko od toga da sam mogao naslutiti dimenziju i konzekvence misli i osobnosti ovoga filozofa-poete-mistika-teologa, koje mi je otkrila Mickelina Tenace svojom knjigom i predavanjem na Papinskom orijentalnom institutu.

U spomenutoj knjizi »*Ljepota* duhovno jedinstvo« Mickelina nam otkriva razvoj Solovjevljeve estetičke misli, prikazuje nam duhovnu dimenziju koja se nadalje i uobličava poglavito iz Solovjevljevih spisa:

»Ljepota u prirodi« (1889.)
»Opći smisao umjetnosti« (1890.)
»Prvi koraci prema pozitivnoj estetici« (1894.)

Ovaj manje poznati odsječak njegova stvaralaštva, kako primjećuje Olivier Clément, pisac predgovora Mickelininoj knjizi, pokazuje upravo u ovom trenutku europske povijesti mnogostruke aktualnosti.

Sama ih Mickelina u Uvodu pokušava nabrojiti: »Pitanja s kojima se Solovjev, filozof, teolog, mistik, suočava u svojim djelima, bijahu, u njegovoj epohi, u mnogim točkama, posebna novost i za nas predstavljaju interesantnu aktualnost; kriza zapadne filozofije, problem jedinstva Crkava, sukob Istok-Zapad, pitanje poraza marksizma, uloga nauke i materije u sudbini svijeta, smisao ljubavi i seksualnosti u duhovnom životu, problem pomirenja između vjere i kulture, itd.«

Aktualnost Solovjevljevih pitanja Mickelini se očito nameće u bogatom mnoštvu s kojima se danas susrećemo, no neka mi bude dozvoljeno da, slijedeći njezinu knjigu, istaknem ono što mene sučeljava u prvom redu s hrvatskim bitkom i sudbinom u današnjoj Europi, posebice inspirira.

Glavna je tema dakle *ljepota*, kao duhovno jedinstvo. »Nedostatak harmonije (u modernom svijetu) percipiran je kao nedostatak ljepote«, veli Mickelina odmah na početku. Pomirenje, koje za temelj ima potpuno jedinstvo (»la tutt' unitá«), na bilo kojoj razini ono bilo, jest problem estetike.

Uistinu sve polazi od čuvene rečenice iz romana Dostojevskoga: »Ljepota će spasiti svijet«, rečenice koja u Solovjevljevoj parafrazi poprima oblik: »Ljepota *spašava* svijet«, dakle akcija, spasiteljska, ljepote, već je u procesu, u prezentu.

Posve se slažem s intuicijom iznesenom u knjizi kako bi Solovjev mogao biti Aljoša Karamazov poslan u svijet od starca Zosime da svjedoči za evanđeoske vrijednosti ljepote, istine, dobra. Solovjevljev lik kojeg mi je sama Mickelina ocrtala na predavanju, lik viteza vjere, koji u sebi ima nešto od sveca, po vanjskom obličju, izdužene pojave nalik na likove s ikona, – jest u tom smislu transparentan, a i skladan, po svojemu životu i lijep, reći će Mickelina. Djelo naime, filozofsko, poetsko, u harmoniji je sa samom osobom i njezinim životom. Jedno čudo, dakle, organskoga rasta, jedinstva, integralnosti osobe, organiziranosti, usprkos Zlu koje se pripremalo u Rusiji dolaskom dvadesetog stoljeća. Slijedeći svoju estetičku liniju razvoja, Solovjev je išao protiv struje, ako treba i protiv Tolstoja.

I odmah ću spomenuti koje me stvari, koja prepoznavanja, pogađaju do ganuća u Mickelininoj knjizi:

Ljepota spašava svijet, veli Solovjev, dakle obećanje kraljevstva Božjeg već se počinje ostvarivati. Kako? Spasiteljska ljepota za Dostojevskoga bijaše prepoznata u ženi, ali onda je još ta ljepota imala u sebi nečega demonskog, zlog, pa se je i drama svodila na borbu Boga i sotone, bila je to, dakle, ljepota obećana unutar Crkve, eklezijalna ljepota. No Solovjev je osjetio u svojem životu, vrlo rano, već u devetoj godini, *u crkvi,* s pjevom kerubina, »vječno žensko« koje nas spašava, uistinu spašava, oslobođeno »zle ženstvenosti« (kako bi rekao Berdjajev), pa je tako proces ljepote već u nama, a s njime i obećanje Kraljevstva Božjeg. Mickelina nam u fusnoti napominje:

»U dobi od devet godina, iznova u crkvi (prvi put je maloga Vladimira djed, pravoslavni svećenik, stavio na koljena pred oltar te ga dugom molitvom posvetio

Bogu (op. B. M.) za vrijeme liturgije, dok je kor pjevao himnu kerubina, Solovjev je imao prvu viziju, Mudrosti, Sofije, svoje »nebeske prijateljice«...

Da, Solovjev je bio vidjelac, njemu se ukazala u djetinjstvu, u crkvi, Mudra Žena, Sofija, ona od koje Rusija očekuje spas, i ta je vizija odredila čitav njegov budući život, njegovo životno traženje. I još dvaput, kao mladiću, zrelom čovjeku, javila mu se Sofija, jednom u Britanskom muzeju u Londonu, i treći put u egipatskoj pustinji, iz čega je nastala poema o »tri susreta« s Njom. Otkrivalački bljesak tog susreta određuju stihovi:

»Sve što bijaše, sve što jest,
Sve što će biti.
Moj pogled nepomičan ga je obuhvaćao.
More i rijeke azurne do mojih nogu blještahu.
I vidio sam sve. Sve bijaše Jedno,
Jedinstvena slika Ženske ljepote,
Slika na kojoj je sve ujedinjeno«.

Bila je to objava Ljepote, utjelovljene, koju je Solovjev vidjelac, mistik, *vidio.*

Olivier Clément veli da se taj misterij ostvaruje u Crkvi »čije je srce Djevica Marija«. Mi, hoću reći mi Hrvati katolici, lako se pridružujemo ovakvu komentaru, jer koga bi ta utjelovljena Ljepota predstavljala ako ne Djevicu Mariju, *Gospu?!* Dakako, i jedan katolik Talijan bi tako morao reagirati, no ja uvijek mislim na onu »našu« Gospu, koja nastavlja spašavati svijet i dalje, i koju zovemo Kraljicom Mira. Mislim naime na pitanje koje je djevojčica iz Međugorja, Jelena Vasilj, uputila Gospi:

»Zašto si tako lijepa«?

»Zato jer mnogo ljubim«, odgovorila je Gospa, nasmiješivši se.

Velim, kada se čita Mickelinina knjiga o Solovjevu koja definira ovu *Ljepotu* našim filozofskim riječnikom, a koja završava *ljubavlju* kao energijom života u Bogu, kada je čita Hrvat s ovakvim prepoznavanjima, on mora u sebi osjetiti drhtaj ganuća. Moram priznati da sam od samog početka čitajući Mickelininu knjigu mislio na Gospu, jer u meni je bila posvemašnja izvjesnost da genijalni Solovjev pred našim očima konkretizira to biće, tu Ljepotu, koja spašava svijet, i koja će nam doći 1981. na Brdo ukazanja.

Dirljiv je način na koji je Solovjev preko svojih estetičkih spisâ utirao put ovoj stvarnosti Ljepote – duhovnog jedinstva.

Druga stvar koja me u ovoj knjizi impresionira jest sam doseg Solovjevljeve estetike kako nam njezino stvaranje prezentira Mickelina od »Ljepote u prirodi« do »Prvih koraka prema pozitivnoj estetici«, tih spisa koje smo bili prije naveli. Konkretno impresionira me *prepoznavanje mistike u umjetnosti* ili, kako veli Mickelina sama:

»Solovjev prepoznaje u mistici umjetnost *par excellence,* ostvarenje savršene ljepote, prema kojoj teži osjećaj, kao forme zajedničke svim ljudima«.

I potom:

»Mistika i ljepota dolaze iz osjećaja, imaju isti instrument (imaginaciju), istu pretpostavku (inspiraciju), isti cilj (uspon tjelesnoga prema duhovnom, čovjeka prema Bogu, zemlje prema nebu, to će reći kreirana svijeta i povijesti prema Kraljevstvu neba«).

I s današnje točke gledišta, pri kraju dvadesetog stoljeća, možemo slobodno reći nakon ere modernizma i postmodernizma, da je čudesno kako je malen broj umjetnikâ, pisacâ, bio prijemljiv za estetiku koju je predložio čovjek vjere, Solovjev, i koji ju je sâm zvao »slobodnom teozofijom«. Možemo slobodno reći da su u književnosti imena kao Huysmans (koji je napisao roman o Lurdu), ili Maksimilijan Kolbe u području teologije, rijetke iznimke koje su uspjele pronaći adekvatan jezik za mistička iskustva. Uostalom, sam Solovjev polazi od oporbe zapadnjačkom, descartesovskom načinu mišljenja, a sam njegov jezik u kojem je nemoguće odijeliti jezik filozofski od teološkog, ili duhovnog, ostao je poteškoća, ali i draž, kako veli Mickelina, za tu descartesovsku mentalnost.

Mi slobodno možemo reći da i danas, pred kraj ovog stoljeća, nakon svih objava koje smo imali, nacionalne se književnosti i umjetnosti teško impregniraju novim jezikom kojeg je naglasio Solovjev, teško prepoznaju i ostvaruju mistiku u umjetnosti. Tako jedna izvorna objava Srca Isusova u pravoslavnom svijetu, u Grčkoj, kroz vidjelicu Vassulu, pribavlja ovoj ženi masu neprijatelja, u prvom redu kod svećenika (pravoslavnih), iako onaj koji misli i osjeća solovjevljevski, u sebi ne može ne imati izvjesnost kako se radi o prekrasnom pozivu na jedinstvo Crkavâ iz Srca samoga Boga.

Međutim, onaj tko ostaje na svojem tradicionalnom teološkom ili književnom rječniku, u svojoj pustinji ljudskoga, nepreobraženog božanskim, teško može išta čuti, teško može procvjetati.

Realizacija božanskog principa u prirodi zadaća je umjetnosti, tumači nam Mickelinin glas Solovjevljeva prostranstva unutrašnje spoznaje. No istodobno »mediokritetstvo umjetničke kreacije i fantomski karakter idealne ljepote« govore da je umjetnost na nesavršenom stupnju svojeg razvoja i da ostvaruje nesavršeno svoju misiju«.

Umjetnost bi trebala zrcaliti u sebi proces, upravo chardinovsku evoluciju preobražavanja materije, ona bi trebala spiritualizirati materiju, stalnim sudjelovanjem u spasiteljskoj misiji ljepote.

Pri tome, veli Solovjev, »odnos misli prema stvarnom ne smije biti analitički nego profetski, inače je sterilan i nepotreban«. Ovdje se jasno u samom začetku siječe svaki racionalistički, analitički proces u »ljudskom i samo ljudskom«. Opći smisao umjetnosti jest da je ona anticipacija i nadahnuto proroštvo, umjetnost ostvaruje »jednu novu realnost«, jer, kao savršena, ona »ima spiritualizirati i transsupstancijalizirati naš realni život«. Pri tome se radi o utjelovljenim ljepotama, jer »bez zemlje ne može postojati nebo za čovjeka«. Ljepote su inkarnacije, materijalizacije idealnog principa. Blaženstvo integralne vizije pri tome jest: »vidjeti Boga u svim stvarima«.

Solovjev tako priprema putove jednoj »pozitivnoj estetici«, pri čemu je on protiv »estetičkog separatizma«, »artističkog diletantizma«, on je protiv struje koju zastupaju »utilitaristički realizam«, »esteticizam«, »psihologizam«. Jer čovjek ima potrebu živjeti svoju realnost Božje slike i sličnosti Bogu. Želi ujediniti raspršeno i postići stvarnost jedinstva u raznolikosti. Sama je povijest pozitivna božansko-ljudska drama, odnos.

Dakle, treba se naučiti iznova služiti. Kome? Očito ovom životu, ovoj pozitivnosti otkrivene Ljepote. Odnos umjetnosti i religije jest »povijest prijelaza od stare fuzije u buduću slobodnu sintezu«.

U svakom slučaju, put koji nam je Solovjev naznačio od velike je važnosti danas, budući da se ne radi o teoriji nego o »organizaciji realnosti« čiji je cilj praktičan: »reorganizacija svijeta, pobjeda nad egoizmom, realizacija kršćanskog ideala. Radi se, dakle, o »integralnoj spoznaji«, unitarnoj i totalnoj, koja odmah želi prijeći u akciju. Tako bi došlo do spoja filozofije i mistike, razuma i vjere, religije i nauke, jednom riječju pronađeni bi bili »novi putevi, još nepoznati, koji trebaju obnoviti ljudsku svijest«.

Ti putevi jesu pravo znanje koje nas vodi životu i smislu povijesti. »Ukoliko nam mistička spoznaja omogući da zahvatimo jedinstvo dobra, istine i ljepote unutar konkretne realizacije djela koje utjelovljuje tu ljepotu-jedinstvo, tada je to mistička spoznaja koja će odgovarati smislu života i povijesti«.

Solovjev postavlja u »sferu estetike problem realizacije istine«. Dakle, umjetnost postaje umjetnost realizacije jedne nove realnosti. Solovjev to precizira mnogo jasnije, veli Mickelina: »Umjetnost kao slobodna »teurgija« znači »iznova stvoriti realnost«. Kako? Transformirajući aktualni vanjski odnos koji postoji između tri elementa – božanskog, ljudskog i prirodnog, – na način da ne bude više vanjski, nego unutrašnji i »organski«. Umjetnost je ta koja će dozvoliti transformaciju odnosa između ova tri elementa: božanskog, ljudskog, prirodnog.

Mi moramo znati da, primjerice, nakon mističkih iskustava koja su se ostvarila godine 1858. u Lurdu, ta ista francuska književnost, koja je u doba Solovjeva važila kao uzor književnost (kao što je uzor filozofija bila njemačka) bijaše u svoje tkivo inkorporirala, utkala, ovu vrstu mističke objave. Način na koji se je to desilo nama Hrvatima pokazao je upravo Ivan Merz: umjetnost je nastojala ostvariti transformaciju odnosa između božanskog, ljudskog i prirodnog. Naturalist Zola ne uspije shvatiti, pomiriti prirodno, i božansko, možda poglavito zbog toga što mu se činilo da se božansko iz Lurda kosi s naturalizmom. Zola ne uspijeva dakle ostvariti »integralnu kreativnost«, ono što Solovjev nazva »slobodnom teurgijom«, zajedništvo s višim svijetom natprirodnog.

No u svakom slučaju francuska, i zapadna umjetnost, imale su izvanrednih uspjeha, u tom smislu one su napravile svoj »prvi korak prema pozitivnoj estetici« iako je to bilo slabo prepoznato i potlačeno ispod oficijelne sfere javnosti i danas mas-medija, sve do najnovijeg sloma komunizma i pada Berlinskog zida. Upravo u ovom času očekujemo da bi ova »pozitivna estetika« iz sfere trajnosti mogla u sferu javnosti, kako bi rekao filozof Whitehead.

Da bi se to desilo, čini se da Nebo očekuje slobodni pristanak čovjeka, i onoga koji na poseban način razvija osobnost: umjetnika. Božanski red, naime, postoji i onda kada čovjek toga nije svijestan. Mala Terezija iz Lisieuxa, istinska mističarka, svjedoči nam kako joj se jednom u snu javila izvjesna karmelićanka kako bi njoj, Tereziji, posvjedočila da je Nebo zadovoljno njome (Terezijom). Kada se probudila, mala je Terezija bila vrlo zadovoljna jer je shvatila, odmah, da dotičnu karmelićanku nije nikada na zemlji upoznala, ništa nije o njoj bila pročitala, nitko joj nije o njoj pripovjedao, a ova joj se ipak u snu javila, što je najbolji dokaz da Nebo sa svojim stanovnicima postoji i može nam se objaviti bez naše svijesti i zemaljskih posredništvâ, direktno.

Isto tako, da iskoristimo ovu crtu analogije, jednom narodu može biti darovan nesagledlv dar s Neba neprocjenjivo mističko iskustvo, poput, primjerice, Međugorja

hrvatskome narodu, a da pojedinci, između ostalog i umjetnici, ne shvate bit solovjevske »pozitivne estetike« po kojoj to mističko iskustvo valja utkati u naše iskustvo Europe, činjenicâ, iskustvo povijesti, i njena smisla. Da je ta i takva estetika razvijena na našim katedrama, umjetnik bi bio bliži blaženstvu integralne vizije: »vidjeti Boga u svim stvarima«. Umjetnik bi se znao odnositi i prema umjetnicima i umjetnosti ranijih epoha.

Solovjev se vrlo približio katolicizmu, onom pravom, mističkom, onom Srcu gdje je Crkva Jedna, jer konačno on je bio prorok Jedinstva i Cjelovitosti. Isto tako spomenuta »integralna spoznaja« i u području estetike ne može se desiti s berlinskim zidovima u nama, ona je, kao savršena Ljepota, Crkva Jedna, pa se tako sve naše podjele pokazuju s božanske točke gledišta kao kreiranje Boga po našim slijepim i ograničenim prohtjevima, kreiranje Krista, Bogočovjeka, po ljudskome, egoističkom »lokal-patriotskom«, a on je Jedan.

Da, onog trenutka kada i umjetnost kaže svoj »da« Njemu, umjesto »non serviam«, kada odluči služiti ovoj velikoj Ljubavi jačoj od Zla, kada se otvara mističkom kanalu komunikacije sa Sofijom, Gospom, koja pripravlja put Kraljevstvu, dogodit će se »čudo umjetnosti«, i to neće biti samo imaginacija, sanjarija, nego i ostvarenje u stvarnosti.

Solovjev je, kako nam prikazuje Mickelina, neumoljiv i prema klasicima: »Homer, Shakespeare, Molière, Goethe, Dante, nijedan pjesnik nije postigao da izvrši to što je Solovjev nazvao »čudom umjetnosti«, to će reći »inkarnirati apsolutni ideal, ne samo u imaginaciji nego u stvarnosti«. Čudo umjetnosti sastoji se u »spiritualizaciji i transsupstancijalizaciji našeg realnog života«.

Da, tako je govorio kod nas Ivan Merz, tvorac uistinu solovjevske estetike, iako mi nije poznato da ga je poznavao: umjetnik će biti svet, on će stvarati osim remekdjela umjetnosti i remek djelo vlastita života. Ovdje više ne postoji prazno zlatno tele forme ovdje milost prodire u dušu umjetnikovu, i on postaje sav otvoren budućnosti, obećanju, životu, izlazeći iz svih vrsta grobnicâ, pa i one koja se zove povijest umjetnosti.

Ako Homer, ili Goethe, veli Solovjev, nisu postigli ovo čudo, to je zbog same evolutivne prirode povijesti, na kraju koje se tek objavljuje u cijelosti za nas ta Ljepota, Sofija, Djeva, Gospa, i upravo je nama dano da živimo u *Punini vremena.* Ta Punina »Plénitude« bitka, jest poziv na Puninu u umjetnosti, ali se još uvijek slabo čuje. Ljepota-Ljubav spašava svijet obilato, i najviše, danas.

Iako to Mickelina spominje sramežljivo, i ovu temu ne razvija obilnije, moramo reći da za Solovjeva upravo *liturgija* »jest mjesto umjetnosti par excellence i savršene inkarnacije Ljepote prema tradiciji pravoslavne Crkve«.

Mi koji poznajemo Merzovo dostignuće na tom polju uistinu znamo da je Liturgija »mjesto umjetnosti par excellence«, a u ovom slučaju mislimo na Liturgije Crkve Jedne, na Ljepotu koja spašava. U estetičkom »organiziranju stvarnosti« Liturgija ima presudnu ulogu. Vidljiva Ljepota Crkve.

I što sada? Ništa: stvarati »čudo umjetnosti«, pokazivati kako Ljepota spašava svijet, koji postaje Jedan i Cjelovit. Poziv koji je upućen umjetnosti lijep je i velik, a mi koji smo se usudili u svojim djelima otvoriti prostor mističkim vizijama koje su našu povijest pratile otkako je u njoj Bog prisutan, a na poseban način nakon Utjevljenja Riječi – mi ohrabreni nastavljamo.

Bogdan Malešević

Još o Hrvatskom numizmatičkom društvu

U »Maruliću«, br. 1/1995, izašao je dobar informativni članak Vladimira Geigera o novcu, sakupljanju novca u svijetu i kod nas, te o Hrvatskom numizmatičkom društvu. Većini čitatelja područje numizmatike je slabo poznato. Stvaranjem demokratske Republike Hrvatske nastao je niz problema s novim novcem: koje mu ime nadjenuti, kako trebaju izgledati kovani novci i papirne novčanice itd. Aktualna je tema pobudila zanimanje kod većine građana i tako je numizmatika – znanost o novcu, opet izašla na vidjelo, postala zanimljiva, te su o tome vođene brojne rasprave uz priličan broj sudionika.

Iako je g. Geiger pružio osnovne informacije o novcu, sabiračima, teoretičarima novca, te o Hrvatskom numizmatičkom društvu, smatram da nije naodmet dopuniti njegov prikaz.

Najstariji hrvatski sabirač novca bio je savjetnik kralja Ivana Zapolje, kardinal Đuro Utješenović Martinušević (1482 – 1551), koji je prema stručnoj literaturi posjedovao zbirku od 1000 kom. zlatnika kralja Lizimaha, što sam objelodanio 1966. pomaknuvši za 100 godina unazad datiranje prve domaće zbirke, a samo stotinjak godina poslije F. Petrarce (1304 – 1374) velikog humaniste jednog od prvih sabirača u svijetu.

Kad već pišemo o numizmatici u Hrvata, smatram da je potrebno citirati značajnija djela – knjige, a to su: Šime Ljubić – *Opis jugoslavenskih novaca* – tiskana u Zagrebu 1875. g; Ćiro Truhelka – *Slavonski banovci* – Sarajevo 1897; Milan Rešetar – *Dubrovačka numizmatika* I. i II. – Srijemski Karlovci – Beograd (Zemun) 1924 – 1925; K. Stockert – *Le monete del comune di Spalato,* Split 1917 – 1919, kao i njegov rad o kotorskim novcima 1911-16; Ivan Rengjeo – *Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien* – Graz 1959. Mogu se citirati i noviji numizmatički radovi (knjige): Bože Mimica – *Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske* – (IV st. pr. Kr. do 1918), Rijeka 1992; Bože Mimica – *Numizmatička povijest Dubrovnika* – Rijeka 1994; Irislav Dolenec – *Hrvatska numizmatika* – Zagreb 1993; Branislav Zlatković – *Hrvatske vrijednosnice 1846 – 1945* – Zagreb 1994.

Uz citirano nabrajanje medaljerskih izložbi, ispuštena je izložba »Stoviček – Janeš« iz 1972. u Zagrebu, te izložba »12 (a ne 10) hrvatskih medaljera« u 1988. Izostavljeni su podaci o značajnim medaljerskim izložbama pod nazivom »Kerdićev memorijal« u Osijeku. Što se tiče broja članova Hrv. num. društva kretao se do 600 osoba, a samo Društvo spada među najstarije u jugoistočnoj Evropi. To bi bile kratke dobronamjerne dopune inače dobrom članku Vladimira Geigera, uz obavijest da se numizmatičari sastaju ponedjeljkom od 16 – 19 sati u Habdelićevoj ul.2.

Gjuro Krasnov

GIMNAZIJSKI SAŽETAK GRČKIH DRAMA U HNK

U svom zlatnom dobu (Eshila, Sofokla i Euripida) grčka drama sadrži najdublja, u cijeloj povijesti ljudskog stvaralaštva nenadmašena i duboko uznemirujuća razmišljanja o sudbini. Svojim pitanjima o smislu i besmislu svega, a i gledanjem na život kao na stalnu, nesmiljenu, heraklitovsku borbu, u kojoj, zapravo nitko nema izgleda, a pobjednik je jednako proklet kao i pobijeđeni, ova djela već oko dva i pol tisućljeća odzvanjaju unutrašnjošću gledatelja i čitatelja. Djelitelji te i takve sudbine — bogovi — zapravo su personificirani ateizam, jer u njima je utjelovljena stravična, kozmička igra slučaja, čije smo svi mi igračke, i zato je svijet grčkih drama dijametralno suprotan kršćanstvu i osobnom Bogu smisla, ljubavi i iskupljenja. Zapravo na grčku dramu i kršćanstvo možemo gledati kao na predstavnike najvažnijih, a vječno suprotstavljenih pitanja u čovjeku: Ima li Boga i krajnje svrhe, ili svuda kraljuje jezivi besmisao slučaja, u kojemu ni za koga nema nade?

Kakav-takav uvid u četiri grčke drame, tri Euripidove (»Ifigenija u Aulidi«, »Trojanke« i »Hekuba«) i jednu Eshilovu (»Povratak«), ono je najbolje u predstavi »Trilogija o Agamemnonu«, koja je premijerno izvedena 31. 01. 1995. u HNK. Autorica *Lada Kaštelan* složila je šest skraćenih i posebno adaptiranih drama u jednu, no odmah se moramo zapitati o svrsi takva postupka, jer skraćivanjem i guranjem svih tih djela u jednu predstavu dobili smo samo neku vrst školskoga presjeka, ili kako bi Amerikanci rekli, »digesta« grčke drame što je prilično besmisleno izvan gimnazijskih udžbenika i klupa.

U takvom se sažetu presjeku zapravo ne može do kraja razviti nijedan lik, pa će gledatelju koji te drame ne pozna, mnogo toga ostati nejasno. Sažimanjem se dospjelo do paradoksa da se radnja odvija prebrzo, a ipak je previše statična, jer glumcima (likovima) ne preostaje drugo nego da deklamiraju najvažnija mjesta iz svake pojedine od šest drama. Ne moramo posebno isticati da je uspon radnje svake drame zasebno narušen, ili ga uopće nema, već ostaju samo uvod i klimaks.

Zato je cijela galerija naših poznatih, vrhunskih glumaca muku mučila da barem sastavi mozaike od necjelovitih, razbijenih likova. U predstavi sudjeluje gotovo cijeli glumački ansambl HNK, no, to je, nažalost, nalik na puku rasipnost, jer malo tko od njih uspijeva doći do pravog izražaja.

Najviše izgleda za glumačko razmahivanje imao je *Kruno Šarić* (Agamemnon) i to zato što se najviše pojavljuje, pa je uspio prikazati raspon emocija, vrlina i mana u lance sudbine uhvaćenog vojskovođe Agamemnona.

Posebno treba istaći *Mariju Kohn* kao Hekubu, svrgnutu kraljicu, punu boli, očaja, ali i odlučnosti i strasti. *Marija* je *Kohn* tako sjajno odigrala (dakako, skraćenu) ulogu Hekube, da su je gledatelji nagradili posebno toplim pljeskom.

Lijepa je *Ena Begović* po običaju bila maestralna u ulozi Klitemnestre, pa moramo žaliti što već neko vrijeme nije dobila ulogu koju bi mogla posve razviti i pokazati svu svoju nadarenost. Klitemnestra *jest* takva uloga, ali ne na ovaj način »osakaćena«. Bilo kako bilo, *Ena* je *Begović* i tu s lakoćom briljirala.

Mlada *Sanja Hrenar* razdragala je gledateljstvo iznimnom ljupkošću i dražešću. Njezina je Ifigenija bila prpošna, razigrana, ali i junačka djevojka, a prema glumi ove mlade glumice koja zaista mnogo obećava (ako u našim jadnim kulturnim prilikama uspije dobiti pravu šansu) nitko nije mogao ostati ravnodušan.

Iskusni *Pero Kvrgić* sa svojim je širokim glumačkim spektrom ostao neiskorišten, a često je bio sveden na statista. No majstorski je iskoristio svaki trenutak, a pripao mu je i završni monolog o smislu i besmislu.

No »šećer dolazi na kraju«, a ovaj nam ga put donosi *Alma Prica* u ulozi Kasandre. To je jedina zaokružena uloga u predstavi, ili ju je barem *Prica* uspjela takvom napraviti. U posljednjoj drami, Eshilovu »Agamemnonu«, ona kao zloguka proročica zapravo sažima i komentira sudbine svih likova u strastvenoj »tour de force« glumi, punoj suptilnih nijansi i istinske tragike.

»Trilogija o Agamemnonu« prilično je besmisleni »digest«, koji zbog već spomenute školske sažetosti i statičnosti uglavnom ne uspijeva komunicirati s gledateljstvom, osim kroz uloge navedenih glumaca, a pogotovo glumica *Sanje Hrenar i Alme Price*. Ni spektakularnost prizora ne pridonosi zanimljivosti, premda vizualno dojmljivo djeluje, potpomognuta likovno uspjelim rješenjima scenografa *Dalibora Laginje*.

Redatelj *Ivica Kunčević* nastojao je spasiti hladni »digest«, no ni režija ne pokazuje pravu maštovitost.

Osuvremenjivanje kostima i poigravanje razdobljima već je opće mjesto u HNK. Ovaj put glumci nose odore (i uopće odjeću) iz vremena prvog svjetskog rata, osim u završnici, kad se pojavljuju »realistički« odjeveni, kao grčki vojnici iz razdoblja u kojemu se drame i odigravaju.

Ova gotovo trosatna predstava zadovoljit će gledatelje koji vole spektakularnost, a dobra im je gluma već sama po sebi dovoljna preporuka.

Mladen Jurčić

FAGOT SOLO UZ DISKRETNU PRATNJU

(Zabilješke s predumišljajem nakon jedne kazališne praizvedbe)

Književna 1985. godina u Hrvatskoj obilježena je, između ostalog, i objavljivanjem romana *Vježbanje života* Nedjeljka Fabria. Neobičnost događaja zrcali se u činjenici da se eminentno kazališni čovjek, nakon skoro tridesetogodišnje nazočnosti na »daskama koje život znače«, osim toga i pisac nekoliko uspjelih knjiga pripovijesti, (o prijevodima ovom prigodom da i ne govorim), dakle taj i takav Nedjeljko Fabrio odlučuje — na ispraćaju petog desetljeća života — napisati i objaviti roman. Zanimanje publike nagnalo je nakladnika odmah 1986. i na drugo izdanje, a kritičari su se pobrinuli da tom djelu dodijele i prestižne književne nagrade.

Predzadnjeg dana veljače 1990. godine Narodno kazalište »Ivan Zajc« na Rijeci uprizoruje dramatizaciju Fabriova romana, za što se pobrinuo Darko Gašparović.

Pet godina nakon te riječke praizvedbe, u Zagrebu je na sceni HNK predstavljena dramatizacija drugog Fabriova romana *Berenikina kosa.*

Nekoliko činjenica naprosto prisiljava na usporedno razmišljanje. Riječ je, ponajprije, o *romansknom predlošku.* Osim što ih povezuje osoba autora, jedan i drugi roman tematski su vezani za povijest hrvatskoga priobalja, odnosno gradova Splita (*Berekina kosa)* i Rijeke *(Vježbanje života* te završna poglavlja *Berekine kose).* Moglo bi se čak reći da se *povijest* pojavljuje i kao jedan od likova, doduše više u romanima nego u kazališnim izvedbama Fabriovih tekstova.

Kada je o predstavama riječ, uz ono što je već kazano za romane, valja u prvom redu istaknuti osobu redatelja *Georgija Para* i njegovih suradnika: scenografa *Zlatka Kauzlarića Atača,* kostimografa *Mariju Žarak,* skladatelja *Igora Savina* i koreografa *Miljenka Vikića,* koji odreda surađivahu i na riječkoj predstavi, izazivajući nepodijeljeno oduševljenje publike svojim doprinosom na scenskom osmišljavanju Fabriovih tekstova.

Rečene podudarnosti obvezuju i na isticanje posebnosti, bilo da je riječ o romanima, bilo pak o kazališnim izvedbama dramatiziranih predložaka. Jer upravo u tim razlikama krije se i različitost usuda Fabriovih ostvarbi.

Vježbanje života nametnulo se svojom kompatnošću, dok u *Berenikinoj kosi,* posebice u kazališnoj inačici, prevladava fragment, dapače *croquis.*

Imajući na pameti i činjenicu da je autor istodobno i osoba zavidne glazbene izobrazbe, neće biti neumjesno prispodobiti Fabriove romane višeglasnim skladbama, jer jedan od romana u podnaslovu i nosi odrednicu *Familienfuge.* Ponovno ispisivanje *Berenikine kose* za potrebe kazlišnoga uprizorenja, točnije rečeno doživljaj na praizvedbi, priziva sliku autora koji polifoničnost romana izvodi kao solo dionicu na jednom instrumentu, što je Lev Detela (»Die Furche«) sažeo ovim riječima:

...»*Berenikina kosa* dobar je komad proze, mnogoglasno i kontrapunktski zasnovan: realizacija kompleksnog trodimenzionalnog prikaza rađanja moderne hrvatske nacije. Ta kompozicija iz priče, historijskih dokumenata, snova, sjećanja i vizija u zbilji je fagot solo autora s jakom orkestralnom pratnjom.«

Ne znam da li je gospodin Detela gledao premijeru i hoće li biti u prigodi pogledati neku od repriza, ali gotovo sam siguran da bi možda i sam doživio kazališnu inačicu *Berenikine kose,* kao 'fagot solo uz *diskretnu* pratnju'. Meni se ta Fabriova solo-dionica nameće kao konačna razlučbena crta između romana i drame. Jer autor je bio prisiljen na radikalnu redukciju i na razini dijaloga, eda bi u 180 *minuta* zgusnuo približno isto toliko *godina* povijesnih zbivanja na prostorima našega primorja od Kotora do Rijeke.

Zato se pojedinačni nastupi dramskih umjetnika i ne mogu doživljavati drukčije nego više ili manje osjenčeni *croquisi,* koji opet u konačnici tvore taj višeslojni povijesni poliptih. Tako je *Marija Kohn* izmamila najsnažniji pljesak za ulogu *Siora Marije,* a čini mi se da je u prvom dijelu dramaturški najuvjerljiviji bio *Ivan Katić* u ulozi *Natka Nodila. Ena Begović* u ulozi *Petre udove Andrić,* na žalost, nije dobila dovoljno prostora da dade makar naslutiti svu raskoš svojih

izričajnih mogućnosti. Nešto slično se može reći i za *Vanju Matujec* u ulozi *Donne Elvire.* Premalo je prostora ostalo i za *Vanju Dracha* u ulozi *Don Mihovila Pavlinovića.*

Znatno više prostora dobio je *Dragan Despot,* kojega u prvom dijelu gledamo u ulozi simpatičnoga tragičara radikalnih ideja *Camilla Evangelistija,* a u drugom pak u ulozi *Ivana Mateja Gorme,* koji je pred naletom IB-pošasti prisiljen na pokušaj bijega u prekomorsku Italiju, ali pada pod neumoljivim hitcima svenazočne policije. Despotove mogućnosti, usudio bih se kazati, nadilaze zadani prostor predloška. Njegova nagomilana energija i želja za igrom na trenutke pretvaraju scenski prizor u tugaljivu karikaturu.

Ali za očekivati je da će dojmovi sa premijere 24. veljače 1995. krenuti putem kristalizacije, iz reprize u reprizu, koje će — uvjeren sam u to — zaredati ritmom riječke predstave *Vježbanja života.*

Tvrtko Klarić

GLAZBENI DOŽIVLJAJ ZA SJEĆANJE

Novoobnovljena Ilirska dvorana (Opatička 18) ugostila je 6. ožujka 1995. godine Izraelski gudački kvartet.

Nastup uglednih židovskih glazbenika u Zagrebu, a potom i na Rijeci, organizirao je agilni predsjednik Hrvatsko-izraelskog društva gospodin *Mihael Montiljo.*

Yigal Tuneh (prva violina, rođen u Tel Avivu), *Elyakum Saltzman* (druga violina, rođeni Litvanac koji je 1974. odselio u zemlju pradjedova), *Robert Mozes* (viola, rođen u Rumunjskoj a od 1977. živi također u Izraelu) te *Alexander Kaganovsky* (podrijetlom Ukrajinac koji od 1974. živi u Izraelu) izveli su po jedno djelo *W. A. Mozarta* (gudački kvartet u C-duru, K. 465 – Dissonantni), *M. Ravela* (gudački kvartet u F-duru) i *F. Schuberta* (XV. gudački kvartet u d-molu – Der Tod und das Mädchen).

Među posjetiteljima koji su dvoranu ispunili do posljednjeg mjesta, unatoč bogatoj glazbenoj ponudi te večeri u Zagrebu, zamijećeni su i neki odličnici zagrebačkog javnog i kulturnog života: *Željka Čorak, Drago Diklić, Zvonko Festini, Vlado Gotovac, Seadeta Midžić, Zvonimir Mrkonjić* i drugi.

Premda se koncert protegao do u kasne sate, a ponuđeni izbor bio iznimno zahtjevan, simpatični gosti iz Izraela, odreda inače članovi Izraelskog filharmonijskog orkestra, nisu odoljeli fascinantnoj dvorani kao ni šarmu zagrebačkih ljubitelja komorne glazbe, koji su goste nagradili izdašnim pljeskom za ujednačeno i razdragano sviranje, iznudivši pritom i oproštajni *bis,* naime finale I. kvarteta (op. 64) *J. Haydna,* koji je nakon sjetnih Schubertovih taktova zazvučao toplinom i sjajem.

Tvrtko Klarić

BEZ STRAHA, PREKO PRAGA NADE![1]

Ivan Pavao II. i Vittorio Messori: »Prekoračiti prag Nade« (Varcare la soglia della Speranza), Arnoldo Mondadori, Milano — 1994. Prvo izdanje, 258 stranica.

»O svećeništvu žena, o pastoralu za homoseksualce i rastavljene, o vatikanskoj geostrateškoj politici, o sociopolitičkim opcijama vjernika, o ekologiji i prenapučenosti — kao i o drugim pitanjima — može se i, štoviše, mora se govoriti: i to poniruć i u dubinu pitanja. Ali tek onda kada se uspostavi hijerarhijski postav vrijednosti (što često, pa i u katoličkome okružju, biva izokrenut)... postav koji na prvome mjestu ističe jednostavno i strašno pitanje — o onome u što katolici vjeruju a čemu je Vrhovni jamac Papa: je li to, naime, »istina« ili »nije istina?«

Vittorio Messori... ulomak iz popratnoga teksta u knjizi »Prekoračiti prag Nade« Pape Ivana Pavla II (Varcare la soglia della Speranza — Mondatori, Milano — prvo izdanje, 1994.) Upravo u citiranim Messorijevim redcima nalazimo glavnu odrednicu njegova pristupa u ostvarenju dosad prvog objavljenog interviewa s Kristovim vikarom na zemlji. Je li to što katolici vjeruju istina ili nije? Je li Bog doista na nebu? No, zašto se skriva? Bog. Ljubav... ali zašto toliko zla? Čemu tolike religije? Ima li samo Rim pravo?

Razgovarajući s Papom: izravno u srž mnogih pitanja čovjekove kozmičke znatiželje.

»Prekoračiti prag Nade« knjiga je koja je obilježila 1994. godinu koliko oduševljenjem čitatelja toliko i svojim nakladama (samo u Italiji više od milijun prodanih primjeraka), postavši svojevrsnim bestellerom trajne privlačnosti, a nakon nedavna izlaska Katekizma Katoličke Crkve, možemo je smatrati »sintezom sinteze« svetopisamske objave i tradicija Crkvenoga naučiteljstva kroz vjekove.

Prvo, talijansko izdanje ove neobične knjige ispisano je na 250 stranica unutar bijela ovitka s Papinim imenom i njegovim grbom, te faksimilom evanđeoske i papinske poruke ispisane rukom Ivana Pavla Drugog, »župnika svijeta«:

Non abbiate paura! nemojte se bojati!

Novinar i publicist Vittorio Messori — rođen 1941. godine u mjestu Sassuolo nedaleko od Modene (Italija) — danas je najpoznatije ime teološke publicistike. Živi u Milanu a autor je više knjiga tematski povezanih uz misterij povijesti Spasenja, među kojima je najpoznatija »Hipoteze o Isusu«, prevedena širom svijeta, a smatra se iznimnim naslovom u spisateljskome poslu što se u Italiji naziva — *saggistica religiosa* — religioznom esejistikom.

1. U br. 1/95. donijeli smo osvrt na Papinu knjigu iz pera *Mladena Jurčića* prema engleskom prijevodu, a ovdje donosimo razmišljanja iz pera *Daniela Načinovića* prema talijanskom izvorniku. Za vrijeme slaganja br. 2/95. saznali smo da je u tisku i hrvatski prijevod *Mirjane Obuljen* u izdanju »Mozaika knjige«.

Knjigu »Prekoračiti prag Nade« Messori pak smatra djelom Petrova nasljednika, izbjegavajući žanrovsku naznaku interviewa, iako je Sveti Otac na odgovore što ih iščitavamo bio potaknut upravo Messorijevim pozorno sročenim upitima.

Spisateljska aktivnost milanskog autora iskazivala se tijekom minulih desetljeća unutar novinskih i izdavačkih kuća uz izričit odmak od elektronskih medija... Sam se Messori nikada nije smatrao prikladnim televizijskim novinarom a upravo je njemu — zacijelo zbog iznimne upućenosti i ugleda — krajem svibnja 1993. godine bio upućen telefonski poziv da bi mu generalni ravnatelj RAI-a ponudio (televizijski) posao »koji« — tako je rečeno — »nećete moći odbiti...«

Radilo se o predviđenu televizijskom razgovoru s Papom Ivanom Pavlom Drugim — što bi imalo biti i presedanom u svijetu masovnih komunikacija — a u povodu 15. obljetnice pontifikata pape Wojtyle«! Prvi cjeloviti interview štono ga Papa daje Televiziji trebao se ostvariti u rujnu 1993., uz svu razumljivu diskretnost priprema u koje je bio uključen i susret Pape i Messorija u papinskom ljetnikovcu Castelgandolfo.

Televizijsku emisiju trebao je režirati Pupi Avati... ali je namisao odgođena jer se ustanovilo da je papinska agenda za mjesec rujan ispunjena čak s 36 gusto otipkanih stranica.

Kako je Vittorio Messori prihvatio ovu promjenu?

Gotovo stoički. Vraćajući se svojim knjigama, ponavljao je one drage mu Ciceronove riječi: »Si apud bibliothecam hortulum habes, nihil deerit...!« — što će reći: A što ti i nedostaje, ako uz knjižnicu imaš i maleni vrt...!«

Pitanja napismeno, Messorijevi upiti Svetome Ocu, ostala su na stolu najpoznatijeg vatikanskog ureda.

Sve je to možda trebalo postati dijelom zaborava, kad li se u travnju 1994. godine pred Messorijem pojavio glasnogovornik Svete Stolice Joaquin Navarro Valls. Otvorio je kovčežić i iz njega izvadio oveću bijelu omotnicu na kojoj je papinskom rukom bilo ispisano — poput radna naziva — »Varcare la soglia della Speranza«.

Papa je poručio Messoriju: »Iako Vam nisam mogao odgovoriti osobno, zadržao sam na stolu Vaša pitanja. Zanimala su me i mislim da ih ne treba ispustiti... Tako, razmišljao sam o tome i u rijetkim trenucima slobodna vremena počeo ispisivati odgovore...«

Evo tako je nastala knjiga koja će i zadržati onaj naslov naznačen na bijeloj omotnici u kovčežiću Navarra Vallsa: *Prekoračiti prag Nade.*

»Nemojte se bojati!« riječi što ih je Krist uputio apostolima: »Nemojte se bojati!«, riječi koje anđeo bijaše uputio Mariji a isto tako i Josipu — sintagmom su i porukom na kojoj se temelji ovaj neobični papinski navještaj u knjizi o nadi i prekoračenju. Riječi »Nemojte se bojati!«, sjetit ćemo se, Papa Ivan Pavao II. izrekao je na početku svoga pontifikata, 22. listopada 1978., na Trgu svetoga Petra u Rimu. Na ovim je riječima zasnovana njegova homilija na Trgu Unità u Trstu, u svibnju 1992. godine; uopće, u znaku otklona straha odvija se glavna vodilja njegova apostolskog poslanstva čiji je glavni cilj; nova evangelizacija ususret trećem tisućljeću kršćanske ere.

Nemojte se bojati... O kakvome se strahu — mogli bismo se upitati — ovdje govori?

O strahu od istine o nama samima — poručuje Papa. Strah je od ljudi, strah od moralnih zahtjeva evanđelja, strah od stvarnosti Božjega učovječenja...

U potonjoj naznaci nalazimo jezgru ove Papine knjige. Božje utjelovljenje

čestim biva spoticajem u prihvaćanju istinske evanđeoske poruke.

»Zar je čudno da čak oni« — pita se Sveti Otac — »koji vjeruju u jednoga Boga, čiji je Abraham bio svjedok, nalaze teškoće u prihvaćanju vjere u Boga raspetoga? Oni smatraju da Bog može biti samo moćan i grandiozan, aspolutno trascendentan u Svojoj snazi, svet i čovjeku nedostupan. Bog može biti samo takav! On ne može biti Otac, Sin i Duh Sveti. Ne može biti ljubav koja se daruje i dopušta da ju se gleda, čuje, da je se kao čovjeka nasljeđuje, čita, da ju se udara i razapinje. Takav ne može biti Bog!...

Evo, dakle, u samo središte velike monteističke tradicije uvukao se ovakav *duboki raskid?«*

No, zašto se Bog ne očituje jasnije? — pita Messori.

Zašto ne daje osjetilnijih i prohodnijih dokaza o svome postojanju? Zašto se njegova misteriozna strategija čini takvom da se Bog sa Svojim stvorenjima igra skrivalice?

Odgovor na ovo pitanje nadovezuje se na prethodno iznijete misli. Papa pritom izdvaja duboko različnu impostaciju noetičkog problema koji Descartes i moderna filozofija vide kao »Cogito, ergo sum« (Mislim, dakle jesam), dok za svetoga Tomu Akvinskoga nije mišljenje ono koje odlučuje o egzistenciji, već je egzistencija, esse, koja odlučuje o mišljenju.

Messorijeva (dakako, ne samo njegova) pitanja s tim u svezi, zasnivaju se — veli Papa — na polazištima moderne filozofije a takva bi pitanja i mogla biti utemeljena onda »kada bi čovjek, svojim stvorenim intelektom i ograničenjima vlastite subjektivnosti, mogao nadvladati svu razdaljinu što razdvaja stvorenje od Stvorenoga...«

Kroz to razdoblje, Bog je, očitujući se, čak stigao »previše daleko«. Kao da je Bog »pretjerao« — mogli bismo nadodati — a Papa Ivan Pavao II. to veli ovako:

»Uznastojmo u svojim razmišljanjima biti nepristrani: *je li Bog mogao krenuti ponad svoje dobrohotnosti u svome bliženju čovjeku* i k njegovim spoznajnim mogućnostima? Doista, *čini se da je krenuo onoliko daleko koliko je bilo moguće. Dalje ne bi bio trebao otići.* U stanovitom smislu, Bog je krenuo i predaleko! Zar nije Krist postao »sablazan Židovima, ludost poganima« (1. Kor, 1, 23)? I baš zato jer je Boga nazivao svojim Ocem, jer ga je tako otvoreno otkrivao u sebi, nije mogao a da ne potakne dojam kao da je previše... Čovjek pak nije više bio u stanju podnositi takvu blizinu, i počeli su prosvjedi.«

Još pobliže, Sveti Otac nastavlja:

Takav veliki protest ima precizna imena: najprije Sinagoga, a potom Islam. Ni jedni ni drugi ne mogu prihvatiti toliko ljudskog Boga. »To se Bogu ne pristoji«, prosvjeduju. »On mora ostati apsolutno transcendentnim, mora ostati čistim Veličanstvom. Dakako, Veličanstvom punim milosrđa, ali ne do te mjere da plaća krivnje Vlastita stvorenja, njegove grijehe.«

»S jednog zasebnog gledišta« — zaključuje papa Wojtyla — »ispravno je, dakle, reći da se Bog čovjeku i odveć očitovao u onome što je najbožanskije, u onome što jeste Njegova intima života, očitovao se u vlastitome otajstvu...«

Knjigu »Prekoračiti prag Nade« čini 35 poglavlja, unutar kojih se — prema Messorijevu izboru — razmatraju mnoga pitanja. Evo nekih naziva označenih tematskim cjelinama: *Papa, sablazan i misterij, Moliti, kako i zašto, Postoji li doista Bog na nebu... Zašto tolike religije?, Buda?, Muhamed?, Sinagoga iz Wadowica, Prema Dvijetisućitoj u manjini, U potrazi za izgubljenim jedinstvom, Život vječni: postoji li još uvijek?, Obrana svakog života, Žene, Ulazak u Nadu...* i dr.

U poglavlju »Bio jednom komunizam« Vittorio Messori pita Papu, može li se u padu marksizma sagledati »digitus Dei«, prst Božji... a nakon 70 godina moći za koju se smatralo da će postojati stoljećima?

»Uz ostalo« — odgovara Kristov vikar na zemlji — »valja se ovdje čuvati pretjeranih pojednostavljenja. Ono što nazivamo komunizmom ima svoju povijest: povijest prosvjeda sučeljenog napravdi, kao što sam i spomenuo u enciklici *Laborem exercens*. Prosvjed je to velikoga svijeta ljudi rada, koji je postao ideologijom. No, *takav je protest postao i dijelom Crkvenoga naučiteljstva.* Dovoljno je sjetiti se enciklike *Rerum novarum* s kraja prošlog stoljeća. Dodajemo: učiteljstvo *se nije ograničilo na prosvjed već je odaslalo delekosežan pogled prema budućnosti.«*

Sveti Otac zatim govori o Lavu XIII. koji je u stanovitom smislu predvidio pad komunizma, što je pak skupo trebalo stajati Europu i čovječanstvo jer bi se lijek — kako je onaj papa pisao u poslanici iz 1891., mogao iskazati opasnijim od same bolesti!

Fatimski su vidioci 1917, godine — uoči Oktobarske revolucije — čuli glas »Rusija će se obratiti...« Ivan Pavao II. govori i o njima, o troje djece koja nisu poznavala povijest ni zemljopis, »a još su se manje mogli orijentirati u socijalnim pokretima i odvijanju ideologija«. Možda je i zbog toga, čitamo iz Papina pera, jedan Papa bio pozvan »iz dalekoga kraja« — a i zato se možda imao dogoditi atentat na Trgu svetoga Petra 13. svibnja 1981. godine (Bio je to spomendan Gospinih ukazanja u Fatimi, op. pr.)

Uglavnom, sa spomenutim pitanjem, vrhovni poglavar Katoličke Crkve odgovara:

»Bilo bi dakle odveć jednostavno reći da je Božja Providnost oborila komunizam. Komunizam je kao sustav, u izvjesnome smislu, pao sam po sebi. Srušio se kao posljedica vlastitih grešaka i zloupotreba. Pokazao se *najopasnijim lijekom, u svojoj praksi, opasnijim od same bolesti. Nije ostvario pravu socijalnu reformu, ako je u čitavome svijetu i postao snažnom prijetnjom i obračunom. Ali srušio se sam po sebi, zbog svoje imanentne slabosti.*

Svako je poglavlje u knjizi »Prekoračiti prag Nade« na svoj način zanimljivo, pregledno i nadasve poučno.

Iz njenih tako redaka izniču konstelacije iznimne teološke ali i kulturne širine Papina vidokruga, pred svime glas neprikosnovena autoriteta Petrova nasljednika koji i u ovakvoj izričajnoj formi ne gubi ništa od svoje veličanstvene jednostavnosti.

U dahu se čitaju — koliko značenjima bremenita — kratka i jezgrovita poglavlja koja nas *par lui meme* vode i k mladim godinama Karola Wojtyle, kroz obzore viđenja problematike čovjekova odnosa prema Bogu, bližnjemu i samome sebi... a sve kroz svježinu zapisa bez onog, u inim knjigama suvremenika teško čestog, pukog intelektualizma.

»Preskočiti prag Nade«, dragocjeni je i znakoviti papinski suvenir na pragu novog Milenija.

Daniel Načinović

GODIŠNJAK »POLJICA« ZA GOD. 1994.

Godišnjak (nekadašnji list) Poljičkoga dekanata »Poljica« (god. XIX., broj 19., Gata 1994., 312 stranica) već je devetnaestogodišnjak. Ovaj broj, pozamašan po broju stranica, obiluje raznovrstnim štivom. Pa da vidimo, što nam on nudi.

Već na početku privlače nam pozornost razmišljanja don Frane Mihanovića objavljena pod naslovom »*Ponižena i uvrijeđena Poljica*. Poljica su — kaže nekadašnji glavni i odgovorni urednik »Poljica« (sada pomoćnik glavnog urednika) — danas ponižena »možda više, nego ikada do sada« i to »baš u vlastitoj državi i na način, koji se ni u snu nije mogao očekivati«. A ponižena su zato, što nemaju svoju vlastitu općinu. U svom članku Frane Mihanović iznosi razloge, »koji će svakoga dobronamjernog čovjeka dovesti do zaključka«: »Poljica su morala i moraju, u vlastitoj državi, imati i svoju vlastitu općinu. Ta, Poljica, s obzirom na svoju dugu povijesnu samostalnost i na svoju bogatu kulturnu baštinu, jedinstven su slučaj i u europskim okvirima. Svakako, u Hrvatskoj mu nema ravna. Tu specifičnost nije trebalo, niti smjelo zanemariti, kad su se 'krojile' nove općine«. Kada je god 1807. Napoleonov maršal Marmont okupirao slobodnu poljičku knežiju, »Poljički kotor bude razdijeljen između općine Splite Sinjske i Omiške«. God. 1907. Beč je odobrio da Poljica ponovno postanu općina u granicama navedenim u Poljičkom statutu i ta obnovljena općina počela je radom 3. siječnja 1912. God. 1945. jugokomunistički vlastodršci ukinuše Poljičku općinu, te jedan njezin dio pripojiše splitskoj općini a drugi omiškoj. »Tako se je još jednom, kao i u vrijeme francuske, a u početcima i austrijske vladavine, pokušalo izbrisati trag povijesnim Poljicima«. Frane Mihanović smatra jedinim pravednim rješenjem, da se iznovice uspostavi »poljička općina u njezinim povijesnim granicama sa sjedištem u Priku«. Pisac ovoga prikaza također smatra, da bi trebalo obnoviti povijestnu Poljičku općinu. Dio prava i dužnosti te općine mogao bi se općinskim statutom prenositi i na nekadašnje katune. To bi spriječilo odseljavanje iz Poljica u Split i Omiš. To bi dovelo do obnove poljičkih vinograda i plodnih poljica, koji sve više razastaju u korov.

Valja istaknuti »zanimljiv i nadasve stručni rad« prof. dr. Ante Kusića pod naslovom, *Etičko-humanističke pobude u Poljičkom statutu*. Svi se etničko-humanistički poticaji Poljičkoga statuta, veli Kusić, svode na očuvanje »sloge, mira, bratstva i jednakosti«. *Poljički statut* je uzrokovao odredbu »neka svatko može živjeti« i načela da seljaci dogovorivši se na zajedničku sastanku mogu u svome selu uraditi »štogod im drago«.

Prilog Danka Vlašića *Neke vizitacije splitskih nadbiskupa župe Tugare u XVIII. stoljeću* vrijedan su prilog kako poljičkoj tako i općoj hrvatskoj povijesti. U članku *Odakle je Petar Kružić?* Nikola Miličević iznosi povijestna svjedočenja iz kojih se može zaključiti da je glasoviti Petar Kružić, kapetan Klisa i Senja, bio rodom iz Poljica. Osobita su vrijednost godišnjaka *Pisma iz tamnice*, koja je »za tisak izravno priredio Anđelko Mijatović«. »To su pisma Ante Vokića, ministra oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (1914.–1945.) upućena iz lepoglavskog zatvora supruzi Dragici od početka rujna 1944. do početka travnja 1945.... *Pisma iz tamnice* sama za sebe snažno progovaraju. Ona imaju, uz literarnu (čistoća i jednostavnost izražavanja) i izuzetnu moralnu vrijednost. Pisma su lijepi i nesvakidašnji primjer, uza sva teška iskušenja, istinske bračne ljubavi i vjernosti.« Objavljivanjem *Pisama iz tamnice* u »Poljicama« kaže se u napomeni uredništva, »skromno obilježavamo *Međunarodnu godinu obitelji*«.

Prilog Mate Marčinka *Zatužila vila povrh Knina* poglavlje je iz neobjavljene knjige (a ne povijesnoga romana, kako u napomeni veli uredništvo) *Bila jednom jedna crkva*. U spomen-članku *Sve udaljeniji od dana dolačke tragedije* Frane Mihanović oživljava uspomenu na 26. ožujka 1944., kada srbočetnici prerušeni u njemačke vojničke odore u poljičkom selu Donji Dolac »poubijaše 272 osobe i popališe gotovo cijelo selo. U tom paklu nestadoše kuće i u njima sve... Oganj je progutao i mnoge osobe, djecu i odrasle. Oni, koji toga dana poginuše od metka ili noža imali su 'blaženiju' smrt za razliku od onih, koji su izgarali u vatri.« Objavljen je također i govor *Uz pedesetu obljetnicu pokolja u Donjem Docu* koji je pročitao Jure Bilić Nikolin na komemoraciji održanoj u Donjem Docu 26. ožujka 1994.

U članku *Komemoracija četrdesete obljetnice smrti solinskog župnika (1929-1953) mons. Mate Mihanovića* Petar Zdravko Blajić kaže da je »don Mate bio pojam svećenika tako da sam mislio da se svaki svećenik zove don Mate«. Iza ovoga članka slijedi pokraćena inačica sjećanja Miloša Grubišića-Demerova na don Matu Mihanovića *Župnikove prilike i neprilike* koju je pročitao na komemoraciji u Solinu 4. veljače 1994. Zapis *Kratko o dvjema obljetnicama* podsjeća na dvije obljetnice: Dvadesetu obljetnicu otvaranja Povijesnog muzeja Poljice i petu obljetnicu odkrivanja spomenika Popu Glagoljašu i Poljicima u Gatima.

Uobičajena *Kronika* zabilježila je događaje u poljičkim župama u god. 1993./1994. U župi Dolac Donji »25. studenog 1993. na mjesnom groblju kod sv. Martina u Donjem Docu pokopani su posmrtni ostaci hrvatskog viteza IGORA BRAOVIĆA, koji je poginuo 22. studenog 1993. kod Gornjeg Vakufa (Herceg-Bosna) u domovinskom ratu«. U kroniki župe Putišići zabilježeno je sjećanje na *Slavka Lukina* u povodu 50.godišnjice njegove mučeničke smrti (strijeljale su ga komunističke vlasti u Splitu 3. studenoga 1944.), koji se u borbenim okršajima isticao »neustrašivom hrabrošću, pa su njegovi suborci često znali reći, da bi ga postavili i na dužnost samog Poglavnika«. U kroniki župe Dubrava zabilježeno je: »Po prvi put ove godine (1993.) 4. studenoga, župnik je izmolio molitvu za pokojne koji su pokopani u grobovima u Ogradicama. U njima počivaju kosti mučenika poubijanih od partizana (komunista) u vrijeme II. svjetskog rata. Njihova imena i broj nepoznat.« Kronika župe Srinjine bilježi: »Župnik je zajedno s predstavnicima Srinjina 12. veljače (1993.) posjetio Bistrine kod Stona, mjesto, gdje je u obrani Domovine izgubio svoj mladi život naš sumještanin Ivica Vuco.« Iz kronike župe Tugare: »*Zlatna misa u našoj Župnoj zajednici*. Ove godine navršilo se 50 godina kako je našeg don Marka Jurišića blagopokojni sluga Božji Alojzije Stepinac zaredio za svećenika.« Iz kronike župe Gata s dijelom Čišala: »U nedjelju 21. kolovoza 1994... započeo je radom Drugi sabor Poljičana. Pod vodstvom počasnog velikog kneza profesora Anđelka Novakovića uz veliki broj poštovanih Poljičana.« Iz kronike župe Podstrana: »Teška stvarnost domovinskog rata — prognanici — i dalje se nastavlja. Hotel *Lav* još je ispunjen prognanicima«. Iz kronike župe Jese-

nice: »Nepuna dva mjeseca, 10. listopada 1994., nakon tragične smrti Mate Ercegovića-Totoša u Jesenicama je bolno odjeknula vijest o tragičnoj smrti NATAŠE RAKULJIĆ ž. Ivine, rođene Balić, dragovoljke hrvatske vojske (također Omiške bojne)... Stotinu Jeseničana krenulo u Zagreb, u susret sa svetim Ocem...« Iz kronike župe Dugi Rat: »Na zadarskom bojištu, 13. ožujka 1994. na oltar Domovine, za njenu slobodu, položio je svoj mladi život Tonči Jurišić, župljanin ove župe, rođen 26. svibnja 1970. od roditelja Ive i Grete.«

Prikazi i osvrti donose: U članku *Ne živi čovjek samo o tvornici* Frane Mihanović iznosi kratku povijest tvornice u Dugom ratu te povijest dugoračke crkve sv. Josipa, kritički se osvrćući na unutrašnji izgled crkve kao i na neke druge promašaje u crkvenomu graditeljstvu — Frane Mihanović je inače auktor studije *KAKO OSVIJETLITI CRKVU* (»Služba Božja«, br. 2. Makarska 1967.) i studije o građevinskim ostvarenjima u splitskoj nadbiskupiji od svršetka drugog svjetskog rata do godine 1971. (»Služba Božja«, br. 3., Makarska 1972.). Jozo Bepo Novaković u osvrtu *Prva smotra pučkih pjevača »Poljica '94«* prikazuje nastup crkvenih zborova iz poljičkih sela Geta, Podstrane, Sitna Donjeg i Tugara na balotaškom turniru *TUGARE '94*. U osvrtu *Poljičani na Medvedgradu* Frane Mihanović iznosi da su na svečanosti otvaranja Oltara Domovine na Medvedgradu »Poljica zastupali dva Poljičanina iz Gata: *Josip Kuvačić* pok. Duje i *Ante Čović* pok. Luje. Ante je izdanak obiteljske loze posljednjega velikog poljičkog kneza Ivana Čovića, koji se je pred Napoleonovom silom, koja je u to vrijeme harala Europom, u lipnju 1807., sklonio u Petrograd. gdje je i umro 31. prosinca 1816.« U osvrtu *I mnogo više od dobre glume* Anatolij Kudrjacev piše da je »zacijelo u nas malo tako neupućenih koji još nisu čuli za poljičke kazališne amatere iz Gata i za njihovu tradicijsku dramsku trilogiju — *Počelo Poljica*, *Prodana djevojka i Rasulo Poljica*, djelo don Stipe Kaštelana...« U osvrtu *Pred križem na mostu naših obala* Marin Škarica prikazuje svečanost blagoslova nanovo postavljena velikoga kamenoga križa na Pavića mostu na Cetini (»Polovicu Pavićeva mosta srušili su partizani od 6. na 7. listopada 1943. Zajedno s mostom i križ je odletio u zrak.«). U nastavku je objavljeno *Pismo Tome Radovića iz Kostanja splitsko-makarskom biskupu Dr. Kvirinu Klementu Bonefačiću*, koje »vjerno i autentično osvijetljuje ne samo rušenje Pavićeva mosta, nego i opće teške prilike u kojima su ljudi živjeli u drugom svjetskom ratu.« U osvrtu *Promocija knjige Pregled povijesti drevne Poljičke Republike* Petar Zdravko Blajić predstavlja knjižicu Frane Mihanovića *Kratak pregled povijesti drevne Poljičke Republike* (hrv. izd. Split 1992., njem. izd. Split 1992. i engl. izd. Split 1994.). Članak Ante Kadića *Don Frane Mihanović o kiparu Vanji Radaušu* već samim naslovom kazuje o čemu je riječ.

U podrazdjelu *Naši pokojnici* Vid Mihotić piše o dru Ivi Šaškoru (1924.-1994.): »U splitskoj bolnici 23. lipnja 1994. sklopio je svoje umorne, a nadasve dobre i drage oči naš veliki prijatelj, liječnik, humanist i nadasve iskreni i vrli hrvatski rodoljub, izdanak časnoga i poštovanog poljičkog roda *Ivan(ko) Šaškor*... (Nakon mature) godine 1944. odlazi u Zagreb sa skupinom od stodvadeset splitskih mladića u hrvatsku vojsku u kojoj služi Domovini do svršetka II. svjetskog rata. Zatim proživljava hrvatsku kalvariju od Bleiburga preko Maribora, Zagreba i Bjelovara do Splita... Bio je pravi istinski pobornik hrvatskog jedinstva i međusobnog praštanja, a kako je bio sretan što je doživio uskrsnuće hrvatske države, koju je nadasve volio, poštujući posebno sve one koji su se za nju na bilo koji način borili i branili je.«

U *Prilogu*, kojim završuje godišnjak, objavljen je popis duhovnih zvanja u Poljicama *Poljička duhovna zvanja*, koji je sastavio i napisao Ćiro Burić.

Tomislav Heres

LIRSKA POVIJEST PREKODRAVLJA

(Ivan Večenaj — Tišlarov: Prekodravje tak popeva, Prosvjeta, Bjelovar 1994.)

U prethodne četiri knjige edicije Prekodravlje u povijesti, legendi i priči Večenaj nam je približio povijest ovog dijela naše domovine od pradavnih vremena do danas. Ova peta, knjiga stihova *Prekodravje tak popeva* nastavak je tih nastojanja, ali i značajan pomak naprijed.

Zacijelo naznačeni kvalitativni pomak nećemo tražiti u formalnoj dotjeranosti ponuđenih stihova, jer radi se o pučkom pjevanju koje se iscrpljuje u epskoj širini naracije i opisa te u nastojanju da se obuhvati cjelokupna slika svijeta. Ali zato ljepotu Večenajevih stihova tražit ćemo u lirskim sličicama prirode (Cvetje, Sinakoša, Ješkovo, Z onkraj Drave...), u nostalgičnim prisjećanjima djetinjstva, majke, obiteljskog doma, ali i narodnih običaja, seoskih nošnji, alata, zanata, poslova, poznanika i dragih ljudi. Boje i poluboje, šumovi i zvukovi zavičaja (lijepe, gizdave, bogate, krasne, široke, nevidene, nepregledne ravnice uz Dravu), neke već zaboravljene melodije i napjevi najbolje nam ilustriraju svijet ove knjige — škrinjice u kojoj su sakupljene stare, mudre riječi i u kojoj se čuva naša bašćina. Otkrivajući ljepotu hrvatske riječi, on je otima zaboravu kao što bolnim krikom nerijetko punim ironičnog očaja ukazuje na krvave prizore naše svakidašnjice gdje je Hrvatska (a brojni su primjeri iz prošlosti) uplakana, izranjavana, prepuštena na milost i nemilost neprijatelju i dvoličnom svijetu koji više brine o životinjama, nego o ljudima. Oštro pjesnikovo oko uočava kako su na kušnji sve ljudske vrijednosti, a u našim teškim danima posvuda su lažni proroci, ratni profiteri, nesposobni političari... Prizori viđeni očima čovjeka iz puka nisu tek literarna fikcija i uspjela alegorija, već istinsko svjedočanstvo o vremenu i teška osuda.

Knjiga je podijeljena u pet tematskih cjelina unutar kojih su pjesme poredane kronološki, po vremenu nastanka, popraćene brojnim autorovim crtežima. U prvom ciklusu *Od zdavnja smo tu* donesena je povijest Podravine i Prekodravlja puna ratova, poplava, seoba, bijede, očaja i životnih nedaća. U pjesmama okupljenim pod naslovom *Zrcala so bila tvoja deca* zrcali se lik majke — čuvarice ognjišta, odgojiteljice, tješiteljice i patnice. *Prekodravje tak popeva* okuplja stihove u kojima se brižno nižu prizori svakodnevlja, puni briga i znoja, ali i pjesme i idiličnih slika prirode, mirisa tek pokošene trave i veselog ptičjeg cvrkuta s proljeća, sve do bajkovitih kristalnih prizora zime. Ove divne prizore prekidaju bolni, krvavi krikovi rata u ciklusu *Hrvatska nam jako plače.* U posljednjem, naslovljenom *Oprostite meni,* čitamo ispovijest čovjeka i umjetnika, pognute glave, koji moli oprost, svjestan svojih uspona i padova i neminovnosti odlaska.

Svijet o kojem nam govori Večenaj djelo je Božje, svrhovit, uređen, uravnotežen i iznimno lijep. U njemu svoje mjesto imaju ljudi, biljke i životinje. Ljudi žive u skladu sa svijetom, s Božjim i ljudskim zakonima i običajima, u znoju rada svoga zavrjeđuju kruh svoj. Ali ne uvijek i ne svi i tada progovara pjesnik. On je aktualan, savjest zajednice, glas vapijućeg, zabrinut je za budućnost, upozorava na opasnosti. Često, zaista bezuspješno.

Ovako sabrane pjesme stvarane u velikom vremenskom razdoblju (od tridesetih godina do naših dana) najbolje govore o Ivanu Večenaju, pjesniku, slikaru, povjesničaru i skupljaču narodnog blaga, koji je nadahnjivan poviješću i svakodnevnim prizorima života u Prekodravlju otkrivao neumorno i otkriva ljepotu i istinu tamo gdje je mi nismo vidjeli i često ne vidimo.

Teško je odrediti ovakve knjige. Pored svoje kulturno-povijesne, likovne, ona ima i jezičnu i literarnu vrijednost. Sedamdesetak ovih pjesama napisanih jezikom sjevernohrvatske kajkavštine i frazeologijom pučke i usmene književnosti sažimaju u sebi višestoljetnu mudrost našeg čovjeka i pravo su leksikografsko bogatstvo. Da ne bude zabune, Večenaj nije samo sakupljač našeg narodnog blaga i svjetski priznat slikar koji vrsno ilustrira svoje knjige kao što je ilustrirao i ovu, on je i vrstan pjesnik. Taj njegov pjesnički dar najbolje se očituje u veličajnoj himni otpora, strpljivosti i neuništivosti hrvatskog čovjeka, u poemi *Na ovom tlu* kao i u poemi *Plač*, u kojoj i danas prolazimo Kalvariju križnog puta boreći se za opstanak.

Knjiga stihova *Prekodravje tak popeva* sinteza je svih oblika života koji su nestali ili polako nestaju, borba protiv zaborava, skupljanje krhotina rasute i zanemarene hrvatske baščine, iskra čistog rodoljublja i svjetlo na putu onima koji će doći poslije nas.

Ilija Pejić

POLITIČKA (ZLO)PORABA ZNANSTVENOG DJELA

Ulmer Gašpar, Prosjaci u Subotici krajem XVIII i prvoj polovini XIX veka (u vreme slobodnog kraljevskog grada), Edicija Severna zvezda 1, Istorijski arhiv i Milen, Subotica 1994.

Nedavno je u Subatici izašla iz tiska nova knjiga neumornog subatičkog arhivista u mirovini Gaschpara Ulmera, inače jednog od malobrojnih podunavskih Nijemaca koji je uspio opstati u Vojvodini nakon drugog svjetskog rata. U proteklih je pedeset godina autor izrastao u nedvojbeno najboljeg aktualnog znalca subatičke povijesti za period od konca XVII. do polovice XIX. stoljeća, a ovo je djelo jedan od rezultata njegova akumulirana znanja.

Knjigu se može promatrati s dva stajališta; znanstvenog i političkog. U znanstvenom smislu, ona određuje nesvakidašnju temu : dok u povijesti ostaju zabilježeni veliki vladari, ratnici, znanstvenici, književnici itd., dotle su zaboravljeni »obični« ljudi, a napose oni s dna društvene ljestvice — no, upravo su ovi posljednji predmet Ulmerove knjige. U političkom je smislu djelo predmet političke manipulacije lokalnih velikosrpskih moćnika s ciljem iskrivljavanja povijesnih činjenica. Zato ćemo posebno prikazati ova dva aspekta knjige.

1. Ulmer svoju knjigu započinje Ovidijevom izrekom (*Fasti, I, 218*) da je »siromašan svugdje prezren«, na što sâm, potaknut svojim nezavidnim materijalnim položajem, također na latinskom dodaje: »namjeravam napisati dio povijesti o siromasima u mojemu gradu, pošto se čini da sam ostao siromah«.

Osamdesetak stranica maloga formata podijeljena su na tri dijela.

U prvom dijelu (*Problemi Subotice krajem XVIII veka i prvoj polovici XIX veka)* ukratko je dan prosjek tadašnje gradske populacijske i gospodarstvene situacije, te socijalnih problema grada (epidemije, suše, duševno i tjelesno hendikepirani...), uz opću napomenu o siromašnima i bolesnima, napuštenima od svakog društva.

U drugom dijelu (*Subotičko sirotište*) autor najprije govori o razvoju nekadašnjeg sirotinjskog doma Maria Theresiopolisa,[1] nakon toga o utemeljenju za siromahe i djelovanju gradskog poglavarstva u svezi s njime, dok najopširnije poglavlje ovoga dijela čini izlaganje o novčanim sredstvima ostavljenim u obliku zapisa i darova za siromašne, gdje se zapravo podrobno govori o djelovanju gradskog fonda za siromahe.

U posljednjem poglavlju (*Zbrinjavanje iznemoglih*) autor je opširno odredio stanje u gradskom sirotinjskom domu i brigu grada o siromašnima.

Djelo ima i zaključak na srpskom i njemačkom jeziku, popis skraćenica, bilješke i koristan registar imena.

Čitavo se djelo temelji na vrijedno sakupljenim vrelima subotičke gradske pismohrane. U tom smislu je ovim radom nedvojbeno obogaćena gradska povijest, i preporučamo je za osobne biblioteke svih onih koji su vezani za Subaticu.

2. Za razliku od autora knjige, čini se da su ostali koji su imali dodira s ovom knjigom imali sumnjive namjere u vezi s *djelom o gradu o kojem se u Hrvatskoj pred početak I. svjetskog rata pisalo kao o najvećem hrvatskom gradu*, te izgleda da je sam Ulmerov rad neovisan od ostalih poslova što su prethodili izdavanju ove knjige: naslovna stranica, tiskarske greške, pismo, predgovor itd.

U pogledu naslova, najprije je izdavač samovoljno odredio maliciozan naziv knjige (prosjaci iako se u knjizi radi o siromasima), a potom je, drugačije od punog naslova u unutrašnjosti knjige, naslov na koricama lukavo skratio u *Prosjaci u Subotici*, što kod zainteresiranih osoba dobija automatski drugačiju konotaciju.[2]

Ne pitajući autora, izdavač je samovoljno nametnuo i pismo na kojem je knjiga pisana: ćirilicu. Napominjemo samo da je u doba o kome se radi u knjizi u Maria Theresiopolisu živjelo oko 8% srpskog pučanstva, početkom stoljeća oko 4%, nakon stvaranja Kraljevstva SBH oko 6%, a danas oko 15%. Kada se izdavač već samovoljno opredijelio za ćirilično pismo, uopće nije vodio računa o izvornim tekstovima pisanima latinskim pismom ili drugim specifičnostima ćirilične ortografije, pa se u knjizi mogu sresti i ovakvi slučajevi: *Oppidum camerale*, što je pisano ćirilicom (28. bilj.), *anthera* je također pisano ćirilicom (str. 70) itd.

1. Osim madžarskog naziva Szabadka, hrvatskog Subatica i srpskog Subotica, grad je imao još dva značajna imena: Szent Maria — u doba komorskog trgovišta (1743.-1779.), i Maria Theresiopolis, što ga je grad dobio, na ime osobite carsko-kraljevske milosti, s dobijanjem statusa slobodnog kraljevskog grada — 1779. godine. Po tome se još i danas u njemačkim spisima grad naziva — Maria Theresienstadt.

2. Slično je svojevremeno autor prošao u nekadašnjem subatičkom listu *Pro memoria*, kada mu je urednik promijenio naslov članka u »Razvojačenje grada i eksodus (sic!) Srba«, premda je fokus članka bio analiza popisa nekretnina pučanstva grčkog obreda, dok o nasilnom protjerivanju autor uopće nije ni govorio, budući da nikakvog egzodusa u Szent Mariji toga doba nije bilo.

U cijeloj knjizi inače ima vrlo mnogo tiskarskih pogrešaka, što pokazuje da izdavači i tiskari nisu surađivali s autorom u pogledu izdavanja knjige, u ovom slučaju, u korekturi teksta. Ovo se odnosi kako na suvremeni srpski jezik (*potrebština*-66, *nabavit*-67 itd.), tako i na njemački gdje ima osobito mnogo pogrešaka (npr. izostavljene pojedine riječi iz rečenica, substantiv *königliche* rastavljen na *koniglic-hen* itd.)

No, najviše je politička uporaba Ulmerovog djela izražena u predgovoru pisanom od sadašnjeg direktora gradskog arhiva. Predgovor doista nema nikakve veze sa sadržajem knjige i predstavlja zornu ilustraciju ciljeva i načina rada namjesnika postavljenih iz beogradske centrale, ali i njihove stručne i opće naobrazbe. Na nekoliko je stranica izvjesni Zoran Veljanović napravio pravo malo more laži i pogrešaka, koje se mogu podijeliti u dvije skupine: formalne i materijalne.

U grupu formalnih napose ulazi elementarna nepismenost. Pored više stilskih nekorektnosti i rečeničnih nejasnoća, postoji i niz pravopisnih grešaka: Severno-Bački okrug, dok je ispravno Severno-bački okrug, jer se ne radi o spoju dva samostalna entiteta (npr. Austro-Ugarska); govoreći o gradskom magistratu on ga općenito piše velikim početnim slovom, premda se ne radi o točno određenom sastavu poglavarstva; prelazeći na izvorni latinski naziv grada, on je Szent Maria skratio kao S. Marija, premda je ispravno Sz. Maria ili Szt. Maria; konkretnu subotičku diplomu kojom je grad dobio status slobodnog kraljevskog grada, piše malim slovom itd.

Materijalne pogreške pa čak i laži su brojne:

a. Zanimljiva su »razmišljanja« Z. V. o vlasti a napose o onoj u gradu u koji je raspoređen (premda u njemu nije rođen, niti se tu školovao ili radio): »*Kažu da se istorija ponavlja i kao da nas ova večita »učiteljica života« još jednom podseća i uči da ne postoji idealna vlast. U svakoj vlasti ima izuzetaka, loših ljudi i pogrešnih postupaka, a takve loše vlasti bilo je u prošlosti Subotice, oličenoj u Magistratu slobodnog kraljevskog grada i u ličnostima senatora*«.

Iz rečenoga nedvojbeno proizlazi da subatički magistrat i senatori što su ga činili ništa dobroga nisu učinili za 175 godina postojanja već samo lošeg. Osim pitanja kompetentnosti za ovakvu tvrdnju što podrazumijeva dobru »potkovanost« u lokalnoj povijesti (a Z. V. se u radu ne služi madžarskim, njemačkim niti latinskim jezikom), dovoljno ovu »tvrdnju« demantira samo djelo za koje je napisan predgovor: poglavarstvo je i pored izvjesnih teškoća i propusta, tijekom vremena ustanovilo brigu za najniže slojeve gradskog stanovništva! A svatko tko bar malo poznaje subatičku povijest, znat će ostale domene djelovanja gradskog magistrata i da je njegov rad bio usmjeren na dobrobit svih stanovnika grada. A iz same knjige se vidi da je subatičko pučanstvo bilo doista darežljivo prema ustanovi za siromahe, budući su u tu svrhu sakupljani stvarno veliki iznosi.

b. Preuzimajući teze lokalnog »*nedeljnika najboljih namera — Dani*« inače izrazito antikatoličke tendencije, Z. V. je još jednom izrekao veliku laž: »*Već u samoj inauguraciji Subotice* (*odnosno* St. Marije) *u slobodni kraljevski grad* (*odnosno* Maria Theresiopolis) 1779. *godine evidentna je bila namera vlastodržaoca da se određeno stanovništvo grada stavi van zakona (Srbi, Jevreji, odnosno svi oni koji ne pripadaju katoličkoj konfesiji).*«

Dakle, Z. V. ni za 8 (osam) godina studiranja povijesti nije naučio dvije stvari.

Prvo: staviti nekoga *ex lege* — izvan zakona, znači protjerati ga iz društva i praktički omogućiti svakome da ga ubije. To je ustanova karakteristična za arhaična društva koja su protjerivala svoje članove zbog nekog teškog kaznenog djela, ili pak u modificiranom obliku u suvremeno doba — npr. u njemačkom nacizmu ili srpskom nacionalsocijalizmu u BiH i Hrvatskoj — svaki je Židov, Ciganin itd. odn. nesrbin mogao nekažnjeno biti ubijen.

Da je Z. V. bar malo zavirio u spise ustanove kojoj je na čelu, znao bi da je već u doba eliberacije nekoliko Srba postavljeno za gradske dužnosnike (npr. Arsenije Dimitrijević za nadglednika tržnice, Zaharije Zvekić za nadglednika gradskih stražara itd.), iz same se Ulmerove knjige vidi da je u gradu postojao poseban skrbnik za pravoslavne, a poseban za katolike, da je glavni gradski blagajnik tridesetih i četrdesetih godina bio kontroverzni Stojković Lazar itd. itd. Primjera o sudjelovanju srpskog pučanstva u upravnom, gospodarstvenom i kulturnom životu Subatice ima doista mnogo.

Drugo: iako povjesničar po struci, Z. V. »zaboravlja« da su feudalna društva staleška i da se pravni položaj društvenih skupina zasniva, među ostalim, i na konfesiji. U feudalnoj Madžarskoj to znači da su rimo- i grkokatolička vjeroispovijest bile *religiones dominantes*, evangelisti obaju vjeroispovijesti — augzurškog (luterani, protestanti) i helvetskog (reformirani) su skupa sa istočnopravoslavnom vjerom bile *religiones receptae*, što znači da su imale potpunu slobodu, ojačanu i za pripadnike srpske pravoslavne crkve posebnim privilegijama, tolerirana vjeroispovijest je bila židovska, a zabranjene su bile anabaptistička i husitska. Sve je to stavljeno izvan snage 1781. godine čuvenim Patentom o toleranciji Josipa II. kada su, među ostalim, pravoslavna i židovska vjeroispovijest izjednačene s ostalima, a zak. članak 27/1790 je pripadnicima istočnopravoslavne vjere dao puna građanska prava i potpuno ih izjednačio sa svim građanima. Osim toga, u feudalnoj habsburškoj državi nacionalnost i vjeroispovijest nisu posve jednake stvari. Tako, primjerice zak. članak ugarskog sabora 40/1613 zabranjuje prilikom prijema u građanstvo svaku diskriminaciju u pogledu nacionalnosti — pri čemu se izričnо ističu Nijemci, Madžari i Slaveni.

c. Vrlo je sumnjiv i ovaj dio predgovora: »*Carsko ugodanije i zakonsko-pravne povlastice (velikodušno podarene u povelji) preostalom stanovništvu Subotice katoličke konfesije, u realnom životu izgledale* (sic!) *su sasvim drugačije. Jer kako onda objasniti veliku patnju i bedu siromašnog dela stanovništva u kojima je povrh njihovih muka još i zakidano u novcu, lekovima i pomoći, koja im je bila namenjena od pobožnih i milosrdnih ljudi. Kako objasniti teško stanje medicinskog osoblja (koje je bilo određeno da brine u Sirotinjskom domu) koje nije moglo da preživi od plata, pa je prinuđeno da krade?!*«

Prema Z. V., proizlazi da je katoličko stanovništvo Subatice bilo malobrojno jer je »preostalo«, premda je ono činilo preko 90% gradske populacije! No, osvrnimo se na važnije pitanje; ustanovljavanje brige grada o siromašnim i bolesnim jest civilizacijska stečevina, pri čemu eventualne deformacije ne mogu zakriliti cjelinu slike. Devijacije su se sastojale u tome što su senatori posuđivali beskamatno, ili uz mali interes, novac iz sirotinjskog fonda, i uopće se prijezirno odnosili prema tom fondu, budući je obveza njegova osnivanja potekla od viših državnih i crkvenih

vlasti. Iste su deformacije postojale i u poglavarstvima svih drugih slobodnih kraljevskih gradova (pa čak i »srpskoj Ateni« — Novom Sadu), ali da bi se do te spoznaje došlo, potrebno je nešto znati i još nešto pročitati. I pokraj svega, u gradu je postojala kakva-takva briga za siromahe, dok u njegovom vjerojatnom demokratskom idealu Srbiji u to je doba bila potpuna samovolja knjaza, nepostojanje ustavnosti, totalna nepismenost itd. Primijeni li se dosljedno logika Z. V. na spomenutog blagajnika Lazara Stojkovića, za čije se ime vezuje nekoliko velikih ondašnjih financijskih pronevjera, jedini bi zaključak bio da se pučanstvo grčkog obreda u gradskoj upravi bavilo samo krađom, što je dakako besmislica.

d. Opisujući subatičku arhivsku građu Z. V. kaže da je *»pisana latinskom mađarskom i u manjoj meri srpskim jezikom (ali sa latiničnim slovima i znakovima preuzetih iz prethodno navedenih jezika«.*

Osim tiskarske (pravopisne?) greške gdje nedostaje riječ »na« (latinskom...), i ostavljajući po strani sačuvana (malobrojna) srpska vrela u arhivu, ističemo da autor zna samo za srpski jezik latinskim slovima. O kojem je jeziku »rič« vidi se na str. 22 same knjige. Radi se očevidno o ikavici, koja faktički uopće nije srpsko pismo već samo hrvatsko. Da li Z. V. smatra da građa pisana hrvatskom ikavicom ne postoji ili je ona srpska, on ne kaže. A što se tiče »znakova preuzetih«, nisu u pitanju prometni niti neki drugi već samo dijakritički znakovi. Očevidno je, dakle, kod Z. V. neposjedovanje jedne prosječne razine naobrazbe, koja u sebi uključuje i lingvistička znanja da bi se napisao jedan predgovor.

e. Iz predgovora se mogu vidjeti i ciljevi djelovanja Z. V. u Subatici, budući navodi zašto je zaustavio započeti projekt »Koreni« u okviru kojeg je sa velikim uspjehom 1991. godine izišao prvi tom posvećen prošlosti grada do početka XIX. stoljeća, premda su već spremljeni rukopisi za II. tom »Korena« posvećenih gospodarskom razvoju grada u XIX. vijeku: *»Prvobitna zamisao i koncepcija izdavanja istraživačkih radova zavičajne istorije... iako u svojoj osnovi dobra (iz sve uređivačke i istraživačke propuste) postala je nerealna i neostvarljiva«* jer *»Istorijski arhiv ima... prvenstven zadatak da vrši zaštitu, obradu i sređivanje arhivske građe... na celom području Severno-Bačkog okruga* (sic! — u smislu velikih slova u imenu okruga). O izvrsnom prijemu prvog toma »Korena«, ni riječi. Umjesto toga Srbijansko ministarstvo će *financirati* ediciju *Severna zvezda* gdje bi svaka knjižica bila jedna cijelina (pripominjem da je naziv uzet od jedne srpske udruge djelujuće između dva svjetska rata u Subatici). Na taj način se Z. V. uključuje u krug srpskih znanstvenika koji potiskuju proučavanje prošlosti vezane za podunavsku habzburšku državu. Ukoliko se tome već pristupi, onda se svodi na katolicizam, prozelitizam, antisrpstvo i slične teze izrečene kod Vasilija Krestića, Slavka Gavrilovića i drugih autora, ili pak na »oslobođenje« 1918., koja je godina uglavnom i ishodišna u srpskom proučavanju prošlosti na teritoriju sada obespravljene sjeverne srbijanske pokrajine.

Dakle, i iz ovih odabranih dijelova predgovora Z. V., može se vidjeti kako rade beogradski satrapi. Kao i svi namjesnici ne poznaju okoliš u koji su došli i nameću svoja mjerila, a uz to su većinom sumnjive neobrazbe i pismenosti. Tamo neka provincija Subatica samo im je usputna stanica u hijerarhijskoj ljestvici osobne promidžbe. Z. V.

je samo jedan od mnogih sličnih postupno smještenih u razne ustanove, širom Subatice i Vojvodine nakon 6. X. 1988. Njihov je temeljni zadatak širenja ortodoksnog srpstva prema sjeveru, potiskivanje i omalovažavanje katoličke habsburške prošlosti na ovim prostorima, koristeći se pri tome svim (ne)dopuštenim sredstvima. Po obavljenom »zadatku« bit će premješteni u neke druge gradove, s kojima nikada nisu imali veze, radi obavljanja sličnih zadataka.

Što se Z. V. tiče, svakodnevna sitna podmetanja, prijetnje otpuštanjem (primiti tri nova radnika dominirajuće nacije pa onda otpustiti osobe drugih nacija, pravdajući se racionalizacijom), radovi sumnjive vrijednosti i porijekla, uvođenje ćirilice i izbacivanje latinice, promjena natpisa i tabli... — vjerojatno će po tome ostati zapisan u tamnoj povijesti subatičkog Istorijskog arhiva.

V. H. B.

GLAČAONICA RIJEČI

Ilija Pejić: IZGUBLJENI GOVOR, Prosvjeta, Bjelovar 1994.

Od Homera na ovamo, i još vjerojatno dublje iz tame vremena i govora, pisci pokušavaju reći ponešto o čovjekovoj sudbini, govoreći iz osobne, intimističke pozicije, ili pak uime kolektiva kome pripadaju po podrijetlu i jeziku. Ma koliko se dičili kozmopolitizmom, prisvajali ideologije, religije i kulturološke vrijednosti, jezik nas ipak bitno određuje u emocionalnom i psihičkom smislu. *Bachelard* kaže: »Bogatiti jezik, stvarati jezik, vrednovati jezik, voljeti jezik – eto koliko ima aktivnosti u kojima se uvećava svijest o govoru«.

Za *Iliju Pejića*, autora stihozbirke IZGUBLJENI GOVOR, slobodno se može kazati da je zaljubljen u hrvatski jezik, na kome misli, piše, tuguje i sanja, i po kome rudari po osobnom određenju i po naravi svakodnevne službe. On je profesor kroatistike, no uz jedan bitni proširak: i čuvar nasljeđa, brižni baštinik glagoljaških zasada, kao i prebogate riznice plemenitih riječi, što nam ih namriješe začinjavci, petrarkisti, te kajkav-ski »pavlinski naši oci, pismoznanci naši stari«.

Njegova pjesnička radionica u pravom je smislu »glačaonica riječi« (Juliard), gdje se strogost gramatičara spaja s tankoćutnošću lirika, a svaka pjesma, prije izlaska pred oči javnosti, brižno ogleda u oba zrcala, da joj ne bi promakao izgužvan stih ili suvišna, nepodudarna zakrpa. Zbog toga u Pejićevim pjesmama i nema kićenosti, ravnodušnosti, vratolomnih obrata, teško spajanih šavova, niti »blijedih kopija u moru otpada«, prikupljenih po trendovskom smetlištu.

Bilo da govori o tmastim, ratnim vremenima i temama, ili se prepušta elegijskom pamćenju i sanjarenju (ciklus: KUĆA) ili prebire po požutjelom albumu slavonskih uspomena na djetinjstvo i mladost (ciklus: SLIKE), Pejić će nas impresionirati lapidarnošću i čistoćom vokabulara, jasnim poredbama i pomno odabranom pjesničkom slikom. I kad smo već kod rečene pjesničke slike, vratimo se časkom i velikom fenomenologu Bachelardu: »Svježinom svojih pjesničkih slika pjesnik je uvijek na izvoru jezika«. Kod Pejića nalazimo ovakve slike: »Uspomene uzvitlaše sveti pepeo«, »Polje suncokreta / Požar u

moru žute boje«, »Vatre... u svježim ranama kopita konjskih«, »Okolo je gorio srpanj, žita zrela«, »Krvave krune cvjetova kapale su s Raspela«, »Šišmiši omrežili nebo«, i tsl. Opći je zaključak da se teži *sinestezijskim*, jakim slikama, koje istodobno djeluju kao podizatelji imaginacije, raspličući čitavo klupko novih, pridruženih »priraslica« i pojmova, čime se čitanje i čitalački užitak u mnogome proširuju i produbljuju.

Simbolika i amblematika kojom se Pejić ispomaže, pripadaju zapadnoeuropskom kulturnom okružju, dotičući *mitska mjesta nacionalne povijesti* (otuda: provalija, mač, grad, opsada, slomljeni križ, bitka, lomača, žrtva paljenica) ili *osobnu povijest melankolije* (kamo pripadaju; bršljan, trava, sjena, magla, kuća, jablan, mjesečina, vrt, korijen, duša, temelj, djed, otac, tajna, vatra, sumrak, strepnja). Udio jednih i drugih simbola upućuje na zaključak da je pjesnik izvagao svoj poetski teret, pridodajući ravnomjerno na jednu i drugu tezulju. Tako njegova poezija ostaje u skladu i ravnoteži, a u središtu joj stoji, kako rekosmo, »odrastao« pjesnik, s punom odgovornošću spram književna posla i jasnim ciljem da se očuva jasnoća duha jezika, što će reći: da se izgubljen govor vrati u naša srca, misli i jezik, pa da nas okrijepi kao dragocijena hostija prava vjernika.

Božica Jelušić

»RAĐANJE DRŽAVE«

(NDH, Tito, »hrvatsko proljeće« i 1991.)

Nedavno je, u izdanju časopisa »Republika Hrvatska« izišla iz tiska knjiga mr. Kazimira Katalinića »RAĐANJE DRŽAVE (NDH, Tito, 'hrvatsko proljeće' i 1991.)«. Katalinić je od 1945. pa sve do 1991. bio politički emigrant. U emigraciji je bio glavni tajnik Hrvatske republikanske stranke, a po povratku u domovinu postao je predsjednik njezina domovinskog nastavka, Hrvatske republikanske zajednice, te glavni urednik časopisa »Republika Hrvatska«. Godine 1993. objavio je knjigu »Argumenti (NDH, BiH, Bleiburg i genocid)«, koja je već doživjela drugo izdanje, a najavljeno je i treće.

Knjiga »Rađanje države« podijeljena je u šest poglavlja. U prvom (»Borbom do slobode«) autor daje pregled borbe hrvatskog naroda do uspostave druge Jugoslavije pa sve do prosinca 1990. godine.

U poglavlju »NDH: Istina i motivi« autor povlači paralelu između sadašnjice i razdoblja 1941.-1945. te ustanovljuje veliku sličnost. Zaključuje da iskustva prošlosti omogućuju bolje shvaćanje današnjih događaja, kao i obrnuto. Autor smatra da bez NDH ne bi bilo došlo ni do današnje hrvatske države.

U trećem poglavlju Katalinić analizira Tita, te otkriva i slabo poznate činjenice kao npr. da se je Tito usprotivio Staljinu kad je ovaj htio 1941. priznati NDH, kao i da je Tito kriv što Srijem nije ušao u sastav Republike Hrvatske. Katalinić smatra Tita glavnim krivcem za genocid poznat pod imenom Bleiburg, pa kaže: »Jeljcin se je javno ispričao Poljacima zbog Katinske šume i tamošnjeg pokolja zarobljenih poljskih časnika, a zar se nitko ne treba u ime hrvatskih antifašista ispričati zbog zvjerskog i genocidnog ubijanja vlastitog naroda, nakon završetka rata«?

U četvrtom poglavlju autor analizira razne struje unutar »hrvatskog proljeća«. Oko sedam mjeseci prije Titova udara u Karađorđevu, Katalinić je objavio dva članka u kojima je bio navijestio da će Tito uništiti »proljeće«, što se je kasnije obistinilo.

Poglavlje »Ni vrata je paklena neće nadvladati« posvećeno je progonu Katoličke crkve u drugoj Jugoslaviji. Na temelju statistika autor izračunava stradanja Katoličke crkve tijekom drugog svjetskog rata, a donosi i statistiku ubijenih svećenika i bogoslova. U tom poglavlju autor donosi i upravo zapanjujuće otkriće, o kojemu Vatikan (prema monsinjoru Milanu Simčiću, tajniku Međunarodne komisije za katehezu u Vatikanu) posjeduje dokaze, da kardinal Stepinac nije umro prirodnom smrću, nego da je polagano ubijen.

Završno poglavlje donosi esej »Hrvati i Srbi: Neprijatelji ili dobri susjedi«?, napisan 1982., dakle trinaest godina prije današnjih strahota. U raspravi Katalinić citira mišljenja raznih hrvatskih političara u emigraciji i u domovini (npr. dr. Tuđmana, dr. Marka Veselice itd.), koji su svi zastupali slične stavove. »Međutim«, piše autor, »protivno željama i nastojanjima nas Hrvata, danas se nalazimo u ratu sa Srbijom«, a »u ratu je prvi zadatak pobijediti, te sve treba služiti tom cilju«. Autor smatra »da će u konačnici ratni ishod biti onaj koji će uvelike predodrediti kakvi će biti budući odnosi Hrvatske i Srbije. Bude li rat završen pravednim mirom, vrijeme će izliječiti rane. No, bude li nam nametnut nepravedan mir, odnosi će biti sasvim drukčiji i mir će biti tek predah do novog rata, do novog sukoba«.

Knjigu se može naručiti na adresi:
Hrvatska republikanska zajednica
Nova ves 62
41000 Zagreb
ili telefonski od 9,30 do 11,30 sati na 01/277 318. Cijena je pouzećem 80 kuna, a u Novoj vesi br. 62 može se kupiti za samo 60 kuna.

H.R.

Zbornik »Kršni zavičaj« broj 27/1994. (288 str.) kao i dosadašnji ne zaboravlja *Prošlost*, upoznaje nas sa *Sadašnjošću* (tu je i *Mali zavičaj* posvećen djeci) i okrenut je *Budućnosti*. Spomenimo i dva posebna priloga: *S Papom u Zagrebu* Žarka Ilića te *Oaza mira* (»Ta vječna, neiscrpna oaza mira zove se *Međugorje!!!«) s Gospinim porukama* (»Darovatelj koji sipa svoje darove u tu oazu zove se Blažena Djevica Marija KRALJICA MIRA!!!«). Nije izostavljen ni Kalendar za god. 1995.

Od priloga okrenutih prošlosti ističemo: članak *Sveti Ante Padovanski* (Uz 800. obljetnicu Svečeva rođenja) Žarka Ilića; *Hrvatski katolici u Herceg-Bosni prije dva i po stoljeća / prema popisu 1743./ (priredili Žarko Ilić i Stana Boto); Počeci franjevačke provincije u Hercegovini* /Stopedeseta obljetnica osamostaljenja/ (priredili Žarko Ilić i Ružica Grbavac); članak dr. Andrije Nikića *Fra Rudo Mikulić* (Pedeseta obljetnica smrti i šezdeseta obljetnica njegove Glazbe); smrtopis *Svećenici, redovnici i redovnice pobijeni u drugom svjetskom ratu* (priredili Žarko Ilić i Ružica Grbavac); uspomene Ante Civadelića *Moji doživljaji u Mostaru i u Ljubuškom 1941.* Zatim dolaze spomen-sjećanja na one koji »Odoše pred nama« u vječnost, među njima i sjećanje Žarka Ilića na Provincijala fra Dragu Tolja (1939.-1994.).

Obiteljskom životu današnjice posvećen je članak Ike Skoka: *Međunarodna godina obitelji.* Potom slijede *Životna svjedočanstva, Jubileji bračne vjernosti* (dijamantni i zlatni pirovi), deseteračka pjesma *Majka i Hercegovina* Nedjeljka Milića, *Svećenička slavlja* (dijamantna i zlatomisnička), *Jubileji školskih sestara*

franjevaka (dijamantni i zlatni). *Politička zbivanja* počinju člankom *Nemoćni prosvjed u Međugorju* »za konačno puštanje hrvatskih zarobljenika...koji su već mjesecima (od Muslimana) zarobljeni na lijevoj obali Neretve« (Doživjela i zapisala č. s. Veronika Stoja Tipurić). U članku *Političke tjeskobe u ratnom vrtlogu* (Tragom hrvatske politike u BiH 1990. – 1994.) Radoslav Dodig kaže: »Premda je auktor ovih redaka (koji je i sam sudjelovao u političkom vrtlogu u BiH 1990. – 1994.) prilično kritičan prema radu Hrvatske zajednice Herceg-Bosne i Hrvatske republike Herceg-Bosne, ipak želi upozoriti na dvije pozitivne sastavnice hrvatske politike u BiH. Hrvati su se obranili protiv srpsko-crnogorskih napada u 1992. i protiv muslimanskih osvajačkih pohoda u 1993. Time su postali ravnopravni pregovarači u pitanjima ustrojstva Bosne i Hercegovine.«

O *Ratnim stradanjima* govori se u člancima: *Hrvatske majke žalosne* Jakova Bubala; *Poginuli hrvatski vojnici i civili 1. rujna 1993. – 31. kolovoza 1994.* (priredili Žarko Ilić, Stana Boto i Ružica Grbavac); *Na grobovima hrvatske mladosti* (»Stratište do stratišta. / Smrtište do smrtišta. / Grobište do grobišta.«) Jakova Bubala; *Kakav će biti naš odgovor za dar obitelji Ante i Janje Rozić?* Ancile Bubalo; *Udruga međunarodnoga kumstva djetetu Herceg-Bosne* Višnje Spajić r. Zelenika; *Prognanik i u miru i u ratu* (Mučna sudba Ilije Miletića) Žarka Ilića; *Naši branitelji u muslimanskom zatvoru* Žarka Ilića.

Od *Crkvenih događaja* bilježimo: *Posvećena nova crkva u Puteševici* (Mario Knezović); *Deseti susret velikih župnih zborova* (Žarko Ilić); *Sabor hercegovačkih franjevaca* (Žarko Ilić); *Franjevci iz Konjica u ratnoj oluji* (Jedno osobno viđenje franjevačke ljubavi u ratu) Stjepana Galića (»Skrbeći se o svakom čovjeku i o njegovoj obitelji, stvarajući uvjete za nastavak života, fratri su odigrali svoju povijesnu ulogu.«); *Blagoslov svetišta sv. Ilije u Bobanovoj Dragi* (Vlatko Kozina); *Vjerski program na radijskoj postaji Široki Brijeg* (Ivan Bradavica i Višnja Spajić); *Dvadeseti susret kršćanske mladeži* (Žarko Ilić); *Samostan školskih sestara franjevaka u Međugorju* (Zdenka Kozina); *Ponovno franjevačko sjemenište na Humcu* (Žarko Ilić).

Nisu zaboravljeni ni *Raseljeni širom svijeta:* U članku *Kardinal Vinko Puljić* Uredništvo KZ o hercegovačkom potomku – kardinalu Vinku Puljiću između ostaloga piše: »Vinkov otac Ivan Puljić rodio se u Ljutovića Mahali kod Mostara. U dvadesetoj godini s roditeljima je došao u Priječane kod Banja Luke koncem drugog svjetskog rata. Tu se oženio mještankom Kajom Pletikosa. U braku s njom Bog mu je darovao trinaestoro djece. Poslije njezine smrti u braku s drugom ženom Anom imao je još osmero djece. Dvanaesto dijete iz prvog braka bio je upravo Vinko Puljić... Za vrijeme sarajevskog ratnog pakla 1992. – 1994. nadbiskup Vinko Puljić nesebičnom evanđeoskom odvažnošću ulijevao je posljednju nadu u srca preostalih hrvatskih katolika u Sarajevu... Naš novi kardinal svečano je primio tu odgovornu službu s ostalim novima kardinalima u Rimu u subotu 26. studenoga 1994.«. Iz *Pismo iz Sarajeva* Srećka Paponje: »A moja djeca sanjaju samo jedno, da odu na Zviriće, uz ogradu, da se isplaču... Možda će im to pomoći da što prije zaborave ove dvije godine koliko su dosad manje živjeli.« Iko Skoko u članku *Novi samostan u Zagrebu* piše o izgradnji samostana i crkve u Zagrebu Hercegovačke franjevačke provincije Blažene Djevice Marije na nebo uznesene.

U *Djela naših suradnika* objavljena su tri osvrta. O zbirci pjesama Ive Čuvalo *RASANJENE PTICE* (Zagreb 1994., izd. HKD Sv. Jeronima/Sv. Ćirila i Metoda) M. V. piše: »Iva Čuvalo odaje u stihovima osjetljivu lirsku dušu zaokupljenu svojom, ali i općom ljudskom intimom što je ozarena ljepotama malih stvari, dušu ustreptalu radostima i tugama trenutka i do neponovljivosti predanu vjeri u Stvoritelja i ljubavi prema Domovini. Njezin stih je tanani poetski vez koji se iznutra raskriljuje u ljepotu i čitatelju donosi duhovni mir.« O prvoj pjesničkoj zbirci suradnika KZ Miljenka Stojića *Unatoč svemu* piše Žarko Ilić (iz pjesme Miljenka Stojića *Znati gdje počiva pravda* citiram: »Tko će objasniti onom malom dječaku / zašto je njegov otac ubijen, / zašto su morali bježati od kuće? / Tko će mu objasniti tko je to / uništio njegove predivne igračke,/ uništio njegovo djetinjstvo?«). O knjizi *Sudbina istine* Ljudevita Rupčića (izd. »K. Krešimir«, Zagreb 1994.) kao o povratku korjenima vjere piše Ivan Kordić.

Mali zavičaj objavljuje pjesme i prozu posvećene majci – nebeskoj i zemaljskoj. O posjetu »tribusovaca« Marijinim svetištima po sjevernoj Italiji u Pijemontu i Lombardiji piše Ana Marija Biško. O glazbenu događaju u Hercegovini *Zlatna harfa '94.* piše Marija Pehar. O vjeronaučnoj olimpijadi »Hrvatska u devet zagrebačkih stoljeća« izvješćuje Bože Skoko.

I ovogodišnji broj KZ obiluje pjesmama. Pjesnički niz počinje prastarom hrvatskom pučkom pjesmom *U se vrime godišća.* Pjesme objavljuju: Lenka Markić r. Bošnjak, Stipe Sučić, Ivica Musić, Klara Andrešić, Krševan Vatrić, Ružica Soldo, Žmara Vitaljić, Franjo Mikulić-Jukić, Miljenko Stojić, Ljiljana Vasilj. Ističe se pjesnikinja Ružica Soldo pjesmama *Eli,Eli* (»Križ/ na podu/ Na križu/ Krist/ raspet/ po drugi put.«) i *Kad sam ja svi* (»Danas sam samo/ bol u kriku skupljena/ Bol naroda mog.«). Spomenimo i pjesme Žmate Vitaljića *Tri tumorke* (Zbogom, poginulom prijatelju, Ubojici prijatelja mog) i Franje Mikulića-Jukića *Mostaru.*

Tomislav Heres

USPJELI POETSKI PRVIJENAC

Zvonko DOLENAC: »KAMENE GRUDI ANĐELA«
Vlastita naklada, Zagreb 1994., str. 110.

Zvonko Dolenac rođen je u Nebojanu 1957. g., osnovnu školu završio je u Petrinji, srednju u Sisku, a Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Uz literarni rad Dolenac se bavi i slikarstvom i dosada je u Zagrebu, gdje za stalno i živi, tijekom 1991., 1992. i 1993. g. održao četiri samostalne izložbe slika.

Predgovarač ove zbirke pjesama, Ivan Pandžić, nazire u njima »šimićevsko-sudetinski pjev« te »transcendentalni vidik pjesništva protkan ljubavlju za beskrajem, za izvorom i uvirom svega, za Transcendencijom«. Ta zapažanja vrlo vjerno izražavaju suštinu Dolenčeve lirike koja u svom sadržajnom sloju nudi doživljaj svijeta koji je uvelike prožet kršćanskim svjetonazorom. Na izrazito sakralnu dimenziju (»doslovce Bog postoji i to je jedino što vrijedi«) Dolenčeve poezije upozoravaju, uz gore citirane stihove već i sami naslovi pojedinih pjesama (»Bože«, »Kristu u podne«, »Dostojanstvo svjetlosti« i dr.), pri čemu se suština pjesničkog viđenja postiže analizom onog božanskog u Čovjeku i Svijetu te nijansiranjem vlastitog od-

nosa prema Bogu. Taj odnos definiran je adoracijom Božjeg bogatstva i utočišta (»ponestaje mi daha/ u ponesenosti prema/ tebi Gospodine«) kao i ideja te načela Dobrote, Istine i Ljepote sadržanih u Bogu. Shodno katoličkoj slici univerzuma i njome determiniranoj kozmičnosti, Dolenac realizira vizije u kojima se miješaju anđeli, zvijezde i Sunce, a prisutno je i akcentuiranje Krista, njegove božanske naravi i providnosti (»ti si čista boja i čista tvar«). Uz ove kristološke teme Dolenac traga za metafizičkom odgonetkom ljudskog postojanja i nizom stihova koji upućuju na egzistencijalni plan bitisanja iznosi ljudske nemire, stiješnjenost i samotnost pojedinačne egzistencije u njenom srazu sa despiritualiziranim ambijentom i graničnim situacijama (»krik što nas ljudima zove«, »boli koje će jednom biti milovanje sunca«). Drugi karakteristični motiv Dolenčeva pjesništva je žena pri čemu se može zapaziti da pjesnički pristup ženi i Bogu ima kod Dolenca sličnu estetsku i značenjsku valenciju; žena je također »sveta«, »kao vrč za vodu za noć za žednog«, ona je »melem na međama«, »ona pali neku čudnu vatru u našim srcima«, »ona je središte, budna nagost vremena, još plodi i vodi nas u trajanje«, biće koje može obnoviti svijet i vratiti nas svemirskom zajedništvu. Posebno je pitanje ne krije li se u ovakvim karakterizacijama žene izvjesno nadrastanje zemaljskog ideala i nisu li neke od nadnaravnosti spomenutih atribucija zapravo teološki postamenti u karakterizaciji Majke Marije?

Ne ulazeći u detaljniju analizu spomenutog problema treba reći da osim pjesama prožetih kršćanskim doživljajem i promatranjem svijeta pa i izvjesnom konfesionalnom intencioznošću (uzgred rečeno, autor je kraće vrijeme bio štićenik kartuzijanskog samostana u Pleterju), dio pjesama u knjizi izražava ono vremenito, tvarno i trpno, zbiljski život svakodnevnice pri čemu nam se nešto otvorenije prikazuje autorovo »svjetovno« biće, te pjesmama koje uvjetno izlaze iz prostora metafizičke kozmičnosti dočarava svijet neposredne zemaljske dohvatljivosti i prizemnih datosti. U spomenutim pjesmama Dolenac se zaustavlja na psihizmu izvjesnog naravnog raspoloženja izražavajući, na momente čak i banalnim sentimentalnim slikama, izvjesnu osobnu samoću, tihu prisutnost mladenačkih tjeskoba i životne melankonije, tragove pasatizma i čežnje za zavičajem pri čemu postaju vidljive gotovo aforistične fascinacije prirodom (»mirno žito u večeri/ dan prije žetve«) pa i izvjesne reevokacije ratne zbilje (»između nas je rijeka i rat/ uplašena ptica/bez sjevera i juga«).

Zaključno, može se reći da Dolenčeva zbirka problematizira utemeljenost čovjeka u kršćanskoj transcendenciji (»no ipak ja postojim/ u molitvi«), zrcaleći njegove religiozne preokupacije i metafizičke nemire, ona progovara o nekim »vječnim temema« i jednom religioznom svemiru koji je zahvaljujući autorovom poetskom senzibilitetu i duhovnoj tankoćutnosti ipak uspio ostati prvenstveno poezija.

Boris Vrga

HRVATSKO FAUSTOVSKO VRIJEME

Emil Kazimir Žeravica: Gorki bajami, Tiskara Rijeka, Rijeka, 1994.

U proteklih desetak godina Emil Kazimir Žeravica objavio je više književnih djela. Tako su mu izišli romani: *Različak u klasju — Bellonin bal, Različak u klasju — Bellonine orgije, U žrvnju,* te zbirke pripovijedaka: *Vrli moji Vrličani i Sutoni i uviri,* kao i zbirka pjesama *Izvorišta i utoci.*

U njegovim prozama nalazimo potvrdu misli da »život piše romane«. Žeravica nije samo promatrač ljudi, događaja i tuđih sudbina. On je sudionik, uključen u sva opisana zbivanja koja je i on proživljavao, koja su dio i njegova životopisa. On je u neku ruku literarni kroničar uzburkanog vremena i sam nošen njegovim vjetrovima.

Žeravica je iz one generacije hrvatske mladosti koja je prvim korakom u život zakoračila u svjetski rat, iz generacije kojoj su mladenački snovi o srebrnoj cesti brzo prekinuti, a i desetljećima razarani mračnim silama grube stvarnosti. Stoga mu ne možemo poreći bogato životno iskustvo i autentičnost njegova književnog svjedočenja.

Najnoviji roman »Gorki bajami« autor označuje kao kroniku jednog hrvatskog mikrokozma. Vješto vodi radnju i zbivanja od Dalmatinske zagore do Istre. Kako sam kaže, u obraćanju štiocu, nastojao je prikazati skoro tri poratna desetljeća muka i gorčine, da one sklone zaboravu, a i mlađe generacije, podsjeti na hrvatska »faustovska vremena.«

Radnja prati život i doživljaje glavnog lika koji je kao hrvatski zrakoplovac i čudom i srećom preživio izgubljeni rat. U poslijeratnom sustavu vlasti koja je, reklo bi se, imala »ugovor s đavlom« kao Faust, samo da pobijedi i održi se, on je obilježen negativno, osumnjičen... Probija se mukotrpno kroz život izložen mnogim neprilikama i nemilim događajima.

»Život je za Hrvate tekao dvama tokovima: onim gornjim, osunčanim, u kojemu se preživljavalo, pa i živjelo, i onim podzemnim, onom prljavom rijekom u kojoj su polumrtvi plutali, utapali se i umirali mnogi sinovi naše Domovine, a da njihov jauk nije dopirao na površinu.« Autor ipak unatoč svemu vidi iskre željene promjene koja po zakonima životnog ritma mora doći. I čitatelj to očekuje i ne bi bio zadovoljan da je pisac drukčije završio priču. Vizija promjene je odsanjana i opisana u zadnjem poglavlju »Most«.

Likovi upleteni u roman slikovno su i psihološki živo prikazani sa svim svojim mislima, osjećajima, patnjama, strahovima i zabludama. Takve smo svi mi često susretali i živjeli s njima. Pred nama se redaju protagonisti u isto vrijeme i žalosne i humorne scene velike »ljudske komedije«. Autor toj »komediji« prilazi s dozom trpka, ali profinjena humora i britke satire.

»Među junacima i ostalim likovima ovoga romana ima i mojih prijatelja i neprijatelja, ima onih u duši poštenih, ustrašenih potpisnika »faustovog ugovora«, ima zlih i mrskih, ima i onih koji po svom zlu primjeru ostaviše neizbrisive ožiljke na našim dušama i u našem pamćenju, a ima i običnih, usputnih poznanika. Ima, naravno, i mene...« otkriva nam autor.

I romanom »Gorki bajami« Žeravica se potvrđuje kao pisac koji ima što reći čitatelju, a zna i način kako to najbolje oblikovati. Time si je osigurao značajno mjesto u suvremenoj hrvatskoj književnosti.

Ivan Svetić

Vjesnik od 9. I. 1995. donosi članak o jeronimskoj knjizi *Ivana Damiša* »Ulomci za povijest Katoličke Crkve u Hrvata«. Isti dan je ta knjiga prikazana u odgovarajućoj rubrici na zagrebačkoj televiziji. »Slobodna Dalmacija« od 9. I. 1995. piše o jeronimskoj knjizi *Benedikte Zelić-Bučan* »Rasprave i članci iz starije hrvatske povijesti«.

* * *

U »Školskim novinama« od 10. I. 1995. *Želimir Ciglar* donosi prikaz skupa u povodu 145. obljetnice utemeljenja prve učiteljske škole u Hrvatskoj i 125. obljetnice smrti kardinala *Jurja Haulika,* koji je 1868. osnovao HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda).

* * *

»Tomislav«, br. 1/95, donosi priloge naših suradnika *Tvrtka Klarića* (Zdrava obitelj), *Radovana Grgeca* (Krug vjernosti) i *Mate Marčinka* (Glagoljica-hrvatsko pismo).

* * *

16. I. 1995. održana je u prostorijama Matice hrvatske komemoracija za prof. *Krstu Spalatina,* suradnika »Marulića«, na kojoj su o pokojniku govorili: *Nevenka Nekić, Stanka Pavuna, Branko Klinc, Vinko Nikolić, Radovan Grgec, Marko Veselica i Vlado Gotovac.* Prije komemoracije bila je sv. misa zadušnica u isusovačkoj crkvi. Misu je služio i izrekao nadahnutu homiliju p. *Josip Ćurić.*

* * *

11. I. 1995. govorio je prof. dr. *Juraj Kolarić* o Velikom meštru Družbe Braće Hrvatskog Zmaja, *Milutinu Majeru,* prigodom 120. obljetnice njegova rođenja. M. Majer bio je i odbornik HKD-a. Predavanje je održano u Zmajskoj kuli nad Kamenitim vratima.

* * *

U Hanauu predstavljena je nova knjiga našeg suradnika o. *Marijana Kovača* 1. I. 1995. Naslov je knjige »Obiteljske teme«, a njezinu je prezentaciju vodio naddušobrižnik iz Frankfurta, o. *Bernard Dukić.*

* * *

O kardinalu *Jurju Hauliku,* utemeljitelju HKD-a, kao o promicatelju hrvatske državotvorne misli, govorio je na Pedagoškom fakultetu u Osijeku 9. XII. 1994. dr. *Ivan Biondić.*

* * *

U časopisu »Croatica christiana periodica«, br. 33/94, *Lovorka Čoralić* piše o dvjema jeronimskim knjigama, objavljenima 1994. *(Darko Žubrinić:* Biti pismen, biti svoj, *Benedikta Zelić-Bučan:* Rasprave i članci iz starije hrvatske povijesti).

* * *

IKA od 11. I. 1995. donosi prikaz *Marulića 6/94.*

* * *

Esprit 11/94. donosi prikaz knjige *Roya Gutmana* »Témoin de génocide« (Svjedok genocida) i *Ibrahima Rugove* »La question du Kosovo« (Kosovsko pitanje), br. 12/94 prikaz knjige *Ivana Ilića* »Dans le miroir du passé« (U ogledalu prošlosti) i »Apel za Sarajevo«, a br. 1/95 o srpskoj agresiji iz pera *Pierrea Hassnera* i *Emmanuela Wallona.*

* * *

International Herald Tribune od 6. XII. 1994. objavljuje članak *Stanleya Hoffmana,* koji uspoređuje duh Münchena s kapitulantskim stavom zapadnih zemalja prema Bosni.

* * *

»La Vie« od 24. XII. 1994. donosi članak *Isabelle Vial* »Le dialogue des carmélites« (Kako prikazati na filmu život redovnica) i članak *Marianne Dubertet* »Jésus-Christ superstar« (Kako prikazati na filmu život Isusa Krista).

* * *

»Die Furche« od 26. I. 1995. donosi članak *Leva Detele* o slovenskom pjesniku kršćanskog nadahnuća *Edvardu Kocbeku* pod naslovom »Ungewöhnlicher Visionär« (Neobični vizionar). U istom broju *Franc Gansrigler* piše o *Željku Ivankoviću* direktoru bosansko-hercegovačke tiskovne agencije i bivšem članu HKD-a.

* * *

U »Etudes«, br. 1/95, *Eduardo Lourenco* piše o portugalskom pjesniku *Pessoi* u članku pod naslovom »Le réel iréel (Nestvarna stvarnost).

* * *

»Vjesnik« od 1. II. 1995. donosi prikaz akademije, održane prigodom proglašenja dr. *Mate Ujevića* »Pravednikom među narodima« 30. I. Isti broj donosi i prikaz komemoracije obljetnice smrti dr. *Ivana Protulipca,* ubijenog u Trstu 31. I. 1946., o čemu je za bivše države prva pisala naša Danica 1972. i zato bila zaplijenjena.

* * *

»Panonski list«, br. 1/95, koji izlazi kao prilog gradišćanskim »Hrvatskim novinama«, donosi članak prigodom 100. obljetnice rođenja *Ignaca Horvata,* najpoznatijeg gradišćanskog pisca i autora jeronimskih »Gradišćanki« (HKD 1930). Uz *M. M. Miloradića* I. Horvat smatra se najznačajnijom ličnošću gradišćansko-hrvatske narodne zajednice.

* * *

UPT je u đakovu objavio knjige *Jeana Guittona* »Moj mali katekizam« iz pera *Srećka Bošnjaka* i s njegovim predgovorom (UPT 1995). Moramo upozoriti izdavača i prevoditelja da je naše Društvo istu knjigu u prijevodu i s predgovorom *Radovana Grgeca* već objavilo (HKD 1979). Do izdavanja je došlo na poticaj kardinala *Šepera* nakon objavljivanja (u HKD-u) kapitalnog djela »Nauka Kristova« (Teaching of

Christ), dotada jedinoga našeg sistematskog katekizma za odrasle. O Guittonovoj knjizi vrlo su se pohvalno izrazili mnogi pastoralni djelatnici i crkveni dostojanstvenici (kao npr. pok. biskup *Pichler).*

* * *

Papina knjiga »Prijeći prag nade« (u »Maruliću« smo recenzirali i njezin original i engleski prijevod) rasprodana je u Srbiji, kako javlja IKA od 1. II. 1995., prije nego je u Hrvatskoj u nakladi »Mozaik knjiga« objavljen njezin prijevod iz pera *Mirjane Obuljen.*

* * *

30. I. 1995. umro je u Puli umirovljeni porečko-pulski biskup dr. *Dragutin Nežić,* prijatelj i član HKD-a, u 88. godini života.

* * *

»Famiglia cristiana«, br. 6/95, donosi ispovijesti *Jeana Guittona,* tj. pisma njegovoj pok. supruzi i anđelu čuvaru. Ta su pisma odabrana među 38 pisama, objavljenih kod Mondadorija kao »duhovni testament« ovoga velikog francuskog mislioca i katolika, koji u svojoj 93. godini još piše.

* * *

»Etudes«, br. 1/95, donosi osvrt *Jacquesa Sommeta* na *Duquesneovu* knjigu »Isus«, osvrt *Pierrea Vallina* na *Congarovu* knjigu »Crkva i papinstvo« i osvrt na Papinu knjigu »Entrez dans l'-Esperance« (Plon 1994).

* * *

Antun Pinterović u »Vijencu« od 10. XI. 1994. piše o, nažalost, zaboravljenoj knjizi *Petra Grgeca* »Na izvorima pjesništva« u svom članku »Vjera, narod i država«.

* * *

Hrvatsko katoličko društvo novinara održalo je 27. I. 1995. svoju godišnju skupštinu u Domu sv. Franje na Svetom Duhu u Zagrebu pod predsjedanjem dr. *Mirka Mataušića,* predsjednika Društva, i *Suzane Vrhovski,* tajnice.

* * *

Gradišćanske »Hrvatske novine« donose u br. od 3. II. 1995. prikaz večeri poezije *Anke Petričević* (s. Marije od Presv. Srca) iz pera *Nike Kličana.* Književno veče održano je u Hrvatskom centru u Beču a na njemu su govorili mr. *Branislav Zaradić* i prof. dr. *Drago Rosandić.*

* * *

O jeronimskoj Danici za 1995. govorio je 7. II. 1995. na vatikanskom radiju *Boris Rotar.* Nakon toga je pročitana obavijest o književnim večerima u HKD-u u mjesecu veljači.

* * *

O knjizi *Ivana Damiša* »Ulomci za povijest Katoličke Crkve u Hrvata« piše u »Glasu Koncila« od 12. II. 1995. *Mato Batorović,* koji to piše u časopisu MI br. 1-2/95.

* * *

6. II. 1995. umro je u Zagrebu u 75. godini života ing. *Drago Stipac,* počasni predsjednik HSS-a i dugogodišnji suradnik HKD-a i naših književnih večeri, na kojima je govorio uglavnom o temama iz svoje Bosne (rođen je 25. VII. 1920. u Busovači).

* * *

U glasniku postulature *»Alojzije Stepinac«,* br. 1-2/95, ukratko je prikazano jeronimsko književno veče na kojemu su o Stepinčevoj bibliografiji govorili *Ivan Damiš, Radovan Grgec i Lav Znidarčić* 24. XI. 94.

* * *

U suradnji Francuskog instituta i Zagrebačkog kazališta mladih 12. II. izvedena je u dvorani »Istra« drama *Paula Claudela* »Razmeđe podneva« u režiji *Alaina Oliviera.* Naše Društvo izdalo je tu dramu (nakon Claudelova »Navještenja«) u seriji »Džepna knjiga« i u prijevodu *Petra Selema* i *Daše Bradičić* (HKD 1971).

* * *

Kao i »Esprit«, br. 1/95, i br. 2/95 uglavnom je posvećen pitanju agresije na Bosnu i Hercegovinu, kojemu je posvećen i uvodnik, gdje se ta agresija uspoređuje s onom na *Čečeniju.* Usto br. 1/95 donosi članak *Chantal Mouffe* »Libéralisation qui se dit politique« o knjigama *Johna Rawlsa* »Teorija pravde« i »Politički liberalizam«.

* * *

U dvorani »Vijenac« je 9. II. 1995. predstavljena fotomonografija »Alojzije Stepinac — hrvatsko hodošašće u Svetu Zemlju 1937». To je hodošašće, kao i prethodno, organizirao dr. *Josip Andrić*

* * *

Radio Zagreb, I. program, donio je kratak prikaz života i djela *Petra Grgeca* u povodu 105. obljetnice njegova rođenja iz pera dr. *Milivoja Kovačića.*

* * *

Željko Voborski objavio je knjigu »Luka Ilić Oriovčanin«, koja je predstavljena u Oriovcu 4. II. 1995. O knjizi je govorio *Željko Benko* a o značenju *Luke Oriovčanina* u ime izdavača *Pave Kutleša,* pročelnik ureda za javne djelatnosti grada Novske.

* * *

Dr. *Vilko Rieger* i *Karla Heinzel-Rieger,* ugledni Hrvati iz U.S.A., darovali su HKD-u dolarski iznos u ime osnivanja Zaklade Vilko i Karla Rieger.

* * *

15. II. 1995. umro je u Frascatiju u 68. godini *Italo Alighiero Chinsano.*

* * *

Dunja Fališevac piše u »Vjesniku« od 18. II. 1995. o knjizi *Mirka Tomasovića* »Judita Marka Marulića«.

* * *

20. II. 1995., prigodom godišnjice tragične smrti dr. *Felixa Niedzelskog,* služio je misu zadušnicu pom. biskup zagrebački Mons. *Marko Culej.*

* * *

Valerio Volpini u časopisu »Famiglia cristiana«, br. 8/95, piše o nedavno preminulom francuskom piscu *Andréu Frossardu*, čije je djelo »Bog postoji, ja sam ga susreo« prevedeno i kod nas.

* * *

Na tribini knjižnice »Ivana Brlić Mažuranić« održao je 21. II. predavanje o kardinalu *Stepincu* ravnatelj HKD-a *R. Grgec.*

* * *

»Vila Velebita« od 21. II. 1995. donosi kratak prikaz jeronimske književne večeri na kojoj je predstavljena knjiga *Nikole Bićanića* »Senjske žrtve«.

* * *

U Parizu je nedavno objavljena knjiga *Jeana Guittona i Jacquesa Lanzmanna* »Celui qui croyait au ciel et celui qui n'y croyait pas« (Onaj koji je vjerovao u nebo i onaj koji nije vjerovao).

* * *

»Esprit« br. 2/95, donosi referat *Claudea Leforta* što ga je ovaj o temi vjere i nevjere imao na »Zagrebačkim književnim susretima« 16-18. XII. 1994. u Zagrebu.

* * *

20. do 22. II. 1995. održan je u Szegedu međunarodni simpozij prigodom 50. obljetnice smrti *Franza Werfela.*

* * *

U »Hrvatskom vojniku« od 24. II. 1995. *Emil Čić* piše o knjizi *Darka Žubrinića* »Biti pismen, biti svoj« (HKD 1994.).

* * *

O najnovijoj jeronimskoj knjizi *Ivana Damiša* piše u listu »Brat Franjo« br. 1/95, *Mato Batorović.*

* * *

»La Croix« od 1. III. 1995. donosi članak *Davida Hanleya* o nasilju na nogometnim stadionima.

* * *

OR od 18. II. 1995. donosi članak *Franca Lanze* »Un dialogo serrato con la cultura moderna« o odnosu *Pavla VI.* prema piscima.

* * *

U petak 3. III. 1995. u Europskom domu u Zagrebu održano je predstavljanje zbirki pjesama suradnika »Marulića« iz Istre *Predraga Drage Grubića* »Dom od crnih slova« i *Daniela Načinovića* »Elohim«. Obje je knjige objavila Matica hrvatska – ogranak Pazin. *Grubićevu* knjigu predstavio je *Mladen Jurčić,* tajnik našeg uredništva i pisac pogovora knjizi, a *Načinovićevu Antun Milovan,* književnik iz Pule. Osvrti na predstavljanje objavljeni su u zagrebačkom (»Večernji list«, »Vjesnik«) i istarskom (»Glas Istre«) tisku, na radio Sljemenu i na HTV.

ISPRAVAK

U prikazu Mate Marčinka: *Josip Berka: Pod zvjezdarnicom na Šalati,* u »Maruliću« 1/95, na str. 166. lijevi stupac 11. redak odozdo, umjesto *Svi uvršteni radovi,* treba biti *Neki uvršteni radovi.*

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (99) 185
Još o kardinalu Stepincu 190
Predstavljanje »Senjskih žrtava« 191
*Mirko Validžić: Za Uskrs 1955. 192
*Petar Šimunović: Knin u srcu 192
Albino Luciani (Papa Ivan Pavao I.): Revolucija zbog revolucije 193
*Ivo Mijo Andrić: Masakr sna 196
*Marija Maja Ćosić: Pjesma bez naslova 196
*Barbara Tanodi Kukolja: U spomen majci 197
*Mladen Jurčić: Proljeće 197
Mladen Jurčić: Najmračniji sat 198
*Mladen Jurčić: Otiskivanje; Predaleko, Polazak 202
Tomo Vereš: Kratki razgovor o Albertu Velikom 203
*Zlatko Tomičić: To je moj svijet; Duhovni izvor 205
Tomo Vereš: Pismo o trošarini Alberta Velikoga 206
*Mato Marčinko: U san kad Hrvatska mi dođe 207
*Ivo Balentović: Nemir 208
Željko Sabol: Proročanski nagovještaji u poeziji Pupačića i Sabola 209
*Milan Radić: Seoska petrolejka 213
*Ivana Radić: Ozon; Na Kuckovcu 214
*Nevenka Starčević Kapetanović: Ja Jesam Prisutnost 214
Trpimir Macan: »Spremnost« 1944. – III 215
*Blago Vrankić: Ognjište 226
*Timjana Mahečić: Na proplanku (haiku) 226
Đuro Vidmarović: »Kruženje oko uspomena« (Jakov Ivaštinović) I 227
*Nikola Bićanić: Isječak ljubavi 242
*Grga Rupčić: Slike iz Like 243
*Smiljka Sax: Katičina smrt 243
Stanislav Pejković Šodan: Odlazak onoga kojemu nisu dali ni da dođe . . . 244
*Stjepan Kralj: Vu jnu zateleban 245
*Ivanka Klpčić: Nesanica 246
Stjepan Babić: Na Božjim putovima – II. 247
*Tomislav Maretić: Gnijezda od slame (haiku) 255
Mato Marčinko: Bila jednom jedna crkva 256
*Marko Bajto: Moja mater 263
*Dina Franin Maglajlić: Sjećanje; Priznanje 264
Šimun Jurišić: Hrvati u Beču 265
*Ivan Berislavić: Izranjena domovina 269
*Ljiljana Vasilj: Pismo prognanika 269
Stjepan Džalto: Peru – zemlja katolika 270
*Antun Milovan: Međe; Svjedok 272
*Ksenija Premur: Skice iz Istre II 273
Miroslav Majnarić: Tako je počelo 274
Anto Ćosić: Cesarićev kanconijer 276
Ivan Beš: Povratak Geometreja 282

*Timjana Mahečić: Ranom proljeću 285
Zvonko Despot: Braća hrvatskog zmaja u NDH 286
Đuro Bošnjak: (Ne) povratna karta drugog razreda 295
*Tatjana Vranić: Glas 297
Rudolf Makale: Kalista 298
Novo izdanje HKD-a 300
Nove publikacije 301

Mišljenja i reagiranja

Nedjeljko Kujundžić: Konvertitizam s pozitivne i negativne strane 302
Benedikta Zelić-Bučan: Darko Žubrinić: »Biti pismen, biti svoj« 306
Berard Barčić: Evolucionizam i kreacionizam na ispitu znanosti 314
Svevlad Slamnig: Književnik Draženović preminuo je u Zagrebu 319
Oskar Piškorić: Još o Draženoviću 320
Emil Čić: Još o masonima 320
Grgo Pejnović: Na sam Božić i poslije 323
Bogdan Malešević: Solovjevljevo »čudo umjetnosti« 327
Đuro Krasnov: Još o Hrvatskom numizmatičkom društvu 333

Mozaik

Mladen Jurčić: Gimnazijski sažetak grčkih drama u HNK 334
Tvrtko Klarić: Fagot solo uz diskretnu pratnju 335
Tvrtko Klarić: Glazbeni doživljaj za sjećanje 337

Knjige

Daniel Načinović: Bez straha, preko praga nade 338
Tomislav Heres: Godišnjak »Poljica« za godinu 1994 342
Ilija Pejić: Lirska povijest Prekodravlja 345
V. H. B.: Politička (zlo)poraba znanstvenog djela 346
Božica Jelušić: Glačaonica riječi 351
H. R.: »Rađanje države« 352
Tomislav Heres: Zbornik »Kršni zavičaj« 1994 353
Boris Vrga: Uspjeli poetski prvijenac 355
Ivan Svetić: Hrvatsko faustovsko vrijeme 356

Vijesti

Iz domovine i svijeta 358

MARULIĆ – hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350–4220